

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Дмитро КРАВЕЦЬ

ЧУБАЙ
з роду Тетманів

ББК 63.5 (4 Укр) + 82
К787
УДК 39(477) + 008(477)

Рецензенти:

*Ярослав ПОЛИЩУК – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Рівненського державного
гуманітарного університету;*

Борис СТЕПАНИШИН – кандидат педагогічних наук,
професор Рівненського державного гуманітарного університету

*Рекомендовано до друку філологічною секцією науково-методичної ради
Рівненського державного гуманітарного університету, протокол №1
від 10 жовтня 2003 року та науково-методичною радою РДГУ,
протокол № 4 від 17 березня 2005 року.*

Кравець Д.В.

*К787 Чубай з роду Гетьманів. Монографія. – Рівне: Волинські
обереги, 2007. – 300 с., іл.*

ISBN 988-966-416-057-2.

*Ця книжка є найповнішим дослідженням життя та творчості Грицька Чубая
в контексті суспільно-політичного та духовно-естетичного життя 60-80-х років
XX століття. Феномен Грицька Чубая досліджується на основі численних
спогадів, документів, листів, публікацій у періодичній пресі, архівних доку-
ментів Дубенського краєзнавчого музею, автора, Грини Колосової, Петра
Цецика, Василя Лящука, Миколи Пшеничного, Лєся Танюка, В'ячеслава Черно-
вола, Атени Пашко, Івана Чуліпи, Лії Гаглоєвої.*

Для викладачів літератури та культурології, науковців, студентів, учнів.

ББК 63.5 (4 Укр) + 82

ISBN 988-966-416-057-2

© Кравець Д.В., 2007

© Видавництво «Волинські обереги», 2007

Чубай з роду Гетьманів

Близько п'ятнадцяти років іде відтворення повної й правдивої картини історичного та культурного минулого, виробляється нова концепція розвитку української літератури, відбувається об'єктивне дослідження життя й творчості письменників, імена яких або було вилучено з курсів літератури, або ж взагалі не введено до вивчення ані в школі, ані у вищих навчальних закладах з ідеологічних чи інших причин. Література України у своїй колоніальній вторинності була зведена до вивчення творчості тільки офіційно канонізованих письменників, обходила творчість тих, які не вписувалися в марксистсько-ленінські парадигми. Слушно писав М.Жулинський, що історія української культури «... ще донедавна нагадувала розбиту, викривлену ґрунтову дорогу, яка прямувала до грандіозної триумфальної арки, вибудованої на честь тільки світоглядно непомильних класиків, яких, на жаль, старанно «очищали» від суперечностей, від болісних роздумів і сумнівів».

Інтенсивні пошуки власної самототожності, відтворення альтернативного дискурсу (котрий у часи пропагування соціалістичного реалізму асоціювався з категорією «антирадянського» й у силу існування ідеологічної

цензури складався з літератури андеґраунду, дискурсу української діаспори та самвидаву) призвели до повернення творчої спадщини багатьох неперевершених майстрів слова національної літератури. Сьогоднішні умови розвитку нашого письменства нарешті дозволяють ставити питання про «цілісність функціонування національної культури» (І. Дзюба. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? // З критики літ. – К: Обереги, 2001. – С. 578-594.), хоча реальна картина схиляє до висновку про неповну структуру, оскільки процес інтегрування культурних здобутків нації зазнає багатьох труднощів та перешкод.

Починаючи вже від 1950-60-х років і випереджаючи політичні зміни, у літературі визрівала нова якість. Вона генерувалася західноєвропейськими та світовими суспільно-політичними процесами (події в Угорщині, Чехословаччині, «студентські бунти» тощо) й стала визначальною для цілого культурно-історичного періоду 60-80 років. Названий період пов'язаний із багатьма славетними іменами, чия творчість потребує нового осмислення, неупередженого прочитання та ґрунтовного дослідження з погляду сучасності. У літературі кінця ХХ ст. виник зручний для критиків спосіб класифікації не лише літератури, а й літературних поколінь: «шістдесятники», «сімдесятники», «вісімдесятники». Ми переконані, що така класифікація найбільше підходить саме часу наявності протистоянь у літературному процесі 60-80-х років, викликаних в Україні тоталітарним режимом Радянського Союзу. Творчий шлях багатьох молодих українських письменників покоління 60-х років починався в нелегких умовах цензурних обмежень та провінційного цькування, тяжко торувався околицями культурно-мистецького й соціального життя через невідповідність їхнього слова ідейно-естетичному канонові соціалізму. Цілісне уявлення про це літературне покоління можуть дати лише сучасні дослідження, оперті на численні факти та публікації, які раніше були недоступними або маловідомими. Нарешті нам відкривається збірний образ цілого покоління української інтелігенції, яка виступила з новими, демократичними ідеями проти сталінської спадщини та несвободи тогочасного суспільного устрою. Цій меті слугувала підготовлена в Україні й видана в Канаді антологія за редакцією Ігоря Римарука, що представляє сорок імен, відібраних часом (Вісімдесятники. Антологія української літератури. – Едмонтон, Канада, 1990).

Занепад тоталітарної ідеології з її найважливішим та найдієвішим інструментом, представленим у діяльності ідеологічної цензури, дав змогу новій епосі переакцентувати твори близького минулого, а відтак і переосмислити усталений, а отже, мертвий, літературний канон. Час неначе велетенським густим ситом невблаганно й справедливо просіяв не лише історичні події кінця другого тисячоліття, а й імена, і залишив в антології

для пам'яті майбутніх поколінь тільки найдостойніші. Серед них ім'я поета Грицька Чубая, нашого славного земляка, який народився і ріс у селі Березини Дубенського, а тепер Радивилівського району, що на Рівненщині. Прикро, що лише тепер відкриваємо для себе трепетний, такий небайдужий, пронизаний чуттєвою магмою поетичний світ Гриця, відкриваємо нові грані його «постаті голосу», що особливо виразно віддзеркалені на зламі часу між старим і новим баченням історії, невідомі й досі для багатьох шанувальників поезії.

Хто ж він, Грицько Чубай? «Дон Кіхот «утраченого покоління» (за Ярославом Поліщуком), чи «слабка людина й геніальний поет, непридатний, як і, скажімо, Іван Дзюба, до героїчної ролі» (за Миколою Рябчуком). Вважаю, що ані перше, ані друге.

Творча постать Грицька Чубая належить до найсамобутніших в українській поезії двадцятого століття. У ній поєдналися риси благородного бунтарства з тверезою оцінкою ситуації глухого застою, коли культура андеграунду практично не мала шансів вийти з катакомб і функціонувати в нормальних рамках. Канадський літературний критик Данило Струк називав Г.Чубая наймодернішим і найцікавішим поетом нової хвилі всього лиш на основі кількох поезій, уміщених у часописах «Сучасність» і «Жовтень» (Марко Роберт Стех. Пам'яті Данила Струка. – Критика. – 1999. – С.10). На той час, особливо після смерті Грицька Чубая, у діаспорі зникли згадки про нього і в багатьох читачів виникли сумніви щодо його авторства таємно перевезених поезій. Більше того, дехто приписував ці поезії Ігореві Калинцю. Витворивши вершинні зразки української поезії ХХ століття, невідомий не лише за кордоном, а й на Батьківщині, Грицько Чубай не вважав себе самовідданим героєм, донкіхотом «утраченого покоління», яке мало нещастя виступити в літературі вже після хрущовської суспільної відлиги 1960-х, у добу брежнєвських заморозків. Шокуючи багатьох своїх нових знайомих, він себе рекомендував як єдиного у Львові сучасного поета, вартого уваги; і при цьому, не вимагаючи ні визнання співрозмовником, ні почесей, ні титулів, ані будь-яких вигод, прагнув лише одного: скрупульозно й пристрасно наповнювати кожне слово музикою, образами, розмаїттям фарб. Тому ніхто з них після знайомства з поезією Григорія не сумнівався в цьому, переконувались, що дійсно його життя органічно поєднане з його поезією; що в цих словах сховані непорушна принциповість і особливий соціальний зміст.

На нашу думку, найкраще оцінив постать поета академік Іван Дзюба. «Григорій Чубай, – пише він, – одна з найзвабливіших і найзворушливіших легенд українського безчасся 70-80-х років. Чинниками цієї легенди стали, в гострому поєднанні, – неординарна романтично-богемна особистість, вибуховий таланти і ...ореол таємничості, «забезпечений» тодіш-

ньою тотально-інформаційною блокадою...» (Іван Дзюба. Сходження до себе // Г.Чубай. Плач Єремії. – Львів: Кальварія, 1998. – 10с.).

У випадку Чубая творча особистість невіддільна від поезії. Перипетії особистого життя великою мірою зумовили настрої та характер поезії, але ніколи ліричне «я» поета не домінувало в його творчості (навіть у ранній період). Своє призначення поета він бачив у можливості заглибитись у духовний і матеріальний світ, який оточує людину, з тим, щоб відкрити таємниці людського існування й смерті, суть життя. Поет – усього лиш «постать голосу». Ось чому Грицько Чубай, наділивши ліричного героя величною місією, не вважає його переможцем. Г.Чубай був видатною, але водночас і трагічною постаттю свого часу. Він не зміг реалізувати свої здібності як поет через переслідування тогочасної влади. А рання смерть цього автора поставила трагічну крапку на його творчості, залишивши нащадкам недоспівану пісню. Для усвідомлення ролі й місця Г.Чубая в історії української поезії потрібно, передусім, з'ясувати питання його творчої біографії. Виявляється, роботи тут – непочатий край. Хоча поета давно немає на цій землі, його творча спадщина досі цілком не зібрана, а подекуди вже останнім часом безнадійно втрачається. Костянтин Москалець у статті-рефлексії, написаній з приводу видання чергового томика віршів Грицька Чубая, міркує: «Через двадцять років по смерті ніхто, наскільки відомо, так і не пробував зібрати і видати його розкидане по адресатах листування. Нема біографії поета. Ніхто не записує спогадів про нього, численних літературних міфів і містифікацій пов'язаних з ім'ям Чубая. Жодний дослідник не їздив до Літературного інституту в Москві, щоб розшукати творчі та контрольні роботи, у яких поет – з огляду на загальний вільнодумний дух, поширений там навіть у 70-х роках, – можна припустити, дозволяв собі висловлювати думки, які остерігся б артикулювати в Україні. Адже Літінститут був єдиною – і останньою – нішею його самореалізації. Немає бодай хронології важливих дат Чубаєвого життя. Є лише «П'ятикнижжя» – вартісне, поза всім іншим, ще й тим, що його впорядкував сам автор, – та спогади невеличкого грона найближчих друзів». Насправді спроби вивчення біографії письменника робились, як водночас вивчались матеріали архівів Московського літінституту ім. Горького, збирались спогади, але публікації таких матеріалів обмежувались Рівненщиною. Виникла необхідність надати можливість ознайомитись із цими публікаціями та дослідженнями читачам, шанувальникам поетичного слова, учителям, студентам, учням.

Ранні поезії Г.Чубая були доступні лише мешканцям Дубенського та Радивилівського районів, де вони друкувались у районних газетах «Червона зірка» та «Прапор перемоги». Тільки в 1990 році майже всі ці поезії ввійшли до збірки «Говорити, мовчати і говорити знову», виданої у видав-

ництві ЦК ЛКСМУ «Молодь» з передмовою Миколи Рябчука. Згодом відповідний розділ «З юнацьких віршів» з'явився у збірці «Плач Єремії» й становить вагому частину поетичної спадщини. У жодній із виданих збірок немає згадки про те, що в Рівному ще в 1968 році Г.Чубай видав свою першу самвидавну книжку «Постать голосу», яка завершувалася поемою «Вертеп» – (це у віці дев'ятнадцяти років!). «Сьогодні важко, майже неможливо повірити, що ледь не всі твори цієї книжки і зокрема такі шедеври політичної лірики, як поема «Вертеп» чи «Моя задихана корида...», написані 19-20-літнім поетом», – написав Микола Рябчук у передмові до збірки (Микола Рябчук. Передмова// Говорити, мовчати і говорити знову. Григорій Чубай. – Київ: ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1990. – С.3.).

Подібні думки щодо важливості творчих надбань Г.Чубая у львівський період висловлює Ярослав Поліщук у статті «Феномен Грицька Чубая» в часописі «Дивослово» (Ярослав Поліщук. Феномен Грицька Чубая // Дивослово. – 2000. – №7. – С.13-16).

Тому слід розділити творчість Г.Чубая на два повноцінних періоди, із яких один – рівненський, а інший – львівський (куди ввести період навчання в Московському літінституті з 1978 по1982 рік. – Д.К.).

У сучасного читача, що знайомиться з творчістю Грицька Чубая в контексті спогадів його львівських друзів, уміщених в останній і найповнішій збірці поезій «Плач Єремії», зазвичай може виникнути помилкове враження, що його поетичний талант склався в основному у Львові та завдяки культурному середовищу цього унікального міста в період глухого застою в суспільному та культурному житті нашої країни. Звісно, не можна категорично заперечувати те, що дійсно Грицько збагачувався у Львові, місці скупчення, концентрації інтелекту нації, припадав до цілющого джерела мудрості численних друзів, приятелів, серед яких багато дисидентів (Іван Дзюба, В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Лесь Танюк, подружжя Калинців, Михайло Осадчий, Валентин Мороз), викладачів львівських ВНЗ, художників (Богдана Коха, Ореста та Володимира Яворських), співаків та композиторів (Володимира Івасюка, Віктора Морозова, Ігоря Гунька), акторів (Богдана Ступки, Святослава Максимчука, Юрія Брилинського) та інших. Тому з певністю можна сказати, що Львів зі своїм культурним оточенням безпосередньо вплинув на творчість Чубая, сприяв довершеності розуму. Доля виявилась щедрою – усе, хоч і коротке, життя він був оточений людьми (дуже часто старшими за віком), які з любов'ю допомогли розквітнути його талантові.

Але ж варто пам'ятати, що не тільки Львів впливав на юного Чубая, а й сам поет істотно вплинув на культурний Львів, принаймні в межах свого близького оточення. А для цього він мусив бути вже цілком сформованим поетом, зрілим громадянином.

Отже, варто зазирнути глибше, в часи дитинства Грицька Чубая, скрупульозніше простежити його родинне виховання, коло культурного спілкування до переїзду у Львів. Дитячі та юнацькі роки були важливим етапом становлення Чубаєвого таланту. Без усвідомлення цього факту тяжко зрозуміти духовні витoki поета, його світогляд і переконання, його унікальну «постать голосу». У спогадах друзів львівського періоду прямо вказується, що, окрім кількох епізодів із життя Грицька, їм нічого не відомо ані про його родинні витoki, ані про його життя і творчість на Рівненщині (зокрема, у своїх спогадах Микола Рябчук пише: «...ми взагалі мало що знали про його життя до появи у Львові в 1969р.»). Микола Рябчук, Костянтин Москалець, дружина часом появи Грицька у Львові називають 1969 рік. Насправді ж він (Грицько) неодноразово з'являвся у Львові ще починаючи з 1964 року, а згодом, із 1968 року, відвідував літературну студію при Львівському університеті ім. І.Франка, про що ведеться у спогадах багатьох друзів (які не ввійшли у поетичну збірку «Плач Єремії»). Та й, зрештою, уміщені не лише в цій книзі («Плач Єремії»), а й в інших виданнях, спогади не завжди містять достеменні факти. А розповіді Чубая про себе іноді носили напівміфічний характер, бо за ним стежили працівники КДБ, отож не завжди він міг говорити правду не тільки про себе, а й про друзів. Деяких епізодів, наведених у спогадах (уміщених у збірці «Плач Єремії»), слід було б уникнути (зокрема викидання пляшок із вином з другого поверху в спогадах Юрка Коха, «деталі» зустрічі Володимира Яворського з Грицьком біля Порохової Вежі в 1979 р. та ін. – Д.К.). Про це заявила Ірина Колосова й інші друзі, коли прочитали ці спогади: «Це не про Грицька».

Фактично до цього часу ніхто всерйоз і не аналізував час написання поезій, уміщених у збірці. Неймовірно, але майже сімдесят з них, написані саме в рівненський період творчості. Усі ці твори, на початку означені романтичними поривами юності, завершуються вагомою метафоричною поезією. У часи корозії справжніх людських цінностей, повсюдного лицемірства, пустомельства, зречень значної частини справжніх борців за вільне суспільство, він залишився на висоті романтичних поглядів, дитинної щирості, не зрікся ідеалів, зберіг бунтівний дух і, більше того, з нетерпінням викорінював зло.

Смію стверджувати: до Львова Грицько Чубай приїхав уже цілком сформованим поетом, зрілим майстром, який у 1968 році уклав рукопис першої ліричної збірки «Постать голосу», написав поему «Вертеп», що, до речі, одразу ж і забезпечило йому визнання серед львівської духовної еліти. Зрештою, навіть назва збірки «Постать голосу», видрукуваної самвидавом у Рівному, свідчить, що поет вважає себе цілком сформованим, самодостатнім, таким, що має власну творчу індивідуальність, властиву

лише йому. Напевне, саме в цей період завершився процес формування світоглядних понять автора збірки. На літературному небосхилі запалала нова зоря, яка почала світити настільки яскраво, що її не могли не помітити навіть засліплені власним генієм деякі поети. Галина Чубай ще при першій зустрічі з автором цього дослідження в 1989 році наголосила на тому, що поява Грицька навесні 1969 року стала помітною подією в мистецькому житті міста Лева. Навколо нього (напрошується аналогія з І.Світличним, котрий у Києві був своєрідним центром, навколо якого зосереджувалася творча молодь, у європейській літературі Гертруда Станік: 20-30 рр., Гемінгуей, Фітцджеральд...) гуртувались талановиті студенти не лише університету ім. І. Франка, а й студенти інших вищих навчальних закладів. Успіх на поетичних вечорах, визнання в середовищі митців і належне поцінування серед студентства, тобто лише в обмеженому вузькому колі шанувальників, за фактичної неможливості друкуватися, дав йому саме Львів. Але було й інше – затамоване відчуття чужого серед своїх, підсилене зневагою та зверхністю галичан стосовно волинян (це відчуття викликане локальним патріотизмом галичан і «нелюбов'ю» до «москалів» – так називали львів'яни жителів інших теренів України та росіян). Деякі зверхньо сприймали зовнішню «селянськість» Грицька, а також відсутність «іменитої» або ж впливової родини. Навіть дружина на початку знайомства вважала його зарозумілим «волиняком». Можливо, саме тому більшість друзів Грицька не були корінними львів'янами. Йому було тяжко залишитися самим собою, не згубитись у цьому світі. Високою ерудицією, своєю відкритістю та щирістю почуттів поет перемагав такі настрої. Відзначався відвертим побратимством, рідкісним благородством душі, чистотою почуттів і помислів, вірністю товариству (хоч іноді й помилявся в друзях), тому продовжував мислити й жити незахмарено. Але цей період життя змушував по-іншому сприймати світ, відбулося перенародження свого «я» на іншому рівні, хоча душа сумувала за відомим минулим:

*Я ще живу і думаю по-літньому,
Це все іще якось не по мені...*

Як пояснити феномен Чубая? Очевидно, це можливо тільки тоді, коли заглибитись у драматичний світ української історії (а також, звичайно, і культури) та глибокий внутрішній світ, у якому зростав і гартувався його талант, щоб згодом перерости у феномен поетичних творів. Гірко і боляче перегортати сторінки життя людей, які молодими пішли від нас у небуття. Як правило, це люди, які несли тяжкий хрест боротьби за правду і справедливість безкомпромісно і чесно. Саме таким був і Григорій Чубай, який

прожив усього тридцять три роки, з яких більше половини – на голгофі несприйняття, цькування, підозр, заборон друкуватися, невизнання. За словами Івана Дзюби, у Григорія Чубая, як і в «шістдесятників», «розмова зі світом» (і з Україною) в масштабі історичного долетворення залишилася недокінченою, обірваною» (Дзюба Іван. Сходження до себе // «Плач Єремії». - Львів. - С. 16).

Він помер у віці Ісуса Христа (трагічної межі для багатьох діячів України), узявши в «постать голосу» не лише відбиток страждання, а й відповідальність перед народом (як і розіп'ятий Ісус Христос) за своє високе покликання, що заступає особисту драму. У тому, певне, був свій життєвий символ, що національна духовна аристократія, як і Син Божий, одержувала в нагороду за добро й правду розп'яття. Серед імен української еліти, яка пройшла через таке випробовування, і Грицько Чубай – «печальне ім'я серед поетів, які покинули нашу поезію на своєму світанку життя» (М.Вінграновський). Можна сміливо вважати його життя героїчним саме тому, що його муки і, на перший погляд, безсилий протест творчості, а згодом мовчанням, оголили його глибоку людяність і беззахисність перед лицем зла й породжують у читача впевненість у його моральній перемозі. Саме це, напевне, і має на увазі ліричний герой (і Чубай), промовляючи до нас, читачів, словами поезії «Осінь з маленькими деревами»:

*...наша осінь з маленькими деревами
дуже швидко минула
минуло після неї багато зим
і багато весен і аж тоді
почало падати листя з дуже
високого дерева яке в нашій
осені було і про існування якого
ми навіть не підозрювали.*

Грицько Чубай належав до особливої когорти поетів, життя яких не припиняється з фізичною смертю, хоч ніколи він не вимагав визнання оточенням, ні особливих почестей, ні титулів. Він прагнув одного: постійно творити, бо без поезії не мислив фізичного існування. Його життя було наповнене не просто безперервною боротьбою за здійснення своєї місії поета, а й перетворення в пророка.

Хочеться відкрити сторінки його біографії для численних шанувальників творчості Грицька Чубая, бо це перший крок до любові, яка вкаже шлях до повного пізнання творчого ужинку поета, розширити це коло, бо його творчість була прихована й недоступна загалу.

Реставрація справжньої картини сучасної української поезії в другій

половині 80-х років, поява добірок віршів В.Стуса, М.Петренка, І.Калинця, табірної поезії спонукали й автора пропонованої книжки до більш глибокого осмислення та дослідження відомих творів, постаті Грицька Чубая не лише в українській літературі, а й культурно-мистецькому житті України взагалі, а також до збирання невідомих поезій, спогадів про нього, дослідження життєвого шляху. Чубаєва самобутня поезія була витіснена на задвірки офіційного мистецтва й приречена на смерть, але продовжувала жити в запіллі та еміграції, оприлюднившись для всеукраїнського загалу лише з середини 80-х років, та й то невеликими добірками, які не давали повного уявлення про глибину поетичної творчості. Біографію Грицька Чубая та його творчість автор почав вивчати ще з 1987 року й достеменно може сказати, що лише тепер уявляє собі ширину кругозору Чубая, значимість його літературного надбання. Знаковим є той фактор, що з кожним роком збільшується зацікавлення його творчістю та особою. Про це свідчить статистика публікацій останнього п'ятнадцятиліття. Первістком з'явилася несмілива добірка поезій у журналі «Дніпро» в 1983 році (завдячуючи старанням дружини вже після смерті поета), а згодом, у 1984 році, можна зустріти такі ж добірки поезій у газеті «Літературна Україна» та часописі «Україна» з передмовою російського поета А.Жигуліна. Поема «Вертеп» уперше з'явилася друком у часописі «Україна» у 1988 році. Більшість із цих публікацій поступово відкривала не лише «постать голосу» Грицька Чубая, а й також деякі невідомі сторінки біографії. Лише в 1989 році з'явилася перша спроба узагальнити відомі й невідомі факти біографії поета, і зроблено відкриття про родослівне дерево (походження) родини Чубаїв у публікації дослідницького характеру «Чубай з роду Гетьманів» (газета «Червона зірка», 4 квітня 1989 р.). Уже після виходу у світ у 1990 році збірки поезій «Говорити, мовчати і говорити знову» з'явилося багато публікацій у регіональній пресі на Рівненщині, статті в збірниках і книгах. Опісля виходу у світ наступної збірки «Плач Єремії» з'явилися наукові публікації, есеї Ярослава Поліщука, Миколи Рябчука, Костянтина Москальця, Сергія Жадана, літературознавців і науковців у часописах «Критика», «Кур'єр Кривбасу», «Дивослово» та інших усеукраїнських виданнях. В «Антологію української поезії другої половини ХХ сторіччя» (за редакцією Василя Герасим'юка, Віталія Дончика, Володимира Забаштанського, Віктора Кордуна, Романа Скиби), що побачила світ у Києві у видавництві «Гранослов» 2001 року, Григорій Чубай увійшов поезіями «Музика», «Трава», «Коридор із дверима завбільшки з око», «Невідомий», «Так упевнено маються крила у ворона». Поезія Грицька Чубая стала більш відомою читачам завдяки частим публікаціям у періодичних виданнях на Рівненщині добірок ранньої творчості, зібраних комісією з творчої спадщини, підготовлених до друку поетом Миколою Пшеничним. У передмові

до першої збірки Г.Чубая про це говорить Микола Рябчук: «Рання лірика розшукана в архівах ровенських газет поетом Миколою Пшеничним, головою комісії з творчої спадщини Григорія Чубая».

Вивчення творчої спадщини Г.Чубая не може бути повноцінним, якщо не знати невідомих сторін його багатопланової натури. Це стосується не лише сфери його творчої діяльності, але й також його більш ніж неординарної особистості. Слід простежити діалектику думок поета, вивчити, хто надихав автора, чи які події особистого життя (іноді певна конкретна особа) сприяли виникненню поетичного твору чи образу, які естетичні, філософські засади стали основою його творчості. Тільки наблизившись упритул, можна побачити грані одного величного поняття « поезія », захоплюючи складність і глибину, у яку тягне ввійти для того, щоб спробувати пояснити мотиви дій, експериментів, бунтів, образів. Коли ми читаємо його твори, то бачимо, як поет страждає, постійно караючись каліцтвом світу. Проте він спромігся й на мужню пересторогу, користуючись надзвичайним даром передбачення, тому світові, що деградує, протиставивши йому мелодію творення, яку він уловлює в цих звуках руйнації. Тому й звучить у поемі « Відшукування причетного » (написаній ще в 1969 році) так урочисто й пророче: « Христос воскрес! ».

Не можна допустити, щоб значна частина його творчості – ранні поезії, переклади, захоплення музикою та живописом, філософськими течіями – залишились за полем зору дослідників, не говорячи вже про біографічні деталі. Узагалі спогади в книзі « Плач Єремії » обмежено вузьким колом друзів Г.Чубая львівського періоду творчості, й туди не ввійшли спогади М.Холодного, П.Куценка, М.Саченка, Л.Танюка, В.Довжика, О.Лишеги, В.Ганнушака, В.Кашки, М.Воробйова, російського кінокритика А.Плахова, багатьох однокурсників Чубая по літінституту ім. М.Горького в Москві. Тому автор цієї книги зробив спробу зайти в Грицевий світ із невидимого « чорного » ходу, взявши за основу сліди його життя в середовищі родини, друзів, знайомих, співробітників, в надії знайти душу Грицька, отримавши відповіді від тих, кого довелось зустріти по дорозі до Нього, одночасно читаючи й коментуючи написане ним та сказане, щоб створити власний образ великого Поета. У супутники такої дороги слід брати щирі радість від зустрічі та любов до постаті митця, бажання співпереживань ліричному героєві при нетрадиційному прочитанні його поезій. Саме для створення повного образу поета автор цього дослідження збирав архівні матеріали, пов'язані з життєписом, творчістю, а також особисті речі, книги з помітками на полях, світлини, спогади сучасників ще з кінця 1987 року. Щоб дослідити вплив родини на формування світогляду Григорія, вивчав архівні матеріали про його дядька Микиту Гетьмана, який публікувався в газетах 20-30-х років.

Працюючи вчителем Радивилівської (до 1990 року – Червоноармійської – Д.К.) середньої школи №2 ім. Стрижака, опрацював матеріали газет 20-30-х років у зв'язку з роботою над темою «Творчість Григорія Чубая-Гетьмана» у Львівському архіві. Доводилось брати дозвіл, щоб допустили до розшуку матеріалів (зберігся лист-відношення дирекції Червоноармійської СШ до Львівської наукової бібліотеки, який подається в додатку). А наприкінці 1988 року запропонував статтю про життя поета під назвою «Чубай з роду Гетьманів» Радивилівській районній газеті «Прапор перемоги». Редактор відмовився друкувати цей матеріал, бо ще за життя Грицька до нього приходили працівники КДБ з Рівного для перевірки рукописів поезій Грицька Чубая, поданих для публікацій у районну газету. Цікавились, чи не зустрічались у рукописах вірші зі словами «вертеп», «все продиктовано» та уважно звіряли почерки в редакційній папці. Лише з допомогою Миколи Тимчака, який проживав в одному будинку з редактором Дубенської газети «Червона зірка» Петром Кулінцем і був з ним близько знайомий, стала можливою публікація цієї статті у двох числах газети (щоправда, не в повному обсязі) 5 березня та 4 квітня 1989 року. Щоб відкрити невідомі сторінки його життя, довелося зустрічатися і розмовляти з багатьма людьми, які знали цього юнака, його батьків, розповідали про діда й прадіда. Із їхніх розповідей, із записів у церковних книгах (збереглися лише церковні книги з ХІХ ст.) поступово вимальовувалася картина родоvodu (виписки з церковних книг подаються в додатку). Розмотавши клубок родинних сплетень, Гриця по праву можна назвати Григорієм Гетьманом (одне з родових прізвищ). Коли на початку 1989 року я передав опис родослівного дерева Тарасові – сину Г.Чубая, то він зрадів можливості називати себе Тарас Чубай-Гетьман.

Пам'ять роду

Рід Гетьманів-Чубаїв сягає сивої давнини, їх здавна знали в селі як нащадків запорізьких козаків. Чи назвали козака Гетьманом жартома, чи за вдачу та характер, чи за те, що був запорізьким козаком – невідомо, але вся їхня родина успадкувала непокірний волелюбний характер січового лицарства.

Прадід Григорія – Тимофій Гетьман разом із дружиною Гапкою проживали в урочищі Загая, поблизу села Березини. За волелюбний характер, гордість і непокірливість пан вирішує віддати його в москалі. Але як тільки в Загаях з'являлися панські посланці, Тимофій зникав у дрімучих лісах, зачаювався. Працьовитий і обдарований, він не сидів без діла: робив у лісі бочки, ступки, щоб пізніше продати чи обміняти, і в такий спосіб допо-

магав сім'ї (у той час у них народилася дочка, яку теж назвали Гапкою).

Коли в селі не було панських прислужників, Тимофій з'являвся додому, а в час небезпеки знову зникав у лісі. Лише після скасування кріпосного права назавжди повернувся на рідне обійстя. А прізвисько Дикий пристало до нього назавжди, як ствердження довгих самотніх поневірянь. Можливо, як родова риса з покоління в покоління передавалася зневага до запобігання ласки в начальства, зневага до вислужування та зради (Грицько такі риси висміював насмішливо-саркастичними репліками). У своїй творчості Григорій Чубай неодноразово звертається до образу панічної «втечі» всіх і кожного від самого себе в хаос вертепного дійства, також чисто Чубайвський мотив протистояння втечі та повернення до свого єства як наслідок постійної боротьби людини з жорстоким абсурдним світом.

У 1866 році в церковну книгу церкви Воскресіння Христового села Малі Жабокрики дячок Тимофій Павлович Собоцький уніс запис про народження сина Тимофія – Василя Тимофійовича Гетьмана. Запис був засвідчений священиком Іосифом Григоровичем Туровським (фонд Рівненського архіву №639, опис 1, С.33). Вивчаючи подальші записи в церковних книгах, автор знайшов відомості про те, що в 1886 році Василь одружився з Мотроною Ісидорівною Чубай (1868 р.н.), якій було властиве почуття святої шани до своїх предків і родини. У сім'ї було багато дітей: вісім синів та чотири донечки. Оскільки Мотрона була від народження Чубай і в роду не було продовжувачів цього прізвища, то вирішила чотирьох із восьми синів хоча б усно охрестити Чубаями, незважаючи на те, що в церковних книгах усі діти були записані Гетьманами (деякі сини в церковних книгах записані Гетьман-Чубай). На жаль, поки що невідомо, на яких підставах діти, бодай маминими вустами, поділилися на Чубаїв і Гетьманів... Коли вироблялись документи, що встановлюють особу, то всупереч записам у церковних книгах чотири сини були записані Чубаями. Не розпався ані один рід, ані інший.

У час визвольних змагань, коли в 1945 році червонопогонники МГБ оточили село Березини й почали проводити «зачистку», то наявність двох прізвищ урятувала одного з синів. Хата, де жили брати Гетьман і Чубай, була оточена. Василь вийшов із хати з дитиною на руках.

– Ти хто? Фамілія? А где Чубай? – запитали.

– Там, – показав Василь рукою на сусідні двері, де жив Петро, який на той час ще не повернувся з фронту. Його пропустив заслін і таким чином удалось уникнути арешту. Аналогічні випадки були й з іншими родичами Чубаїв: рідні брати мають прізвища Чубай і Чубаєвський.

Мотрона Ісидорівна була матір'ю дванадцятьох дітей, прожила довгий вік (94 роки), була відома як цілителька далеко за межами округи.

Глибоко віруюча, молитвами, чудодійними руками та травами лікувала всі хвороби. Місцеві жителі розповідали багато історій про ефективну «лікарську практику» Чубаївни. Нам пощастило розмовляти з Устином Павлюком (на той час студент, згодом – провідник УПА, член ОУН із часу заснування, довгий час відав господарчою референтурою Дубенського надрайону (псевдо «Венус»). Був засуджений до страти, але у зв'язку зі скасуванням смертної кари, «отримав» 25 років таборів і 10 років спецпоселення. Нині проживає в селі Оженіно Острозького району. До його особи ми ще повертатимемось – Д.К.), якого бабуся Мотрона вилікувала після відмови медиків.

Навіть у скрутні життєві обставини була дуже охайно й зі смаком одягнена, завжди привітна. Біля бабусі завжди було багато дітей, які тупилися до її доброї душі, для кожного в неї завжди був напоготові або гостинець, або добре слово. Найбільше любила Грицька, бо бачила в ньому захопленого слухача родинних переказів, хотіла вдовольнити його цікавість і допитливість (напевне, тому єдина фотографія бабусі лише з Грицьком).

Від природи наділена душевною добротою і мудрістю, працююча й метка, вона жила тихо та непомітно, виховуючи в дітей і внуків любов до землі рідної, до праці, пильнувала, щоб не витоптав час у родині духовної цноти. Так і згасла – тихо, безклопітно. Приготувала собі одяг, попросила невістку допомогти пришити ґудзики до блузки (бо на другий день мало бути релігійне свято), турбувала, щоби не барилися в церкві й, дочекавшись їх, попрощалася та померла в хаті свого сина Петра Чубая (по записах у церковній книзі таки Гетьмана), але встигнувши передати своєму онукові Грицькові Чубаю щирість своєї душі.

Пам'ять не старіє... Невблаганно плине час, а вона крізь утрабовані застоєм його пласти викидає брости правди про Григорія Чубая. Дуже влучно сказав колись Гете, що для пізнання поета потрібно піти у світ його дитинства, в обставини життєвої долі.

ДИТИНСТВО

Народився він 23 січня 1949 року в родині Петра Васильовича (1915 р.н.) та Марії Кузьмівни (1919 р.н.) Чубаїв, другою дитиною в сім'ї (старший син Івась 1940 р.н. – Д.К.). Про цю подію сільською радою села Довгалівки зроблено запис у метричних книгах за №5 від 25 січня 1949 року. Грицько любив казати, що народився він тоді, як помер отой антихрист (Ленін). Батьки були гарними господарями, навчені працювати на власній землі, але, ставши звичайними колгоспниками, працювали в кол-

госпі та в домашньому господарстві. Життя й побут хлопця зовсім не відрізнялись від життя інших сільських дітей: доводилось допомагати в господарстві, пасти корову, чимало працювати вдома (бо ж батько з Другої світової війни повернувся інвалідом) і на колгоспних полях разом із матір'ю. Його мама (як і більшість українських жінок) у важкій праці втратила здоров'я, тому ходила, опираючись на палицю.

Назавжди запам'ятав батькові слова: того, хто спізнав працю на землі та смак самотужки заробленого шматка хліба, ніщо в житті не зламає.

І бабуся Мотрона, і батьки поета не належали до людей, вихованих безбожною тоталітарною системою, бо основи їх виховання були закладені до 1939 року, тобто до приходу радянської влади. Вони були глибоковіруючими й навчали своїх дітей і внуків любові до Бога, людей. Підтвердиво цей висновок спогадами Степана Івановича Шуляка (директора школи села Довгалівка ще з часу навчання в ній Г.Чубая, нині пенсіонер – Д.К.): «Я проживав у селі Довгалівка (Великі Жабокрики), що за кілька кілометрів від Березинів, але батьків Григорія Чубая знав задовго до його народження. У 1943 році, коли мені було 13 років я співав у церковному хорі, в якому співали його батьки Петро і Марія. Батьки були виховані, патріотично настроєні, глибокореілігійні. Ми часто збиралися на співанки. Після співу релігійних пісень лунали українські народні та, як правило, націоналістичні пісні.» Учили на живих прикладах, свідками яких їм довелося стати. А це і голод на Східній Україні (збирали допомогу братам із Радянської України в час голоду 1933 року, а згодом допомагали тим, хто просив допомоги в 1947 році, не раз надавали їм притулок. – Д.К.), війна, знищення патріотів і більшовиками, і гітлерівцями, знищення церков і духовна деградація, репресії, тотальний дефіцит, культ вождів, які перетворювали себе на ідолів. Брат батька – Іван (найчастіше в сім'ї називали Івась) Васильович проживав (помер кілька років тому) в Канаді й двічі приїздив в Україну, уперше – у 1966 році та згодом, через вісім років – удруге. Звичайно, у ті часи КДБ не давав дозволу вільно переміщатись по країні, тому в рідне село з Рівного потрапив таємно, пізно ввечері, а під час другого приїзду – зі Львова всього на кілька годин. Зібралася вся родина (та й діти), слухали правду про далеку Канаду, про життя за кордоном. Зі спогадів Маркович Євдокії Григорівни найбільше запам'ятався епізод, як Івась страшенно обурився, коли побачив, що жінки в ряднах на спині несуть цілі гори трави та бур'яну для корови, як виснажливо працюють. Переконавав, що за кордоном «у капіталізмі» люди живуть краще, достойніше. Таким чином, у сім'ї Чубаїв дітям і внукам говорили правду про пережите.

Мудра рука бабусі-цілительниці водила його густим зеленим крайсвітом збирати цілющі трави, розповідала про поневіряння батьків і бороть-

бу з неволею, про незвичайну родину, про сина Микиту, що володів словом, – усі ці враження падали на благодатний ґрунт уяви Гриця. Ці розповіді бабусі живили фантазію, занурювали в літепло почуттів любові до рідних місць, з озером і прадавнім лісом, куп'ям бузку біля хати, духмяною тишею й гудінням бджіл на пасіці, сінокосом і дивною родючою землею, героїчною історією родини та краю.

При маминій ласці та при казках і мудрих напучуваннях баби Мотрони потягнулася його дитяча душа до творення, а руки – до олівця і паперу.

Змалечку постійно вимагав до себе уваги, та майже з дворічного віку його сміливо можна було залишати в хаті одного, тільки дати олівці та папір, - згадують батьки.

Ідемо з Василем Петровичем Гетьманом, двоюрідним братом Григорія (мешкає в селі Березини. – Д.К.), місцями, де любив бувати з чотирирічного віку майбутній поет. Це – урочище Калиновиця, що знаходиться неподалік від села Березини. Сюди, до лісового озерця, узявши малярське приладдя, він бігав стежиною через поле. Мав тут облюбване місце під кремезним, покрученим роками та бурями дубом, де міг цілими днями сидіти і малювати, роздумувати і мріяти. Іноді брав із собою кого-небудь з маленьких друзів, але їм нецікаво було з хлопчиною, що мислив і поведився по-дорослому.

З часом рука людини знищила прекрасний задеревлений куточок Грицькової материзни, і тільки пам'ять і ще рядки вірша 12-річного юнака воскрешають її:

*Гублять листя в задумі клени,
Між деревами вітер бродить
У спустілім гаю...
Осінь тихо мандрує краєм,
Золоту надіквянську осінь
Я у ній пізнаю.*

Усі, хто з дитинства знав Грицька Чубая, відзначають його надзвичайну тягу до знань, до непізнаного. Якщо вмінню малювати він не вчився ні в кого, то з читанням і писанням було тяжче. Навчанням дітей дошкільного віку ніхто особливо не займався, а бажання читати і писати було таким великим, що, незважаючи на стусани за причепливість, він благав старших показати, як пишеться та чи інша буква, як їх стулити в слово. Писати навчився дуже рано. Великою була його радість, коли читав продиктоване й написане слово і розумів його зміст. Сердився і накидався з кулачками, коли кепкували, диктуючи: «Тебе знайшли під грушею таким малим, як ложка», бо не вірив, що міг бути таким малим.

Він часто ставив під сумнів почуте, і якщо сумніви охоплювали його дитячу душу, старався дійти до істини. Тому облазив усі горища вдома й у сусідів, виминав коноплі та ламав тички на квасолі, шукаючи «залізну бабу», яку завжди кликали батьки, коли треба було настрашити дітей. Не знайшовши, перестав вірити в її існування, ще й інших дітей у цьому переконував.

Одного разу батьки та сусіди, почавши вибирати огірки, побачили на кожному з них відбиток двох широких передніх зубів. Це хлопчак надкушував, щоб переконатися, чи насправді, як баба каже, всі огірки на один смак, чи, може, як яблука: солодші й кисліші.

Це прагнення знайти істину залишилося в його характері назавжди. Ішов стихійний процес самотворення особистості вразливого, допитливого й вдумливого хлопця. Поруч із не по роках серйозним і допитливим хлопчиком жив і хлопчик-витівник.

На межі колгоспного поля і людських городів росли черешні. На одній із них, навпроти городу батьків, зависли протирадіолокаційні смужки, скинуті літаками. Вони так виблискували на сонці, що жінки, які сапали в полі буряки, залишили роботу й побігли, щоб зірвати їх. Приманили ці смужки і Григорія. Дістати їх не зміг, тому вирішив чатувати під черешнею. І яким було здивування жінок, коли їм назустріч вийшов малий Грицько і, не моргнувши оком, сказав, що це він розвісив смужки.

У школі

З тих пір, як навчився вправно читати, з книжками не розлучався, а малював менше, весь вільний час читав.

«Ми жили на одній вулиці, – згадує ровесниця Григорія – Людмила Місюк. – У селі всі задатки чи недоліки людини помічають ще змалечку. І прізвиська даються влучні. Прізвисько Чубая було пророчим. Старі й малі називали його Пушкіним. Не з метою образити, а підкреслюючи незвичайний талант дитини, бо пристало до нього це слово ще з тих пір, відколи він почав бігати в Калиновицю (урочище поблизу села Березини. – Д.К.) малювати. Пізніше його частіше стали називати Поетом. Отак і жили нероздільно Грицько – Пушкін – Поет. Коли я прочитала своїй родині поему «Вертеп», перше, що почула: «Пушкін...» Цим було сказано все про незвичайний талант Григорія.

Запам'ятала я його ось таким: три-чотири книжки під рукою, розмірена, не по-юнацьки важка хода. Наче щось тяжіло над ним, неначе ніс якийсь тягар – аж сутулився. Любив бувати один. Коли пасли корови, одділявся

від гурту, заривався у скирті та й читав. Уже тоді він напружено працював, хоча ми думали: хизується». Уже тоді він дивився на світ не дитячими очима, вибирав для себе роль білокрилого вістун-речника в житейському вертепі. Природний дар, сторицею підсилений надзвичайною працелюбністю, розквітав усебічно.

Три чесноти, три муки жили в його душі: тяга до слова, до живопису і до музики. Мистецькі таланти юного Чубая вказували на всебічну розвиненість його особистості. У сьомому класі сам навчився грати на гітарі, гарно співав, особливо свою улюблену – «Два кольори». Це й не дивно, адже батьки Григорія чудово співали в церковному хорі села Малі Жабокрики (Бригадірівка) все своє життя. Уся родина від природи мала цей неоціненний скарб – виняткові голоси та відчуття музики. Не обділила природа надзвичайним голосом і Грицька. Згодом легко імітував голоси як друзів, так і відомих співаків, акторів.

Крім літературних занять, він неабияк малював – ранні малюнки Чубая однозначно засвідчують у нього хист до цього мистецтва. У першій публікації «Чубай з роду Гетьманів» автор вмістив його автопортрет, копію якого згодом передав архіву Дубенського краєзнавчого музею разом із іншими оригінальними роботами. У Довгалівській школі, де свого часу працював Грицько, зберігся альбом із його ескізами, акварелями, малюнками. Директор Довгалівської школи Шуляк Степан Іванович згадує, що він ріс великим мрійником, випереджав своїх ровесників на декілька років, був першим помічником у вчителів. Доповнюючи характеристику, дану директором, учитель німецької мови цієї ж школи, а з 1962 року викладач кафедри іноземної мови Українського інституту інженерів водного господарства в Рівному, Микола Іванович Кузьменко у своїх спогадах пише: «Мені як учителеві німецької мови вдалося, окрім інших захоплень Григорія, зацікавити його і німецькою мовою, попри пануючу опісля війни неприязнь до цієї мови через злочинні дії фашистів. У середніх класах якраз формувалась вимова, знання граматики, словниковий запас. Помітивши природні здібності цього незвичайного учня й у оволодінні мовами, його особливу старанність, хотілося дати йому глибокі знання. Зважаючи на подальші переклади Чубаєм з німецької мови, напевне, мені це вдалося». Чубай був редактором і водночас художником стінної газети школи, брав активну участь у літературному гуртку, а згодом став його керівником. Він міг цілими днями сидіти за папером, малюючи, оформляючи альбоми, був організатором та ведучим літературних вечорів. Відомо, що після школи Гриць мав бажання здобувати малярську освіту. У нього було багато старших друзів-художників. Серед них Іван Іванович Чуліпа – учитель малювання Довгалівської восьмирічної школи. В одному з листів до Ірини Колосової (написаний у 1966 році) Грицько пише: «У Чуліпи неприє-

мності в інституті. Повернеться додому аж у вересні. Журнал «Мистецтво» відмовився надрукувати його твір про мистецьке оформлення журналів 20-х років і т.д.». Трагічно склалася його доля – залишився самотнім, бо постійно переслідували за інакодумство, звільняли з роботи в інституті начебто під приводом скорочення штатів, і, щоб загубитись, змушений був змінювати роботу й навіть на якийсь час виїхати з Києва, та згодом знову повернувся й живе там донині в кімнаті-майстерні Спілки художників України (саме він був першим учителем малярства й розвивав ці вміння в Грицькові, а головне, служив прикладом стійкості духу, навчав відстоювати власні погляди). Однокласники згадують, що в шостому класі хлопець намалював церкву Воскресіння села Малі Жабокрики, у яку все життя ходили його батьки та його малого водили з собою. Унікальну церкву, що була побудована з дерева в 1694 році в ім'я Світлого Воскресіння Христового, в цей час збиралися закрити. Сусідню, Іоанна Хрестителя (побудовану в 1772 році коштами трьох братів Кондрицьких і частково прихожан), що діяла в селі Великі Жабокрики (Довгалівка) вже закрили. Тому цей малюнок можна було розуміти як один із перших протестів проти нових жорстких обмежень нового ладу – переслідувань віруючих та нищення церков.

Володимир Боженко згадує, що одного разу, під час відпочинку на річці Грицько за 15 хвилин намалював його портрет. Згодом він подарував його однокласниці Галині Фаєвській. Залюбки малював портрети своїх друзів та однокласників, пейзажі, малюнки на історичні сюжети, які дарував друзям. Його роботи не раз виставлялися на шкільній виставці. Через свого товариша Василя Кондраса (1944 р.н.) познайомився з відомим київським художником Олександром Данченком. Цей відомий український талановитий живописець, графік, у 1954 році виконав офорт «Подвиг трьохсот під Берестечком», який згодом був переданий музею-заповіднику «Козацькі могили» й знаходиться в експозиції музею з 1967 року. (30 вересня 1965 року було ухвалено рішення Рівненської обласної ради №838 про відкриття музею-заповідника «Козацькі могили», а з 17 червня 1967 року відкрито весь меморіальний комплекс – Д.К.) Василь Кондрась подарував О. Данченкові козацьку шаблю, знайдену на полі Берестецької битви, а той у відповідь – ескіз картини «Подвиг трьохсот під Берестечком» про захисників Пляшевої (знаходився до 1992 року в матері Василя Кондраса, а з 1992р. – зберігається в брата Володимира). Часто зустрічались із іншим родичем Василя (теж художником, який нині проживає в Калуші), бо обоє любили малярство й часто змагалися, хто краще зможе передати копію малюнків або намалює з натури.

На стінах його кімнати була розміщена справжня картинна галерея: репродукції картин художників різних епох із різноманітних журналів (зби-

рав ще з молодших класів школи). Зачарований досконалою гармонією мистецьких живописних творінь та завдячуючи знайомим йому митцям Данченку та Чуліпі, які були чудовим прикладом для наслідування в малярстві, й надумав Грицько в майбутньому стати художником. Захоплення живописом переросло згодом у велику й серйозну працю (Грицько незабаром буде працювати спочатку художником на Львівській фабриці художнього скла «Райдуга», а пізніше – в цеху №15 Львівського ізоляторного заводу. – Д.К.). Про це йде мова в спогадах Надії Ящук, яка в один рік із ним закінчувала Козинську СШ.

Окрім навчання в школі, Гриць заочно навчався в народному університеті мистецтв. Взагалі його кімната була своєрідним храмом самоосвіти, його університетами. Він зібрав багату власну бібліотеку.

На книги, платівки витрачав усі зароблені гроші в колгоспі за обробіток буряку під час літніх канікул, гонорари від публікацій.

Інше захоплення – музика. Принагідно купуючи платівки, зібрав величезну фонотеку в батьківській хаті. Як згадує Галина Чубай, дружина поета, вона була вражена, побачивши у скромній сільській хаті таку багату музичну колекцію: Моцарт, Бах, Вівальді, Бетховен, Стравінський, Дебюссі. Були в колекції й записи української духовної класики – Бортьянський, Березовський, Грабовський, Скорик. Саме музика створювала творчу ауру, необхідну для розквіту юного таланту.

Варто зауважити, що ці головні захоплення, які виявилися вже в дитячому віці й супроводжували протягом цілого життя добре відбивають творчі установки його індивідуального характеру. Неординарність особи поета вилищується насамперед із його прагнення різнобічно осягнути та відчутити світ буття від дотику до нього музикою, образотворчим мистецтвом, магією вимовленого слова. Це явище активізації одного з видів мистецтва, потужно підсилене наявністю іншого обдарування, відзначив Олександр Білецький у своїй роботі «В мастерской художника слова» (Белецкий А. В мастерской художника слова. – М.: 1989. – С.89): «В ідеалі поетом ми маємо вважати маляра, обдарованого словесною уявою».

Багатогранність захоплень виховала його душевно ранимим, змушувала часто закриватись у своєму внутрішньому світі, оберігати та леліяти цей світ незайманим для зла та нерозуміння. Уже в шкільні роки йому довелося зустрічатися з байдужістю, черствістю замерзлих душ редакційних працівників, деяких учителів. Не всім була до вподоби його правдивість, відкритість, щирість почуттів.

Знову звернемося до спогадів Людмили Місюк: «Я сама в той час писала вірші, тому й розуміла Грицька більше, ніж хто. Часто була першим слухачем його творів, пишалася довір'ям. Тому коли в школу (я тоді закінчувала Довгалівську восьмирічку, а Гриць уже навчався в Козинській

СШ) приїхали працівники РК комсомолу Катерина Малецька та Володимир Нешайнов і, познайомившись зі мною, запитали, що я пишу, – відповіла, що перекладаю вірші Григорія Чубая на російську мову. У такий наївний спосіб я хотіла допомогти моєму ровеснику утвердитись, застрахувавши його творчу правду «магічністю» братнього слова. І прочитала їм спочатку українською, а потім – російською:

*Пригадую вечір зимовий...
Дерева в казковому сні,
Сніжинки все падають, падають
І твій силует у вікні.*

Григорій-школяр дуже нагадував свого рідного дядька Микиту, який навчався у 20-х роках у початковій школі села Малі Жабокрики, яка почала функціонувати з 1922 року, а в подальшому в Козинській семирічній школі. Микита Васильович був надзвичайно обдарованим, – згадує його товариш Іван Ульянович Павлюк, – писав вірші, байки, малював. Його твори друкувалися в газеті «Каменярі», «Громадський голос» у 1927-1928 рр., що видавалися у Львові українською мовою, «Народна справа» (1925 р.) – видання Українського національно-демократичного об'єднання, «Українська громада» (видавалась у Луцьку). Інший близький побратим Микити – Йосип Устинович Павлюк (народився 17 квітня 1912 року на хуторі села Березини Теслугівської волості – Д.К.) у цей час навчався в таємному Львівському вільному університеті й державній економічно-торгівельній школі. Від оплати за навчання як сина незаможних батьків його звільнили, а перебування у Львові забезпечував його старший брат, який на той час виїхав до Австралії та постійно фінансував не тільки його існування, а й проживання всієї родини, що мешкала в Березинах. Саме тому він міг дозволити собі купувати та привозити книги й газети зі Львова. Навколо нього завжди гуртувалась молодь Козинщини, що навчалась у різних навчальних закладах західноукраїнських теренів, а також старші школярі Козинської польської семикласної школи. Разом із друзями проводили вечори в Просвіті, організовували змагання дружини копаного м'яча, турніри з шахів, боролись за здоровий спосіб життя, створювали й розвивали українське підприємництво, поповнювали книгозбірню Просвіти. Студентська молодь протягом довгих років була єдиним речником поневоленої польськими колонізаторами нації. Микита впорядкував і видрукував у цих же виданнях кілька кросвордів (були опубліковані в газеті «Громадський голос» за 1927 р.), вирішивши які можна було прочитати слова Т.Шевченка «Борітеся – поборете», малював (у спогадах Івана Павлюка згадується, що в газетах за 1925-28 роки було опубліковано кілька малюнків

і віршів Микити. – Д.К.). (Згадаймо, як кілька років тому навіть Президент США у своїй промові в час приїзду в Україну п'ять разів звертався до цього вислову, який є важливим для кожного жителя України. – Д.К.). Був членом редколегії шкільної газети, де друкувались статті українською та польською мовами. Як згадує Йосип Павлюк: «Мій друг випишував газету «Народна справа». Ми систематично обмінювались номерами і мали ширше уявлення про те, якими настроями живе Україна і що діється у світі. Видавались і комуністичні газети, але ними мало хто цікавився, навіть попри те, що редакції незрідка розсилали випуски безоплатно. Там йшлося про «більшовицький рай», друкувались статті про православне духовенство – просто-таки наклепницькі. Одного разу я про щось подібне прочитав батькам. Мама була дуже релігійна, послухавши трохи, гнівно сказала: «Спали її, ту газету, бо її анцихрист друкує». Із 1927р. Микита – член Українського народного демократичного об'єднання. Під час обрання депутатів Польського сейму в 1928 році агітував серед школярів і жителів навколишніх сіл за УНДО під №7 та за Степана Скрипника (Мстислава), майбутнього патріарха Автокефальної церкви. Про це так згадує його побратим Йосип: «Якось нам з другом передали по пачці виборчих бюлетенів, щоб роздали учням, а ті рознесли своїм родичам. Помітивши нас за такою роботою, керівник школи поляк Кійковський накинувся з погрозами, мовляв, роздаємо не ті номери списків (від українських партій, а не польських), ще й викликав поліцаю, провів обшук, але той бюлетенів не знайшов». УНДО під час виборів на українських теренах набрало майже 600 тис. голосів. Коли потрібно було допомогти односельцям вирішити нагальні справи, веломашинами їздили на прийом до М.Черкавського та С.Скрипника в Рівне, у помешканні останнього часто й ночували.

У 1924 році було ухвалено закон про заборону використання української мови в державних установах. У Козинській школі навчання проводилося польською мовою, лише один урок української мови та Закон Божий. Було ухвалено й інші заборони. Починаючи з 1925 року заборонялося відвідувати заповідник «Козацькі могили» в час дев'ятої п'ятниці після Пасхи, коли традиційно вшановували пам'ять полеглих козаків, які поклали голови в бою з військом польського короля під час Берестецької битви в 1651 році. Саме тут постав у своїй величі комплекс Свято-Георгіївського чоловічого монастиря з Георгіївським храмом. Ансамбль задуманий як пам'ятник усім загиблим українським козакам та їх спільникам у боротьбі проти поляків. Собор збудовано в стилі українського бароко XVIII століття за проектом архітектора В.Максимова. Затверджував проект, зважаючи на свою посаду, хоча і був учнем автора, О.Щусьєв. Аналогів унікальному Георгіївському Собору немає в усьому світі. Розписи зробили видатні художники І.Іжакевич та О.Корецький. На територію монастиря, який звели

у червні 1914 року, перенесли також дерев'яну церкву на честь Архістратига Божого Михаїла, яку було збудовано на початку XVII століття в селі Острів. Попри заборони, війни, страшні часи змін режимів та ідеологій незнищеним стояв цей оазис духовності та національної свідомості. Хоча польські улани виставляли заслони, не пропускаючи людей вшанувати пам'ять полеглих козаків, а поліція, шпики складали списки неблагонадійних і здійснювали нагляд за такими людьми, та молодь потайки, вночі пробиралася туди і на Святу Трійцю влаштувала вшанування пам'яті козаків, покладала квіти. До цих списків потрапив і Микита Гетьман як один із учасників та організаторів таких таємних вшанувань козаків, а також його старші друзі, студенти, однодумець Йосип Павлюк. Звичайно, польська влада мала всі підстави вбачати у заповіднику зятятого ворога, бо пам'ять про героїв Берестецької битви продовжувала кликати невпокорених нащадків продовжувати боротьбу за волю України. Серед молоді була поширена пісня, у якій є такі слова про переслідування польською жандармерією:

*... У суботу пополудні люди говорили,
Що вже наше село рідне ляхи обступили.
Ой, прийшла та сумна звістка від хати до хати...
Де ж ми, браття-українці, будемо тікати?
Один сюди, другий туди дороги шукає,
А за ними польський улан конем доганяє.
Як зігнали до шпихліра, ставили рядами
І рівняли кожні плечі своїми кольбами.*

Друзі відзначались високою культурою, не пили спиртного й не курили цигарки, з гордістю носили національний значок «Відродження». Доля згадуваних особистостей характерна для більшості західних українців. Прокотився руйнівний смерч Першої світової війни, революції та громадянської війни. Довелося побачити, як «господарюють» на рідній землі австро-угорці, поляки, росіяни та вповні відчуті їхню владу. А влада, звісно, різнилася мало чим – то була окупаційна влада, яка не могла бути для українців інакшою, окрім як ворожою. Тому в середовищі друзів та родичів, людей непересічного розуму й патріотів часто можна було почути слова Михайла Драгоманова, проголошені ним у Київському університеті св. Володимира («Переднє слово до «Громади», 1878 р.): «Чужинці... перевертні... панують над Україною і в господарстві, як люде багаті, і в справах політичних, як начальство. Всякому народові шкодить неволя під чужими людьми». Та інша фраза, яку Іван Павлюк, одноліток Микити, повторив напам'ять: «Кожний чоловік, вийшовший з України, кожна копійка,

потрачена не на українську справу, кожне слово, сказане не по-українському – є видаток з української мужицької скарбниці, котрий при теперішніх порядках не звернеться в неї нізвідки...» (М. Драгоманов – Д.К.).

Шукали однодумців, гуртувалися й при потребі вирішити нагальні проблеми селян зверталися до М.Черкавського (1879-1929 рр.) і С.Скрипника (18.04.1898-1999 р.р.), з якими були особисто знайомі, бо вони у 20-х роках активно займалися політичною діяльністю на Волині. Зрештою, М.Черкавський із батьками проживав, навчався у місцевій українській гімназії в Кременці, де здобувало освіту багато земляків Микити.

Із 1920 року М.Черкавський працював спочатку вчителем, а пізніше – директором Дерманської учительської семінарії, а з 1922 по 1928 рік був обраний сенатором польського сейму від Волині. Із часом став чільним представником УНДО. У 1926 році, вже будучи відомим діячем, сенатором польського парламенту, М.Черкавський почав видавати в Луцьку газету «Українська громада», тираж якої сягав 4500 екземплярів. Газету читали в бібліотеці «Просвіти» села Великі Жабокрики, Козині, Радивиліві. Йому не просто були близькими проблеми українського населення Волині. Він був зачарований красою землі Кременеччини, Дубенщини, Рівненщини. (Державний архів Волинської області, ф.46, оп.9 ед.зб.720, арк.10).

У 1928 році, після закінчення польської семирічної школи в Козині, восени Микита зі своїм товаришем Йосипом Павлюком вступили до трирічної торговельної школи в Крем'янці. Мовою викладання була польська, вивчали також і німецьку, от тільки, на жаль, від української віднаджували. Ідея самостійності України починає охоплювати серця молоді, тому патріоти, протестуючи проти колонізації, організували таємний гурток при Крем'янецькій семінарії, де вивчали рідну історію, мову, упроваджували народні традиції. Не забарилися каральні санкції: коли польські нишпорки дізналися про це, декого зі студентів вигнали з семінарії.

Попри все молодь не залишалась осторонь релігійних справ, адже в цей час польська влада посилила наступ і на православ'я. Неодноразово пішки добирались до Почаївської лаври, щоб захистити батьківську віру.

На жаль, життя талановитого хлопця з роду Гетьманів обірвалося трагічно на 18 році від народження в 1929 році. Усі студенти торговельної школи з Крем'янця на Пасху поїхали додому, а Микита залишився ще в Крем'янці, бо мав забрати в майстра костюм, пошитий до свята. Коли розрахувався за нього, то не вистачило п'ять грошей, щоб взяти квиток. Допоки позичив гроші й узяв квиток – поїзд рушив. На ходу заскакував у потяг, зірвався і трагічно загинув. Звідси вислів у колі родини – «Життя вартує п'ять грошей». Поховали Микиту в Березинах. Уся родина гордилася Микитою, шанувала, тому завжди з болем згадували втрату талано-

витого хлопця, берегли пам'ять про нього й виховували дітей на героїчній постаті борця за волю, кредом якого були слова українського Гімну: «Душу й тіло ми положим // За нашу свободу».

Грицько навчився читати і писати задовго до школи ще в чотирирічному віці й з книгами не розлучався з тих пір. На давній фотографії бачимо малого хлопця з книгою в руці. У Гриця є старший брат Івась 1936 р.н. У 1958 році його призвали на службу в армію. Служба проходила в Оренбурзі. Після демобілізації повернувся додому й одружився. Івась був дуже ревнивий, брутально поводився з дружиною, і це було першим приводом для серйозних суперечок у сім'ї. Брат знову їде в Оренбург, де продовжує службу в армії. Там вдруге одружився з Іриною Трохимівною Орловою. У 1960 році у них народився син Юрій. Опісля закінчив Оренбурзьке військове льотне училище й залишився служити в армії, а з тих пір – аж до відставки – служив у льотній військовій частині поблизу м.Дубно, згодом – у Чехословаччині, Житомирі. Окрім сина, має дві дочки – Наталію та Тетяну (близнята), які живуть разом із батьками в Житомирі. Син, як і батько, закінчив льотне військове училище, живе в Росії, одружений. Попри те, що братів розділяло майже десятиріччя, різнилися вони й зовнішністю, і характерами, устремліннями. Григорій не схвалював професії брата. Та й Іван, здається, не жалував уподобання молодшого брата. Непорозуміння переросли у відчуження. А згодом духовна дистанція наклалась на вчинки: Іван рано пішов з батьківського дому. Гриць завжди міг усамітнитись і зосередитись, якщо не в хаті (одна з найкращих на той час у Березинах), то в мальовничому урочищі Калиновиці, неподалік домівки, де згодом зробив на дереві велике гніздо. Ховався в ньому час від часу, там читав, писав, малював. Із книжок знав, що малий Тарас Шевченко спорудив гніздо на кремезному дубі над Дніпром.

Гриць навчався в початковій школі села Станіслави, згодом у Довгалівській (Великі Жабокрики) 8-річній, а завершував середню освіту в Козинській середній школі (час навчання: 1963-1966 рр.), навчаючись у класі, де були учні з навколишніх сіл. У 1966 навчальному році був останній випуск 11 класів і перший випуск 10-річного навчання. Закінчив школу в 1966 році, маючи відмінні оцінки з літератур, загальної історії, малювання та креслення, а четвірки – з предметів математичного циклу, історії СРСР, української та російської мов. У початковій школі села Станіслави панувала атмосфера любові та поваги до всіх дітей, а особливо до Грицька, який уже в той час був «незвичайним». Перший учитель та завідувач школи с.Станіслави М.Д. Холод згадає про нього, як про особливого й старанного, допитливого учня, який хотів знати все та дуже любив навчання. Знаннями та начитаністю вже тоді заробив незаперечний авторитет серед учнів школи. Ще малюком прийшов до сільського бібліотека-

ря Мирослави Станіславівни Інжигевської записатись у Березинівську сільську бібліотеку. Згодом записався у бібліотеки с. Бригадирівка (Малі Жабокрики – історична назва) (бібліотекар – Меланія Панасюк), с.Козин та сусіднього с.Хотин.

Уже з молодших класів потрібно було пішки добиратися в школу (до Станіславів 2 км., до Довгалівки 3 км., 6 км. у Козин). Але для нього не існувало поганої погоди – в школі він був завжди.

У шкільні роки міг іти додому декілька годин, роздумуючи, або ждесь по дорозі сісти читати чи записати якусь думку, поезію. Один із віршів для дітей «Про Мартинка і хмаринку» розповідає, як ліричний герой іде зі школи «– півгодини? де там – цілих шість годин» – це й про нього.

Шкільне навчання велося за типовою програмою, не всі вчителі були яскравими особистостями, але навчання приваблювало, бо надавало можливість пізнавати нове. Головними вчителями Грицька все ж таки були книжки. Коли не зайдеш у сільську бібліотеку, він завжди був там, сидить, щось читає, пише. І завжди з бібліотеки йшов із кількома книгами. Якщо уважно вдивитись у список літератури та авторів, творчість яких глибоко була опрацьована майбутнім поетом ще в школі, то серед них знайдемо чимало літератури поза шкільною програмою (попри всі заборони), зокрема повний обсяг класики зарубіжної, чимало книг, вилучених як з української літератури, так і російської, літератури філософської. Книжкові фонди бібліотек сіл Малі Жабокрики, Великі Жабокрики, Березини, Хотина та Козина були настільки багатими, що Грицько продовжував брати в них книги, навіть уже проживаючи у Львові. Це й не дивно, адже ці бібліотеки були багатими з часів заснування в цих селах осередків «Прогресу». У газеті «Волинь» (ред. У.Самчук) за 23 листопада 1941р. у рубриці «Хроніка» написано: «У с.Хотині на Дубенщині, в найближчому часі відновить своє існування бібліотека ім. С.Петлюри, одна з найбільших до війни бібліотек Дубенщини. Тепер проводиться комплектування книжок, що були дані на переховування перед большевиками поодиноким селянам». Коли ж знову прийшла радянська влада, заховані книги читали потайки.

Ще в 1965р. досконало вивчав поезію як офіційно видану в Україні, так і нелегальну, знав багато напам'ять (відомо, що частину забороненої на той час літератури йому давали вчитель Василь Іванович Мельник, на той час журналіст різних періодичних видань на Рівненщині, нині поет з Чернігівщини Петро Куценко, студент Львівського університету ім. Івана Франка Андрій Почаєвець, частково члени літературного об'єднання «Серпанок» при Дубенській районній газеті «Червона зірка» – зокрема вчитель математики Борис Петровський; художник Іван Чуліпа, екскурсовод із заповідника «Поле Берестецької битви» Василь Кондрась, якому переда-

вав деяку самвидавну літературу художник Олександр Данченко, працівники дубенської редакції. Уже в той час читав нелегально зібрані зшитки забороненої поезії В.Симоненка та його «Щоденник». Іноді кепкував над друзями, що вони із творчості М.Рильського й П.Тичини, крім поезій, що славлять партію та існуючий лад, нічого не знають. Відразу ж і називав інші поезії, а також рекомендував читати твори Івана Світличного, Віталія Коротича, Романа Іваничука, Ліни Костенко та інших. Ще в школі він подарував однокласниці Галині Павлюк свою фотографію на фоні Почаївської лаври, яку підписав словами з поезії забороненого на той час Євгена Плужника: »Був це хлопчик лагідний і тихий, // як осінній у безвітря ліс». (Рядки поезії наводимо із видання: Євген Плужник, «Був це хлопчик лагідний і тихий...», Поезії – К.: Рад. письменник, 1963. – С.133). Однокласниця здивовано запитала, чому він підписав саме ці слова і «був». Гриць відповів, що відчуває свою скороминучість. Він і насправді був хворий із дитинства туберкульозом нирок, хоча мало хто про це знав, окрім родини (цим теж був подібний до Плужника. – Д.К.). Саме через це його не призывали згодом в армію та видали військовий квиток (наводимо в додатку довідку військкомату).

Часто любив читати однокласникам та односельцям вірші Василя Симоненка, з яких найулюбленішим був «Дядька затримали, а чи впіймали, дядька в сільраду ескортували...» Афішувати такі знання було небезпечно, бо вже в 1965 році були заарештовані «емісари закордонного бандерівського центру» Іван Світличний, брати Михайло та Богдан Горині, Михайло Осадчий, Михайло Косів, Ігор Герета, Валентин Мороз – разом 24 особи, (письменники й митці, творча та технічна інтелігенція). Через кілька місяців був заарештований і тяжко мордований студент Львівського університету, земляк Г. Чубая – Андрій Почаєвець (про нього детальніше будемо говорити пізніше).

На захист арештованих виступили художник О.Данченко (котрий згодом зустрічатиметься з Грицьком Чубаєм завдяки Василеві Кондрасю, який подружився з ним раніше), Зінаїда Франко, Михайлина Коцюбинська, Алла Горська, Роман Іваничук та інші. Такого перебігу подій не чекала українська інтелігенція після тепла «хрущовської відлиги». Починаються масові протести інтелігенції (у час прем'єри фільму Параджанова «Тіні забутих предків» І.Дзюба, В.Чорновіл, В.Стус оголосили протест проти арештів). Через спілкування з друзями, листування, прочитання самвидаву знав про ці події, які гартували його власну позицію. Цитуючи друзям слова протесту зі збірки Павла Тичини «Замість сонетів та октав» «Прокляття всім, хто звіром став», переосмислював їх, звертаючись до байдужих всього світу поезією «Байдужому» (1966 р.):

*За все тут необхідно хвилюватись,
За всіх людей, за землю, і за небо,
І розумом, тривогами, руками
Не дасть планеті в просторі заснути.
...Якщо прийшов людиною, не каменем –
Байдужим ти не маєш права бути.*

Іноді виникали суперечки з учителями, коли він посилався на книги чи факти, яких ті не знали. «Коли ми, – згадують батьки, – ходили в школу на батьківські збори, то одна вчителька кожного разу запитувала нас, чому ми дозволяємо Грицькові щось писати і так багато читати, щоразу пропонувала заборонити...» Друзі Григорія Чубая по школі згадують, як вчителька поставила йому колись у школі двійку лише за те, що згадав серед інших збірку Тичини «Замість сонетів і октав». Боячись, щоби вона не пошматувала книжки, не знищила її, Грицько, наполегливий і впевнений у правоті, показав збірку тільки однокласникам. Про цей епізод згадує й Костянтин Москалець у своєму есе «П'ять медитацій на «Плач Єремії».

Але доля подарувала йому й достойних учителів. Серед них уже згадуваний Василь Іванович Мельник (учитель Довгалівської школи), класний керівник Ольга Григорівна Синицька та деякі інші, які леліяли талановитого юнака. Найбільший вплив на формування світогляду Грицька справив Василь Мельник (2 квітня 1925р. -17 листопада 1992р.), який у роки Другої світової війни був учасником визвольних змагань УПА, а згодом пішов у Радянську армію, де із серпня 1944р. воював у складі 1076 стрілецького полку. 24 січня 1945р. був тяжко поранений, довго лікувався в госпіталях й повернувся з фронту додому 18 червня 1945р., позбувшись руки. Він спочатку в 1949р. закінчив Дубенське педагогічне училище, а потому заочний відділ природничо-географічного факультету вчительського інституту та в 1960р. Кременецький державний педагогічний інститут за спеціальністю «біологія і основи сільського господарства». Людина високих ідеалів, любив Україну понад усе. Дружина його Лідія Антонівна Кручок теж сповідувала патріотичні устремління, за що й постраждала: допомагаючи бійцям УПА була прострелена, відбувала покарання як ворог народу в «лаготделении №14 управления ЖХ МВД СССР» із 27.09.1947 до 26.05.1956 року. Незважаючи на хворе серце, Василь Іванович, як член Руху ходив збирати підписи на захист незалежності України (у час проведення референдуму) й помер, виконуючи роботу за велінням серця, від серцевого нападу, у квартирі одного зі своїх учнів Івана Олексійовича Чубаєвського (одного з однокласників і близьких друзів Г. Чубая) в Радивилові. Грицько часто бував у сім'ї Мельників удома, слу-

хав їхні розповіді про нелегку боротьбу за незалежність України. Повна довіра й однодумство, любов до цих людей привели Грицька до них, коли апробував перший варіант свого знаменитого «Вертепу». Учителю математики Микитівської СШ Дубенського району Борис Петровський, який був прийнятий у літературне об'єднання «Серпанок» разом із Грицьком у 1963 році, теж мав що розповісти про історію краю, власні поневіряння. Він був репресований сталінським режимом за публікації у Самчуковій «Волині» й теж розповідав правду про табірне життя, про визвольні змагання 40-50 років. Західноукраїнське село в часи дитинства та юнацтва Грицька було виснажене тяжкою війною, залякане репресіями проти повстанців, пограбоване новоутвореними колгоспами, деморалізоване совіцькою ідеологією. Тож, слухаючи розповіді вчителів про їхню долю, усвідомлював, що йдеться про глибоке, але заборонене почуття любові до своєї Вітчизни, волі та незалежності. У Чубаєвій родині також були повстанці, тож він змалку чув про них потаємні розповіді бабусі та родичів. У спогадах про Українську повстанську армію та українське підпілля поставала правда про боротьбу за вільне життя, оживало німе царство замордованих героїв України. Це нині ми знаємо про завзяту боротьбу українців, основна маса яких якщо не загинула в боях, то пройшла через тортури, камери таборів, каземати тюрем, сніги заслання по далеких сибірських краях, розбудову імперії на рудниках, заводах, будовах. Перші таємниці гартували малого Грицька, закладали в його свідомості чітке розуміння реалій краю й цілої України двадцятого століття, яке дуже відрізнялося від тогочасної пропаганди, а нерідко було протиставленням того, про що повідомлялося у пресі. У роки Другої світової війни (1941-1945 рр.) та аж до 1953р. на теренах району (округи) успішно та активно діяли загони УПА, куди пішло національно свідоме, освічене молоде лицарство.

Уже в перший рік війни розпочали громити фашистів, не давали окупантам проводити ревізію худоби, продуктів харчування. Багато патріотів полягли в боях із ворогами, частина була замордована фашистами у в'язницях за зв'язки з УПА (Василь Гнаткевич, Полікарп Гаврилук, Войтюк (ім'я невідоме), Федон Драновський, Степан Льопа та інші). Контролювали всю округу, й фашисти боялись заїжджати в цей край суцільного лісового масиву, що простягався аж на Львівщину.

Бійці загонів УПА користувалися повагою в населення й старалися втримати авторитет захисників. Тому, коли в загін надійшло повідомлення, що брат одного із бійців під приводом заготівлі продуктів та одягу начебто для загону займається мародерством серед жителів села Березини та навколишніх хуторів, то рідний брат особисто розстріляв його на сході села. Це ще більше добавило довіри до бійців УПА. За відсутності

лікарів бабуся Мотрона займалась лікуванням бійців загонів УПА. Про край часів визвольних змагань народ склав пісню «Від Хотина до Козина самостійна Україна». У родині Чубаїв-Гетьманів традиційно шанували патріотизм. Із розповідей бабусі та справжніх учителів Грицько рано зрозумів, що історія України – вічна боротьба обдарованого багатствами, талантами, красою українського народу за право вільно жити. Сприймав історію від народу, а не за шкільними підручниками, які національних героїв називали «буржуазними націоналістами», прирівнювали до бандитів.

Поблизу Козина загін МГБ-шників оточив групу повстанців, які відстрілювалися до останнього подиху. Коли залишився в живих лише один, постріли припинились. Червонопогонники підійшли впритул до оточених у житі, думаючи, що всі вже загинули. Ось тут і пролунав вибух. Тяжкопоранений і сліпий боєць загону УПА Ліщук підірвав себе та й супротивників гранатою, аби не здатись у полон (нині поблизу місця того бою під Козином встановлено символічний курган і хрест – фігура – Д.К.). Про це, а також подібні факти в час фронтових дій, розказані батьком, дуже промовисто описує юнак у поезії «Балада про очі», яка в первісному варіанті мала назву «Очі солдата». Зміна назви поезії викликана якраз із метою розширення схованого символу, зашифрованого у назві, символу очей не лише солдатів, а й бійців різних загонів та армій. Для автора, на мою думку, очі - це не просто елемент анатомічної будови людини, цей образ – символ душ людей, які загинули під час війни. Тисячі очей і «весняно-лукаві», і «осінньо-похмурі», «весело-літні» зникли, розтанули в безвісті, й лише «наче за муром, десь за роками погляди бродять воєнним літом».

Ліричний герой болісно переживає за людей, у яких життя забрала війна. Автор у поезію вводить ще образ надістоти, що «обережно торкається вітру руками» і:

*...Пішли тоді погляди
і не знали, що встане він!
І очі довго рукавом протиратиме.
І навпомацки в житі останню
Буде шукати гранату.*

Відчувається, що не тільки їй, але й кожній людині, якій вдалося вижити, сниться щоночі «пом'яте жито в крові...». У тому бою, що став поштовхом для написання балади (нарівні з розповідями батька, який пройшов фронтовими дорогами Другої світової війни), загинув і родич Чубаїв-Гетьманів. Жах охоплює серце від того, що стільки крові проливає війна, тому заклик до миру звучать останні рядки поезії «О, де ви –

пропалі безвісті погляди? Верніться, якщо ви живі.» Звичайно, поглинуті безвістю погляди не вернуться, але «погляди», які ще живі, повинні задуматись над своїм існуванням і прагнути до життя мирного.

Отже, ідея твору – це показ беззмістовності війни для кожної конкретної людини.

Твір дуже емоційний завдяки метафорам («погляди бродять»), епітетам («воєнним літом, пом'яте жито», очі «весняно-лукаві»), порівнянням («наче за муром, десь за роками погляди бродять воєнним літом»).

Це були гідні сторінки родоводу, які в умовах радянської влади згадувати вголос було небезпечно. Мудро гласить Талмуд: «Учень – це не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який потрібно запалити». Такі родинні «таємниці» наповнювали хлопця любов'ю до Батьківщини, запалювали патріотизмом.

Дев'ятикласники Козинської школи ще влітку знали, що в них буде навчатися хлопець із сусіднього села Березини, який пише вірші, друкується в пресі. Тому на початку навчального року з нетерпінням чекали зустрічі, щоб побачити, який він, малювали в уяві високого красеня, котрий буде відрізнятися від інших. Спочатку навіть розчарувалися, побачивши юнака середнього зросту, худорлявого, з буйним волоссям. У ньому нічого особливого не було – простий, звичайний сільський хлопець, який ніколи не поведив себе зверхньо.

Класним керівником була призначена Ольга Григорівна Синицька. Вона характеризувала його так:

«З перших уроків з усіх предметів, а особливо з літератури, усі зрозуміли, що Григорій дуже начитаний, багато знає напам'ять, має енциклопедичні знання. Із радістю зустрічали його публікації, етюди в районній газеті. З того часу однокласники називали його «наш поет». Був дисциплінований, скромний, ввічливий, товариський, мав багато друзів і в школі, і у своєму рідному селі». Рівний у дружбі з товаришами, все ж таки мав найближчих друзів, серед яких: Володимир Станіславчук, Володимир Боженко, однокласниця Віра Дмитрук, Людмила Павлюк, Федір Міщук, Борис Станіславчук, Зоя Єрмакова, Світлана Кондруцькова, Сергій Стилик. Це були не лише однокласники, а й учні паралельних класів, старшокласники.

У школі він пережив перше юнацьке захоплення, яке викликало багато ліричних поезій (на жаль, не всі ці ліричні поезії збереглися й не всі були опубліковані. Деякі з них ми все ж наважились опублікувати в додатку, адже вони цікаві для дослідників). В інтимній ліриці поет не послуговується театральними реквізитами пристрасті, щиро рухає ним лише потреба висловити силу почуття, яке його переповнює вщерть. Ця любов, дарована йому Богом, була гірка й болюча, наче випробування духу й

плоті, а може, як своєрідне очищення, через яке слід було пройти. Щире почуття породило поезію російською мовою «О встрече», «Пишу письмо» та українською «Пригадую вечір зимовий», «Осіннє небо синій парашут / На білих стропях бабиного літа...», «Прийди у сни до мене тінню» та інші. Поет назавжди залишив за собою право бажати коханій такої любові, щоб не надщербилась душа, не змаліла. Це почуття не було взаємним, хоча Світлані Кондруцькій імпонувало, що в неї закохався такий відомий в окрузі поет, тому часто хизувалася присвяченими їй віршами перед друзями та однокласниками. Батько Світлани (у час визвольних змагань був офіцером МГБ, робив «зачистки» в колишньому Козинському районі, а одружившись, залишився на Козинщині й після відставки працював учителем Козинської СШ (таким чином, залишився в Козині ще один офіцер МГБ у минулому – Тринадцятко, який особливо «прославився» під час «зачисток» та організації колгоспів у селі Березини).

Відомо, що працівники КДБ частенько до них навідувались і, звісно, не тільки для того, щоб потрапити в гості... Районна служба «недремного ока» пильнувала за всіма через інформаторів. Напевне, саме тому забороняв дочці зустрічатись із нащадком «бандерівців» Григорієм, який уже в шкільні роки був під недремним наглядом спецслужб. Кондруцьков, викладаючи у школі креслення та фізкультуру, хоч і вимушено, але ставив відмінні оцінки Грицькові, водночас кепкував або принижував хлопця. Світлана була єдиною донькою, і батьки готували їй іншу долю. Боячись батька, дівчина знищувала усі вірші Гриця, але, як правило, друзі перед тим їх переписували або ж завчали напам'ять. Закінчила фармацевтичний інститут у Львові, проживає в Білій Церкві.

У неділю часто йшов з друзями в кіно на 15-ту годину. Коли виникала якась сварка зі Світланою, то ходив із Вірою Дмитрук у кіно або на вечір. Він шукав вдячних слухачів, щоб почути, як сприймають його вірші. Як правило, після перегляду кіно збиралися в хаті Михайла Андрійовича Трубки – агронома за фахом, який, здобувши педагогічну освіту, став працювати вчителем біології, та його дружини Марії Григорівни, що працювала бібліотекарем села Козин, старша донька яких була ровесницею молодого товариства. Читали свої поезії, обговорювали книги і, як завжди, одним з організаторів цього дійства був Грицько – визнаний поет не лише Козинського, а й районного масштабу.

Ще навчаючись у школі, Грицько назавжди запам'ятав вислів геніального Миколи Гоголя: «Тільки мистецьке читання може встановити правильне розуміння письменника». За спогадами одного з друзів Василя Боженка, казав, що хоче так навчитися читати поезію, щоб уміти заповнити слухача. Уже в той час старався імітувати голоси друзів, відомих співаків та акторів, працював над методикою виразно-художнього читання. Чи-

тання для друзів уголос на полі під час випасу худоби, численних літературних і розважальних вечорах у школі давало можливість побачити силу впливу слова, вимовленого вголос, навчило відкривати в проголошуваних віршах найрізноманітніші відтінки, впливати на душі слухачів. Уже в той час деякі поезії Грицька не завжди розуміли і учні, і вчителі, для них вони були складними. Ще в старших класах почав писати поезію вдумливу, сповнену підтекстів та алюзій.

Водночас триває пошук свого читача, але вже на іншому – не дитячому, а дорослому рівні. Звичайно, його мистецький хист, що виявився рано, потребував особливого самовираження, визнання, і ще юнаком Чубай дедалі наполегливіше став шукати культурного середовища, яке прийняло б його та сприяло розвиткові таланту. Поет, як правило, творить на самоті (тому гніздо одинокого дерева, затишок окремої кімнати), і здавалось, для чого йому літературні вечори, відкриті зустрічі, публікації в пресі?

Відтак створив напівтаємне товариство, і його учасники збирались вечорами в старому будинку промкомбінату, що не використовувався й пустував. Федір Міщук згадує, що там читали вірші як власні, так і Василя Симоненка, Івана Драча, Тараса Шевченка. Вже це перше спілкування в колі однодумців стало першоджерелом пошуків істини, пошуків слова, яке вплине на людину, спонукатиме її рухатися на життєвому просторі в спільноті, не замикаючись у собі. Звичайно, це була нелегка ноша, яка спонукала бути дієвим не лише в думці, кричати в порожнечу епохи. Кожен з учасників товариства обирав собі «псевдо» для конспірації. Грицько обрав собі «Боян», назвавшись іменем легендарного києво-руського поета-дружинника. Можливо, тому, що у «Слові...» його вважали віщим співцем, «онуком Велеса», а згодом ім'я Боян набуло символічного звучання в українській поезії (наприклад, «дух Бояна» у творчості М. Рильського). Одного разу сторож промкомбінату розігнав «засідання», захопивши Грицька, який дав змогу іншим утекти через вікно. У черговий раз була співбесіда в кабінеті директора, приїздили з райцентру «незнайомці». Усе взяв на себе, нікого не назвав, тому більше нікого з учасників «таємного гуртка» не викликали (товариство припинило своє нелегальне існування, і згодом усі знову збирались у вчителя Трубки. – Д.К.).

Лідерські риси вгадуються на юнацькому автопортреті Грицька Чубая. Його обличчя було відкритим, очі проникливими та безмежними, наче зоряний всесвіт. Вдумливий, самостійний, активний юнак, який виробляв свій погляд на життя, незважаючи на жодні перестороги, шляхетно пізнавав життя в усіх його вимірах, був завжди попереду. Очевидно ці риси спонукали Григорія постійно дописувати до газет.

Вільний від властивого його ровесникам бажання віддатися розва-

гам і жити практично (як метелик-одноденка), він уже в юному віці був фізично, морально та розумово підготовлений до свободи та самостійних вчинків, ніс у собі ненаситну жагу до пізнання і розумової праці, яка принадажувала його гармонією та красою.

Задля обміну-діалогу двох сторін (читач – поет), підтримки чи осуду написаного, поет не може відмовитись від стимулу-заохочення, живої симпатії вдячних слухачів, спілкування з допомогою періодики, товариських бесід, обговорення. Тому вже з 1963 року постійно друкувався в газеті «Червона зірка» Дубенського району та «Прапор перемоги» Радивилівського району (на той час Червоноармійський район – Д.К.). Григорій Чубай уперше почав друкуватись у чотирнадцятирічному віці, дебютуючи в газеті «Червона зірка» невеличкими етюдами, новелами. Так, спочатку опубліковано етюд «Повернення» (11 травня 1963р.), згодом «Звичайна біографія» (8 червня 1963р.), «Ой межі, межі...» (червень 1963р.), новела «Сини» (6 липня 1963р.) і лише 13 серпня 1963 року опублікована перша поезія «В парку над Іквою», хоча писав поетичні твори значно раніше. Вірш не ввійшов ані до першої збірки «Говорити, мовчати і говорити знову», ані до «Плачу Єремії».

У творчій палітрі юного Чубая були і гуморески в прозі (зокрема «Ех, якби мені...», надрукована в №1281 газети «Червона зірка» за 1963р.) і етюди «Дуб на подвір'ї» (14 вересня 1963р., «Червона зірка»), фейлетони, поетичні твори.

Не включив у свої збірки Григорій Чубай і поезії «Чекання» (26 грудня 1963р.), «Сучаснику» (1963р.) та інші, написані в дитинстві та юності, бо вважав їх такими, що не «вписуються» в канву «П'ятикнижжя».

Деякі поезії, уміщені в збірках, мають іншу назву порівняно з публікаціями в періодиці. Так, вірш «Перед грозою» (газета «Червона зірка», 1963 рік), опублікований у поетичних збірках із назвою початкової строфи «На видноколі гроняться вже хмари». Таких прикладів можна навести кілька. У частині поезій зрілий автор вніс зміни (наприклад, у поезії «Березень», де замість «Біля багать» у збірці «Плач Єремії», вміщено «Біля димлячих багать»).

У «Червоній зірці» за 5 травня 1964 року з нагоди Дня преси редакція оголосила подяку за часті публікації Г. Чубаю – учневі Козинської школи. У 1963 році семикласника (!) прийняли у члени Дубенського міжрайонного літературно-мистецького об'єднання, яке згодом прибрало назву «Серпанок». Літературне об'єднання при газеті виховало цілу когорту журналістів, письменників, поетів та, зрештою, справжніх поціновувачів поезії. Його членами, окрім Чубая, був робітник Микола Денисюк і працівники редакції Василь Бахно, Василь Женевський, військовослужбовець Іван Низовий, учитель, завуч Тростянецької школи, а згодом працівник редакції Олек-

сандр Яцковський, кіномеханік А.Пінчук, технік-будівельник А.Марчук, І.Руський, Л.Троцюк, Б.Град, М.Глівчук, радіожурналіст із 1968р. О.Рачинець, В.Мельник та багато інших. Уже пізніше в цьому літоб'єднанні навчався Микола Пшеничний, нині член Національної спілки письменників України, завідувач наукового відділу краєзнавчого музею у місті Дубно.

Біля джерел літературно-мистецького об'єднання стояв журналіст, заступник головного редактора Дубенської районної газети, інвалід Другої світової війни С.Лагодзінський, який спочатку керував літоб'єднанням, а незабаром передав керівництво О. Яцковському (учителеві, а згодом теж працівнику редакції). Член літературного об'єднання, учитель математики сільської школи Борис Петровський, який свого часу був репресований нелюдською сталінською системою на десять років ув'язнення в таборах, теж з любов'ю підтримував юнака в його творчому шуканні, плекав талант, даючи книги, недоступні для Грицька.

Інший учасник і один із членів бюро літературної студії Іван Низовий згадує: «Ранньої осені 1964 р. вперше зустрів на засіданні літературної студії «Серпанок» при редакції дубенської літературної газети «Червона зірка» тендітного і ніжного юнака... Застійний період «виполював» усе талановите й натомість насаджував невиразне, але «догідливе й безпечне...»

Більш детально зі спогадами колишніх літстудійців про взаємини з Грицьком Чубаєм можна ознайомитись у збірках поезій та етюдів (нині члена Національної спілки письменників України, відповідального секретаря Луганського відділення спілки НСПУ) Івана Низового «Сумую за ним» та «Нема переводу» (наведено в додатку), замальовці Миколи Денисюка «У немеркнучому світлі поезій» із книги М. Денисюка «Світло Цефеї» (уривок наведено в додатку) та спогаді «Зустріч з автопортретом» («Вісник Дубенщини», 22.01.1999 р.). До речі, збірка І. Низового «Нема переводу», що появилася у 1993 році саме в Дубенському видавництві «Наш край», вийшла з посвятою: «Світлій пам'яті Грицька Чубая». Роль Грицька в поетичному цеху літоб'єднання, а також культурно-мистецькому середовищі Дубна автор збірки відображає у своїй поезії «Не напишу веселенької повісті...»:

*Друг мій – людина «неблагонадійна», –
Не переслідують так, задарма, –
Нагляд недремний, підозра постійна:
Блага нема, і надії нема...
Я його кликав до нашого степу,
До териконів і скіфських могил,
Далі, найдалі від того вертепу,
Що позбавляв його волі і сил.*

Іван Низовий у роки своєї юності проходив дійсну службу в радянській армії в Дубно, і тоді Григорій не раз просив караульного пропустити на територію військової частини, щоб зустрітися з Іваном. Згодом військово-вослужбовців, що брали участь у електрифікації та розбудові відрізка залізниці «Здолбунів – Броди», перевели в Броди, тому пізніше іноді разом із Грицьком добирались однією електричкою на засідання літстудії в Дубно (той – з Рудні Почаївської, а інший – з Бродів).

На початку червня 1966 року Грицька, учня 11 класу Козинської середньої школи, обрали членом бюро літоб'єднання. Хоч Гриць і зрадів такій повазі колег по літературному об'єднанню, але зауважив у колі друзів, що слово «бюро» має гіркий присмак і від нього неприємний осадок на серці, як від відомої військової форми мишиного кольору.

Шлях поета-початківця до завершення становлення власної постаті голосу пролягав через тяжкі терни – безперервну напружену працю, а часто й невизнання оточенням, заздрощі...

Переглядаючи газети «Червона зірка» та «Прапор перемоги» з 1963-го по 1970-й рік, слід звернути увагу на огляди віршів поетів-початківців, що здійснювали літконсультанти або ж редакційні працівники «районку», щоб простежити не лише еволюційний шлях розвитку Чубая як поета, а й величезну працю юнака на шляху до власного стилю.

Уперше прізвище Чубая ми зустрічаємо в огляді віршів початківців «Мир, праця і лірика» газети «Червона зірка» за 16 лютого 1963р., коли він навчався ще в Довгалівській восьмирічній школі. У цій статті О.Гаврилів пише, що в численних віршах читачів (найбільше у віршах Г.Чубая) відчувається тепло людської душі, радість трудового дня, краса нашого краю. Завершує огляд творчості початківців О.Гаврилів порадою: «...поетична робота вимагає безперервної роботи автора над словом».

У номері газети за 19 вересня 1964р. В.Блакитний в огляді «Більше вимогливості» пише: «Григорія Чубая ми знаємо, як вимогливого і багатообіцяючого молодого автора. Кращі його поезії друкувалися на сторінках нашої газети, подобалися читачам. Проте останнім часом, будемо говорити відверто, Чубай знизив вимогливість до себе, особливо у віршах, написаних російською мовою. Хочемо нагадати, що писати треба тією мовою, якою добре володієш. Перед нами його вірш «О встрече». У ньому кілька творчих знахідок, проте мова дещо кульгає».

*И странной казалась бы вся моя жизнь,
Уж если б тебя я не встретил.*

Такі не зовсім досконалі фрази часто зустрічаються у віршах «О встрече», «Пишу письмо». Візьмемо інший огляд поетичної творчості початківців

та членів літературної студії в газеті «Червона зірка», що називається «Поетичним словом», за наступний рік (19 червня 1965р.), проведений літконсультантом В.Кучеруком: «Як хвилює читача вірш Григорія Чубая «Прийди у сни до мене тінню...». Чубай обрав собі вічно молоду тему – кохання. Але у своїх шуканнях молодий поет ще збивається на наслідування віршів сучасних українських поетів, і це позбавляє його вірші оригінальності. Згадаймо, як писав Єсенін. Він писав, що пісня з чужого голосу:

*Жалкая, смешная побрякушка.
Миру нужно песенное слово.
Петь по-свойски, даже как лягушки...*

Звичайно, Чубай на шляху шукань, його голос міцніє, долаючи хвороби росту.

Із цих оглядів бачимо нелегкий шлях поета-початківця до вироблення власного голосу, шлях, устелений не лише захопленнями, а й дружньою критикою, порадами й тяжкою самостійною працею. Із юнацькою вразливістю ще більше читає, ненаситно вбираючи в себе всі враження буття, зростає з кожною прочитаною книгою.

Прислухаючись до порад, Грицько Чубай поступово уникає слабких сторін у поетичній творчості, тому й літературні огляди кінця 1965 року та в наступних роках змінюються.

Не забарилися позитивні результати успішної праці поета-початківця і в наступній рецензії творчості літстудійців та інших дописувачів у газету, зробленої літконсультантом Василем Женевським у статті під назвою «Не варто поспішати», що опублікована в газеті «Червона зірка» за 4 грудня 1965р., автор звертає увагу читачів на плідну працю учня Козинської середньої школи, наголошучи, що юнак наполегливо оволодіває поетичною майстерністю. Іде мова про те, що спочатку в його творчому доробку були невеличкі новели, оповідання, зарисовки, а тепер же загальне схвалення знаходять у читача його вірші. Автор статті наголошує, що поет-початківець Г.Чубай по-справжньому зачитується не тільки творами митців старшого покоління. Його щирими друзями і побратимами стали кращі поезії молодих українських поетів Віталія Коротича, Бориса Олійника, Романа Лубківського та інших. Надалі В.Женевський дає високу оцінку поезіям: «Художня довершеність, свіжість і новизна думок, того чи іншого образу, уміло передана якась природна несподіваність у вирішенні певного задуму. І – ці деталі притаманні віршам «Балада про берези», «Годинники», «Вікна», «Голубінь». Тому неодноразово читаєш такі поезії і захоплюєшся ними».

У статті «Серцем до землі», що з'явилась у газеті «Червона зірка» від 20 травня 1967р., інший літконсультант Василь Бахно теж високо поціновує творчість поета. Він зазначає, що поезії Грицька Чубая позначені свіжістю образу, думки, що дуже приємно. «Відбираємо з-поміж них один. Ось «Балада про втечу».

*Людина втікала від синього неба,
Втікала від радості і від зла,
Людина втікала сама від себе,
Але нікуди втекти не могла.*

Утікала від своєї скромності земна людина. Та, виявляється, не так легко втекти їй від «радості і від зла, синього неба». А коли і вдається людині відмежуватися від щоденних турбот – то не надовго. Пізнавши гіркоту самотності, людина відчула, що «зникла вона сама», і тоді:

*...Побігла до синього неба,
І до радості, і до зла,
і побігла сама до себе...*

Оглядач творчості початківців наголошує, що філософська узагальненість притаманна всьому поетичному набутку молодого автора. Такі критичні статті та огляди творчості засвідчують настирливу працю автора, ріст його поетичної майстерності, дають можливість встановити час написання поезій. У поетичних збірках, виданих по смерті автора, майже немає посилань на дату написання поезій, а з таких оглядів, публікацій у періодиці ми можемо зробити висновок, що поезії «Ми компромісимо...» та «Зламаймо свого спокою канони...», написані автором до 8 грудня 1966 року (тобто до часу появи статті), поезія «Хтось опівночі грав...» датована 7 липня 1967 року. Усі балади також написані в дольвівський період.

На початку навчання в 10-му класі один з віршів Григорія «Байдужому» було надруковано у всесоюзному журналі «Піонерія» (№10) за 1965 рік. Цей факт засвідчував визнання молодого поета вже й на рівні республіканських видань.

У цій поезії юний автор спонукає кожного до тривожних пошуків високого людського начала в душі, на відкриття вічних істин та відповідальність перед Світом, промовляючи:

*...Якщо прийшов людиною,
не каменем-байдужим
ти не маєш права бути!*

Прочитавши поезії раннього періоду (особливо: «В двадцятий вік не просто жити», «Зламаймо свого спокою канони», «Я часто думаю про зорі» та інші), ми побачимо, що вже початкові твори були ідейними, наповнені своєрідним баченням світу, спонукали задуматись над смыслом людського буття, над його основними цінностями, переосмислити історію рідного краю. Ось візьмемо інший вірш, написаний у тому ж 1965 році:

*Під березами в полі земля посіріла
Немов обличчя від горя у мамі.
Двадцятилітні лежать там в могилі,
Недобаченими сплять вони снами.
А в коси берізки вплітається туга
І смуток солдатів, які просять,
Щоб хто доніс би вісточку
Мамі про вічну розлуку з синами.*

Як бачимо, у своїй ранній поетичній творчості шкільного періоду Чубай звертається до громадянських мотивів (заперечення війни; вдячність тим, хто поліг у боротьбі; відчуття батьківщини, вічність природи та світу).

Г.Чубай шукає не тільки істину, а й самого себе, свої почуття та усвідомлення власного «я». У «Баладі про вікна» (уперше надрукована в газеті «Червона зірка» 18 вересня 1965 року) – це одночасно образ як конкретний, так і абстрактний, який поєднує в собі предмет, що «багато бачить», і з іншого боку – «вікна» – це жива душа людини, здатна пам'ятати та відтворювати все побачене й відчуте.

За тематикою поезія належить до філософської лірики, а за структурою і способом організації матеріалу - належить до рефлексійно-виражальної, бо саме тут маємо своєрідні монологи автора, адресовані вікнам, наче живим предметам, тобто використовується такий художній засіб, як метафора:

*Вікна, чому ви так часто бліднете?
Чому ви так плачете часто, чому?*

Ліричний герой у цій поезії за допомогою образу «вікна», здавалось, поєднує те, що неможливо злити воєдино - минуле й сучасне, бо в його розумінні вікна – не просто якийсь предмет, а своєрідний екран, який зображує не загальну картину оточуючої дійсності, а дає можливість, неначе в калейдоскопі, в нинішній час переглянути жажливі моменти пережитої війни:

*На сиве заплакане скло
Приходить війна між рами
Приходить атака ...
Усе, як було.*

Автор використовує звертання, які послуговуються як заклики. Кожний рядок поезії несе в собі певний глибокий зміст, у якому ліричний герой намагається віднайти всю історію страждання людей у вікнах, бо саме на них (портрети загиблих чоловіків..., солдати з глибокими шрамами, війна...). Поезія не насичена великою кількістю епітетів, синонімів, але є доступною для розуміння змісту. У доробку зустрічаємось з великою кількістю питальних і незавершених речень, що надає твору експресивного забарвлення.

Узагалі ця поезія навіює на читача почуття суму та страху, але не тому, що все це відбито у вікнах пам'яті, а тому, що ліричний герой спонукає всіх замислитися над майбутнім через похід у минуле. Автор звертає нашу увагу на те, що вивчати історію потрібно не пережитими особисто фактами, а через призму почуттів, спогадів очевидців. Адже «лягає» на все людство чорний дим крематорію, який передає ліричному героєві відчуття страждання тисяч страчених, тому він (ліричний герой) благає:

*...Добре було б навчати історії
З ваших ночей,
З ваших томів!*

Балада приводить нас до роздумів не лише над долею якоїсь конкретної людини, а й усього людства.

Рання поезія Грицька Чубая (до «Вертепу») була зрозумілою, відкритою. Після цієї поеми та заборони друкування змушений був вдаватися до символів, психологічного інакодумства, домислів. Саме тепер з'являється «хтось», «той», тобто невизначена особа, невідомий ліричний герой. І це не стільки для того, щоб зменшити відповідальність поетового «я», приховати душевну тривогу ліричного героя, як для розірвання кола замкненості всіх лише на одній особі, зображення причетності множинності та досягнути таким чином широкої (узагальненої) персональності (не уникаючи присутності ліричного героя). Таким делікатним способом автор надає можливість кожному читачеві (слухачеві) з пасивного спостерігача стати учасником дійства, бачити все в уяві, але «активним розумом». Потяг до краси й ідеалу втілюється в конструюванні особливої поетичної мови, а також системи зв'язків і відповідностей у його поетичному світі, надзвичайній інтелектуальній формальній дисципліні, протиставленій романтичній спонтанності «парадоксальності думок, почуттів». Водночас,

наділяє слова не просто здатністю зберігати надану їм «своїм» часом форму, а й силою (при певних внутрішніх та зовнішніх обставинах) впливати на стан душі реципієнта, спроможністю викликати в ній непередбачуваний ефект, саме цим і вирізняючи грані різноманітного сприйняття (без чого, вважаю, не може існувати справжнє художнє слово).

Складність опублікувати твори без втручання політико-ідеологічної цензури змушувала частину думок одягати в личину, а іноді спонукала ховати головну думку між рядками. Офіційне сприйняття творчості поета формувалось суспільною свідомістю, тобто працівниками редакцій, оглядачами творчості початківців при редакціях різноманітних видань, на засіданнях літературних студій, оцінка вже визнаними «авторитетами.» Таким офіційним центром для Грицька стало Дубно.

Це старовинне місто було довгий час районним центром, і тому юнак їздив туди дуже часто – то на засідання літературної студії, то в редакцію, то до друзів. Саме там познайомився з Іриною Колосовою (яка працювала в редакції з січня 1960 року), а пізніше з її сестрою Любою, яка навчалася в Дубенському педучилищі. Приїздив у с. Мізоч у гості. Одного разу там була бабуся Ірини (родом зі Східної України). Відрекомендувався: Григорій Чубай. «Так це ж по-нашому Грицько», – сказала бабуся. З тих пір не любив, якщо кликали інакше.

Духовну тишу юначого умиротворення розбив весняний грім – прийшло справжнє кохання, яке спонукало до глибокої творчості. Мабуть, і справді любов всесильна, бо тільки вона так змогла окрилити, вивищити в неозорих світах почуттів, щоб сказати прекрасні слова ліричної поезії «Коли до губ твоїх лишається півподиху».

Ліричний герой описує свої хвилювання в момент, коли до поцілунку з коханою залишилась якась мить. Він насолоджується саме цим очікуванням – спогадом і любовно, у деталях описує образ коханої: очі, у яких «синьо і широко», її шепіт, від якого завмирає серце й огортається теплом душа («Щось шепчеш зачаровано і тихо ти, той шепіт мою тишу сильно крає»).

Усе ж «... до губ твоїх лишається півподиху, до губ твоїх лишається півкроку». Що заважає ліричному герою ступити цей крок? Нічого, окрім бажання навіки закарбувати в пам'яті романтичну мить, повну теплих почуттів. І йому це вдалося.

Бо це вірш-спогад, вірш-фантазія... Доказом цього є швидка зміна образів, яка зазвичай буває тільки в пам'яті й у снах. Ось ліричний герой заглядає в очі коханої і поринає в них, забуваючи про все. Подив, що бачиться йому, це відображення власного подиву ліричного героя – майже дитяче здивування – милування красою. Голос коханої, її шепіт, – адже це інтимніше і тепліше, змушує героя забути про буденність, власне «я».

Це майстерно передано такими рядками: «І забуваю я, що вмію дихати, і що ходити вмію, забуваю», «А чорний птах повік твоїх здіймається і впевненість мою кудись відносить». Навряд чи це перший поцілунок, бо інакше жалю про те, чого не сталося, було б більше. І той бар'єр, який герой ставить перед собою, за мить зникне (це видно з настрою твору), юнак запам'ятає ці яскраві переживання на все життя.

Образ коханої змальовано короткими емоційними фразами. Він неповний, незавершений, але саме тому в уяві читача постає свій, ідеальний образ, свій спогад про подібну мить, що ріднить читача з ліричним героєм і дозволяє йому співпереживати.

Цей вірш автор пропонованої книги подавав для вивчення у 10-11 класах, бо правильно сприйняти і «відчути» вірш зможуть лише старшокласники, які вже пережили подібні почуття і мають певний життєвий досвід.

Вірш добре прислужився для формування високих естетичних і моральних якостей учнів, особливо в поєднанні з прослуховуванням пісні у виконанні Тараса Чубая (гурт «Плач Єремії»), сина поета.

Більшість тонкої лірики рівненського періоду було присвячено Ірині Колосовій. Зупинемось на розгляді ще однієї поезії «У здивуванні знов стою німому», в якій ліричний герой хоче разом із весною оновитись, переродитись, відкрити те, чого ще ніхто до цього не бачив. Він відчуває, що це йому конче необхідно, бо все те, чим жив, йому вже не підходить. Можливо, з якоюсь весною, що вже давно минула, в автора пов'язані хороші спогади. Напевне, саме ці спогади дають йому насагу, віру в краще майбутнє. Саме цими спогадами він захищається від усіх негараздів:

Щоб з нею йти крізь осені і зими.

Очевидно, саме в цю весну він знайшов своє кохання, але згубив його, проходячи через зиму чи осінь...

Йому потрібна весна, щоб повернути кохану, відчути її поруч із собою. В цю весну він сповна відчув «... і перший грім, і радість, і любов...», і прагне все це повернути, а головне повернути кохану:

*Щоб перед нею стати в здивуванні
І думати про неї знов і знов.*

Часто буває в житті так, що, втрачаючи щось чи когось, ми тільки тоді розуміємо справжнє їх значення для нас. А коли річ чи людина були з нами, то ми не зуміли оцінити їх гідно. Але вороття вже немає. Ось і ліричний герой жалкує за весною і за коханою. Він уже розуміє, наскільки

вона була дорога йому. Та цю весну, як і кохану, не повернути. Він у розпачі, однак не втрачає надію на те, що все ж таки він буде щасливим.

Тема цього вірша – спогади про минуле, про найкращі миті в житті. Такі спогади є в кожній людині, й саме вони гріють у холодні зимові вечори.

У іншій поезії цього ж періоду «Якби ж то був я поетом вишуканим...» митець глибоко переживає від втрати взаємності почуттів, які переповнюють його душу, свідомість, усе його ество. Це почуття було взаємним, допоки Ірина Колосова не заважала зберегти із Грицьком лише дружні стосунки й сказала про свій намір одружитися з іншим. Трагічний момент для закоханого, коли «вже на погляд мій не відповідають і ні про що в погляді мого не запитують Ваші очі ясні, Ваші очі, що випромінюють ніжне сяйво спокою ...» Вся увага ліричного героя зосереджена на «очах ясних», які є джерелом енергії, джерелом натхнення і джерелом душі людської. Адже саме в очах можна побачити справжнє людське «я».

Попри майбутній розрив Ірина Колосова з любов'ю ставилася до талановитого юнака, тому очі коханої для ліричного героя нагадують очі ніжні й ласкаві своєї матері:

*... Ваші очі ясні, що випромінюють
ніжне сяйво спокою,
ніжне сяйво квітучого світу,
що його колись бачив
я в дитинстві –
в обіймах моєї матері.*

Саме в ній побачив поєднання і коханої, і турботливої, оберігаючої матері.

Поет використовує епітети: «... ніжне сяйво квітучого світу», порівняння: «... як мармур білий», «... як вода джерельна...».

Образ коханої в поезії для поета є ідеальним, божественним, ніжним і красивим. Все, що є в нашій мові найніжнішого, найголубливішого, вклав поет у ці хвилюючі слова.

«Людина, – сказав М. Коцюбинський, – яка б вона сильна не була, не може жити самою боротьбою, самими громадськими інтересами. Трагізм особистого життя часто втілюється у терновий вінок життя народного».

Ірина Колосова глибоко поважала почуття юнака, тому через роки зуміла зберегти десятки рукописів, листів, малюнків, книг із помітками на полях рукою Гриця. Ірина розповіла, що в Люби (рідної сестри Ірини. – Д.К.) переховувався Грицьків «Вертеп» у гуртожитку Дубенського педучилища в 1968р. Одного разу Грицько ще до сьомої години ранку прибіг

до неї схвильований і попросив негайно віддати рукопис. А коли прийшла з занять, то побачила, що все в кімнаті перевернуто – щось шукали працівники КДБ (шепнула чергова).

Від природи Гриць мав дуже розвинуту інтуїцію на рівні містики, яка була, очевидно, підсилена ще й постійними переслідуваннями.

В особистому архіві І. Колосової є переписані рукою Григорія поезії Р.М.Рільке німецькою мовою та їх переклади на тих же аркушах, виконані Грицьком, російською мовою; вірші Ш.Бодлера, інтерпретовані російською Д.Левитським; у збірці поезій польського класика В.Броневського, виданій у 1964р. у Варшаві – переклад вірша «Освенціум» (спочатку буквально з польської, де є правки та варіанти, і на правому боці сторінки чистовий варіант вірша). У архіві знаходяться переклади Г.Чубая кількох віршів польського поета Арнольда Слуцького, які теж ще ніколи не були опубліковані. Наведемо їх:

ДОРОГА

*Спочатку скинем фігові листи
Без болю,
дах –
гонт за гонтом,
Потім Монни Лізи коси,
панцир,
долю.
І легше буде йти далеко
коритом із погнутих блях
до Мекки,
де святих погашені авто
і сльоза в Корані.*

КВІТИ

*Квіти мають вуха і очі,
Квіти мають кров із кольору
і запаху
І по ночах
Кричать з пропасниці
Квіти на чотирьох лапах,
Квіти, які обплітають високий
мур,
Квіти землі,
Квіти хмар,
Квіти, котрі мовлять нам
про те,
Які ми ще надто німі.*

ДОНЬКА

*Малювала донька моя ліс
З чотирьох смерічок.
Малювала донька моя шум
Тисячі річок.
Марширувала в шумі страшенна сила
Крізь ліс
Із семирічками чотирма.
Заплакала вночі крізь сон
Донька моя, якої в мене нема.*

МОЯ БІБЛІОТЕКА

*Моя бібліотека в кольорах
Ван-Гога
Моя бібліотека в барвах
Уріпла
Хідник друкований до Бога
Чорна, червона, біла.
Моя бібліотека –
дім, ложе і бал
Домовина зелена з клею і
палітур.
Над нею попіл волосся
моєї дружини сумний
І квіт із тиші в горлі
свіжому.*

Як бачимо, поет вибирає з творчості польського поета Арнольда Слуцького всього кілька поезій, але саме ті, які виражають основні мотиви його творчості. Поезії стосуються начебто звичайних «непомітних» предметів і подій: «дорога», «донька», «бібліотека», «квіти», але їм поет надає суб'єктивно-емоційне забарвлення, наштовхує читача до філософських роздумів про суть людського буття та інших загальнолюдських тем. Грицько Чубай зумів передати внутрішню значимість кожного образу поезій, не позбавив їх (образи) тонких деталей при перекладі, а навпаки сприяв досконалості. Образом бібліотеки створюється цілісний космос без поділу на минуле й майбутнє, хоча часові межі присутні «сивим волоссям дружини», «домовиною», але водночас цей образ постає найважливішим для людства, вічним: «...хідник друкований до Бога».

Перекладами з польської, німецької, російської, білоруської Грицько розпочав активно займатися ще з 10 класу. Прочитавши поезію Лорки,

обожнював цього поета. Любив прозу Сервантеса. Іспано-мовні письменники у 60-х роках своєю творчістю впевнено завойовували світ, саме тому часопис «Всесвіт» був його найулюбленішим журналом. Кожен більшменш помітний факт зарубіжної художньої спадщини і тогочасного мистецького доробку Грицько Чубай старався переосмислити й включити в рідну культуру, оцінивши місце і значення цього явища. Візьмімо його лист до Ірини Колосової, куди Г.Чубай вкладає і виписаний із газети «Нове життя» власною рукою переклад образка «Упоєння» Шарля Бодлера, позначений аж трьома знаками оклику в прикінцевій частині, на яку звертає увагу Ірини Колосової: «Щоби не бути невільниками, яких катує Час, впивайтеся завше вином, поезією, добродійністю – кому що до вподоби!» Заклик автора листа очевидний – захоплюйтесь поезією! Після знайомства в Дубні з Ярославом Харчуном, який вивчав французьку та іспанську мови на факультеті іноземної філології Львівського університету, ще й робив переклади з французької та іспанської мов (до речі, Ярослава Харчуна й прозивали в Дубні «француз» – Д.К.). Ярослав Харчун знав іспанську, бо його майбутня дружина з сім'ї українських емігрантів «навпаки» – з Аргентини в Радянську Україну.

Влітку 2003 року Ірина Колосова, приїхавши у відпустку з Італії, передала мені зі свого архіву рукописи перекладів поезій Райнер Марії Рільке: на пожовклому від часу папері спочатку німецькою, а потім російською мовою чіткий почерк Чубая. Вона запевнила, що ці переклади Грицько передав їй ще в 1966р., навчаючись у десятому класі. На превеликий жаль, не всі переклади збереглися. Із деяких поезій Р.М.Рільке збереглися лише тексти німецькою мовою, переписані рукою Чубая (переклади загубились). Ці аркуші архіву І. Колосової цінні тим, що вказують на ті поезії з творчості відомого німецького поета, які зацікавили Г.Чубая. Наведемо ці матеріали:

*Ein Einsamkeit ist wie ein Re
Sie steigt vom Meer den Abenden entgegen;
Von Ebenen, die fern sind und entlegen,
Geht sie zum Himmel, der sie immer hat
Und erst von Himmel fällt sie auf die Stadt.
Regenet hernieder in den Zwitterstunden,
Wenn sich nach Morgen wenelen alle Gassen
Und wenn die Leiber, welche nichts gefunden,
euttduscht und traurig voneinander lassen;
und wenn die Menschen, die einander hassen,
in einem Bett zusammen schlafen müssen:
Dan geht die Einsamkeit mit den Flüssen...*

*И одиночество над нами
Как дождь витает над морем вечерами
И простирается там за холмами
До неба, им чреватого всегда.
Ливнями оно струится на рассвете*

*На переулки, смутные в начале,
Когда тела, обнявшиеся эти
Уже того не ищут, что искали,
И люди в ненависти и в печали
Одной постелью связаны навеки...
Тут одиночество уходит в реки.*

*Purpurrorte Rosen binden
möcht ich mir für meinen Tisch
und verloren unter Linden,
irgend wo ein Mädchen finden,
klug und blond und trübsamerisch
Möchte seine Hände fassen,
möchte knicken vor dem Kind
und den Mund, den sehn sucht blossen
mir von Lippen küssen lassen
die der Frühling selber sind.*

*Где бы розу по алее
Для букета мне сыскать
Девушку, что всех милее,
В светлой липовой алее
Я хотел бы повстречать.*

*Коль она мне улыбнется,
На колени встать пред ней:
Рот весенний разогнется,
Бледных губ моих коснется
И тоски, тоски моей.*

*Wandelt sich rasch auch die Welt
wie Wolken gestalten,
alles vollendete fällt
heiß zum Uroten.*

*Über dem Wandel und Land,
weiter und freier,
währt noch dein Vor-Gezang
yott mit der Leier.*

*Nicht sind die Leier er konnt
nicht ist die Liebe gelernt,
und was im Tor uns entfernt,
ist nicht entschleiert
einzig das Lied ьbern Land
heilig und feiert.*

*По сумеречной долине
Я брел, не зная куда...
И вдруг в небесной сини
Зажглась одна звезда.
Там в небесах томится
Дрожащий огонек.
И тоже вдаль стремится
И тоже одинок.*

*Sonette an Orpheus
Nur wer die Leier Jehon hob
auch unter Schatten,
darf das unendlich Lob
ahnend erstatten.
Nur wer mit Faten vom Mohn
аЯ, von den ihren,
wird nicht den leisesten Ton
wieder verlieren.
Mag auch die Spiegung im Teich
oft uns verschwimmen:
wisse das Bild.
Erst in dem Doppel bereich
werden die Stimmen
cwig und mild.*

*Zu unterst der Alte, veworm
all der Erbauten
wurzel, verborgenerBorn,
den sie nie schauten.*

Sturm helm und Jöger hurn
Spruch von Ergrauten,
Mönnen in Bruderzorn,
Frauen wie Lauten...
Dröugen der Zweig an Zweig,
nirgends ein freier...
Einer! O steig... o steig...
Aber sie brechen noch,
dieser erst oben doch
liegt sich zur Leier.

OPFER

O wie blüht mein Laib aus jeder Ader
duft cu der seit dem ich dich erkenn;
sich, ich gehe schlanken und gerader,
und du worstest nur - : Wer bist du den?
Sich: ich fühle, wie ich mich eutferne
wie ich altes Blatt und Blatt verlier
Nur dein Löcheln steht wie lauter Sterne
über dir und bald auch auch über mir.
Alles, was durch meine Kinderjahre
nomen los noch und wie wasser glänzt,
will ich nach dir nennen am Altare
der ent zündet ist von deinem Haare
und mit deinem Brösten leicht bekrönt.

O wie er schwingen муЯ, das ih's begriff!
Und wenn ihm selbst auch bankte, das er ich wönde.
In dem sein Wort das Hiersein über trifft,
ist er schon dort, wohin ihr's nicht begleitet.
Der Zeiler Jitter zwangt ihm nicht die Hönde.
Und er gehorcht, in dem er überschneidet.

Errichtat heinen Denkstein. LaЯt die Rose
nur jedes Jahr zu seinen Junsten blühn
denn Orphes ist's. Seine Metamorphose
in dem und dem. Wir sollen uns nicht möhn.
Um andere Namen, ein für alle Mole
ist Orpheus, wenn es singt er kommt und geht.
Ist's nicht schon viel, wenn er die Rosensehol
Um ein paar Tage manchmal übersteht?

*O erst dann wenn der Flug
nicht mehr um geinet willen
wird in die Himmel stillen
steigen, sich selber genug.
Um in lichten Profilen,
als das Jerdt, das gesang.
Liebling der Winde zu spielen,
sicher schwenhend und schlank,-
erst wenn ein reines wohin
wachsener Apgarate
knabenstolz ьberwiegt,
wird, ьberstьrzt von Jewinn
jener den Fernen Jenahte
sein, was er einsam erfliegt.*

ВЕЧА

*Ликуют птицы, реет свет,
И гулко зазвенели дали,
В том парке, где мы танцевали,
Все окунулось в белый цвет.
И солнце, глядя на газон,
В траве свое выводит имя,
Засыпан листьями сухими
Грустит забытый Аполлон.
Вокруг него все заросло
Стеною вьющихся растений
И ветер веткою сирени
Венчает светлое чело.*

1985

ВЕЧЕР

*Медлительно роняя одеянья,
Тебе сияет вечера краса;
Два мира от тебя ушли в молчании:
Один к земле, другой – на небеса;
И, ни к кому не принадлежащий,
Не ***** ты, как этот темный дом,
И не манишь, как этот свет дрожащий,
Который мы созвездьями зовем.
Две жизни: ты не с этой и не с той,
И жизнь твоя то ввысь парит, то дремлет,*

*То молча ждет, то все вокруг объемлет –
То камнем обернувшись, то звездой.*

НОЧЬЮ

*Над Прагой бархатным цветком
Простерлись своды ночи темной,
И солнце бабочкой огромной,
Сверкая скрылось за холмом.
И месяц, хитроумный гном,
Свое забросил отраженье
В реки дремотное теченье
И вниз катится кувырком.
И что ж. Лучи его дрожат,
Как будто кто его обидел:
На башенке он вдруг увидел
Часов блестящий циферблат.*

Як бачимо, поряд з М.Бажаном, В.Стусом, Ю.Кленом, Л.Мосендзом, Ю.Липою, М.Йогансеном, М.Лукашем, І.Кочурем, Б.-І.Антоничем, П.Тичиною, Д.Павличком, Д.Наливайком, М.Орестом, О.Луцьким Грицько Чубай належить до перекладачів поезії Р.М.Рільке, але його переклади не стали предметом дослідження. Для перекладу він обирає ранні поезії Рільке, які очевидно були близькими для стану Грицька Чубая того періоду. Якщо уважно розглянути знайдені переклади, можна з певністю констатувати, що Грицько Чубай не просто ознайомив читачів зі змістом та прихованим підтекстом оригіналів, але й створив цілісні художні тексти, зберігши естетичну неповторність образів оригіналу. Відхилення від дослівного змісту підрядників аж ніяк не свідчить про відсутність достатнього рівня знань мови, а є лише прагненням точніше передати настрої поезій, їх філософський зміст. Свідченням достатньо високого рівня знань мови є його прагнення спілкуватися німецькою мовою із ровесниками, із вчителями. Про це свідчить переписка Г.Чубая, де він часто використовує тексти німецькою мовою. Так, наприклад, 6 березня 1966 року, в переддень Дня 8 березня, він вітає Ірину Колосову своєю фотографією в колі друзів, яку ще підписує німецькою мовою.

Листів збереглося кілька. Один із них, що стосувався І.Чуліпи, ми вже згадували. В іншому, серпневому (1966), наводиться поезія російською мовою:

*Теперь уж ничего нет впереди –
Одна зола осталась от потери.*

*Теперь за нашим столиком сидит.
Другая очарованная пара.
Я просыпаюсь и
Рассыпаюсь.
Но не на части, не на куски –
От меня во все стороны расходятся двойники.*

Посеред інтимного змісту наступних листів описує, що читає Стефана Рехецького (REXA) і дає характеристику прочитаному: «Чудовий гуморист. Книжку його привезу. Правда вона багато втратила через переклад, але читається захоплююче». Ще в іншому листі описує над чим працює, подаючи уривок поезії:

*...та неймовірно біла стежка
У неймовірно чорнім лісі,
Де вже нікого не вистежує
Юрба ілюзій та колізій...*

У спогадах Василя Лящука (рівненського поета) говориться, що на час зустрічі з ним у серпні-вересні 1968р. Чубай вільно перекладав із німецької, польської, а також французької (зокрема, в час однієї зустрічі у Львові читав і вільно перекладав із німецької «Майн кампф», чим шокував співрозмовника).

Власне згодом, в нелегкі часи блокади, коли йому відмовляли в друкуванні власних поезій, Григорій активніше береться за вірші для дітей і перекладацтво. І таки друкувався в колективному збірнику «Вітрила – 79», вдавшись до перекладів кубинських поетів Самуеля Фейхоо, Еміліо Бальягаса, Рафаеля Фернандеса, в антології словацької поезії «Веселка Татр» у книзі «Поклик. Із світової поезії ХХ сторіччя» (К., Веселка, 1984). У газеті «Літературна Україна» поруч із перекладами таких майстрів, як Борис Тен, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Микола Лукаш, Іван Драч, Максим Рильський, подано і переклад віршів Олександра Блока Григорієм Чубаєм.

У видавництві «Дніпро» (1980 рік) побачила світ українською мовою книжка вибраних поезій Олександра Блока, яку відкриває передмова Максима Рильського, де він називає автора «Незнайомки» та відомих поем «зіркою першої величини» (упорядник книги – Іван Драч. – Д.К.). Зі слів Гаглоєвої та Жигуліна відомо, що в цю книгу мали ввійти поряд із перекладами Павла Тичини, Максима Рильського, Миколи Бажана, Володимира Сосюри, Петра Іванова, Івана Драча, Дмитра Павличка й переклади Грицька Чубая. Але, на жаль (з кон'юнктурних причин, бо хто був

для них Чубай? Заштатний писака зі Львова? – Д.К.), було введено значно слабші переклади інших молодих авторів.

Успадкована творча вперта жила від дядька Микити та родини торсала і небожа за серце. Григорій уже в шкільні роки протизився «оберненій суті законів», нехтуванню прав людини, як «інакомислячий» піддавався переслідуванням за правду. «У цей час писалися на нього детальні характеристики, бралися зразки почерків, перевірялися всі роботи з української літератури, підривали йому здоров'я співбесіди за глухими дверми», – згадує свідок цього, учитель-секретар Козинської школи М. Братащук.

В останній рік навчання часто приходив до школи в гарній сорочці, яку вишила мама. Згодом знову викликали на «співбесіду», після якої Григорій сердито сказав друзям: «У СРСР тебе поважають, лише коли ходиш у фуфайці та кирзових чоботях».

Якщо раніше він шукав самотності од людей, то тепер вони часто перелякано обминали його. Відчужувалися навіть деякі близькі родичі – боялися родинною близькістю загубити свою блискучу військову чи службову кар'єру. Сміливість висловлювань, як на той час, була така разюча, що однокласники сахалися від нього, як тільки починав розмову. Ще й нині, коли розпитую в селі Березини про Григорія, люди поглядають на мене з острахом, розповідають, натужно підбираючи слова, оглядаючись навкруг. Бо знають про те, як Григорія, а згодом і батька, неодноразово викликали в КДБ у Радивилів, непрошеними гостями приходили у хату. Наявність двох нерозривних сторін у житті однокласників, друзів та й у багатьох дорослих у його оточенні, що визначені видимим (у вчинках) і прихованим (у свідомості) викликали в Григорія Чубая протест. Він був прихильником прямих висловлювань, гіркої правди у вічі, а не альтернативного життя, бунтував проти метаморфоз у свідомості людей, коли думають одне, а кажуть або виконують інше. Якось привезли його в райцентр і при «співбесіді», яку проводив один із співробітників КДБ, був присутній новий працівник на прізвище Франко. При ньому Григорій прямо сказав іншому працівнику, який його в цей час допитував: « І куди він заліз, цей Франко. Як можна з таким прізвищем працювати в такій сумнівній організації? Хай би не соромив свого прізвища, кинув цю роботу». І дійсно, згодом цей Франко залишив роботу в КДБ, працював директором школи на Рівненщині, пізніше на Житомирщині, а нині на пенсії й проживає в Радивиліві. Міцно забитий у душі людським цькуванням хлопця-поета страх, глибоко закопана правда про тридцять три роки, які встиг у вертепі долі прожити чесно Григорій Чубай із роду Гетьманів.

Пора «Вертепу»

Ми перегорнули сторінку юнацьких літ, густо покреслену руками недоброчливців, а далі – сторінка зрілості поета – два кольори «Червоне – то любов, а чорне – то журба». Звідки поет черпав сили, щоб протистояти «чорній» стороні свого життя, зберегти ідеали? Відповідь одна: в своїй творчості.

Спочатку слово молодого поета лагідне й погідне, але згодом боса душа Грицька Чубая сказала слово, якого злякалась влада, яке стало їй страшним – він назвав «вертепом» отруєне рабством життя. Великий німецький поет і філософ Гете в «Поезії і правді» зауважив, що справжній поет здатний на прозріння, яке і є правдою про світ, що його оточує (і зрештою, у якому він живе). Така незвичайна здатність зачата в самій природі справжньої високої творчості й, безперечно, зумовлена її високим призначенням. Трагічні, а іноді іронічні риси властиві духівникові, якому дано божественними силами відчуття, неминучої розплати за пророцтва, адже поету-пророку розкривається таємна грань між реальністю та ілюзією, правдою і вимислом. Причому ці грані розчиняються в атмосфері екстатичності, у магії драматичного ритуалу пророцтва, яке стає близьким до театральної дії. Місія ліричного героя як поета зливається з його здатністю передбачати майбутнє і передавати це через свою поезію (іноді пряму, а найчастіше з «подвійним дном»). Поетична свідомість глибоко проникає в реальність, в утаємничені суті, які неможливо досягнути звичайному розумові, тому поет надає слову магічної ролі. Завдяки цьому пророк уміє міняти з допомогою слова реальність, впливає словом на життя, руйнує це життя, щоб створити нове. А ось створення нового якраз і є найстрашнішим для існуючої системи, тому за такі прозріння дуже часто в посттоталітарних державах доводилося платити дорогою ціною (вони, як правило, закінчуються трагічно для «пророка»). За такі «прозріння» Грицько Чубай заплатив неможливістю вступити у вищі навчальні заклади, відмовою в друкуванні, а згодом арештами...

Отримавши атестат зрілості влітку 1966 року, юнак їде шукати щастя до Києва. До столиці його запрошували для навчання в інтернаті для обдарованих дітей ще після восьмого класу, бо він мав грамоту переможця республіканського конкурсу поетів-початківців (зі спогадів друзів: іноді жалкував, що не поїхав тоді до Києва – Д.К.) Проте студентом Грицько Чубай не став: його не допустили до вступних іспитів через не зовсім з'ясовані причини (дехто каже, нібито за виступ перед пам'ятником Шевченка). На той час за юнаком уже стежила недремна радянська спецслужба і блокувала йому можливість навчатися. (Автор цих рядків перевіряв списки абітурієнтів Київського університету: Грицько в них не значився).

Невдало завершилася наступна спроба Грицька вступити до Львівського університету в 1967 році («завалили» на іспиті з німецької мови, яку він знав майже досконало, бо вже в той час вільно читав і перекладав).

У 1968р. Григорій приїхав у Рівне до свого доброго знайомого Петра Цецика (студент філологічного факультету Рівненського педінституту). З ним уперше познайомився на зльоті молодих літераторів Рівненщини 25-26 березня 1966р. Сказав, що буде вступати до Рівненського педінституту, бо освіта вкрай потрібна, а у Львові стати студентом складно. На той час Грицькові було 19 років. Сім'я Цециків проживала в Золотієві – окраїні Рівного. Чубай поселився спочатку в гуртожитку педагогічного інституту ім. Д.З.Мануїльського, але його згодом виселили через нібито негідну поведінку. Цього року вступав Володимир Іванович Шанюк (*нині професор, декан історико-філологічного факультету РЕГІ – Д.К.*), який теж знав Грицька Чубая і був очевидцем цих подій. Очевидці виселення пояснили, що в одну з кімнат гуртожитку поселили «спортсменів», які дуже вільно, точніше нахабно себе вели. Добряче випивши, підходили вони й до Грицька. В.Шанюк повідомив, що ці «спортсмени», а можливо, через них спецслужби спровокували вигуки в гуртожитку «Хайль Гітлер!» (*які приписали Грицеві. - Д.К.*), через що і відбулося виселення. Григорій не мав де зупинитися, тому поселився у свого товариша. Була літня пора, і хлопці спали на сіні на горищі старої хати. Подовгу розмовляли, читали вірші. «Отоді Гриць уперше прочитав мені «Вертеп», «Моя задихана корида», – згадує Петро Цецик.

Серйозно готувався до вступу, з хати ніде не виходив. Петро Цецик познайомив його з нині покійним Макаром Павловичем Івченком, професором педінституту. Зустріч відбувалась у міському парку ім. Шевченка. Івченко уважно і захоплено слухав Гриця і сказав, що йому необхідно вчитись. Письмовий твір з української мови та літератури він написав, хоч дуже переживав за граматику. Іноземну мову теж знав гарно, тож іспит склав успішно. На екзамен з історії прийшов особисто ректор О.Бугайов, який до цього працював секретарем з ідеології в Рівненському обкомі партії України. Уважно вислухавши відповідь, О.Бугайов дав додаткове запитання про Бакуніна. Григорій відповів. Ректор нагадав останню «пригоду» в гуртожитку й сказав Грицеві, що він неправильно розуміє історичні факти і поставив двійку.

Після школи Григорій працював учителем історії та малювання в селі Жабокрики, куди його прийняли на тимчасову роботу з 1 вересня 1966р., зважаючи на глибокі знання та відмінне навчання, хоч він і не мав вищої освіти. Про цей період згадує вчителька математики Чубаєвська: «Я розпочала працювати в школі з 1965 року після закінчення Дрогобицького

педагогічного педінституту, можливо, ми тому більше від інших спілкувалися, бо ж були наймолодшими працівниками школи. Григорій допомагав мені виконувати креслення, малював таблиці, розмаїте унаочнення. У невеликому вчительському колективі найбільше спілкувався з Мельником Василем Івановичем, який викладав географію та біологію».

Після невдалої спроби в 1967 році вступити до Львівського університету ім. Івана Франка у школу Г.Чубай не повернувся, і згодом деякий час працював комсоргом колгоспу в сусідньому Теслугові (згідно з протоколом №2 від 6 лютого 1968р., бюро Червоноармійського райкому комсомолу затвердило його звільненим секретарем комсомольської організації в колгоспі ім. Петровського). На початку своєї діяльності Грицько йшов «протоптаном» стежиною, адже спроби «осідлати комсомол» (за висловом В'ячеслава Чорновола) людьми творчого духу, енергійними та часто передового національного спрямування розпочалися ще з початку 60-х років і XX з'їзду КПРС, який викрив і засудив культ особи Сталіна. Почали вертатись імена часів Розстріляного Відродження, змінюються історичні стереотипи. На сьогодні можна назвати багато імен політиків, митців, письменників, дисидентів, які пройшли через комсомол, саме там гартували свою волю, починали друкуватися саме в молодіжних виданнях, де на початку шістдесятих років цензура була не така прискіплива.

Г.Чубай часто проводив вечори поезії в сільському клубі. На одному з таких заходів читала поезії на конкурс студентка педінституту Ніна Погрібна (*нині вчителька Радивилівської СШ №1 – Д.К.*), їй вручили книгу за найкраще читання поезій із дарчим підписом Грицька Чубая. Він довго розмовляв із нею про поезію, читав свої вірші, казав, що йому тяжко, бо переслідують. А вона дивувалась і не вірила, що можна в нашій країні переслідувати. І за що?

Зі спогадів Івана Ульяновича Павлюка знаємо про історію, яка надзвичайно вразила Грицька й сприяла зміцненню його світоглядних понять. У Теслугові селяни розповіли йому про одного цікавого мешканця села – Івана Хейла. За часів польського поневолення він повірив у марево комунізму, який гарантував абсолютно справедливий порядок, рівність і сите життя, правда, під батогом керманіча. Одним із перших вступає до КПЗУ. Закономірно, що невдовзі стає пристрасним адептом нових ідей, фанатиком і з усією силою та завзяттям кидається пропагувати й популяризувати догмати своєї нової «релігії». За це натерпівся від влади, його двічі заарештовували, кидали у польські в'язниці. Відтак вирішив утекти на східні терени України, піддавшись пропаганді про «східний рай». Перейшов кордон біля села Дедеркали. З'явився в рідному селі майже через рік, худий і страшний, у порваній одежі та без взуття, і розповів, що його посадили вже в радянську тюрму й майже чотири місяці тримали, пере-

віряючи, чи дійсно він належить до КПЗУ, чи не шпигун бува? Ця тюрма порівняно з польською була страшніша. Згодом випустили й сказали: «Тікай додому й там роби комунізм, а ми тут самі без тебе справимось». Не послухався, якийсь час пожив у Радянській Україні, надивився на ті муки та вирішив утікати додому. Повернувшись, усім розказував про пережите й переконував: «Не вірте, немає там раю!»

Після 1939 року Хейла, як освіченого, призначили завідувачем цегельні. Одного разу, коли він був у голови волвиконкому, приїхав начальник міліції й, не знаючи, хто сидить у кабінеті, запитав: «Кто етот бандіт с КПЗУ по фамілії Хейло?» На цей раз біда минула Івана Хейла, і його навіть призначили заступником голови волвиконкому. Невдовзі розпочались арешти підозрюваних у антирадянських діях. Він урятував багатьох, попередивши завчасно, а потім і сам став переховуватися. У 1941 році Німеччина розпочала війни проти радянського Союзу, у Львові було проголошено незалежну Україну, Хейло підтримує ідею створення власного уряду, але незабаром гине за нез'ясованих обставин. Друзі кажуть, що це вбивство було здійснене радянським терористом.

Такі розповіді про цікавих і сильних людей свого краю давали можливість замислитись над суттю життя, переосмислити історію, задуматись над своїм призначенням, роллю в життєвому вертепі.

У цей час Григорій близько товаришував із молодшим науковим співробітником (вони ж, як правило, були водночас екскурсоводами) заповідника «Козацькі могили» Василем Кондрасем, бо ж постійно разом добирались на роботу, іноді пішки, а це до села Теслулів – 10 км, а до Пляшевої – 20 км.

Василь був старший від Гриця на чотири роки. Знайомі вони були з часу навчання в Козинській школі. Ще з шостого класу Василь збирав монети, історичні документи, паритети, знахідки, кохався в історії, археології. Мріяв вступити на історичний факультет Львівського університету, але за ним теж тягнувся шлейф «неблагонадійності», і студентом не став. Уся їхня родина щиро сповідувала національні ідеї. Саме тому, що він самостійно вивчав археологію (до сьогодні в матері зберігаються цінні рідкісні книги з археології ще з XVII-XIX століть) та історію краю, його, як фаната улюбленої справи, без освіти все ж таки взяли на роботу молодшим науковим працівником та екскурсоводом заповідника «Козацькі могили». Часто приїздили до нього й маститі науковці з Києва, Львова, у тому числі й академік Ігор Свешніков (1915-1995), сім'я якого із 1921р. проживала в маєтку села Хотин Радивилівського району, якийсь час навіть Козинського району. Охоче радилися, розглядали оригінальні археологічні експонати власного, домашнього музею Василя Кондрася. Улітку 1968р. академік очолив археологічну експедицію в селі Мурави Млинівського

району, одночасно розпочав добиватись офіційного дозволу на експедицію та розкопки поля Берестецької битви. Справжні розкопки розпочалися під керівництвом ученого-археолога Ігоря Свешнікова аж у 1970р. Змалку майбутній науковець зацікавився знахідками на полі Берестецької битви, слухаючи перекази та легенди старих людей. Василь теж брав участь у щорічних археологічних розкопках, які, як правило, проводилися влітку, в червні й липні. Найціннішою його знахідкою при самостійних пошуках давнього поселення поміж селами Хотин і Козин був давньоруський меч (приблизно VIII-IX ст.), оздоблений дорогоцінним камінням, зі збереженням на ньому написом, що не прочитаний ученими й понині. Його Василь Кондрась віддав на збереження в музей заповідника (*учені вважають, що існує лише чотири таких мечі у світі. – Д.К.*). Під цим експонатом у музеї є напис, що це знахідка саме В.Кондрася. Йому надто важило зберегти для сучасників і нащадків знайдені на полі бою оригінальні речі, достовірно козацькі, які стали своєрідними «еталонами» козацьких предметів, що знаходяться у різних музеях. А таких експонатів на той час було зовсім мало (булава Хмельницького в музеї міста Переяслав-Хмельницький, шапка Богдана Хмельницького в Київському історичному музеї, пара чобіт, знайдених під Берестечком – у Львівському історичному музеї). Тому знахідки Василя Кондрася, а згодом офіційні розкопки під керівництвом доктора історичних наук Ігоря Свешнікова та знайдені внаслідок їх проведення речі стали підставою для отримання статусу державного заповідника-музею «Козацькі могили». Ще й нещодавно брат Василя Володимир Кондрась передав у новостворений музей Козинського колегіуму багато експонатів різних епох історії України, які зберігала родина.

«Кондрась уголос говорив про те, що ми боялись і подумати. Так пригадую на Покрову, а іноді просто при зустрічі з друзями вітався «Слава Україні!». Неодноразово мама просила його бути обережнішим. Часто друзям переповідав спогади очевидців визвольних змагань, своєю закоханістю в історію краю спонукав і друзів знати чиїх батьків вони діти. Розповідав, що часто після проведених екскурсій викликали в КДБ», – згадує колишній товариш Чубая та Василя Володимир Якович Боженко, нині вчитель музичної школи с.Козин.

Мати Василя розповідала, як приїжджали до хати працівники КДБ і часто виводили його з хати, садовили в машину й кудись возили. Навідувались «гості» в будь-який час ночі чи дня.

Постійні переслідування призвели до того, що він став надміру обережний, замкнений, страхався відкрито розмовляти з людьми, навіть справжніми друзями. Часто перевіряв, чи немає магнітофона, чи не записують часом. Після однієї «зустрічі» із працівниками КДБ напередодні 5 грудня 1971р. (День Конституції СРСР) Василь раптово захворів і дружина по-

везла його в районну лікарню. Деякий час не могли встановити причини хвороби. Незабаром «за рекомендацією» спецслужб взяли за нього ескулапи й діагноз не забарився – «шизофренія». Дружина хотіла відвезти його на лікування до Львова, але в Радивилівській лікарні за вказівкою районних кадебістів відмовились дати направлення в інші клініки. Кондрася відправили на примусове лікування в Острозьку психлікарню, де він 4 березня 1992р. помер. У довідці лікарні про причину смерті вказано: шизофренія.

Близько зійшовся Чубай з Олегом Михайловим. Після закінчення Дубенського культосвітнього училища (диригентський відділ) Олег Михайлов працював керівником кількох хорів, з яких найкращий і найчисельніший був на Радивилівському комбінаті хлібопродуктів. Він нараховував 110 учасників, у ньому не лише співали працівники комбінату, охоче відвідували хор багато відомих жителів Радивилівщини. Це і Батьківець, сім'я Підпалюків, Лариса Ковшун із Бугаївки, якій пропонували без вступних екзаменів зарахування до Львівської консерваторії. Іноді приїздив і Грицько, щоб послухати спів хору чи порозмовляти про музику, композиторів. Грицько часто читав поезії, як свої, так і інших авторів, які не вписувались у парадигми ідеології того часу. «Одного разу він читав поезію Миколи Холодного, з якої я запам'ятав лише кілька рядків, написаних ним у 1966 році:

*Сьогодні в церкві коні ночують і воду п'ють,
Сьогодні прочани новим іконам поклони б'ють,
Сьогодні гвалтують рації про мера шлункові болі,
А світ очманів на футболі...», – згадував О.Михайлов.*

Ці зустрічі були нечастими й ненав'язливими. Олег Михайлов, окрім професійних занять музикою, цікавився фотографією (якийсь час навіть працював фотографом районної газети), а Грицько більше малюнком і поезією, книгами. Але спільним було захоплення класичною музикою. Знаходились і такі, що «радили» бути віддалік від юного Г.Чубая (у спогадах Олег згадував: «Поліщук Федір Фотійович сказав, що Грицько бандерівського роду»).

У 1967 році до 50-річчя революції готували концерт, який мав відбутися після урочистого зібрання в актовій залі СПТУ (на той час найкращий у містечку). На репетиції приходив завідувач відділу пропаганди й агітації Червоноармійського райкому партії Юрій Романович Личковаха. Хор виконував класику: полонез Огінського, «Музика хвилі» та інші твори. У репертуарі хору була й пісня Леонтовича на слова Романа Купчинського «Зажурились галичанки та й на тую зміну, що відходять наші стрільці та й на Україну...»

– А это что за бандеровская песня! – грізно вигукнув Юрій Личковаха. Довелося переконувати його, що ця пісня є серед інших творів Леонтовича у книзі, яка вийшла в 1947 році ще при Сталіну. Але знову була категорична відмова. Не допомогло й те, що наступного разу приніс цю книгу. Концерт успішно завершувався, і хор викликали на «біс». Тоді керівник хору дав знак на завершення таки виконати пісню Леонтовича. Дуже аплодували, але відразу ж після концерту прибіг до Михайлова аж червоний Ю.Личковаха та закричав сердито: «Ну я тебе сделаю!»

«13 грудня 1967 року, – згадує Олег, – працював у редакції газети (чергував), коли зателефонував воєнком Козловський і наказав терміново з'явитись у військкомат. Михайлов здивувався, бо в армію його не брали – був сиротою. Одразу ж із військкомату його відправили на комісію в Здолбунів, звідти через Москву в місто Череповець Вологодської області. Дружину ніхто не попередив, і вона два тижні не знала, де подівся чоловік».

Олег потерпав не тільки тому, що дуже хвилювався за молоду дружину, скучав за нею, а насамперед його травмували приниження та беззахисність проти свавілля чиновників.

Григорій Чубай знав із пригод Михайлова про Личковаху, але згодом і сам відчув самодурство завідділу райкому комуністичної партії на собі. Саме через його запопадливі та брехливі доноси секретареві з ідеології Червоноармійського райкому партії залишив роботу звільненого секретаря комсомольської організації колгоспу. Детальніше про це йдеться у спогадах Галини Цимбалюк (з якою мені довелося зустрітись у 1989р.). Це трапилось 1968 року.

У селі Добривода, що належало до місцевого колгоспу ім. Г.Петровського з центром у Теслугові, очікували високу комісію. Чубаєві доручають оформити наочну агітацію на фасад ферми: гасла і плакат. Усе було зроблено якісно, вчасно. Та яким же було здивування й обурення місцевих керівників, коли вони уздріли на плакаті чепурненьку ферму, а за нею злиденне українське село: перекошені хати під солом'яними стріхами, невеселі обличчя згорблених, у кирзях і куфайках, селян! Шокований голова колгоспу миттєво зрозумів, на що натякає малярський задум і чим це йому, голові, загрожує. Наказав зірвати «мазню», пообіцявши Чубаєві, що ноги його тут не буде, і хай з ним розбираються де слід. Інстанцією «де слід» виявився все той же одіозний завідувач відділу пропаганди й агітації товариш Личковаха, з його ж подання закінчився «комсомольський» період Чубая.

Потім була «копійчана» робота у бібліотеці села Добривода. Та недо-вго розкошував Грицько у царстві книг. Заслання у віддалене село скінчилося, і доля у вигляді того ж райкому партії дала ще один шанс таланови-

тому юнакові: вірою і правдою послужити комуністичній ідеї. Покликали журналістом на районне радіо при редакції районної газети «Прапор перемоги» Червоноармійська-Радивилова.

Тогочасна районна газета та радіо жили за вказівкою керівної та спрямовуючої сили традиційними для того часу рубриками, як «До 100-річчя з дня народження В.І.Леніна», «Небезпечний курс Америки», «Новаторські традиції» та інші суто політичного спрямування, тому й самі назви статей за 1968 рік були відповідні: «До вічно живого...», «З ім'ям Леніна», «Один день з безсмертя», «До 50-річчя Комуністичної партії України», «Америка розплачується за зовнішні авантюри», «Наступ японського пролетаріату», антирелігійного виховання «Як виникли секти», «Політичній освіті комуністів – повсякденну увагу» та інші такого ж спрямування. У цій же районній газеті Г.Чубай і прочитав повідомлення ТАРС 24 серпня 1968 року про те, що «Радянський Союз та інші союзні країни задовольнили просьбу партійних і державних діячів Чехословацької Соціалістичної республіки про надання братньому чехословацькому народові невідкладної допомоги, включаючи допомогу збройними силами.

На виконання цього рішення військові частини союзних соціалістичних країн 21 серпня вступили в Чехословаччину – в усі області і міста, включаючи Прагу і Братиславу...» Пізніші інформації додавали нові деталі до цієї, безсумнівно, переломної події, яка виявила справжню сутність режиму, що прикривався гаслами демократії та блага трудящих. З'явилась рубрика «До становища в Чехословаччині». На клич партії відразу відгукувалась письменницька та журналістська когорта. В газеті «Прапор перемоги» з'явилися вірші Валерія Піщеніна «Родине»:

*...Готовы мы, Родина, к бою.
Патрон патрону под стать.
И нужно – в одну обойму
С отцами ты нас поставь...*

Відгукнулися «патріоти»: Вячеслав Сухачов «Комунарам», Станіслав Моєсенков «Защитник мира», Іван Пащук віршем «Присяга» та інші.

В цей же 1968 рік не відставала й обласна молодіжна газета «Зміна». Наснажені патріотизмом партії редакція відкрила рубрику «Конкурс імені Миколи Максимія», де озвучувалися поезії «Іду в життя» О.Яцковського, «Росія» і «Дві стіни» Петра Ярмоленка, «Пам'ять», «Розстріляна молодість» та уривок із поеми «Крок у безсмертя» Євгена Шморгуна. Для повної уяви змісту поезій наведемо уривки з цієї поеми Є.Шморгуна:

*...Біля серця кривава зоря,
І в записці короткий зміст:
«Комуніст»...
...Що ж тремтиш ти бандерівський кат?!
Чого піт проступив на висок
І від страху залякла рука?
Чи злякався, що взяв на приціл
Чашу гніву, наповнену вщерть?
Чи почув у мовчанні цім
Ти свою вовкулацьку смерть?...*

Коментарі до поезій такого кшталту, як кажуть, зайві.

Якщо ж звернутися до літературно-мистецьких сторінок районної газети «Прапор перемоги» та обласної молодіжної «Зміна», то можна побачити велику кількість низькопробних поезій, зате із «правильним» для влади змістом. У таких віршах вихвалялися надумані здобутки соціалізму, а назагал було багато порожньої риторики та мовно-стилістичних штампів. Так у сторінці «Ранок» (випуск №6) введено такі поезії: «Кочегар» Петра Юзвяка; «Людина йде», «Пульс», «Пальцем в небо» Василя Бахна; «Модерний баран» Олексія Вдодовича із с. Нова Митниця; сатиричні мініатюри Степана Ткачука. Інша літературно-мистецька сторінка випуск №3 (8): «Портрет Ілліча» Олександра Камінського та «Біографічне» Андрія Почаєвця; 23 квітня 1968р.: «Етюд» Василя Василька (псевдо), «Кредо» Василя Бахна, «Весняний ліс» Петра Юзвяка; 18 травня 1968р.: «Ленінці», «Вічно юному племені» Олександра Камінського. Звичайно, що поезії Грицька Чубая не вистачало місця, бо він, навіть у юному віці, ніколи не писав хвалебних од існуючому режиму, волів краще бути «недрукованим» поетом, ніж стати на коліна. Після 1968 року настане період тривалого вимушеного мовчання поета, коли його не публікуватимуть у пресі.

Якраз у той період, у 1968 році, я, учень шостого класу, відкрив для себе особистість Г.Чубая. Двічі на тиждень приходив на заняття танцювального гуртка в Будинок піонерів, а поряд, у старій хатині, була кімнатка районного радіомовлення, де привітний кучерявий молодий працівник записував на магнітофон своєрідні інтерв'ю школярів. Ми табуном ходили за ним у перервах між заняттями гуртків.

Після чергової сутички з ідеологами райкому Комуністичної партії Чубай знову залишився без роботи. Як жити? Куди йти? Як результат поневірянь з'явилась поезія з образом втечі.

*Ой, дивні та предивні
наді мною сни всю ніч...*

*Сниться: пускаю я панові півня
і скачу вороним на Січ.
А за мною услід – погоня.
А за мною по травах – коні.
А за мною услід – сам пан із своєю вартою,
а за мною услід секретар
райкому партії!
– Ой ти, довга стежино зі страху!
Я втікаю. Втікає нація. –
А за мною услід
товариш Личковаха,
заввідділом пропаганди і агітації.*

Ліричний герой у цій поезії відчуває велику прірву між «я» і тим світом, який уособлюється в персонах працівників райкому партії: партійний секретар та його підлеглий – як символи ідеології тотального рабства. На мою думку, поєднання в одному образі пана і секретаря райкому партії – це один із сильних прийомів. Чубай урівнює пана-можновладця і «партработника» – представника тієї верховної сили, що присвоїла право карати – милувати, право бути диктаторами для всіх і кожного. Використання іронії, гри або відвертого жарту, поряд із серйозним, в якому живе ліричний герой. Своєрідність ще й у тому, що Чубай органічно сплітає, з одного боку, образи народної думки («пускаю я панові півня», «скачу вороним на Січ»), подійну динаміку («сниться», «я втікаю»); з іншого, ошелешує сучасним: «втікає нація» і, нарешті, конкретний образ товариша Личковахи – зав. відділу пропаганди й агітації районного комітету. Саме в таких невідповідностях виникає мотив пошуку себе та мотив втечі не тільки від світу, але іноді й від себе.

Костянтин Москалець у своєму есе «П'ять медитацій на «Плач Єремії», очевидно, вважаючи цю поезію надуманою («...Поезія у своїй первісній культуротворчій якості народжується у грі і як гра священна, безперечно, гра; але завжди, навіть у своїй священності, вона ступає на грані веселого самозабуття, жарту й розваги. Саме ступанням по цій веселій грані можна пояснити те, що до книги з такою багатозначною і «поважною» назвою Чубай включив кілька відверто шибеницьких і, правду сказати, слабких віршів: «Ой, дивні, та предивні...», «Гіпноз» або «Колискова») а, не знаючи про її зв'язок із біографією поета, характеризує як слабку. Простежуючи канву задумів Чубая в упорядкованих книгах від найпершої, самвидавної «Постать голосу» до наступної «Говорити, мовчати і говорити знову» й останньої «Плач Єремії» в порядку розміщення поетичних творів та цілісності їх структури, не можна погодитись із цим твердженням Костянтина Мос-

кальця: вилучення цих поезій порушило б структуру П'ятикнижжя, закладену як єдиний суцільний організм. Грицько Чубай, на нашу думку, не механічно добирає твори до збірки при її укладанні, а продумував назви своїх книг та їх зміст як єдину органічну структурну цілісність, відводячи кожному твору певну роль. Тому, вилучивши будь-яку частинку з суцільного, ми можемо зруйнувати всю будову творчості поета. Найкраще намагатись збагнути поезію Г.Чубая як своєрідний запис еволюції інтелектуально й естетично послідовного світобачення і світосприйняття в контексті Біблійного П'ятикнижжя та глибоких роздумів над внутрішнім станом людини, яка не змогла повністю себе виразити, відбутися (екзистенційні мотиви перебування людського «я» переважно у ворожому світі).

Так, наприклад, на початок самвидавної збірки «Постать голосу» він виносить цикл поезій «Галактики очей», який складався з 21 поетичного твору, укладених у строгому порядку: «Я часто думаю про зорі», «Балада про очі», «О, не кажім палких освідчень», «Балада про втечу», «Балада про берези», «Балада про вікна», «Із усіма сміятися і плакати» («Байдужому»), «Голубін», «У здивуванні знов стою німому», «Я вірю тобі...», «Не хочу сном до тебе бути», «Довгождано і так негадано», «Я дні до зустрічі лічу», «Ми не одне», «Зіклавши чорні крилонька повік», «Аплодує дощ в дахи-долоні», «Зелені яблука нестиглі», «Дощ», «Край обрію причалу», «В двадцятій вік не просто жити», «Україні» тощо.

Як правило, кожна поезія присвячена якійсь строго окресленій темі або конкретному предмету. Усе зайве зникає, натомість кожне слово, кожний образ або епітет повністю підкоряються темі й замислу поезій. При надзвичайно багатій образності, яка, до речі, є визначальним у творчості Г.Чубая, створюється враження строгої влучності засобів вираження й таким чином економії цих засобів. Тому значимість кожного виразу, рядка, а чи й самої поезії зростають.

Для прикладу візьмімо поезію «Останній грім давно скотився з даху». Ця поезія за тематикою належить до лірики й описує філософську реакцію ліричного героя на прихід осені, опадання листя. Він уявляє себе невід'ємною частиною прекрасного осіннього храму природи. Лейтмотивом цієї поезії є відчуття нероздільності людини і природи. Усього в цій поезії 12 рядків. Наявність у вірші насиченості барв, виразність контурів, ясність образів, які творяться за допомогою епітетів свідчить про висоту творчого духу і настрою ліричного героя, його тісної єдності з навколишнім життям. У поезії присутня нотка суму за літом, за теплим сонечком («...стекло по ринві сонце ...»), хоча і відмічає ліричний герой неповторність осінніх барв («...Займається на гіллі позолота, і сад багрянний маревом стає...»), але зупиняється на головному – гордість за листя («Врочисто, гучно листя помирає. А так вмирати вміє лиш воно!»). Лише листя?..

Складнощі життя (найважливіші його моменти) загартовували волю та виробляли готовність до випробувань настільки, що відсутність їх чи затримка, здавалось, навпаки, руйнуватимуть волю та внутрішній світ поета. Комаха «сонечко» від дотику тимчасово мертвіє, щоб згодом, відновивши сили, ожити. Такий принцип давав Грицькові сили, пройшовши через екзистенційно негативні стани, подолати дні страждань духовно оновленим. Відразу ж після звільнення з попереднього місця роботи в Радивиліві (Червоноармійську) він влаштовується репортером на Дубенське районне радіомовлення та якийсь час проживає в Дубні.

Видно, на всі ці роботи вдавалося влаштовуватися завдяки особистим знайомствам і рекомендаціям, адже в Дубні й Радивиліві (Червоноармійську) Грицька знали ще з підліткового віку, захоплювалися його талантами. Саме там, у Дубні, ще з 1964 року зблизився зі студентом Львівського університету ім. Івана Франка Ярославом Харчуном (1944 р.н.), який закінчив Львівський університет за спеціальністю «Іспанська філологія» в 1965 році. Ще зі студентських років Ярослав писав вірші (в основному ліричні), тому так потоваришував з Грицьком. Згодом сам кепкував із себе за ці не зовсім досконалі поезії в оповіданні «Уклін вічному лісостепу» (*називає свої вірші римованим освідченням у коханні Ганні Шашкевич, внучці Маркіяна Шашкевича, яка теж навчалась в університеті – Д.К.*) (Харчун Ярослав: Уклін вічному лісостепу // День. - 1999. - №186 (серпень)).

До речі, Ярослав Харчун ще в студентські роки одружився з Марією Панасівною, яка, як і він, проживала в селі Іванне поблизу Дубна разом із батьками, хоча народилася й до переїзду батьків у СРСР у 1957 році мешкала в Аргентині. Навчатись на факультеті іспанської філології їй було легко, адже в Аргентині державна мова – іспанська. У 1974 році вони емігрували з СРСР і разом із дружиною проживали в Аргентині, а пізніше у США. Працював на радіостанції «Свобода». Згодом виїхав у Канаду, де і працює до сьогодні в Монреалі (в університеті). Закінчив Оттавський університет із вченим ступенем доктора слов'янської лінгвістики (це звання прирівнюється в українській системі наукових звань до ступеня кандидата філологічних наук). Знаючи кілька мов, Ярослав допомагав Григорієві Чубаю оволодіти, окрім німецької, іспанською та французькою. Але саме дружина Харчуна допомагала робити дослівні переклади творів Гарсія Лорки та інших іспаномовних поетів. Цього факту з біографії Грицька друзі не знали. Костянтин Москалець у другому розділі, який називається «Вертеп», свого есе «П'ять медитацій на «Плач Єремії», згадуючи про схильність Грицька до гри, перевтілень, імітацій розповідає, що одне з таких розігрувань, зародившись під час суперечки в літінституті між Чубаєм та Кашкою стосовно перекладів з іспанської мови, пережило самого Грицька в середовищі друзів. В есе ця містифікація описується так:

«Чубай перекладав з підрядників. Кашка доводив, що треба володіти мовою оригіналу. Грицько переконував, що його підрядники бездоганні й «без Іспанії», що зміст оригіналу вони передають надзвичайно точно. Кашка не погоджувався. І тоді Чубай виклав останній аргумент. Він розкрив «страшну таємницю»: його дружина – іспанка. Її батьки втекли до СРСР з Іспанії під час громадянської війни. Не виключено, що її мати – далека родичка Федеріко Гарсія Лорки. Цілком можливо, що колись вони повернуться на батьківщину, і Грицько разом з ними (тільки ти нікому про це не кажи). Іспанська мова для дружини Чубая рідніша за українську. Невже ж вона – а саме Галина Чубай готувала Грицькові підрядники – не відчуває всіх її смислових відтінків? Кашка, зрозуміло, здався. Але таємниці не зберіг, переповів нам. Треба на собі звідати майже суцільну непроникність тодішнього Союзу, щоб зрозуміти сьогодні, як приголомшило нас це повідомлення: Чубай одружений зі справжньою іспанкою! У нього є шанс утекти звідси! Зрозуміло, коли 1987 року я познайомився з Галиною Чубай, одним із перших моїх запитань до неї було змовницьке – про її іспанське походження, про родичанські зв'язки з Гарсія Лоркою, про повернення додому, в Іспанію. У відповідь Галя зробила дуже великі очі... Грицька давно вже не було на цьому світі, а його «аргумент» мандрував серед нас, час від часу з'являючись у суперечках щодо перекладів».

Коли Гриць розповідав друзям легенду про те, що його дружина іспанка й він із нею збирається виїхати за кордон, то мав на увазі своїх друзів (Ярослава та Марію Харчунів), боячись називати справжні імена. Бо ж як тільки Харчуни ще на початку 1972р. заявили про виїзд за кордон, то відразу ж Ярослава в наступному 1973р. звільнили з посади в «Інтуристі» й майже рік до виїзду він перебував без роботи, перебиваючись тимчасовими заробітками. Спецслужби споглядали, з ким він спілкується, і всіх брали на облік.

На Рівненщині дух нищення зародків націоналізму перетворився в заборону найменших згадок про Україну, вишукування втаєних фактів біографії, які хоч у якійсь мірі свідчили про «націоналістичні» погляди в середовищі інтелігенції, насамперед учительства, був більший, ніж деінде. Пружина поступово стискалась, щоб випростатись на початку грізних 70-х років. А в тихому передгрозовому затишші спецслужби та ідеологи накопичували «матеріал».

Тому не тільки відкритому й щирому Грицеві тяжко було на Радивилівщині, де, розправившись із «націоналістичною бандою» під керівництвом Копцюха, перейшли до цькування Василя Кондрася, Андрія Почаєвця, Ярослава Мічуди та інших...

Уже в 1968р. поезіям Чубая перекрили доступ до періодичних ви-

дань на Рівненщині. Так, цього року перша й остання публікація в Радивилівській районній газеті з'явилася 24 лютого (було вміщено невелику добірку з двох поезій «Балада про втечу», «Самітньо») з невеликою передмовою про автора, а 14 вересня – в обласній молодіжній газеті «Зміна» поезія «Театр» із посвятою Святославові Максимчуку (у літературно-мистецькій сторінці «Заспів» було вміщено фотографію Г. Чубая у вишитій сорочці та коротку передмову про те, що поезії молодого поета емоційною силою впливають на читача, а також зазначено, що його твори друкувались у районній, обласній пресі, в журналі «Жовтень»). Цю публікацію було зроблено завдяки «заступництву» Григорія Дем'янчука на прохання Петра Цецика, який приніс у редакцію газети добірку поезій Грицька (ті працівники редакції, які нині видають себе за друзів, у той час попереджали П.Цецика: «Навіщо ти приніс його поезію? Будь від нього подалі: націоналістичним душком попахе»). Уже в цей період, щоб хоч якось «пробитись» на шпальти газети, Грицько подав кілька заміток (остання - 16 листопада 1968 року) під назвою «Тріо» (про музикантів-аматорів, які організували при Радивилівському комбінаті хлібопродуктів, де музичним керівником хору та клубу вихідного дня працював товариш Грицька О.Михайлов, вокально-інструментальний ансамбль) та (27 липня 1968р.) свою поезію «Незбагненне почуття» під псевдонімом «В.Кучерявий» (більш відома назва «Коли до губ твоїх лишається півподиху...») Стаття «Тріо» цікава для дослідників біографії Г.Чубая тим, що в ній автор пропагує українську пісню (альтернативну радянській) у сучасній обробці місцевих аматорів, серед яких його друзі: Борис Борцов (студент Львівського сільськогосподарського інституту), Лев Вахрушев (електрик підстанції), Юрій Підпалюк (учень школи, син Ігоря Павловича Підпалюка, який поглиблював знання Грицька з іноземних мов). Тема статті могла бути відгуком, поголосом після сакраментальної і нищівної статті Миколи Холодного в журналі «Україна», після якої фактично почалася відкрита війна з інакомисленням. Але згодом власник псевдоніма (В.Кучерявий) був відкритий «недремним» оком цензури райкому партії та КДБ, і будь-які публікації в місцевій пресі припинилися.

Часто буваючи в Рівному, Чубай бачив, що коло друзів поступово звужується: деякі побоювались його відкритих висловлювань проти існуючої системи й почали уникати будь-яких контактів. В обласному центрі теж готувались до «чистки», яка розпочалася пізніше в 1972р. Особливо старанно працювала секретар парткому педінституту ім. Д.З.Мануїльського – М. Булатова (член «трійки» в минулому), під час керівництва якої в інституті було «розвінчано» на початку 70-х років викладача кафедри педагогіки Кирила Кіндрата; розпинали Сніцаревича, довели до самогубства керівника літературної студії педінституту, доцента кафедри украї-

нської літератури М.О. Кузьменка. Сніцаревич Тихін Михайлович, 1927 р.н. був членом молодіжної (називали «націоналістичної») організації «Юнак», де викладав літературу. Працював у педінституті, був звільнений. За часів незалежної України знову поновлений і викладає польську мову в Рівненському інституті слов'янознавства КСУ. Кирило Павлович Кіндрат в роки Другої світової війни врятував життя професорові Ісааку Шлезінгеру з Варшави, який мав енциклопедичні знання з різних наук, володів 12 мовами, брав участь у розшифруванні кумранських знахідок на теренах Палестини.

У 1971р. до Кирила Павловича, на той час уже професора, завідувача кафедри педагогіки і психології в Рівненському педінституті, прийшов лист від І.Шлезінгера та запрошення в Ізраїль. Щоб скомпрометувати його, не дати змоги для прямого спілкування з «капіталістичним» іноземцем, місцеві партійні можновладці організували брехливу статтю в газеті «Комсомольська правда» з абсурдними звинуваченнями про його нібито антипатріотичну поведінку під час окупації. Рятівнича діяльність не бралась до уваги, по суті засуджувалась. Кіндрата і його сім'ю почали гласно і негласно переслідувати. Довідавшись, що Кіндрата переслідують у Рівному, професор Шлезінгер написав у 1974р. своєму відомому колезі з Польської академії наук професорові Миколаю Козакевичу, аби той звернувся від свого імені до властей Радянського Союзу і заступився за Кирила Кіндрата.

У відповідь на цей лист Козакевич порекомендував Шлезінгеру завітати нотаріально свідчення про те, що Кіндрат врятував йому життя, тобто своєю діяльністю виступав проти гітлерівського режиму, і направити документ Генеральному прокурору СРСР Руденку. Свій лист М.Козакевич надіслав Шлезінгеру не з Варшави, а зі Стокгольма, де перебував у науковому відрядженні, бо в Польщі, яка була сателітом СРСР, панували такі ж порядки, як і в Союзі.

Ісаак Шлезінгер, на жаль, не встиг скористатися порадою професора Козакевича. Тяжка хвороба прикувала його до ліжка, і наприкінці 70-х років він помер. Тим часом переслідування Кіндрата продовжувалося. Після офіційного запрошення польського Товариства «Планування сім'ї» на міжнародний семінар у Варшаві в 1980 році його безпідставно звільнили з роботи в інституті, позбавили вченого звання, мовляв, випускати за кордон таку непевну особу аж ніяк не можна.

Однак згодом усе стало на круги своя. У 1990-х роках (нині покійний) К.П.Кіндрат уже у вільній Україні повернувся в інститут на роботу, йому повернуто вчене звання. Він став ініціатором створення Рівненської обласної асоціації милосердя християн-рятівників. Невдовзі на єврейському конгресі України, який відбувся в 1992р., його обрали головою Все-

української ради християн-рятівників, разом з іншими йому присвоїли звання «Праведник народів світу». У виданому дипломі, зокрема, говориться:

«Присвоюючи Вам звання «Праведник народів світу», ми високо оцінюємо Ваш подвиг і складаємо нашу вічну дяку за те, що в лихі часи минулої війни Ви виявили християнське милосердя та доброту і, незважаючи на ризик втратити власне життя та життя Вашої родини, врятували євреїв, які були приречені на загибель. Єврейський народ ніколи не забуде Ваш благородний вчинок і буде передавати Ваше ім'я з покоління в покоління як приклад високої людяності та злагоди між нашими народами. Український народ, гордістю якого Ви є, може пишатися Вами. Ми схиляємо перед Вами свої голови».

Довгий час Кирило Павлович займався активною науково-дослідною і пошуковою роботою про рятівників і врятованих. Учений, який пережив нелегкі часи, розумів, що він мусить допомогти щирим, чесним українцям, котрі в пік людського випробування стали на бік совісті та справедливості.

Пізніше (1983р.) звільнили з роботи доцента кафедри української літератури Бориса Степанишина, який в 60-х роках почав працювати викладачем кафедри української літератури Рівненського педінституту. Пан Борис працював учителем у Радивилівському (кол. Червоноармійському) районі, цікавився творчістю талановитого юнака Грицька Чубая ще як початківця. Йому, як Сніцаревичу і Кіндрату, довелося пережити звинувачення в «українському буржуазному націоналізмові», позбавлення усіх вчених ступенів і дипломів. Його ганьбили у радянській пресі, звільнивши з педінституту, позбавили навіть можливості працювати хоча б у школі. У тому ж році я, завуч Остківської восьмирічної школи, був ініціатором написання листа в редакцію обласної газети «Червоний прапор» на захист Бориса Ільковича. На превеликий жаль, той лист, окрім мене, ніхто, із тих випускників, до яких звертався, не підписав. Інша колишня студентка Стефанія Українець написала лист у фаховий часопис у захист вченого. Частина «друзів» і студентів, наляканих цими подіями, навіть при випадкових зустрічах переходили на інший бік вулиці, аби не зустрітись вічна-віч, чи бодай розмовляти з опальними науковцями-«націоналістами».

Коли Ярослав Харчун працював директором рівненського «Інтуриста» в грудні 1968р., Григорій разом із Петром Цециком на друкарській машинці цього закладу «видали» першу збілочку Григорія «Постать голосу» (перелік поезій, які ввійшли до неї, подано в бібліографії). Петро зробив палітурки й вийшло чотири збірочки, дві з яких певний час зберігалися в Петра, а згодом Гриць делікатно їх забрав (очевидно, не хотів підставляти товариша, знаючи, що можуть бути обшуки). Тоді ж він читав у рівненському «Інтуристі», що знаходився в готелі «Мир,» свій «Вертеп» (це була перша імпреза в широкій аудиторії).

Звичайно, ця поема була написана раніше, бо вже влітку 1968р. Чубай читав її друзям. «Вертеп» – потужний прорив крізь скам'янілу оболонку комуністичної догми і системи дійсності, яка з'явилася в словах ліричного героя голою, відкритою для свідомості одурманених людей. Мавзолеї з мощами основоположників комуністичного режиму, музеї їхнього імені, нескінченний ряд пам'ятників для поклоніння «півбогам», покладання квітів, клятви вірності, революційні свята й мітинги, демонстрації, прийоми в жовтенята, піонери, комсомольці – усе це створювало фон отого вертепу «без поділу на дії, а лише з поділом на ночі і на дні». Ліричні враження, що вилилися у поемі, ще гарячі, в них відчувається та гнітюча й нестерпна атмосфера постійного переслідування, морального пригнічення, яку добре пізнав сам автор. Ця поема є твором класичного рівня, шедевром, за словами Івана Дзюби – «блискучий зразок гротескно-узагальненої картини патологічного стану світу». Чубай любив читати «Вертеп» своїм знайомим просто на вулиці, у парку: він знав, що твір шокує своєю сатирично-гротескною відвертістю, тішився реакцією...

Першопрохідці тенденції оновлення, заквашеної на канонах «соцреалізму», не могли спекти повноцінного хліба, але все ж були здатні витворити феномен «шістдесятництва», яке й надало певний поштовх як для оновлення літератури, так і для всієї культури взагалі. Їхня творчість, окреслена кредо Альберта Камю «Я бунтую – значить, я існую,» протиставила безсилій потвори зла віру в право на власну думку, зматеріалізувалась в архетипний матеріал колективної духовності нашої нації, відкрила глибокі екзистенціальні мотиви. Саме це й поєднує поезію Г.Чубая з постшістдесятниками, з «київською школою». Його творча думка поступово йде в глибини екзистенції (Іван Дзюба. Сходження до себе // Плач Єремії.- Львів: Кальварія. - 2000. - С.20).

Екзистенційне мислення Г.Чубая, визначене такими постатями, як Мартін Гайдегер, Жан-Поль Сартр, Емануель Левінас, Жак Деріда, Сьорен К'єркегор і іншими філософами й митцями, погляди яких були характерними для постмодерністської думки. Тому його (Грицеві) роздуми про моторошну тривогу існування (поміж свободою та порожнечою), про смуток усвідомлення руйнування «я» як індивідуальної найбільшої цінності на світі так болісно спонукають до пошуків співпереживань у новому творчому задумі – філософській поемі «Відшукування причетного». У Рівному розпочав працю над цією поемою, завершивши роботу у Львові. Поема до нинішнього часу належно не поцінована в літературній критиці як тривожний пошук причин занепаду божественного начала в людській душі, перегляду всіх цінностей, пошуку живої тканини дійсності смислу буття й боротьби за своє спасіння.

Світоглядна еволюція Грицька Чубая очевидна: поет веде нас від

образів традиційних, від героїки та навіть пафосу до засудження та викриття руйнації душі та суспільства. Незбута богоподібність людини стає одним із головних лейтмотивів цієї поеми, але закінчує поему переконанням у неминучості навернення до віри, до Бога: тричі невидимий голос промовляє «Христос воскрес». Поет усіх застерігає: хата без даху приречена на занепад і поступове руйнування. Напрошується аналогія з поемою О. Блока «Дванадцять». Одна із найважливіших ідей, що лягли в основу руху авторської думки, художнього задуму обох поем, – ідея Віри як найвищого морального закону. Роздумуючи про амбівалентну природу сущого («підкреслено існуючого» у творах Г. Чубая), ліричний герой та автор намагаються утвердити наявність у світі Божої сили. Людині, яка пройшла через випробування до Віри (шлях самогубців), вона дарує безсмертя. Тричі повторюване «Христос воскрес», яке неначе вінчає поему, означаючи її головний стержень, символізує не тільки сіяння Вічності, а й вертає ліричного героя у світ і відкриває перед ним духовну перспективу життєвого шляху. Вислів «Христос воскрес» асоціюється із віссю чи вершиною піраміди, що пов'язаний із неухильним сходженням до переможного п'єдесталу Добра над Злом у їх вічному поєдинку.

Самогубство в поемі – це катастрофа, що провокується світом подвоюючого, тобто диявола. У результаті двобою самогубець перемагає в собі почуття надломленості від незбутих сподівань і вірить у духовну перемогу трагізму життя. Свідченням цього є листи Г.Чубая в літінститут за кілька днів до смерті сповнені Віри й Надії. Звичайно, виділенням кожного самогубця автор дає нам зрозуміти, що в кожній людині є своя Голгофа, свій хресний шлях, і кожен достойний співчуття і співстраждання.

Мікроклімат Рівного у 1967-1969 роках був задушливий, свідома національна інтелігенція ховалася в тінь. Гриць же був постійно відкритий, принципово розмовляв українською мовою, хоч національно обмеженим його не могли назвати навіть російськомовні рівняни. У перерві між тимчасовими роботами іноді з'являвся то в Рівному, то в Дубні, то у Львові, де проживав у друзів-студентів або ж у знайомих.

Арешти української інтелігенції 1965 року були знаком завершення дня «хрущовської відлиги», яку почали видавати як міф «золотого віку». Прийшла безпросвітна ніч, коли наприкінці 60-х років, у цей час зламу історії світу, тоталітарний режим СРСР придушив зміни в Угорщині, повстання в Чехословаччині («Празька весна» 1968 року), намагаючись танками, армією здолати прихід демократії. Цей період був багатий молодіжними бунтами в усьому світі. Інформаційна блокада того часу втаювала ці події або ж інформацію подавали в кривому дзеркалі ідеології «Советського Союзу», але Гриць, слухаючи передачі з-за кордону, спілкуючись із дисидентами, знав, що пробуджується й Україна, протестуючи проти існую-

чого режиму насамперед явищем «шістдесятництва». Саме це спонукало і В'ячеслава Чорновола написати: «Я відкидаю оце твердження шістдесятництва як тільки літературно-мистецького явища. Усі ми працювали на ідею України». Свою думку продовжував твердженням, що ніхто не наслідиться заперечити політичність творів Василя Стуса, Івана Драча, Ліни Костенко, якій він (Чорновіл) пропонував видати самвидавню публіцистику (самвидав якраз і почав з'являтися у 1963-1964 роках) та художньо-мистецькі твори, які не були заангажовані провладною політикою. Влада не могла змиритись із протестами.

Тому спочатку в мистецтві почався пошук формалістів (усе це ще за хрущовської відлиги!) й на Україні тоді знайшли І. Драча, М. Вінграновського. Останній, виступаючи на пленумі Спілки письменників, де його били за формалізм, у 1963 році проголосив у виступі з трибуни цього зібрання уривок із поезії «Ні! Цей народ із крові і землі» зі збірки «Любове, ні! Не прощавай», яка була написана ще 1962 року:

*Я формаліст? Я наплював на зміст?
Тож заявляю вам не фігурально:
Якщо народ мій мислиться формально,
То я тоді найперший формаліст.*

Друкуватися в столиці ставало все тяжче й тяжче, а ще гірша ситуація була на периферії, де влада «керівної і спрямовуючої сили» була необмеженою. Люта цензура не могла пропустити до друку такі твори політичної лірики Грицька Чубая, як «Моя задихана коридо ...», «Трава», «Україні», «Тополиносте вогню мого одчаєна ...», тим паче поему «Вертеп», що з'явилися до 1969 року саме в рівненський період творчості.

Опинившись у вирі подій молодшої літератури 60-х років, Грицько Чубай як людина незаперечно високого морального духу й патріотизму, так і не зміг інтегруватись у готову схему радянської літератури, зате спромігся за досить малий період здобути такий досвід, що найбільше допоміг ще зовсім юному поетові позбавитись від аморфності, невизначеності як в особистих якостях, так і поетичній творчості, добитися чіткої пластичної сили вираження почуттів із виразним поєднанням могутньої експресії зі схованою динамікою, монументальною силою слова, дорівнюючись до чільних представників часу.

У 1969 році приїхав у рівненську художню майстерню, щоб знайти роботу. Грицько пропонував керівництву майстерні свої послуги в оформленні торговельних закладів (у тому числі ресторанів), автобусних зупинок, пропонував ескізи на історичну тематику. Директором художньої майстерні працював колишній військовий політрук В. Ємельянов, який більше

стеріг ідеологічні засади, дбав про відображення комуністичних доктрин у мистецтві підлеглих художників. Ночував дві ночі в Михайла Йориша – художника, який, теж не маючи житла, мешкав безпосередньо в майстерні по вулиці 16 Липня (тоді – Комуністична) серед картин і мольбертів. У нього була лише одна розкладачка, спали по черзі на підлозі. Познайомив їх Петро Цецик ще на початку 1969 року. Коли почав читати свої поезії, зокрема «Вертеп» та «Моя задихана корида», то Михайло спочатку злякався (думав, провокатора підселили). Доля родини на Тернопіллі, львівське життя студентів і, зрештою, відсутність перевірених друзів у Рівному навчили його обережності у висловлюваннях, а тут на цілий світ прямо заявити «Диктатори, диктатори, диктатори. Погоничі великі Цоб, Цабе» міг сміливець або провокатор.

Коли, зблизившись із Грицем, зрозумів, що це він сам написав, вважаючи його сміливцем, який свідомо йде на загострення відносин із системою, не боячись, відкриває те, про що мовчать, «...як треба крику. І правда топиться в брехні чи не щодня». Михайло Йориш народився на Тернопіллі в сім'ї художника-аматора. Спочатку хотів бути живописцем і після закінчення школи вступив до Львівського художнього училища. Але своє покликання знайшов у скульптурі й після служби в армії став студентом Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва. Жив на вулиці Серафимовича у Львові, що йде паралельно до Погулянки, і до приїзду в Рівне й до знайомства з Грицем добре знав Галину, яка згодом стала дружиною Грицька Чубая. Дивна випадковість чи містика.

По закінченні інституту приїхав на роботу в Рівненську майстерню художнього фонду. Деякий час жив тут же в майстерні. Володіючи вмінням митця бачити характер людини, назавжди полюбив цього незвичайного поета й людину високих ідеалів.

Нині Михайло Йориш викладає в інституті мистецтв Рівненського державного університету. Має в творчому доробку майже триста скульптур і робіт монументального й декоративно-прикладного мистецтва, сотні живописних робіт і розписів церков, іконопису. Йориш був знайомий із Ярославом Харчуном, тож іноді зустрічались із Грицьком у Ярослава.

У 1967 році закінчив Рівненський педагогічний інститут Ярослав Мічуда, який був членом літературно-творчого гуртка пединституту «Берізка» (керівник – Микола Кузьменко) й близько товаришував із Петром Цециком (*усі, хто хотів познайомитись із Грицьком, ішли до Цецика. – Д.К.*).

Чубай знав Мічуду (так як і Петра Цецика) з часу проведення обласного зльоту творчої молоді в Рівному, а пізніше слідкував за його публікаціями на літературно-мистецькій сторінці «Заспів» газети «Зміна».

Ярослав цього ж року став працювати кореспондентом Червоноарм-

ійської (нині Радивилівської) районної газети «Прапор перемоги» й ще більше зблизився з Грицем. Як кореспондент газети Ярослав друкував багато нарисів, образків, публіцистичних статей (наприклад: «Господар мети» (про людей хороших), «До батьківського гнізда» (про багатодітну сім'ю із с.Срібно), «Ново обрядність – окраса життя» (на теми моралі), «Орли в курячому пір'ї»), але іноді публікувались поезії, зокрема «Земна любов», «Росинки», «Живий постамент», «Яблука падають».

Згодом він перейшов працювати старшим науковим співробітником на «Козацькі могили» й виїхав на проживання у Пляшеву, але зустрічатись не перестали, навпаки, спілкувалися частіше.

Друкувався в цей час у газеті «Прапор перемоги» Андрій Почаєвець із с.Опарипси Радивилівського району, який, хоч старший від Грицька (1940 р.н.), але, виявляється, був надзвичайно близький не тільки по духу, а й закоханістю в поезію. Андрій Почаєвець у 1962р. закінчив школу робітничої молоді в місті Нововолинськ, де працював на шахті, й у цьому ж році вступив на навчання у Львівський університет ім. Івана Франка на філологічний факультет. В одній групі з ним здобували освіту в 1962-1963 навчальному році нинішній голова Рівненської обласної організації Національної Спілки письменників Степан Бабій (який, до речі, жив з ним у одній кімнаті на першому курсі), земляк Мелетій Лахман із с.Дермань, Роман Качурівський. Писати поезію Андрій Почаєвець почав навчаючись у Опарипсівській восьмирічній школі, а друкуватися – уже працюючи на шахті №2 «Нововолинська». Друкувався в місцевих газетах Волинської та Рівненської областей, а також у республіканських виданнях: часописах «Вітчизна» та «Прапор», газеті «Літературна Україна». Із раніше друкованих творів, а також нових, підготував добірку віршів «Протуберанці душі», яку здав до друку у видавництво «Каменярь» у 1963 році. В Івана Драча вийшла поетична збірка «Протуберанці серця» в 1965 році. Збіг? Тепер з'ясувати нелегко. На третьому курсі навчання в університеті став писати гумор і сатиру й підготував до друку наступну збірку поезій «Земля кличе», де порушує морально-етичні проблеми та осмислює історію України, зокрема її трагічні сторінки. Обидві збірки віршів були позитивно оцінені у видавництві, але не надруковані після втручання КДБ. Після арешту в січні 1966р. допитували з використанням електричного шоку, проводили інші мордування (у кількох місцях була розбита голова). Очевидно, давали психотропні засоби. Після цього відправили на три місяці в психіатричну лікарню Львова, а згодом у таку ж установу Острога. Згодом Почаєвець неодноразово втік від примусового перебування у «психушці» й у таких перервах у «лікуванні» проживав із матір'ю в селі Опарипси. У своєму листі до мене написав: «Більшовицький каток розтоптав мене. Рани залишились в душі та на

тілі. Чисту юність свою я віддав за любов до України. Бідна мати моя повні клунки журби по лікарнях возила, чи лив дощ, чи жара, чи скрипили морози, у серці жалем пекли непозичені сльози. Її не стало... Посивіли літа. Обгоріли мости, А проте гніт життя треба мужньо нести. Несу його, доки вистачить сил». Налякані арештом та переслідуваннями, мама та сестра спалили заховані в тайниках два чемодани рукописів Андрія, забороненої літератури, а також подаровані йому рукописні збірки інших поетів, багато листів.

Грицько глибоко переживав за долю свого товариша. Саме в цей час у його творчості почали з'являтися образи на кшталт «хмари, неначе психіатри в білих халатах». Вони разом відвідували літературно-мистецьке об'єднання «Акорд», яке з 19 жовтня 1968 року почало працювати при Радивилівській газеті з ініціативи Г.Чубая та кореспондентів цього видання, котрі перейшли працювати з Дубенської газети «Червона зірка» й мали досвід роботи у літературному об'єднанні «Серпанок» (В.Бахно, О.Яцковський). На засіданнях проводили обговорення та взаємне рецензування творів. Андрій Почасвець після відрахування з числа студентів 4 курсу філологічного факультету Львівського університету в 1966р., трьохмісячного перебування в психіатричній лікарні м.Львів, проживав у с.Опарипси Радивилівського району й працював якийсь час кочегаром на меблевій фабриці, тому продовжував друкуватись саме в місцевій періодиці району («Прапор перемоги»), допоки його остаточно не запроторили в психіатричну лікарню в Острог, встановивши йому, відмінникові навчання, колишньому комсорові факультету, ще з часів перебування у психлікарні Львова психічну інвалідність начебто з дитинства.

Це була чергова спроба Г.Чубая згуртувати навколо гуртка інтелектуальної молоді району. Як бачимо, літературний процес на Рівненщині визначається не тільки діяльністю офіційного представницького органу – Спілки письменників Радянської України, а й багатьма літературно-мистецькими студіями, гуртками (серед яких можна назвати «Серпанок» (Дубно), «Берізка» при Рівненському педінституті (згодом перейменували в літстудію ім. М.Максися), «Акорд» (Радивилів) та інші). Спілкування в таких гуртках було розкованішим, ніж на обласних і республіканських зльотах творчої молоді та об'єднаннях при Спілці письменників. Обмін інформацією, книгами, повніше знайомство з творчістю зарубіжних письменників, обмін «самвидавом» розширювали горизонти знань. У поле зору Грицька Чубая потрапляють не лише творчі люди, а й широкий соціальний спектр тогочасного життя Рівненщини: учені, викладачі, художники, музиканти, актори, студенти й робітники, політики, що виробляло стійку позицію у власному світогляді. Пошуки балансу між реальним світом та ідеальним призводили до вишукування «істин» та бунту.

Чубаєві влаштуватися на постійну роботу в Рівному, на жаль, не вдалося, тому довелось перебиватися тимчасовими заробітками то в Рівному, то у Львові, то в Радивиліві, то в Дубні, де проживав у друзів або знайомих.

Шлейф політичних переслідувань тягнувся за поетом скрізь. Та це й не дивно, адже не могли бути непоміченими його зустрічі з небезпечними для влади радивилівськими друзями, а в час перебування у Львові – з В'ячеславом Чорноволом, подружжям Калинців та іншими дисидентами. Відомо, що вони розмовляли про національне гноблення, несправедливість, комуністичну диктатуру, обговорювали заборонені книги, статті Чорновола, інших дисидентів, слухали передачі радіостанції «Свобода». Без сумніву, серед вузького товариства звучала поезія Грицька Чубая. Один із колишніх співробітників КДБ розповідав, що за Грицьком та його друзями постійно стежили, і дуже часто, користуючись їх довірливістю, обставляли їх «нишпорками», які звітували про зміст розмов, детально описували кожний крок. Неодноразово його хотіли завербувати для співпраці, розставляли різноманітні пастки для цього ще в Радивилівському районі, навіть пропонували «допомогу» у вступі до вищого учбового закладу, але нічого з того не виходило, тому й шукали різноманітні засоби тиску, шантажу, пліток, щоб зломити його морально.

Після придушення «Празької весни» 1968р. відбулося посилення тиску на інакодумців. У ті роки фабрикувалась справа проти вчителя історії Анатолія Копцюха, який одночасно керував районним музеєм у школі №2 Радивилова. Власне, він і створив музей у райцентрі, збираючи експонати зі всього району, зокрема й у згаданого Василя Кондрася, молодшого наукового співробітника музею-заповідника «Козацькі могили».

Начальник КДБ Радивилівського району Харченко шукав підстави звинуватити Копцюха в націоналізмі. Для цього вирішили взяти свідчення в колишніх учнів, обдарованих хлопців, які вже навчались у вищих навчальних закладах. Харченко повідомив комітет у Києві про те, що в районі створено націоналістичну організацію, керівником якої є вчитель історії, а учасниками – студенти Шинкаренко (навчався у Львові), Горlach (навчався в Києві) та інші. Думали «прив'язати» до цієї справи Г.Чубая та В.Кондрася.

До хати, де проживав Копцюх, таємно принесли снаряд часів Другої світової війни. О другій годині ночі співробітник КДБ Дорошенко організував обшук садиби вчителя і знайшов цей доказ, що стало причиною проведення подальшого обшуку помешкання, під час якого була вилучена заборонена література. Заарештувавши його, сталінськими методами

вибивали свідчення про діяльність націоналістичної організації, викликали на допити всіх підозрюваних, заставляли їх підписати свідчення про те, що керівником націоналістичної організації в районі є Копцюх. Щоб «доконати» А.Копцюха, вирішили скомпрометувати і його дружину, яка працювала стоматологом, звинувативши її в незаконному використанні золота.

Коли цю подію розглядали на бюро райкому партії, то все завершилося лише виключенням Копцюха з лав компартії. Згодом він із сім'єю виїхав із району на Івано-Франківщину, а музей у школі перестав існувати.

Інший старший товариш Грицька – Василь Кондрась працював молодшим науковим співробітником та екскурсоводом у заповіднику «Козацькі Могили» в селі Пляшева, а проживав у селі Козин. Виступав проти наруги над пам'яттю загиблих козаків і закриття заповідника, а після відкриття – проводив цікаві екскурсії, був національно свідомим. На жаль, поки що немає документальних підтверджень, але зі спогадів друзів відомо про передавання Василеві Кондрасю (а отже, і Грицькові) забороненої на той час літератури О.Данченком, котрий після арештів української еліти в 1965 році виступив проти цього беззаконня, підписавши лист-протест (разом із В'ячеславом Чорноволом, Василем Стусом та іншими, бо ж знав усіх арештованих). Василя влада покарала жорстоко – відправили на примусове лікування в Острозьку психіатричну лікарню, де він помер.

Така ж терниста доля чекала й іншого працівника музею «Козацькі Могили» й одночасно вчителя української мови та літератури Пляшівської школи, кореспондента газети «Прапор Перемоги» Ярослава Мічуду. Він також писав поезії, часто любив ходити у вишитій сорочці. Назавжди залишилась у пам'яті жителів Пляшевої зустріч із акторами Львівського драматичного театру ім. Заньковецької (організована Ярославом Мічудою за допомогою Грицька Чубая), серед яких був народний артист України (людина, перед якою благоговів Г.Чубай) Святослав Максимчук. Це був вечір, присвячений Шевченківським дням, тому С.Максимчук тоді читав «Гайдамаки» та інші твори Шевченка. А після того Ярослав провів для гостей зі Львова екскурсію в музеї-заповіднику. Перебуваючи на посаді старшого наукового співробітника, він усе ж найбільше любив проводити екскурсії, кваліфіковані й незвичайні, які спонукали по-іншому побачити історію України, відкривали сховані істини. Він любив свою працю, любив народну святиню більше свого життя.

Сумним супроводом екскурсії були слова власної поезії, які тривожили душі відвідувачів музею перед входом до підземелля:

*Підземний вхід в холодній сірій млості
Веде у ту гробницю кам'яну,
Де наших предків черепи і кості,
І натяглася тиша у струну.
Ідїть туди, схилїть чоло в мовчанні,
Хай серце шал передає думкам.
Не ви тут перші, і не ви – останні.
Навіки-вічні слава козакам.*

Ці слова поета, а також вірші інших поетів про святиню, емоційні та національно забарвлені коментування музейних експозицій падали на благодатний ґрунт душ екскурсантів, серед яких основну масу становили школярі та студенти. Ще після закінчення восьмого класу, улітку 1969 року, мені довелося у складі школярів Червоноармійської середньої школи №2 бути учасником велосипедного пробігу з Червоноармійська (тепер – Радивилів) до Пляшевої та слухати цю незвичайну розповідь Ярослава Мічуди про козацьку звитягу та героїзм (екскурсію організували завуч з навчально-виховної роботи Ігор Павлович Підпалюк та вчитель Леонід Іванович Фурманюк у дні вшанування пам'яті козаків, полеглих під Пляшевою). Вихованка Ярослава Мічуди (бо ж він мав і невелике навчальне навантаження з української мови та літератури в місцевій школі) – Григор'єва, під впливом учителя, написала поезію «Козацькі могили», яку було надруковано в літературно-мистецькій сторінці «Ранок» місцевої газети «Прапор перемоги». Українські вечорниці, зустрічі з поетами (запрошував друзів-літстудійців, серед них і Чубая), тематичні вечори відпочинку були емоційно міцним стрижнем виховання патріотів. Щирий, відвертий Ярослав Мічуда, виховуючи національно свідоме покоління школярів і відвідувачів музею, не змирився з системою: спочатку погрози, виклики на «співбесіди», а згодом – жорстоке побиття, втрата пам'яті та загадкова смерть у водах Басівкутського озера в Рівному, зовсім недалеко від хати батьків. Загадкова загибель борців або ж не менш загадкові «психічні захворювання» були властиві для того періоду, і, можливо, нові часи дадуть змогу встановити правду їх долі. Не могла по-іншому вчинити комуністична влада з патріотами-правдолюбцями, надто вже відкрито вони виголошували свої ідеї й своїм духом непокори надихали інших до боротьби. Парадоксально, але факт: на тлі нелегких поневірянь у пошуках роботи та перспективи Григорій Чубай відбувся як визначний поет із власним голосом. Рівненський період був найбільш плідним в його творчості. В цей час написано або задумано переважну більшість творів, що пізніше увійшли до впорядкованого по смерті поета, згідно з його рукописами, вибраного.

Три Чубаєві роки після школи цікаві передусім тим, що вони стали надзвичайно важливим і плідним етапом його творчості, періодом, який називаємо раннім або рівненським. Саме в цей час юнак написав найкращі ліричні поезії, що увійшли до пізніше укладеного «П'ятикнижжя». Його твори вирізняються на тлі української літератури 60-80-х років незалежністю критичних суджень, відкритістю, ігровою розкованістю, здатністю до іронії та самоіронії, естетичним різнобарв'ям. У тій крайній катастрофічній ситуації, коли суспільство, фізично й духовно зламане погибельною силою атеїзму, комунізму як пануючої ідеології, коли не існує навіть морального фактора світової opinio, постать голосу духу Грицька спромоглася на власне «останнє рішення» – не шепотіти, не таїти в собі біль усього світу, а кричати на весь світ про виразки суспільства. «Тоді ж створена визначна поема «Вертеп» – вершина раннього Чубая та й, без перебільшення, вершинний твір 1960-х років у нашій літературі», – написав професор Ярослав Поліщук у своїй статті «Феномен Грицька Чубая».

Звернемо увагу на стрімку еволюцію таланту юного Чубая – від ранніх віршів і балад, у яких ще відчувався вплив пера шістдесятників, до вражаючої громадянської позиції та вагомості слова в поемі «Вертеп» всього за три роки! Яким чином пояснити цей феномен, коли молодий початківець-поет раптово, несподівано, без тривалого навчання зміг досягти вершин досконалості? Можна відповісти: традиційно в подібних випадках відсутність досвіду компенсується тільки великим талантом, умінням інтуїтивно вловлювати те, що інші осмислюють з відстані років, творити образи геніальної сили. Тонке ліричне сприйняття рідної природи, світу, філософія боротьби за достойніше життя на Землі органічно притаманні Грицеві. Переосмислює він вічні образи і мотиви світової літератури (наприклад, образ Дон Кіхота). У раннього Чубая вже в юнацьких поезіях, ще не завжди вправних, зринають також оригінальні, неповторні, суто Чубаєві образи, що можуть бути властиві лише такій людині, у глибинах душі якої йде творчий процес світобачення. У нього не було блукання в пошуках образів, випадкового вибору слова – був талант і напружена праця. Проте мусимо враховувати не лише великий талант поета-самородка, а й передчасний, прискорений і загострено-драматичний розвиток творчої особистості. Творчість Чубая поряд із темами вічними й національно-історичними утвердила й неповторно індивідуальний, духовно-біографічний досвід автора, заснований на власному світосприйнятті.

Ще в 1966 році Грицько Чубай у літературно-мистецькій сторінці «Серпанок» Радивилівської районної газети «Прапор перемоги» помістив рецензію на книжку Віталія Коротича «Течія», яку в числі інших поетичних

книг було висунуто на здобуття премії ім. Миколи Островського. Автор рецензії зазначає, що вже четверта книга поета є значним здобутком не лише літератури, а й самого поета. Надалі оригінально продовжує: «У «Течії» немає мілін. Від першого рядка до останнього пливеш зачарований по чистій прозорості поетичного слова і, дочитавши книгу до кінця, починаєш читати знову». У рецензії характеризується також і жанрова різноманітність збірки поезії: «У книжці переважають публіцистичні вірші, як це властиво Віталієві Коротичу. Є там і свіжа, оригінальна лірика. Але, крім цього, є ще й поезії, у яких синтезується лірика з публіцистикою. На мою думку, саме такі твори в «Течії» найкращі. Це такі вірші, як «Дзеркало», «Залізо». Але з цього погляду найбільш помітний вірш (скоріше не вірш, а поетична новела) «Дядько Грицько». Особливу увагу приділяє темі призначення поета, роздуми свої закінчує таким чином: «Коротич таврує ганьбою тих поетів, які «розмінюють вічності червінці на правд притертих мідні п'ятаки». Зачарований поезією «шістдесятників», дає високу оцінку творчості Ліни Костенко, Івана Драча, Дмитра Павличка й прагне дорівнятись у поетичній майстерності до них. Він начебто міряється силами із визнаними майстрами поетичного слова (тих, кого згодом назвали «шістдесятники»).

У своїй ранній поезії Г.Чубай показав своє вміння писати так, як, скажімо, І.Драч чи М.Вінграновський, чи Б.Антонич. Тобто Грицько настільки досконало вивчив поетичний стиль цих авторів, його юнацька душа так глибоко потрапила під вплив поезії цих авторів, що по-іншому не могла вилити свої почуття, ніж у манері цих письменників.

Іван Дзюба в критичній статті про творчість Г.Чубая говорить про велике вміння поета писати так, як «шістдесятники»: «Справді, ранній Чубай (зі знаменитим «Вертепом» включно) – це утривалене типово романтичне бунтарство автентичного «шістдесятництва» (Василь Симоненко, «ранні» ж Микола Вінграновський та Іван Драч): «Та ми ж прийшли до мезозою // замість ясного майбуття!», – хіба що з одвертішим виходом в історіософську сатиру – гротеск. Це останнє було спробою обійти цензурні бар'єри, виставлені один за одним на шляху «конкретніших» громадянських мотивів, а водночас подолати їхню вичерпаність, самоповторюваність (власне, несправжню вичерпаність: органічне розгортання і саморух їх були зупинені тією ж ідеологічною цензурою; автентичне шістдесятництво залишилося недовершеним і було «розкидане» в різні боки: у дисидентство, у богему, у «тиху» внутрішню еміграцію, у пошуки герметизму, у «конструктивне» співіснування з режимом або й у ординарний кар'єризм...) (Іван Дзюба. Сходження до себе // Плач Єремії. - Львів. - Кальварія. - 2000). Аналізуючи ранню творчість Чубая, на цьому наголошує і професор Ярослав Поліщук: «... Це схоже на традицій-

ну палітру поетів-шістдесятників – Василя Симоненка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Бориса Олійника. Юний поет постає органічним на тлі цієї літературної генерації, її характерної естетики поєднання пронизливо людського та космічного». Ліричний герой Г.Чубая хоче привести цей трагічний вік до гармонії, хоча б у власній свідомості, користуючись символами, можливістю психологічного інакодумства.

Звичайно, такі вміння початківця означали велику напружену працю, бо лише таким чином можна вишколити поетичне чуття, лише студіюванням самих віршів, а не технікою віршування, при умові наявності обдарування від Бога. Для підтвердження такої думки пошлемось знову на слова Томаса Стернз Еліота, який вважав, що опанувати будь-який вид вірша «можна тільки засвоївши його через наслідування, занурившись настільки глибоко в творчість того чи іншого поета, щоб зуміти й самому, нарешті, написати щось абсолютно ідентичне». Але, найголовніше, що було притаманне його поезії цього періоду, – вирішення дилеми – пристосуватися на угоду влади, чи залишитися самим собою й не згубити власної совісті («А світ вертеп. Кажу я з гіркотою: цей світ вертеп. І, мабуть, щонайважче – у ньому залишатися собою, від перших днів своїх і до останніх...»), яку ліричний герой вирішує однозначно й відразу ж: відмовою від втрати самотності. Тому в той час, коли значна частина «шістдесятників» почала возвеличувати комуністичну партію та систему, Чубай залишився вірний своєму життєвому кредо (у жодному творі навіть зовсім юного Г.Чубая з тих, які були надруковані в періодичних виданнях, немає згадки про КПРС, Леніна). Навпаки, коли з мовчазної згоди було знищено чи не більшість церков, коли нещадно громили «Собор» Олеся Гончара, Грицько вдається до релігійних мотивів у своїй творчості (образи біблійного пророка Єремії, поема «Марія» та й, зрештою, свою збірку створює за принципом Старого Заповіту, як П'ятикнижжя. Їх автор був упевнений, що основа моральності, духовного очищення й прозріння насамперед у релігійності. Грицько розумів, що поезія може змінити характер людини тільки тоді, коли сягне корінням людської душі, коли зерна її впадуть у внутрішній благодатний світ. Писав свої «пророцтва», усвідомлюючи, що вони за його життя будуть прочитані або ж почуті лише обмеженим колом друзів, але знаючи, що важливі й мудрі послання будуть актуальними й згодом, бо ж порушують проблеми вічні й всепланетарні. Хіба не про нас, нинішніх, сказано в поемі «Вертеп»?

Львів

*Нехай і на сей раз
вони в нас
не вполюють нічого*
Гриць Чубай

Усе вужче затягувалася петля навколо Гриця Чубая, тому він вирішив виїхати на постійне місце проживання до Львова. Розчинившись у велелюдному місті, Чубай, окрім надії хоч на якийсь час позбутися своїх постійних переслідувачів і заховатись від «недремного ока» КДБ, також сподівався знайти справжніх поціновувачів свого таланту. Вимушене переміщення з Рівненщини до Львова відкриває Чубаєві нові несподівані обрії, а відтак з'являється новий стиль поведінки: за Лотманом «вибирається, як роль, як костюм, і ніби «одягається» на особистість». Поява нової «моделі поведінки», яка «перетворюючи людину в діючу особу, звільнює її автоматично від влади групової поведінки, «звичаю».

Місто Лева дало багато друзів, а окрім того, що найголовніше, нові знайомства і спілкування з відомими людьми – політиками, ученими й митцями, акторами й літераторами, проповідниками, що стало вершиною духовного виміру. Сюди, у Львів, неначе у велетенський банк, збирались рідкісні й оригінальні коштовності, неначе хтось невидимий збирав зі всієї України знаних і відомих людей національного спрямування. Напевне, тому це місто – осердя національного пробудження України, стало «Альма матер» молодій генерації, що згодом зробила незалежність реальністю. Відчуваючи суттєві переваги цього міста й після останньої спроби знайти роботу в Рівному або вступити на навчання, він уже не повернувся до рідного дому, а залишився у Львові. Нові знайомства з ровесниками, творчими людьми, успіх на поетичних вечорах, щире культурне спілкування остаточно переконали Грицька на користь такого вибору, незважаючи на побутові незручності, якими було багате нелегальне проживання в студентських гуртожитках. Адже і його поезія вимагала публічності, бо була не монологом ліричного героя, а сповіддю, зверненою до мас ніби в час театралізованої вистави до глядачів. Найбільш характерними формами таких «сповідей» ставали акції (створення ситуацій сприйняття), «постановки», ціллю яких було створення атмосфери співпереживання в учасників. Очевидно, великий вплив на творчу палітру Чубая наклало спілкування з акторами і в першу чергу – відомим актором Львівського драматичного театру ім. І.Франка Святославом Максимчуком, у якого на перших порах частенько проживав на квартирі. Цей актор родом із села Ремель, що на Рівненщині, можливо, саме тому надавав притулок земляку

Грицьку час від часу. Уперше з цим прекрасним актором Львівського театру ім. М.Заньковецької, заслуженим артистом України Грицько познайомився взимку 1968 року (хоч був зачарований його непересічним талантом і приїздив до Львова на вистави за участю цього актора ще з 1964 року). Доказом великого впливу С.Максимчука на Г.Чубая є присвячена актору поезія «Театр», уперше опублікована в обласній молодіжній газеті «Зміна» за 14 вересня 1968 року. Головним ліричним героєм є актор, його творчість – тема вірша. Автор говорить, що бути актором – нелегка справа, яка вимагає великої енергії, постійного напруження, і не можна постійно сподіватися на легку перемогу, при якій «пожнем овації гучні сильніші грому».

Зазначимо: у перших двох строфах автор не вживає жодного епітета для того, щоб надати більшої значимості театру та акторові, а вже в третій строфі маємо «сумний погляд», «порожню залу», що вживається для підкреслення стану актора.

*У п'ятій строфі спостерігаємо антитезу:
Пожнем овації гучні сильніші грому...
Але давно закінчився спектакль,
І глядачі давно пішли ... додому.*

Також у тексті знаходимо порівняння: «Овації гучні, сильніші грому»; «твоє лице для них – це тільки грим».

Доля була прихильна до Святослава Максимчука в тому, що йому двічі дивом удалося врятуватись. Перший раз, коли рідне село спалили каральні загони СС і польські поліцаї: 615 мешканців села, включаючи жінок і дітей, людей похилого віку, було замордовано й розстріляно (йому в цей час було 7 років, але душа й донині холоне від спогадів). Удруге, в часи арештів 60-70-х років, коли дивом вдалось уникнути долі багатьох однодумців.

Незважаючи на побутову невлаштованість, Грицько Чубай досить швидко адаптувався у Львові, знайшов коло приятелів, з якими йому було приємно спілкуватися. Друзі прищепили любов до цього старовинного міста, яке уникло руйнівних «благоустроїв» Києва, де зруйнували багато храмів та історичних будівель за роки радянської влади. Древній Львів – мегаполіс західноєвропейського типу з його оригінальною архітектурою, вузькими вуличками, церквами, синагогами, костелами – жив усталеними традиціями, охороняв їх від чужинців. Але й скликав до себе непересічні молоді таланти, ентузіастів, обіцяв визнання, давав шанс на майбутнє. Здатний привабити, згуртувати людей, утворивши так званий «світ», став своєрідним центром – майданом, куди сходяться натовпи

прочан, що шукають необхідного їм учителя. Григорій мріяв упокорити Львів: знайти однодумців, проїнятися його бунтівливим духом, розчинитися в ньому і виокремитися з нього оновленим, духовно і творчо збагаченим. Йому це вдалося, адже його з'ява в місті невдовзі спричинила неприхований інтерес до його особи, до творчості. Сміливі висловлювання, сформовані переконання, акумульовані в поетичному слові, проймали і старших, і ровесників. Володимир Яворський згадує: «Знайомство з Григорієм Чубаєм стало потужним поштовхом для глибокої переоцінки багатьох моїх світоглядних позицій...Грицько одним махом поламав багато стереотипів мого виховання.»

У пошуках довершеності й досконалості кожна людина звертається до живих людей і дослухається до їхнього голосу. «Постать голосу» Грицька Чубая, барви й відтінки почуттів, що живуть і пульсують у його душі, швидко і впевнено через живий діалог умів, через очі й слово, погляд, акцент, манеру поглинали слухача повністю, зачаровували його. Тому й вдалося досягти своїм читанням такого вражаючого ефекту, про що згадує Микола Рябчук: «Чубай мав чудову акторську дикцію, він буквально випромінював месмеричну енергію, завдяки чому його вірші в авторському виконанні ставали практично невідпорними. Володимир Кауфман наголошував, що Грицько, читаючи поезію, вибудовував справді творчу атмосферу, де «панував дух мистецтва, який надихав нас на пошуки – і малярів, і літераторів, і музикантів». Такого величезного успіху в місті Лева досяг не випадково, бо ще в рівненський період творчості, опрацювавши засади поетичної майстерності в працях Івана Франка, знав, що текст лише тоді стає твором, активним чинником історико-літературного процесу, коли його починають читати або ж слухати.

Гриць одягався екстравагантнo, навіть химерно. Про це згадують усі друзі львівського періоду. Улітку – у сандалях на босу ногу, а взимку – у сардаки і баранячі кучми, чим звертав на себе загальну увагу (*спогади Юрія Брининського, стор. 298. – Д.К.*). Відрізнявся від своїх друзів львівського періоду, не корінних львів'ян, тим, що приїхав до цього міста жити, а не вчитися.

Улітку 1971 року О.Михайлов вступив на навчання до Львівського поліграфічного інституту ім. І.Федорова (заочна форма навчання) за спеціальністю «журналіст, редактор науково-технічної та рекламної літератури». І одного разу, зустрівши Грицька у Львові, здивувався:

– А я тут женився, – пояснив Гриць.

Як завжди був гостинний і відкритий, запросив його в гості до себе додому на Погулянку, 35, а згодом приходив до інституту мистецтв у час сесій, маючи багато друзів серед студентів та й викладачів, допомагав у навчанні.

Одного разу познайомив із Чорноволом (В. Чорновола в лютому 1969 року звільнили з-під ув'язнення й він проживав у Львові), який допоміг Михайлову написати курсову роботу. Перед захистом викладачка підняла його й сказала: «Подивіться на цього студента. Уперше заочнику ставлю відмінно, бо такої роботи я ще не бачила». Окрім житла, була проблема роботи й матеріального забезпечення. Жоден поет навіть у найбагатшому суспільстві не міг жити з поезії (тим більше твори Григорія Чубая перестали публікувати майже повністю, навіть у періодиці). Без сумніву, щоб мати засоби для існування не лише свого, а й сім'ї, змушений був, при неможливості влаштуватися на колоінтелектуальну (бо про престижну з його стосунками з владою не могло бути й мови), працювати на будь-яких роботах. Отож довелося бути то художником на фабриці скла «Райдуга», то вантажником, то працівником сцени в театрі, згодом художником на ізоляторному заводі, що вважалося неprestижним для львів'ян.

Про те, як виглядав Грицько Чубай у період проживання у Львові, найкolorитніше описав у своїх спогадах Микола Рябчук:

«Того вечора ми прийшли втрюх, у Ірини Онуфрїївни був якийсь молодий чоловік богемного вигляду – з хустинкою на шиї, цупкими рудуватими вусами й поглядом веселого Мефістофеля. Його прізвище – Грицько Чубай – нічого нам не сказало, але невдовзі Ірина Онуфрїївна попросила його щось прочитати (він ще, здається, перепитав «Що саме?» – «Ну, звичайно, «Вертеп!») – і після перших же строф ми вже не мали сумніву, що перед нами поет, причому поет першорядний, можливо, один із найкращих в Україні».

На одному зі студентських вечорів, організованому в університеті ім. І. Франка, Грицько Чубай познайомився з Галиною Максимович, а побачивши виступ хору ЛДУ «Черемош» по телебаченню, упізнав її серед учасників і з'явився в неї вдома на Погулянці, 35. Незабаром одружилися й почали жити в батьків дружини: вони мали будинок, який згодом розділили на три сім'ї (двох дочок і власну). Грицькові й Галині дісталися дві кімнати. Коли з'явилися діти (Тарас і Соломійка), у двох кімнатах (з яких одну переробили на кухню) стало тісно, бо значна частина житлової площі була завалена книжками. Тоді Гриць побудував одну кімнату в підвальному приміщенні й влаштував там свою бібліотеку, яку, до речі, дружина зберегла в незмінному вигляді. Частина книг зберігалася в селі Березини в батьків Чубая.

Пророцтво

Ким був у той час Чубай для студентства та молоді Львова, мабуть, найвлучніше сказав Микола Рябчук: «Для нас, підлітків, важливим тоді був не лише зміст твору, а й сам факт існування такої поезії, таких поетів – як реальної альтернативи нудному й фальшивому офіціозові, який нас оточував; п'янке відчуття, що ми не самі, що не лише ми так думаємо й так пишемо, і що паралельно існує інший світ із талановитими й чесними людьми – ціле братство таких людей – це відчуття дивовижним чином нас надихало й окрилювало».

Манера поведінки лише віддзеркалювала внутрішнє переконання Г.Чубая. Він виразно уявляв собі власну творчу місію. Микола Рябчук розділяє в його особі істоту поета і гру в поета, які, щоправда, у цьому випадку були органічно поєднані. Критик пише: «Він мав дуже глибоке й органічне відчуття власного літературного покликання: був видатним поетом і добре це усвідомлював, більше того – свідомо грав цю роль (*підкреслення наше – Д.К.*), маючи за ідеал Лорку й Аполінера». Чому Чубай мав «грати» поета? Для того, щоб відповісти на це питання, маємо пригадати собі специфічні умови того часу. Прізвище Чубая, як правило, нічого не говорило його новим знайомим, адже в друкованих виданнях воно практично не зустрічалося. Тому важливо було не лише бути поетом, але й уміти себе представити, переконати, чим ти є насправді. І Григорій Чубай цей моральний обов'язок виконав блискуче. Більше того, і в творчості, і в поведінці Г.Чубая чітко пізнається мотив пророцтва, посланництва, призначення.

Найважливішою заслугою Григорія Чубая як літературного діяча вважають його своєрідне, дуже актуальне на свій час культуртрегерство. У багатьох авторів спогадів про нього натрапляємо думку, що важливішим, ніж сама поезія Грицька, був талант організатора, лідера, учителя, який мав авторитет і харизму в молодих, умів навчити їх цінувати справжню поезію й високу культуру.

Про «виняткову харизму» поета, яка приваблювала довколишніх поетів, музикантів, художників, учених і творила з них, пише К.Москалець, гармонійне товариство одномумців. Ю.Покальчук називає Чубая «центром мистецького життя», який «за недовгий свій вік спромігся не тільки створити цікавий літературний доробок і стати помітним в історії української поезії ХХ століття, але й лишити за собою виразний слід як людини й особистості, світло від якої, як від загаслої зірки, ще довго йтиме крізь час і простір до людського загалу». Цей аспект практично присутній у кожному зі спогадів Грицькових «учнів», його молодших друзів, які під його опікою входили у світ краси та досконалості, шукали своїх орієнтирів у культурі та мистецтві.

М.Рябчук, проте, робить спробу критично осмислити таку характерну роль культурного гуру, яку виконував Г.Чубай у Львові 1970-х років. Він характеризує середовище, яке створював і представляв автор «Вертепу», як таке, що протистояло офіційній культурі і насправді було *альтернативною культурою*. Отже, чи не провідною функцією цього середовища було те, що в ньому нейтралізувалися шкідливі впливи тоталітарної (офіційної) культури, яка насаджувалася тогочасним політичним режимом. Замість визнаних авторитетів та фактів культури офіційної в товаристві Чубая творилися альтернативні культури, що органічно були пов'язані з вільною, сучасною західноєвропейською культурою. Цей висновок не виглядає голосливим, якщо придивитися до кола авторів (письменників, художників, музикантів) та творів, які обговорювалися в гуртку Г.Чубая і які, що важливіше, ставали предметом захоплення й наслідування.

Завжди вражало у Грицькові вміння створити материк, до існування якого причетний кожен, виробляти прагнення глибинних оновлень душі шляхом невиситимого інтересу до різних культур і мов, знайти в кожному значиме та велике. Він умів помітити кожен щонайменший факт тогочасного мистецького доробку в живописі, літературі, музиці й намагався включити його в повноцінне життя. Наприклад, цілком під впливом Грицька Чубая художник Орест Яворський (за спогадами Миколи Рябчука) розпочав малювати картини в стилі сюрреалізму, що в той час офіційне радянське мистецтво забороняло (як і модернізм взагалі).

Мав велику здатність до перевтілень, аж до розіграшів на рівні містифікаційних дійств, жартів. Так, у спогадах Юрка Коха згадується прихід на Погулянку, 35: «Познайомся, Галю. Це геніальні українські художники Кох і Кауфман.» Або ж у спогадах Віктора Морозова розповідається, як Чубай одного разу привів до нього ужгородського поета Миколу Матолу, якого видав як «знаменитого чеського літератора», і він, Морозов, не відajući цього, виконував музичну композицію для поважного закордонного гостя свою «Панну Інну» на поезію П.Тичини. У всіх таких дійствах Грицько, як і ліричний герой поезії «Притча про автопортрет», переконує, «що ви усі святі», возвеличує людей, зобов'язує стати кращими та величними. Юрко Кох пригадує, що жодна тогочасна забава не відбувалася без авторської програми кожного учасника, й кожен мав що розповісти чи показати: художник демонстрував ще «мокру» картину, музикант грав «сиру» музику, а поет читав «свіжі» вірші (Кох Юрій. Віднайдені файли // Плач Єремії. - 2000. - С.260). У час різноманітних зустрічей у гуртах, де незаперечним, але в той же час «непомітним» лідером був Грицько, учасники відкривали для себе Антонича, Плужника, невідомі для загалу зарубіжні імена, сучасників. А кожен новий учасник – поезію та особистість

Чубая. Звернімося до тих же спогадів Юрка Коха: «Ми знали, що є ровесниками Грицькової поезії, і просили його читати знов і знов.

Як читав власну поезію Чубай – знали лише очевидці, а читав він її фантастично.» У час таких перфомансів, «дійств», грало велику роль не лише його вміння читати, а й запропонована ним «річ» – текст, який грав роль свого роду посередника між автором і слухачем. Для автора в цей час найважливішим було ставлення слухачів до його витвору, у чеканні оцінки впливу поетичного твору він відчуває себе межею між мистецтвом і життям, як переходом із однієї якості в іншу.

Під впливом обставин оригінальна творчість протягом львівського періоду відходить на другий план, але основні зусилля Григорія Чубая зосереджуються на творенні у Львові осередку альтернативної культури, вільної й незалежної літературно-мистецької аури. Як знаємо, цій його ролі, добровільно взятій на себе, великому впливові Чубая у становленні естетичного смаку завдячували тогочасні молоді літератори, які не могли ввійти до офіційного літературного світу.

Проте суттєві зміни відбуваються і в Чубасвій поезії. Нові твори, написані у Львові, дуже відмінні від тих, що писалися на Рівненщині. Вони мають печать більшої відстороненості, абстрактності, герметичності. Це головним чином поеми та рідше - верлібри. Переважають концептуальні задуми (поеми «Марія», «Говорити, мовчати і говорити знову»). Зазнає змін стилістика письма внаслідок тяжіння до верлібру, до абстрактної образності. На перший план виходить пошук суті буття, екзистенційного змісту людського призначення.

Ці й подібні зміни відбуваються в естетичних поглядах та творчості Г.Чубая під впливом широкого ознайомлення зі світовою літературою, у першу чергу сучасною. Якщо на Рівненщині поет в основному зачитувався класикою, а сучасна література була не завжди доступна, то Львів у цьому плані дав йому набагато ширші можливості. Із найбільш важливих джерел, які збагачують Чубаєві уявлення про літературу (й не тільки про неї), варто відзначити:

а) світову та європейську поезію ХХ століття, твори Е.Паунда, Т.С.Еліота, Ф.Г.Лорки, Г.Містраль, Р.М.Рільке та ін.;

б) новітню романістику, зокрема іспаномовну (Х.Кортасар, Г.Маркес, Х.Борхес та ін.);

в) інтелектуально-філософську прозу (романи-есе Ф.Кафки, А.Камю, Ж.П.Сартра, дослідження К.Леві-Строса тощо);

г) заново видані (зокрема, за кордоном, у Чехословаччині) твори репресованих українських письменників, як-от Б.І.Антонич, В.Винниченко, Є.Плужник;

д) матеріали українського самвидаву, серед яких є добре знання

Чубаєм працю І.Дзюби, В.Мороза, В.Чорновола, а також книга Д.Донцова про націоналізм, яку було вилучено під час обшуку.

Як видно з цього поверхового переліку, це була дуже серйозна і всебічна літературна школа самоосвіти. Причому, в умовах тогочасних обмежень та заборон багато речей дістати було дуже важко, майже неможливо. Якщо це були закордонні видання, то доступними були лише переклади, що виходили в соціалістичних країнах, переважно в Польщі (так, французьких філософів-екзистенціалістів та Ф.Кафку поет читав у польських перекладах). В інших випадках він, імовірно, користувався оригіналами, перекладаючи сам або залучаючи до цієї праці когось із друзів, що володіли іноземними мовами.

Треба брати до уваги, що Чубай читав усе це з власної волі, адже на той час не вчився в жодному навчальному закладі й не мусив виконувати програм обов'язкового читання. Обсяг і масштаби опрацьовуваної ним літератури просто вражають. Це наводить на думку, що поет усе-таки готувався до якоїсь великої місії у своєму житті. «Чубай чудово орієнтувався у світовій літературі й відкривав нам творців, які тоді ще не були модними. Наприклад, у той час мало хто знав про існування Кавабати, щойно з'явився його перший переклад російською. А Чубай уже тоді радив нам читати Кавабату. Не говорячи вже про Кобо Абе чи Кендзабуро Ое, так було й з Жуліо Кортасаром, книжка якого з'явилася в сімдесяти роки, чи з Фуентесом, Варгасом Маріо Льюсою, Борхесом», - згадує М.Рябчук.

Зорієнтованість на західну літературу й філософію в естетичній свідомості Г.Чубая була принциповою. Він старався не просто бути обізнаним з усіма цікавими новинками. Західна, європейська культура була предметом його захоплення (це захоплення поет уміло передавав молодшим товаришам у своєму колі). Вона давала йому зразки для наслідування. У спогадах Юрка Коха є цікава деталь: він зауважує три портрети, які висіли на стіні кімнати Чубая. Це були портрети Езри Паунда, Томаса Стерна Еліота і... Григорія Чубая. «Очевидно, господареві імпонувала трійця «цих найкращих у світі поетів», як він любив зауважувати».

В іншому місці той самий автор називає «трох китів», на яких стояв світогляд Чубая. Цими «китами» були його єдина і нерозмінна «українськість», природна й глибока «європейськість» та багатовікова «китайськість». Ця система цінностей була не тільки продуктивною в житті й творчості самого Чубая, вона підтвердила свою раціональність у долі його молодших товаришів та вихованців.

Нерідко прочитане про європейських письменників викликало мимовільні асоціації з українською дійсністю. Так, один час Чубай дуже любив Лорку, підносячи дух протесту, який так яскраво виявився в його поезії.

Улюбленим автором був також Аполінер. А прочитаний «утаємниченими» з кола Чубая біографічний роман польської письменниці Юлії Гартвіґ про життя Аполінера багато в чому нагадував їхнє середовище львівського андеґраунду: напівголодна, але радісна, творча, вигадлива богема, що зневажає «натовп» та міщанство, так само не приймає влади і офіційної культури.

М.Рябчук зауважує, що Чубай визнавав лише західну літературу, але російської в його оточенні «практично не існувало». Це очевидна неточність. Адже, як знаємо, російська література відіграла важливу роль у становленні Чубая-поета, ще з шкільних років. Нам відомі також ранні переклади поета (зокрема, з Р.М.Рільке), виконані російською мовою. Російською мовою Чубай також багато читав, зрештою, більша частина західних авторів тоді була доступна саме в російських перекладах.

А як же було з літературою українською в поглядах Г.Чубая? Тут належить пояснити, що її він сприймав вибірково, виділяючи справді видатних авторів, зате зневажаючи прохідні та сірі твори, кепкуючи з офіційних витворів соцреалізму. Серед поетів Чубай найвище цінував Павла Тичину, якого нерідко відкривав у своєму товаристві молодим. На той час П.Тичину знали як автора хрестоматійних примітивних віршів на зразок «Партія веде!», але його рання творчість була цілком невідомою ширшому колу шанувальників. А Чубай саме любив і визнавав ранні твори геніального поета, багато з них знав напам'ять і залюбки читав на вечірках. Ще однією його симпатією був Б.-І.Антонич. На той час Антонича відкривали заново, а виданою у Пряшеві книжкою його вибраного зачитувалися, вона ходила по руках.

Добре знав поет також творчість шістдесятників – Василя Симоненка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Віталія Коротича, Дмитра Павличка. Щоправда, його оцінки в цьому випадку були не лише позитивними, але й критичними, зокрема після того, як частина з них вдалася до «флірту» з режимом (І.Драч, Д.Павличко). Це відбилося в пародійному Чубаєвому вірші «Колискова».

Те, що не проходило крізь сито офіційної преси, потрапляло до рук Г.Чубая у вигляді самвидаву. Таким чином він ознайомився з найцікавішими та найгострішими творами 1960-х років, зокрема «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби (існувала у фотокопіях), «Лихо з розуму» В'ячеслава Чорновола, «Собор у ристуванні» Євгена Сверстюка (у бельгійському виданні), публіцистикою Валентина Мороза, Леоніда Плюща тощо.

Зате в оцінці продажної літератури соцреалізму Г.Чубай був нещадний. У свідомості його знайомих збереглися дотепні й гострі епіграми, які він складав з приводу видання деяких творів тогочасної літератури (Ю.Збанацького, Д.Павличка, І.Драча тощо).

Так остаточно вироблялася власна естетична платформа автора «Вертепу». Після 1968-69 років він усе менше втішного бачив в українській літературі. Події, що відбувалися, не вселяли жодного оптимізму. Ще 1969 року було розпочату масштабну нагінку на українську молоду літературу. Внаслідок цього призупинено підготовку до друку збірок молодих талановитих авторів (М.Воробйова, В.Голобородька, Н.Кир'ян), а також на Пленумі СПУ (лютий 1969 року) було розкритиковано ряд авторів за ідейну незрілість, формалізм та аполітичність. Серед тих, хто потрапив під нагінку критики, були І.Калинець, В.Стус, Є.Гуцало, В.Дрозд, Д.Павличко, І.Жиленко, В.Голобородько, М.Холодний та інші.

Григорій Чубай міг мати і приватну претензію до тогочасних літературних чиновників. Очевидно, рукопис, відомий як «Постать голосу», він мав на думці опублікувати і подав до видавництва (імовірно, у Києві). Проте в 1969 році з'ясувалося, що ім'я Чубая знаходиться серед тих «неблагонадійних», на яких обрушилася важка партійна критика. З наказу партійної влади було призупинено справу з виданням книг таких молодих авторів, як Б.Мозолевський Я.Ступак, В.Рубан М.Данько та ін. Називається серед них і Г.Чубай, як подає за тогочасними документами (згідно з текстом заяви М.Холодного на ім'я секретаря ЦК КПУ Ф.Овчаренка та голови СПУ О.Гончара, що надрукував за кордоном «Український вісник» за 1972 рік) дослідник Г.Касьянов.

Такі невтішні новини українського життя доводили, що нічого яскравого й цікавого в Україні та СРСР чекати не варто. І Чубай з усе більшою увагою ставився до західних новинок, що з'являлися. Його переорієнтація позначилася як на ідейному змісті, так і на ознаках форми власної поезії. Це видно передусім з виходу Чубая поза рамки вузької тематики, також у його відмові від предметного світу та зосередженні уваги на людині, її внутрішніх переживаннях, часто складних, гвалтованих та суперечливих.

Форма верлібру, яка остаточно запанувала в його поезії в цей період, відповідала філософській згущеності образу, дає можливість відтворення різних життєвих ритмів. Сам Чубай висловлювався за поезію «мудру, важку і непрозору, у котрій би всього було багато». Отже, і сам прагнув творити таку поезію. Вона була непроста до розуміння, не призначалася для широкого вжитку, зате, насичена багатою образністю, промовляла до «втаємничених», до тих, хто вмів сприймати справжню поезію, знався на її тонкощах і був добре начитаний у європейській новітній поезії. У поетичних творах Грицька Чубая відчувлось тяжіння до найважливіших цінностей, які заставляють серйозно задуматись над смыслом людського буття, над основними проблемами життя.

Це особливо виразно проглядається у поемі «Відшукування причет-

ного» (1969). Основним завданням ліричного героя у ній поет вважає – повернення втраченої духовної рівноваги та внутрішньої свободи, що внаслідок дуже глибоких душевних переживань часто спонукає до самогубства. Ліричний герой прагне збентеженій людині повернути цю рівновагу, віру в себе. Відчай і безнадія спотворюють душу, і поступово вона вироджується – звідси тисячі самогубців у поемі, бо неможливість зберегти себе самим скеровує рештки розуму, згвалтованого нелюдським стражданням, лише в одному напрямку, спонукає звести рахунки з життям.

У поетичних творах Грицька Чубая вони відчули тяжіння не просто до предметного світу, а через предметний світ до інших цінностей, які заставляють серйозно задуматись над смыслом людського буття, над основними цінностями життя у нелегкому процесі пізнання самого себе.

Суспільний лад, який призвів до духовного каліцтва (тисячі двійників самогубців), двоєдушності, буде проклятий (ліричний герой промовляє: ой прокльоне, прокльоне...). Тільки Віра врятує людей, доведених до жалюгідного стану. Віра передається тисячам людей лише тоді, коли вона щиросердечна.

Саме тому Грицько Чубай знову звертається до відомих поетичних образів: кола (зокрема в поемі «Говорити, мовчати і говорити знову» використовує образи: «місячне коло», «підручник Геометрії») – «символу психіки» (Платон описує психіку як сферу) і квадрата (який у поетичних образах нерідко подається як прямокутник) – тобто символів земної матерії, тіла й реальності. Ці образи Чубай інтерпретує своєрідно: «Геометрія Доброти», наголошуючи, що в «Геометрії Зла і Добра – однакові правила». У більшості творів сучасного мистецтва зв'язок між обома цими початковими формами або взагалі відсутній, або слабкий і випадковий. Їхнє роз'єднання – ще «одне з символічних свідчень людини ХХ століття, душа якої втратила корені, і їй все більше загрожує небезпека дисоціації» (Юнг Карл Густав. Человек и его символы. - М., 1998. - С.245).

Використовує Грицько Чубай і такі образи, як зерно, а в деяких поетичних творах «макове зерно» (яке часто уособлюється з мітом віра), вогонь – первинний матеріал буддистського космогенезу – «вогонь-дерево». Образ дерева як символу використовується Грицьком у декількох поетичних творах, зокрема в поезії «Я ніколи ні про що не запитував...», де цей образ подається як душа людини, здатної творити, працювати для користі народу та суспільства:

*Я мовчки жив,
я мовчки міркував, скільки ж то кисню
дає щодня те дерево, що під вікном,*

*який то вийде стіл а чи кушетка
із дерева того за кілька літ.*

Авторитетний для Григорія Паунд, до якого він хотів дорівнятися у своїй творчості, цілком свідомо натякав на багаточисельні перетворення людей у дерева, що займало особливе місце в первісній свідомості й знайшло своє відображення в літературі Древньої Греції, яку Паунд розглядав як паралель японській драмі, незважаючи на часову різницю в тисячу років.

Подібні образи є в творчості іншого улюбленого поета Г.Чубая Федеріко Гарсія Лорки. Із творчості цього поета здійснив переспів поезії «Дерево» Михайло Осадчий (заарештований у 1965р. й 18 квітня засуджений Львівським обласним судом до 2 років позбавлення волі за ст. 62 ч.1 КК УРСР):

*Так, єдине ти, стояче дерево?
Під дощем і градом бути деревом.
Деревом – і шпалою під рейку.
Деревом на клітку соловейку,
І на зруб світлиці бути деревом,
Вмерти у гурті несхитним деревом...*

(Чорновіл В'ячеслав. Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»). – т.2. - К.: Смолоскип. - 2003. - С.629). Грицько Чубай використовує ці образи класичного мистецтва, продовжуючи розвивати досвід відомих митців.

Ліричний герой філософських творів Чубая виступає в ролі пророка, деміурга нової історичної пам'яті, звертаючись не до жменьки осіб, а до громади з вічними темами. Таке уявлення спирається на ідеалістичну етику, де геній часто постає як надлюдина (Ніцше).

З його великої любові й пекельного досвіду вирости блискавиці вироку для недосконалої цивілізації. Здається, неможливо передати іншими словами страшний біль, той несамовитий крик душі, що ними переповнені образи поезій. Поет намагається осмислити те, що багатьом осмислити неможливо. У хаосі темної тоталітарної ночі система відразу помітила це й накинута на поета ще жорстокішими методами – створивши стіну несприйняття, зробивши чужинцем, затаврувавши зрадництвом.

Не маючи змоги видати свої вірші, він упорядкував їх у нову рукописну книжку, яку розмножив невеликим тиражем і подарував своїм товаришам (друга збірка після «Постаті голосу»).

Коли по всій Україні почалася «загальноукраїнська зачистка»: 1972

року було вдруге заарештовано В'ячеслава Черновола (перший раз – у 1967 році – три роки ув'язнення в таборах суворого режиму за видану за кордоном книжку «Лихо з розуму». До того за виступ 4 вересня 1965 року разом з Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі «Україна» з протестом проти арештів української інтелігенції, а також за відмову свідчити проти братів Горинів Черновола засудили до трьох місяців примусових робіт). Під час обшуку в нього виявили одну з випущених у кількох примірниках самодруком збірку поезій Грицька Чубая та примірник самвидавнього альманаху «Скриня». Цього було достатньо, щоб провести обшук у помешканні Григорія як у Львові, так і в Березинах у батьків. Такі ж обшуки були проведені в усіх, хто був на «списку» в КДБ.

Усім «некерованим» був заборонений виїзд за межі Львова... Згодом стали помічати, що за їхнім будинком на Погулянці, 35, ведеться спостереження. Незабаром Грицька арештували.

Удруге був заарештований Михайло Григорович Осадчий. Перший – у 1965 році, коли мала виходити збірка «Місячне поле», але вона була знищена органами комуністичної безпеки. Справу порушили, хоча поетична творчість цілком укладалась у прокрустове ложе вимог соцреалізму.

Справа № 2.08. за 1972р. 5 вересня 1972 р. Судова колегія розглянула кримінальну справу про обвинувачення Осадчого Михайла Григоровича і встановила: у 1967-1968 рр. Осадчий, з метою наклепу на радянську дійсність, написав повість під назвою «Більмо», у якій шляхом перекручення фактів та зображення осіб, які відбували з ним покарання за ворожу радянській владі діяльність, звів злісний наклеп на органи державної влади, на радянський державний та суспільний лад. Усі арешти, як правило, супроводжувались обшуками в усіх друзів, найближчих знайомих. Не обминула така доля й Грицька.

– Якось одного разу, – згадує Марія Кузьмівна, мати Гриця, – приходжу з роботи, дивлюся – біля двору стоїть машина. Зрозуміла зразу, чого приїхали. Заходжу в хату, а вони вже риються в книжках... Нічого не знайшовши, забрали друкарську машинку.

Тільки після обшуку батьки дізнались, що нещодавно у Львові чомусь заарештовано Грицька. Не виявивши нічого суттєвого, працівники КДБ знову шукали підстави подальших звинувачень і робили повторні обшуки з метою знайти щось компрометуюче.

Через якийсь час знову обшук (зненацька) – довго порпалися в книжках, однак, нічого не знайшовши, забрали батька й повезли у Львів. Там влаштували побачення з сином і всіляко старалися їх обох посварити, сподівались, що батько вплине на покази сина. Дуже мужньо в цій ситуації повелася дружина Грицька. Вона відразу пішла у відповідні інстанції з вимогою про звільнення чоловіка і свекра.

З того часу життя стало неспокійним. Батьки дуже часто помічали, що за ними й за всіма, хто до них приходить, стежать (як невідомі їм люди, так і місцеві нишпорки). Постійні обшуки й чатування вже не маскувалися, а проводили з прямою метою – «щось» знайти.

Як відомо, Грицько проживав поблизу Личаківського цвинтаря. Зараз тут знаходяться могили січових стрільців, а тоді, у 60-70-ті, це було традиційне місце для зустрічей львівських, та й не тільки, «гіппі». Як і всі молоді люди, був захоплений «Бітлз», джазовою музикою, слухав музику Еллінгтона, Гілесті, Армстронга. Це були мелодії, супротивні офіційним радянським. Уся «радянська» молодь, як і весь народ, жила у двох паралельних світах: одному – офіційному, іншому – з друзями, удома, де відверто говорили правду, де слухали, скажімо, незаідеологізовану музик, – західну. Про «Бітлів», наприклад, радянські газети писали, що вони одурманюють молодь, відволікають від класової боротьби. Тотальна брехня розтлівала душі, щедро засіваючи в юні серця безбожництво, знищуючи вікові цінності, й таким чином виховувала безвольних манкуртів. Пізнання іншого життя породжувало в молоді протест, який у ті часи виражався причетністю до «гіппі».

Напівзруйновані стіни цвинтаря (поряд із будинком на Погулянці, 35, де проживав Грицько) вважалися «неофіційною» і вільною галереєю творів «гіппівського» мистецтва – з портретами Джіммі Гендрікса, написами «Make love, not war» тощо. Віктор Морозов згадує, що часто вони збиралися тут, і Гриць розповідав або про життя і поезію Юрія Липи, або про творчість Антонича, або про Гемінгвея в українському перекладі. Ішла мова й про створення своєї, національної музики та пісні. Грицько хотів добитися дива поєднання української пісні й нової сучасної музики, заснованої на народній основі. І дуже зрадив, коли розвинувся талант В.Івасюка. При зустрічі близьких духом композитора й поета (позначених потаємним знаком долі – обох не стало в травні) запанували творчі взаємини, що поклали край нав'язаній системою думці про вторинність і низьку популярність української пісні, рідного слова.

Знайомства Грицька цього періоду були надзвичайно широкі, бо він постійно прагнув розширити горизонти спілкування, вмів підтримувати стосунки з друзями та знайомими. Ще з Рівненщини був знайомий із Михайлом Саченком (який навіть у листах до інших своїх знайомих поетів постійно цікавився творчістю Чубая, передавав йому вітання, цікавився його життям, наприклад, у листах до Василя Лящука). М.Саченко, товаришуючи з Д.Павличком, І.Драчем, В.Забаштанським, А.Кацнельсоном, П.Вороньком та молодшою генерацією «київської школи», знайомив їх з поетичними творами Г.Чубая. У своїх листах Василь Стус, окрім себе, згадує про вечір Миколи Воробйова в Будинку літератора, у числі при-

сутніх вказує всіх перерахованих вище поетів. Його зацікавила творчість Чубая, і коли в грудні 1971 року Василь Стус лікувався водами Моршина (посилаємось на запис у щоденнику від 23 грудня 1971 року: «...Пишу Вам із Моршина, де байдикую на санаторійних водах...»), то приїздив до Львова, де зустрічався з Г.Чубаєм та численними друзями. Олег Лишега у своїх спогадах зазначає, що Чубай приводив на квартиру до Віктора Морозова посеред зими Василя Стуса, і той похмуро слухав у виконанні Віктора Морозова пісні, скромно сидячи в кутку. (Критика, №71, 2003р. «Рябчук, Саторі і література»). Напевне, саме в ці часи Грицько подарував свою самвидавну збірку поезій, яку згодом вилучили у Василя Стуса в час арешту 1972 року. У своїх спогадах серед тих, із ким спілкувався Грицько під час поїздок до Києва, Василь Довжик називає Василя Рубана, Михайла Саченка, Василя Голобородька, Миколу Воробйова (сподіваємось, що їх спогади з'являться в нових виданнях збірки «Плач Єремії»). Михайло Саченко, Василь Довжик із друзями приїздили до Львова на літературний вечір, який проходив на квартирі Г.Чубая.

У зв'язку із тим, що офіційна преса, радіомовлення, книги фальсифікували історію України, «дозували» лише односторонню оцінку, молодь львівських вищих навчальних закладів прагнула віднайти правдиву й повну інформацію. Не кращі справи були на літературній ниві, тому з'являється багато «самвидавної» літератури. У Львівському університеті це часопис «Поступ», журнал «Скриня» та інші. Перший номер самвидавного журналу «Скриня» вийшов у 1971 році. У ньому співпрацювали музикант, соліст забороненого ансамблю «Арніка», студент шостого курсу заочного відділення факультету іноземних мов Віктор Морозов, студент політехнічного інституту Микола Рябчук, студент університету Олег Лишега, викладач університету Михайло Осадчий (репресований у 1966 році), студент інституту прикладного і декоративного мистецтва Орест Яворський та інші. Головним редактором та ініціатором випуску «самвидавного» альманаху «Скриня» був поет Грицько Чубай (Винничук Ю. Гетьман втраченого покоління // Поступ.- 1998.- 29 липня, 5, 12 серпня). Графіку та обкладинку виконав Володимир Онищенко. У цьому випуску було оповідання М.Рябчука, стаття Р.Кіся про художника О.Яворського, вірші О.Лишеги, В.Гайдучка, Катерини і Віктора Морозових, оповідання М.Рябчука, поема «Марія» та переклад з польської (мікродрама Т.Ружевица) Г.Чубая.

Відомо, що серед тогочасної львівської інтелігенції було два погляди на видання альманаху. Один репрезентувала Ірина Калинець (імовірно, і її чоловік, поет Ігор Калинець та деякі інші), яка вважала, що самвидав повинен мати чітке національно-патріотичне спрямування, уміщувати актуальні матеріали на теми політичних переслідувань. Іншу ж позицію виявив Григорій Чубай. Він був не меншим патріотом і так само палко любив

Україну, але вважав, що літературний альманах повинен триматися осторонь від політики, а має цілком зосередити увагу на проблемах творчості та вміщувати нові, актуальні матеріали з літератури, мистецтва, культури, які б зацікавили та захопили молодь, переважно студентів.

Зрозуміло, що між прихильниками обох точок зору виникла дискусія. Вона закінчилася тим, що Чубай узявся видавати «Скриню» так, як сам того хотів. Інші ж, що були незгодні з його поглядом, продовжували займатися справами, ближчими до політики. Згодом у матеріалах слідства 1972 року навіть виникло певне непорозуміння, пов'язане з цим. Не виключено, що слідчі спеціально його спровокували, щоб розсварити Калининців та Чубая. Але наслідком того непорозуміння було те, що вони зовсім по-різному оцінювали альманах. Ірина Калинець уважала, що він був тільки небезпечною грою, через яку постраждали невинні особи, але насправді справі національного визволення ні в чому не сприяв.

Докладніше про цю прикру історію розповідає К.Москалець, посилаючись на текст протоколу семигодинного допиту Г.Чубая. Тоді поет заявив, що М.Осадчий, Ірина та Ігор Калининці «підібрали багату кількість націоналістичного і наклепницького змісту віршів, які дали мені з метою друкування в журналі» (це дослівне відтворення, тобто, очевидно, текст, підготовлений слідчим). Пізніше ті, що не погодилися з Чубаєвим планом видання «Скрині», начебто образилися, Ірина Калинець заявила, що Грицько «шизофренік», а В'ячеслав Чорновіл – що він «ще дитина».

Таким чином, Г.Чубай, як укладач альманаху, свідомо уникав політичних матеріалів, які б загострили стосунки цілого ряду людей з владою. Це помітно в добиранні творів для публікації. З власної творчості Г.Чубай вибрав не знаменитий уже тоді «Вертеп», який багаторазів читав на приватних зібраннях і який справляв найсильніший вплив (Чубай добре знав про це!), а філософсько-символічну поему «Марія», що була складна для розуміння і не містила відвертих політичних натяків. Те саме стосувалося також творів інших авторів, що були представлені в альманасі «Скриня» саме з мистецького, естетичного боку.

«Скриня» видавалася малим тиражем, усього кілька примірників, видрукованих на машинці. У цей час Грицько приїздив до Олега Михайлова в Радивилів (Червоноармійськ) і радився, як зробити кліше, привозив уже готовий свій малюнок для першої сторінки «Скрині», мріяв про невеличку підпільну друкарню (Олег працював на той час у друкарні районної газети «Прапор Перемоги»). Чубай, будучи організатором і керівником «Скрині», обережно й мудро підбирав статті, твори до друку (давалася взнаки наука переслідувань, засвоєна зі шкільних років). Адже він беріг товариство, був у ньому душею, містатогом, гуру. Друзі молодості часто легковажили безпеками, не думали, що всі їхні зв'язки нахабно

«простежуються», можливо, записуються розмови. Не знали, що спецслужби готують широкомасштабну провокацію по всій Україні. Готувався до випуску другий номер журналу. До нього мали ввійти переклади польської і чеської мов та поема «Формула страху» Ю.Винничука, переклади Г.Чубая, а також поезії закатованого енкаведистами у 1941 році Ю.Сапіги. Встигли випустити лише 8 примірників другого числа часопису. Видана «Скриня» в недобрий час, 1972 року, коли в Україні розпочалася нова хвиля репресій, арештів, які не оминули й головного редактора часопису. За випуск нелегального журналу комсомольські збори виключили В.Гайдучка та О.Лишегу з комсомолу, а ректорат обох відрахував із університету. Для О.Лишеги також висунули звинувачення в знайомстві з Іриною Калинець та участь в літературному вечорі художниці С.Шабатури (ДАЛО.Ф. П-3567, оп.1, спр.124, С.170-177). Були заарештовані Ірина та Ігор Калинці, В'ячеслав Чорновіл. Заарештований Василь Стус, перебуваючи в слідчому ізоляторі, вимагав повернути конфісковані в нього книги, серед яких у заяві значиться самвидавна збірка Грицька Чубая «Постать голосу». Реквізиція альманаху була приводом, щоб тягнути авторів на допити в КДБ. У січні 1972 року Грицька заарештували майже на місяць й допитували як підозрюваного органами держбезпеки. Від ув'язнення його врятувала відсутність достатніх підстав і складу злочину, а не вимушені свідчення супроти Калинців, як хочуть довести деякі «друзі» Чубая. Після того, як витягнули на світ Божий таку версію, мені довелося розмовляти з Михайлом Горинем, а ще значно раніше з В'ячеславом Чорноволом (*автор має честь близько знати обох патріотів ще з часів проведення перших мітингів у Львові, а згодом по спільній участі у створенні та діяльності руху*). Вони пояснили, що його творчість слід розглядати як незвичайне явище в українській літературі, а щодо особи – як визначного й цікавого поета. Ані В.Чорновіл, ані М.Горинь ніколи не вірили чуткам, поширюваним КДБ, про те, що Чубай проявив слабкодухість і, давши свідчення у справі Калинців, був однією із причин їхнього ув'язнення. «Наш арешт, як і Калинців, був неминучий. Ми до цього готувались і були свідомі своєї долі. Вірили, що такі арешти призведуть до протестів народу проти страшної тоталітарної системи», – сказав у розмові пан Михайло.

Калинці демонстративно, свідомо йшли на загострення з владою. Були відомі на Заході, знали, що світова громадськість підніметься на їхній захист. Залучення Чубая, Лишеги, Рябчука, як, зрештою, й інших до судового процесу, не впливало на результат суду над Калинцями, а робилось лише з метою створення видимості справедливості суду та вироку. КДБ постаралося все зробити, щоб зламати Грицька місячним арештом, та коли це їм не вдалося – створили і поширили чутки про нібито його

співпрацю, зробивши його чужинцем у своєму оточенні, а життя – нестерпним. Важко собі уявити почуття і духовну ситуацію покинутого сам на сам із тотальним режимом у тюрмі КДБ, а згодом знову в тюрмі духовній поза стінами реальної, коли частина друзів «втекла» в армію, частина – у будівельний загін, а частина просто почала обходити дім, бо знали, що зустрічатися з ним після обшуків та арешту небезпечно. Дехто з друзів Грицька задля того, щоб «відбілити» себе, пояснити оточуючим свою дивну поведінку (слабкодухість), був радий таким чуткам і, відмовившись від подальшого спілкування з переслідуваним поетом, міг заспокоїти свою приспану совість, рятуючи таким чином себе. Так переконання Г. Чубая зазнали найважчих випробувань. Поет опинився в екстремальних обставинах, коли вибір неминуче був пов'язаний з моральними втратами. І це була велика наука як для нього самого, так і для молодших друзів, які йому вірили. Адже завжди Грицько був для них уособленням морального обов'язку й чесності. «Формула «Вмерти, аніж скурвитись» не була по-рожньою, – згадував Юрко Кох. – Вона опанувала нашу підсвідомість, хоча життя тільки починалося».

Улітку 1972 року мав відбутися суд над Калинцями. У той час, коли спільні друзі втікали куди-небудь, щоб не брати участі в судовому процесі як свідки, Грицько не міг сховатися деінде: в армію його не брали через хворобу, у будзагін не міг потрапити, бо не навчався, та й, зрештою, він єдиний з усіх мав сім'ю, сина. Спробував утекти в рідне село Березини на Радивилівщині, але чим це скінчилось, почуємо з уст матері Грицька Марії Кузьмівни:

– Приходжу одного разу з поля, уся в пилюці. Бачу – біля двору стоїть легкова машина. Відразу здогадалась, що знову приїхали обшук робити. Але що вдієш, іду. До своєї ж хати! Аж тут і господар повернувся з поля. Я мало не плачу, але пересилуючи себе, кажу до нього: «Що то за гості до нас прибули?..»

Заходимо до хати і ледь не помліли. У хаті – Грицько, а з ним – іще двоє. Як пізніше з'ясувалося, із Львівського КДБ. Вони насторожено ходять по хаті, розглядають. Грицько вибрав момент, відвів мене вбік і каже, щоб говорила з ним так, аби оці «гості» менше чули. Не знаю, що й робити.

Кажу: «Зараз їсти приготую, будемо вечеряти...»

Вечеряли мовчки.

На ніч один ліг спати в кімнаті з Грицьком, а другий – у машині. Я раненько встала о четвертій годині, щоб приготувати сніданок, бо на шість треба йти на роботу. Вийшла на двір по дрова, аж тут за мною Грицько. Пояснив, що приїхав зі Львова з наміром побути вдома декілька днів, але ось відразу ж приїхали аж із Львівського КДБ й повезуть туди, а чого – промовчав. Попередив, що, розшукуючи його, їздили до всіх товаришів.

Після таких «наїздів» життя батьків у Березинах стало неможливим. Невдовзі вони продали хату в селі й виїхали до свого сина Івася (його після служби в Чехословаччині перевели в Житомир. Тут же пішов у відставку. – Д.К.) до Житомира, де купили невелику квартиру.

Не зовсім точно висловлюється Микола Рябчук, коли говорить, що Г.Чубай проявив «гріхопадіння», даючи свідчення щодо Калинців, чи що «він був просто слабкою людиною й геніальним поетом, непридатним до героїчної ролі»... Зовсім ні. По-перше, не виключено, що Грицько давав свідчення під впливом якихось психотропних препаратів (бо для чого тоді робились якісь цифрові позначки слідчим на полях протоколу семигодинного допиту?); по-друге, він давав свідчення, які не могли вплинути на результат суду над Калинцями, й тим паче Грицько, якого «під недремним оком» тримали ще зі шкільних років, зовсім не боявся КДБ, не боявся викликів, не боявся арештів. Він боявся лише провокацій, підлості, фальсифікацій. Про це свідчить і його розмова з актором театру Євгеном Безніском, коли той запитав Грицька у фойє театру (де Грицько був працівником сцени), як у нього справи, тепло привітався. «Та от відпустили, – кисло усміхнувся Григорій. – І слава Богу! – сказав Євген. – Та хто його зна...» – геть понуро сказав Чубай («Плач Єремії», спогади). Він бачив, чим закінчилась доля його друзів із Радивилівщини. Іван Чуліпа, Андрій Почаєвець і Василь Кондрась – потрапили в психіатричку, у Ярослава Мічуди після побиття – втрата пам'яті. Причому Андрій Почаєвець (зі спогадів його сестри Юлії Трохимівни Почаєвець-Солоп) після арешту приїхав додому з побитою головою, переніс «лікування» електрошоком та кілька вистрілів поза спиною, чи, можливо, понад ним під стінкою холостими патронами (після чого був відправлений у психіатричну лікарню міста Львова, а відтоді в Острог). Цей перелік можна продовжувати. Не розумів, чому його відпустили, відчував у цьому якусь чергову провокацію КДБ. Його львівські друзі цього не пройшли і не завжди могли зрозуміти Грицька. Він почував велику відповідальність за долю товариства, надзвичайно обережно випускав «Скриню», але ніколи не боявся.

Богдан Боривітер (Рокецький) у книзі «Межею болю і ненависті, або Нові гладіатори» (Івано-Франківськ: За незалежність.- 2002) згадує про участь у студентських бунтах уже після суду над Калинцями, коли прийшов страшний для львівського студентства березень 1973 року, й камери Львівського слідчого ізолятора КДБ були переповнені студентами: «Місцеві чекісти не могли справитись із арештами та навіть запросили допомогу з інших областей. Ці тяжкі випробовування випали на долю патріотів: Олега Лишеги, **Грицька Чубая**, Василя Гайдучка, Василя Ганущука, Антона Луда, Івана Сварника, Зоряни Попадюк, Ярослава Микитка, Леоніда Філонова, Богдана Рокецького, Михайла Гомбковського та багатьох інших. Не

обминула гірка доля і сивочолих професорів, працівників університету та інших вищих навчальних закладів Львова (Івана Ковалика, Ярослава Кіся, Ганни Ластковецької, Ірини Гузар та інших)».

Компартійна влада намагалася використати щонайменшу причетність до процесів 1972 року. 13 квітня 1973 року Леоніда Філонова виключили з КПРС та університету, звинувативши в тому, що він, знаючи про існування альманаху «Скриня», нікому із керівництва факультету про це не повідомив, а 14 червня відрахували студента 2 курсу філологічного факультету Володимира Яворського за те, що його брат узяв участь у випуску альманаху. У травні цього ж року органи держбезпеки здійснили перегляд книжкового фонду бібліотеки Львівського університету й вилучили всі книги, які могли хоч якоюсь мірою виховувати національну свідомість студентів. Закрили доступ до спеціального фонду бібліотеки без погодження з КДБ.

Західні країни вступали в 60-х роках у добу постструктуралізму, а культура – у добу постмодернізму. Вироблялись нові прийоми і засоби для розкриття нерівнозначності сил у конфлікті людини з суспільством, людини з оточуючим середовищем. Грицько був близько знайомий із творчістю митців західних країн, і в кімнаті помістив свій портрет поміж портретами маловідомих в СРСР Езра Павнда і Стернза Еліота не з метою підкреслити свою високу поетичну майстерність, а знаючи тяжке життя цих митців, їхні переживання й долю, хотів підкреслити подібність своєї долі й близькість духу. Він вважав себе послідовником їхніх поглядів на життя та поезію.

Якщо Грицька цікавила якась особа в мистецтві, то він вивчав її творчість досконало, незважаючи на інформаційну блокаду в СРСР, яка призводила до поверхових знань. Гриць, здавалось, дивом володів забороненими в СРСР творами відомих у всьому світі поетів, знав їх досконало, продовжував традиції світової літератури.

Одним із найсильніших поетів того часу Грицько вважав Езра Павнда. Звідкіля надійшли до нього публікації забороненого в СРСР, але знаного в усьому світі поета, не відомо. Езра Павнд був звинувачений співвітчизниками (американським народом) у зраді. Дізнався він про це з повідомлення по Бі-Бі-Сі. Проводили психічне обстеження Павнда в госпіталі Галлінгера. «Встановлено, що жив 40 років у Англії й Франції і 21 рік в Італії, де займався літературознавством і поетичною творчістю. Довгий час виглядав ексцентричним. Демонструє недостатнє розуміння про своє становище та серйозність його, вважає, що його виступи – не зрада Батьківщині, а наслідок його місії «спастися конституцію». Страждає манією величчя. Вважаємо, що він хворий паранозією, а також потребує догляду в стінах психлікарні», – ось таке заключення дала комісія в госпіталі.

Пізніше Грицько захопився творчістю Томаса Стернз Еліота. Уже в той час знайомив друзів із творчістю Кавабати, Кобо Абе, Кендзабуро Ое, Хуліо Кортасара, Фуентеса, Варгаса Маріо Льосо, Борхеса, Лорки, Аполінера. Значну частину цих книг він читав мовою оригіналу, книги Кафки та Камю – польською. Уже в ті часи був знайомий із працями Леві-Строса, Фрейда.

Грицько зробив усе можливе, щоб прищепити друзям прагнення пізнати невідоме попри інформаційну блокаду в СРСР. Чубай, як слушно наголошує в спогадах В.Морозов, мав виняткове чуття на справжню, високу культуру, і це давало йому змогу безпомилково давати оцінки в цій галузі. Своїм друзям поет прищепив імунітет до провінційності, банальності, second-hand'овості в поезії, музиці, узагалі в розумінні та сприйнятті мистецтва. «Адже дискусії та суперечки в його хаті велися навколо творчості Еліота, Павнда, Сильвії Плат, тут слухали музику європейського рівня, намагалися, попри всі совдепівські перепони, доторкнутися душею до всього найсвіжішого, авангардового, модерного, що з'являлося тоді в малярстві – Далі, Міро, Архипенко, у літературі – Маркес, Кортасар, Лаґерквіст та в інших мистецьких жанрах. Уже значно пізніше, коли я нарешті отримав змогу побувати в багатьох країнах світу, я здивовано відзначив для себе, що попри всю замкнутість, залізнозавісність і дебільність країни, у якій ми всі тоді перебували, нам пощастило втримати руку на пульсі тогочасного мистецького життя світу. Ми фактично зуміли не перетворитися в забитих хуторян, які перелякано позирають здалеку на дійство, що розгортається десь там, на головній сцені. Ні, ми також брали участь у цій грі, у цій виставі, брали й беремо», – згадував Віктор Морозов.

Після важко пережитої морально-психологічної кризи 1972 року Григорій Чубай уже не міг повернутися до повноцінної творчості. Адже творчість, на його переконання, народжувалася передусім із вільного, незалежного духу. Поет, який зазнав таких принижень, образ, наклепів, який утратив друзів і був постійно підозрюваний та переслідуваний з усіх боків (і чужими, і своїми), уже не міг знайти натхнення для вільної творчості.

Останньою творчою вершиною Чубая стала, проте, його поема «Говорити, мовчати і говорити знову», написана 1975 року, тобто трохи згодом після пережитої важкої душевної травми. Це своєрідний підсумок пережитого й передуманого в роки творчої кризи.

Утім, свідомість травмованого автора тут також дається взнаки. У поемі переважають сумні та трагічні настрої. Ліричний герой, роздумуючи над тими найголовнішими питаннями, не може позбутися загрози і страху переслідування, насильства. Це передається майже містично. Світ перетворюється на тривожну зону полювання, де існує постійна загроза

– смерті духовної і смерті фізичної. Трохи заспокоює лише оптимістична кінцівка, що звучить як заклинання: «Нехай і на сей раз вони в нас не вполюють нічого».

Наступна і, на жаль, остання в житті спроба Григорія Чубая вирватися зі страшної, нестерпної облоги цькування й мовчання була вчинена поетом протягом 1978-1982 років. На цей час дещо змінюється на краще суспільно-культурна ситуація в Україні, що дає Чубаєві надію на можливий «прорив». Наприкінці 1970-х років завершується період найгострішого й найзапеклішого «полювання на відьом», оскільки з посади головного ідеолога ЦК КПУ було усунуто сумнозвісного В.Маланчука. Саме цей партійний мракобіс разом з іншим сталіністом В.Федорчуком, який тоді очолював КДБ в Україні, були головними організаторами репресій та чисток 1970-х років, саме вони очолювали «боротьбу з проявами ворожої антирадянської націоналістичної діяльності», що фактично перетворилася у справжнє «полювання на відьом». У 1979 році з'явилися перші ознаки оживлення літературного процесу. Було видано книжки Валерія Шевчука, Ірини Жиленко та багатьох інших.

Однак і в цій ситуації Г.Чубай не міг розраховувати на реабілітацію ані у Львові, ані в Києві. Тінь, штучно створювана навколо його імені працівниками КДБ, робила неможливою будь-яку його кар'єру в тогочасній Україні. Тоді Чубай, за намовою товаришів, подав документи до Всесоюзного літературного інституту ім. М.Горького в Москві. Мова йшла про заочне навчання, а це послаблювало ідеологічний контроль і давало шанс на успіх.

У той час, коли в радянській Україні були відомі чільні представники діаспори, у творах яких старались вишукати «близькість» до літератури «соцреалізму», то за рубезжем, окрім нечисленного винятку, не мали уяви про творчість нічим не вартих, з погляду ідеології соцреалізму, «модерних» поетів.

Навчання в Москві

Ідея створення єдиного в світі Літературного інституту належала Максиму Горькому. Спочатку 1 грудня 1933 року відбулось урочисте відкриття в Москві Вечірнього робочого літературного університету, який згодом став «літературним навчальним центром». З осені 1939 року ВРЛУ став називатись Літературним інститутом Спілки радянських письменників і лише з 1946 року встановлена остаточна назва: Літературний інститут ім. М.Горького. Знаходиться він за адресою: Москва, Тверський бульвар, 25. У глибині двору стоїть старовинний будинок, де народився й жив А.І.Герцен. Після революції тут бували В.Брюсов, В.Маяковський, С.Єсенін та

інші літератори, які читали свої поезії. У цьому інституті навчались Р.Гамзатов, П.Воронько, П.Мовчан, С.Михалков, В.Розов, В.Солоухін, Ч.Айтматов, Л.Ошанін, К.Сімонов, А.Чаковський та багато інших письменників колишнього Радянського Союзу.

Цілком зрозуміло, чому саме Грицько Чубай вибрав навчальний заклад саме літературного спрямування, а ось щодо навчання саме в Москві – столиці Радянського Союзу, то існує кілька версій. Одна з них – це порада відомого російського кінокритика Андрія Плахова, який проживав у Москві, інша – приклад багатьох українських поетів, які в Москві знайшли не стільки підтримку своєму талантові, скільки можливість здобути освіту. На мою думку, мотиви вступу очевидні: бажання вчитися, здобути нарешті освіту.

Сприяло вступу Грицька на заочне навчання в Літературний інститут ім. М.Горького в 1978 році й те, що в поетичний семінар того року підбір студентів проводив Анатолій Жигулін. Мама Анатолія Жигуліна, Євгенія Митрофанівна Раєвська, походить зі знаменитого роду Раєвських (правнучка першого декабриста Володимира Федосійовича Раєвського). Батько Жигуліна – з багатой селянської сім'ї села Монастирища поблизу кордону Воронежської губернії та області Всевеликого війська Донського. Предки його були вільними. У громадянську війну старші брати батька воювали в армії А. Денікіна, а батько, як молодший, потрапив у Червону армію (хоча не любив радянської влади). У сім'ї аж до часів голоду зберігався Георгіївський хрест діда.

І Раєвських, і Жигуліних люто переслідували. Жодна біда їх не минула. Маму Жигуліна як дворянку не прийняли на навчання у вищі освітні заклади, і вона, закінчивши курси телеграфістів, поїхала на роботу в с. Підгорне, де вийшла заміж за Жигуліна. Народився Анатолій у 1930 р., його раннє дитинство пройшло в селі, де рівноцінно звучала як українська, так і російська мови.

Ще навчаючись у 9-му класі школи, вступив у підпільну антисталінську організацію КПМ (Комуністичну партію молоді). А 17 вересня 1949р., студента Воронежського лісотехнічного інституту Жигуліна арештували і разом із друзями засудили на 10 років за ст. 58-10, 1 частина, 58-11 і 19-58-8. Кваліфіковано тероризмом його вчинок: 7 серпня 1949 року розстріляв портрет вождя Сталіна.

У віці 18 років, потрапивши в табори, він був одним із тих, хто попав туди свідомо, бо за мету свого життя поставив боротьбу з культом Сталіна та розвінчування кривавої Великої Утопії – Радянського Союзу. Разом із багатьма українцями та представниками інших національностей, які вижили в тих умовах, став яскравим свідком цього страшного історичного лісопівалу.

Ці події описані в автобіографічній повісті «Чорні камені».

Його чекали спочатку будівництво залізниці Тайшет-Братськ, а згодом – Колима: особливий табір Берегово, де знаходився урановий рудник, Бугутичаг.

Реабілітований у кінці 1956р. У 1960р. закінчив Воронежський лісотехнічний інститут. Його прийняли в Спілку письменників ССРСР у березні 1962р., а згодом у 1965р. закінчив Вищі літературні курси. Дружина – Ірина Вікторівна Неустроєва – випускниця Воронежського державного університету, згодом критик.

Вільне знання української мови стало в пригоді Жигуліну в сталінських таборах, де було багато українців, а ще пізніше під час викладання в літінституті, де навчалось багато українських поетів, зокрема й Г.Чубай. У журналі «Дніпро» (№9 за 1983р.) було опубліковано лист Анатолія Жигуліна, у якому він згадує: «Його вірші потрясли мене. Як забилося моє серце! Подумалось: поет цей, напевне, буде найсильнішим у моєму семінарі.

Моє припущення, моє передчуття мене не підвело. Гідний подиву талант Григорія Чубая зростав і міцнішав на очах. Його перу було все підвладне: і тонка інтимна лірика, і багатопланова поезія».

Коли Григорій їхав на сесію та екзамени в Москву, то завжди заїжджав до батьків у Житомир, або ж до родичів у Березини. Віра Дмитрук згадує, що під час навчання на заочному відділенні історичного факультету Львівського університету зустрічалася з Грицьком кілька разів: то біля пам'ятника Івану Франку, то на поверхах університеті, чисто випадково. Коли приїздив у Березини, то теж бачились. Востаннє бачились у 1980 році, за два роки до його смерті. Він стояв на автобусній зупинці і, побачивши її, погукав. Спочатку вона не зрозуміла, хто гукає, підійшла ближче і впізнала Грицька. Розповів, що їде на сесію в Москву. Віра сказала, що дуже рада за нього, що він навчається, і продовжила: «В тебе сорочка так гарно вишита, так пасує тобі до лиця». Грицько дуже зрадів, почувши сказане, аж засяяв і засміявся. Сміявся він рідко, а в очах якийсь смуток був.

Я надзвичайно хвилювався, їдучи в Москву в Літературний інститут ім. Горького, бо не був упевнений, що вдасться знайти бодай хоч якусь інформацію про Г.Чубая, його навчання, творчі роботи, адже після раптової смерті всі матеріали могли бути знищені або ж передані в архів КДБ, або ж просто не передані в архів інституту. Здивувало, що до ректора інституту потрапити дуже просто й доступно будь-кому, навіть студентам. Але, коли зайшов до нього й відрекомендувався, подав лист-відношення з проханням надати можливість опрацювати матеріали архіву колишнього студента з України Грицька Чубая, був здивований і ошелешений його

гнівом: «А, так Вы из Украины приехали. Как отделиться, так быстро отделились, а теперь вам архив подавай. Независимости захотели, так мы Вам независимость и от архивов дадим ... Как приехали, так и уедете!»

Довелося вступити в полеміку й доводити, що багато цінностей України (у т.ч. музейні, архіви) знаходяться в Росії, і біда України в тім, що влада не зуміла повернути всі цінності на Батьківщину.

Коли були підписані документи з дозволом опрацювати матеріали архіву, я водночас поцікавився в довіднику «Письменники Росії» біографією С.І.Єсіна, ректора Літінституту, і великим було моє здивування, що його сім'я була репресована сталінським режимом, а сам Єсін – член Комуністичної партії Росії і входить у близьке оточення Зюганова.

Разом із завідувачкою бібліотеки та архіву Валентиною Василівною (як згодом з'ясував, її рідна сестра з сім'єю живе у Львові майже двадцять років) розшукували в архіві матеріали особової справи та творчі роботи з кругового творчого семінару. Шукати матеріали було тяжко, бо майже всі папки не підписані і було невідомо, що в них знаходиться й за які роки. В архіві немає якихось певних розділів, окремих полиць для особових справ, творчих робіт, документації деканатів і кафедр, тому складно було знайти якісь матеріали. Та й помер Грицько Чубай, навчаючись на 4 курсі, і невідомо, куди могли покласти його матеріали.

Спочатку за перші два дні вдалося знайти особову справу, лише через тиждень – творчі роботи з кругового творчого семінару А.В.Жигуліна за перший і другий курси навчання.

В особовій справі зберігалася залікова книжка, наказ про зарахування студентом. Грицько Чубай був зарахований до Літературного інституту ім. М.Горького в Москві влітку 1978р. після успішного складання вступних іспитів.

Була виписана залікова книжка № 78068, яка видана студентові 1 вересня 1978р. У заліковій книжці в основному відмінні оцінки. Для прикладу:

<i>Теория стиха</i>	–	<i>Гусев</i>	–	<i>отлично</i>
<i>Введение в литерат.</i>	–	<i>Богданов</i>	–	<i>отлично</i>
<i>Литерат.мастерство</i>	–	<i>Жигулин</i>	–	<i>отлично</i>
<i>Зарубежн. литерат.</i>	–	<i>Артамонов</i>	–	<i>отлично</i>

Останній іспит у заліковій книжці датовано 23.06. 1981 року.

Цей останній іспит «політекономія» – добре. Усі подальші іспити, уже будучи зарахованим на 4 курс, Грицько Чубай переносив через хворобу з осінньої сесії на весняну 1982 року. Деканат заочного факультету Літературного інституту на підставі листа (заяви) Г.Чубая від 1 жовтня 1981

року дозволив йому перенести складання іспитів та заліків осінньої сесії 1981-82 навчального року на весну у зв'язку з перебуванням Г.Чубая на стаціонарному лікуванні в міській лікарні Львова. У Львів на його ім'я було надіслане повідомлення з деканату (датоване 23 листопада 1981р.) й підписане ст. лаборантом заочного відділення А.М.Кадиліною. Із Аллою Миколаївною проводилась і приватна переписка, але у зв'язку з тим, що вона вже на пенсії та в інституті не працює, мені не вдалось із нею зустрітись і взяти її спогади про Г.Чубая та й по можливості його листи, окрім одного. Про листування між ними сказала Л.А.Гаглоєва (один із листів, адресованих Аллі Миколаївні, зберігався в Гаглоєвої).

Згідно з довідкою №2912, виданою 30 серпня 1981р. клінічною лікарнею №5 м. Львова, дізнаємось, що Григорій Чубай знаходився на стаціонарному лікуванні з 11 серпня 1981р. із діагнозом первинний хронічний гломерулонефрит із сечовим синдромом, гіпертонічна стадія загострення, ХПН II ст. На той час деканом заочного відділення літінституту був професор Павло Васильович Таран-Зайченко – надзвичайно чуйна людина, він поважав та любив одного з найталановитіших студентів Г.Чубая. Усі контрольні роботи за 4 курс Г.Чубай виконав та вислав, і в особовій справі є відгуки-рецензії на виконані роботи. Залишалося лише складання заліків та екзаменів.

7 травня 1982р. він пише лист до Алли Миколаївні, у якому наголошує, що відправлені в інститут всі контрольні роботи (окрім проекту диплома), але обіцяного виклику з 10 травня 1982р. не отримав. «Очень прошу Вас, если обо мне в деканате случайно забыли, отправьте мне вызов с числа 20-22 мая, чтобы я мог до начала летней сессии сдать задолженные по болезни экзамены и зачеты. (Проект диплома привезу),» – писав Г.Чубай ще не знаючи, що хвороба не відпустить, що жити йому залишалося лічені дні. Він завжди був оптимістом, вірив, що буде жити, і хотів жити.

Підшито також перевідну характеристику Грицька Чубая підготовлену керівником спецсеминару А.Жигуліним за II курс, датовану 16 квітня 1980 року. Наведу повний текст цієї характеристики:

ХАРАКТЕРИСТИКА

на Г. Чубая, 2 курс заочное отд.

Григорий Чубай пишет на украинском языке. Это один из самых талантливых моих студентов. Работает он в разных поэтических жанрах. Есть лирика, есть прекрасные стихи для детей, есть отличные переводы на украинский. Например, Блока. Очень точно, поэтично, почти без потерь. Эти переводы выходят сейчас в украинском издании Блока.

Владеет Г. Чубай и верлибром. На семинарах активно и интересно выступает, оригинально мыслит. Печатается, готовит книгу. Уже сейчас у него достаточно материала для отличного диплома.

А. Жигулин.

16. IV.1980 г.

Згодом дещо розширена характеристика Грицька Чубая стала основою листа Анатолія Жигуліна – керівника поетичного семінару – в часопис «Дніпро»(згадувано вище) та в редакцію «Літературної України», який був опублікований після смерті поета в 1984 році.

В особовій справі була також виробнича характеристика Григорія Петровича Чубая, видана адміністрацією Львівського ізоляторного заводу, у якій записано, що він працює малярем цеху № 15 із 9 березня 1974 року, що до виконання виробничих завдань ставиться добросовісно, за що неодноразово нагороджувався грошовими преміями, що користується заслуженим авторитетом серед робітників цеху та заводу, а також бере активну участь у громадському житті підприємства. Характеристика була підписана 20 лютого 1980 р. директором заводу, секретарем партійної організації, головою завкому профспілок.

Зберігається й наказ № 183 від 1 липня 1982р.:

«5-а). виключити: зі складу студентів 4 курсу заочного відділення Чубая Григорія Петровича у зв'язку зі смертю. Підстави: довідка з місця роботи Львівського ізоляторного заводу. Чому саме підставою написання наказу взято довідку з місця роботи, а не копію свідоцтва про смерть, невідомо. За підписом ректора літінституту Піменова В.Ф. 17 травня 1982р. було надіслано співчуття дружині та родині, про відправку якого свідчить підшита в справі квитанція та віддрукований текст співчуття. Знаходиться в особовій справі й телеграма від 16 травня 1982р., відправлена в Москву о 17.40 Галиною Чубай, але не на адресу інституту, а Гаглоєвій Л.А.:

Умер Чубай Григорий похороны 18.05. 17.00

= Галя =

Я зрозумів, що, очевидно, Л.А.Гаглоєва була близька для Грицька, отож обов'язково слід її розшукати. Виявилось, що за тією адресою, яка вказана в телеграмі, вона вже не проживає. Але коли зайшов у заочне відділення, то з'ясував, що Лія Олександрівна давно на пенсії, але ще викладає кілька годин в ліцеї при літературному інституті.

Коли ми зустрілися перед парою й вона дізналась про мету мого приїзду, то на очах з'явилися сльози, але не втрималась від запитання: «А як ви дізнались, що я можу про Григорія розповісти більше, ніж як про здібного студента?» Зустріч продовжили на наступний день на квартирі.

Кандидат філологічних наук, професор Лія Олександрівна Гаглоєва викладала російську мову в літінституті. Декілька років (ще за часів існування Радянського Союзу) працювала у вищих навчальних закладах Алжиру.

Її чоловік Володимир Гаглоєв (Гаглойти) – національний осетинський письменник і драматург, автор багатьох прозових книг із життя Осетії та відомих п'єс «Залина», «Уплывающие письма» та інших. У столиці Осетії перед національним драматичним театром встановлено пам'ятник-погруддя (ще за життя письменника!) Гаглойти Володимиру, його п'єси осетинський театр постійно ставить і сьогодні, гастролює з ними по Росії, СНД.

Григорій знав про його величезну любов до рідної Осетії, читав його твори, часто бував у них на квартирі. Гаглойти не зміг довго жити віддалік Осетії й залишив сім'ю в Москві, а сам повернувся на Батьківщину. Знаючи цю проблему, Григорій писав у листі до Лії Олександрівни, що надіється, що до весни 1982р. також її проблеми якось вирішаться і все стане на свої місця. «Дуже хотілось би мені побачити Вас у травні веселою, життєрадісною, без тіні турбот... Щиро Ваш Григорій Чубай».

При ближчому знайомстві дізнався, що єдиний син Гаглоєвих трагічно загинув в автомобільній катастрофі, вже коли її чоловік таки повернувся у Москву, але пережив загибель єдиного сина лише на півтора року.

Лія Олександрівна порадила звернутись до Галини Іванівни Сєдих, яка теж вела семінар поезії й часом заміняла Жигуліна в його семінарі, а також до Світлани Володимирівни Василенко, котра навчалась в один рік із Грицем, але на прозаїка. Нині вона не лише член СП Росії, а й працює у правлінні Московської спілки письменників (разом із чоловіком).

Світлана розповіла, що добре знала нашого поета, а також близьке оточення Грицька. Саме Гриць радив їй пробувати писати українською мовою: «Адже ж ти українка». Робив переклади на українську мову її поезій, переконуючи, що на рідній мові багатше звучання. Василенко радила зустрітись із дружиною Володі Сотникова, Володимиром Коробовим та Людмилою Абаєвою, Оленою Чернишовою із Запоріжжя, Іллею Кутіком, який виїхав за кордон і працює в університеті Норд-Вест Чикаго штату Іллінойс (родом із України й у час навчання в літінституті часто зустрічався з Грицем).

Гостюючи у Лії Олександрівни, Гриць не раз зустрічався зі Світланою Заїкіною, яка теж навчалась з ним на одному курсі, але в різних семінарах (була прозаїком). Родом Світлана з Єсентуків. Терська козачка. Людина, всередині якої заметіль, вихор, пожежа. Добра істинною добротою. Наділена земним багатством. Дивно талановито пізнає світ. Знає свої плюси – й тому трошки закохана в себе. Про неї завжди хочеться сказати – повнилась би земля такими людьми. Поряд з нею не буває роздратованості. Володіє рідкісним даром вислухати кожного, не обійти, а зрозуміти. Отож старалась зрозуміти Грицька, його душу. Грицько читав свої поезії тут, у цій квартирі, відкривав свій внутрішній світ. Вона їздила на БАМ, у різні цікаві «точки» країни, була неспокійна й усім цікавилась, жила (як і Грицько) людьми та любов'ю до людей.

Ставропольське книжкове видавництво в 1984 році видало її першу книгу «Вспомни меня, Юлька». Вона мала Грицькові рукописи, але, на жаль, у тому ж 1984 році загинула в автомобільній катастрофі під П'ятигорськом, коли їхала від газети в службове відрядження.

Лія Олександрівна зазначила, що Грицько та частина інших студентів, коли приїздили на сесію, намагались раціонально використати час, побільше пізнати. Тому, коли вона організовувала походи в театр та кіно, в музеї та галереї, поїздки на могилу Анни Ахматової та Анни Керн, Грицько радо бував скрізь.

Гаглоєва двічі міняла житло й через переїзди зберегла лише два листи Гриця та дві листівки – привітання за останній 1982р. Навіть у листуванні Грицько був особливий: відгукується привітанням до Різдвяних свят з репродукцією різдвяного Вертепу, виготовленою власноручно, а з Днем 8 Березня вітає листівкою з репродукцією картини «Голубі танцівниці» у виконанні французького художника Едгара Дега (1834-1917). Оцей підбір вітальних листівок свідчить не тільки про неабиякі художні смаки поета, а й переконання (оцінка радянських свят). Епістолярна спадщина Г.Чубая ще не досліджена, а ці знайдені в Москві листи та листівки вже допомагають пояснити його дії та поринути в незвичайний світ роздумів і медитацій.

Лія Гаглоєва принагідно зауважила, що, на жаль, ніхто не збирає спогадів про чоловіка, що немає навіть меморіальної дошки на будинку, де жили вони довгий час у Москві.

А коли зустрічались із викладачами в літінституті, то Лія Олександрівна з гордістю казала, що ось, бачите, з України приїхали працювати, зібрати спогади, а Росія чомусь забула відомого осетинського письменника, Володимира Гаглойти. В одному з листів Григорій пише, що творчі успіхи у зв'язку з хворобою, не високі, що встигав раніше за тиждень зробити, те ж тепер робить місяцями. Ніколи й у жодному з листів він не нарікає на свою долю, не втрачає надії й віри в одужання, інтенсивно працює над собою.

Впорядковує проект диплома (збірку поезій, яка майже повністю збережена у книзі «Говорити, мовчати і говорити знову»), багато читає. Так, у листі до Гаглоєвої пише: «Багато читаю. Пристрастився до Буніна. Приходжу на роботу, закриваюся в майстерні і читаю. Надворі то дощ, то сніг, а я читаю. Ось так і живу».

Якраз у період, коли писав цей лист, до Львова приїздив Петро Цецик з дружиною. Зустрівшись, довго розмовляли, і йому теж Грицько сказав, що вже готова до друку збірка поезій, перекладів. У порівнянні з цією попередня, самвидавна, – школярство. Наголосив, що написані поеми складні для розуміння, але самобутні й мають право на довге життя.

Великий вплив на гартування духу Грицька мав керівник його творчого семінару Анатолій Жигулін, котрий на той час керував творчим поетичним семінаром, в якому навчалось 20 студентів. Але вже на першому курсі до 25 грудня 1978р. залишилось лише 17 у зв'язку з тим, що одного відрахували за неуспішність (Шагдарова) й два студенти перейшли на інше відділення літінституту. (Це як у спогадах Расула Гамзатова про навчання в літінституті. Спочатку всі були поетами, згодом – з'явилася частина прозаїків, а ще пізніше – частина критиків. На останньому курсі навчання на цілий курс залишилося лише кілька поетів, кілька прозаїків, а всі інші – стали критиками). Ось список тих студентів, які навчались із Грицьком на першому курсі літературного інституту:

1. Чепурних А.	10. Бутяков Л.
2. Єфремова Л.	11. Коробов В.
3. Астаф'єв А.	12. Западнов А.
4. Крешеннікова М.	13. Брянцюс В.
5. Щетинников В.	14. Чувахін В.
6. Кучеренко В.	15. Абазян С.
7. Булкати І.	16. Абаєва Л.
8. Чубай Г.	17. Куц С.
9. Серегин А.	

Навчався Грицько з великим завзяттям. Йшов нелегкий процес, до якого він ставився надзвичайно відповідально. Тому отримував схвальні відгуки на виконані роботи. Наведемо деякі з них: 3 січня 1979р. Історія СРСР на тему: «Економічний і політичний розвиток Росії в першій половині 17 ст.»: «Ув. товарищ Чубай. Ваша работа написана хорошо, интересно. Замечаний по работе нет».

02.01.1979 р. Работа №1 з російської мови: «Тов. Чубай, работа Вами выполнена частично и в представленной части - правильно. А где задание №6?»

«Работу я зачел, однако хочу обратить внимание студента Г.Чубая на то, что слишком много цитат для такой небольшой по объему работы...»

«Хорошо составлен план работы и освещены все вопросы плана. Продумайте эти вопросы при подготовке к экзамену».

11.02.1979 р. Контрольна работа з античної літератури на тему: «Что нас привлекает в античной лирике»: «Тема висвітлена достаточно подробно, однако язык Вашей работы тяжел, фразы слишком сложны, запутанные, от чего и сама мысль не так ясно проступает сквозь заросли формулировок...»

10.11.1979 р. « Ув. тов. Чубай! Ви написали хорошую работу на актуальную тему, современную. Одно замечание: цитаты должны иметь ссылку на источник.

Ваши замечания о романе писателя Думбадзе интересны, однако неприятие Вами мифического аспекта повествования, думается, не совсем еще убедителен. Вопросы этические, как Вы очень точно отметили, действительно - стержень романа... Но в целом – работа полемична, с интересными своими суждениями. Это ценно...»

На цей час функціонував не лише літінститут, а й Вищі літературні курси при інституті, де навчалося багато студентів із багатонаціонального Радянського Союзу. Серед них були росіяни й українці, прибалти та вірмени, грузини, татари та інші. У цей час навчались українські поети Володимир Кашка (1979-1981 р.), Василь Ганнушак, Тетяна Кутік, Ілля Кутік, Юрко Покальчук (навчався до 1978р., згодом – поновився на навчання), Микола Рябчук, наш земляк Олександр Ірванець та інші.

Товариші зі студентства запам'ятали Чубая відкритим, щирим, товариським. Наприклад Ю. Покальчук пише: «Мені довелося зустрітися з Грицьком Чубаєм лише одного разу, на вечірніх посиденьках у гуртожитку моковського Літінституту. Тонкий гумор і глибокий гострий погляд, веселий чоловік із сумом на дні очей – ось що в моїй пам'яті лишилось із тієї зустрічі». А в спогадах Івана Низового (він навчався у цей же період) йдеться, що Гриць у час сесій у Москві часто виконував народні українські пісні, повстанські пісні, зокрема часто співав «Дубе, дубе зелений», й що Федір Сухов, російський поет, який часто приїздив у Московський інститут літератури на курси, або в Спілку письменників, плакав, слухаючи цю пісню. (Сухов Федір Григорович (1922-1992) – російський поет-лірик, який вважався найневоєннішим із плеяди поетів-фронтників. Під час війни командував взводом протитанкових рушниць. Нагороджений бойовими орденами і медалями. Після закінчення війни працював у колгоспі, а в 1954р. закінчив літературний інститут ім. М.Горького. Працював у Волгограді, а згодом повернувся в рідне село Красний Оселок, де проживав до кінця своїх днів). Федір Григорович любив приїжджати в літінститут, часто спілкувався зі студентами, а Грицька вважав своїм найближчим другом. Взагалі друзі Грицька по літературному інституту, а також діячі культури Росії (відомий російський кінокритик Андрій Плахов та інші) зазначають у своїх спогадах, що в Москві він «оживав». Про це так описує в своїй поезії «Не напишу веселенької повісті...» Іван Низовий:

...Тихо в гуртожитку.

Марить Москва...

Добре в столиці мені та Грицькові, –

Щірі слова і розмови прями, –

Зовсім не те, що в Грицьковому Львові,

На Погулянці, в домашній тюрмі.

Не маючи змоги друкуватися, став чільним представником українського андеграунду, містатогом численних товариств серед елітарної молоді Рівненщини та Львівщини, зокрема студентства. Щоб хоч якось вийти на шпальти газет і журналів, займається перекладацькою діяльністю. Й дуже успішно! Його переклади О.Блока з'явилися у «Літературній Україні» 1980р., а згодом у ювілейному виданні творів О.Блока українською мовою поряд з перекладами таких майстрів, як М.Рильський, П.Тичина, опубліковано й переклади Г.Чубая.

Уже згадуваний декан Петро Таран-Зайченко, аналізуючи контрольну роботу Г.Чубая з теорії та практики художнього перекладу на тему «Переклад поезій О.Блока та А. Мачадо» писав: *«Мені легше було знайомитись і виразити своє судження з приводу перекладу на українську мову одного з віршів Олександра Блока із циклу «Вірші із Італії», бо ця поезія «Чорний ворон» є в оригіналі, і я знаю українську мову. Складніше було із віршем А.Мачадо. Немає оригіналу і я не володію іспанською мовою.*

Що стосується перекладу вірша Блока, то якщо вони й не верх досконалості, то цілком грамотні та поетичні:

*Стан твій стрункий, наче свічі церковні,
Твій погляд разючіш меча гостроти.
Діво, я стрічей не жду полюбовних –
Дай, мов ченцю, на багаття зійти.*

Це, звичайно, не буквальный переклад, а художній твір. Думаю, що це і дало право цій поезії бути опублікованою в газеті «Літературна Україна». Одобрюю цю спробу. Попробуйте продовжити публікації в пресі.

Вірші із Мачадо перекладені не з іспанської на українську, а, очевидно, із російського: значить іспанська-російська-українська.

Є тільки російський (переклад з іспанського). Порівняння російської (оригіналу перекладу) з українським перекладом, мені думається, дає право сказати, що цей переклад – художній.

*Скажу, какой похвален перевод:
Имеет в слогe всяк различие народ,
Что очень хорошо на языке французском,
То может в точности быть сказано на русском.*

Так сказав російський письменник Сумароков. Про це слід пам'ятати й сучасним перекладачам.

Ваші переклади з російської мови на українську (Блока й Мачадо) мені сподобались».

Звернімо увагу на час виконання й перевірки роботи - 17 березня 1982р. Але Грицько в цей час уже тяжко хворів і переносив сесію на літо. Високий рівень його творчих робіт відзначав Анатолій Жигулін у час проведення кругових поетичних семінарів. На превеликий жаль, в архіві збереглися роботи Г.Чубая лише за два роки навчання. Варто вчитатися у ці твори, рецензії на них, щоби зрозуміти високий рівень знань, ерудицію студента, оцінити його старанність. Як бачимо, Чубай блискуче опанував теорію і практику художнього перекладу. Викладач, керівник курсу високо поцінував майстерність поета у рецензії, водночас рекомендував до друку в українському виданні. Прикметною є рецензія Григорія Чубая на вірші його одногрупника, російського поета С.Куца.

У своїй першій роботі з кругового поетичного семінару на тему «Три поезії Сергія Куца» Грицько Чубай прагне осмислити запропоновані для аналізу поезії однокурсника з погляду динамічності зміни настрою ліричного героя від романтичного до глибоко екзистенційного. Розпочинає огляд із властивого для його критичних статей моменту - розгляду позитивних елементів поезій та вибору теми: «Среди трех стихотворения Сергея Куца, предложенных для разбора, («Матери», «Легко бежит под шепот ивняка», «Сосед-фронтвик»), лучшим, на наш взгляд, является второе – «Легко бежит под шепот ивняка». И лучше, удачнее оно не выбором темы, не какими-то отдельными образными находкам а, именно, своей полной завершенностью, полным соответствием формы и содержания.»

Надалі автор творчої роботи (аналізу віршів) звертає увагу читачів на дуже вдалому поєднанні простоти викладу і глибокого змісту поезії, що надає змогу кожному читачеві бути причетним до особистого переживання ліричного героя.

*Легко бежит под шепот ивняка
через моё село река Глубокая,
В иных местах совсем не глубока,
растут по берегам камыш с осокою.
Мальчишкой,
на самом гребне лета,
ходил я серединою реки,
вода –
по грудь...
С тех пор осталась мета
под сердцем,
всем теченьям вопреки.*

Продовжуючи, Грицько Чубай говорить, що автору вдалось знайти

ту «поэтическую точность», без якої справжня поезія просто немислима, «ту точность, которая, по выражению Поля Валери, «пускай туманная, темная, куда важнее для поэзии, нежели всем ясная и упрощенная общепонятность».

Наголошує на тому, що Сергій Куц дуже вдало вибрав і композиційну побудову цього вірша – цільність, лаконізм, відсутність зайвих слів. І завершує аналіз першого вірша: «Противопоставление «мелкое-глубокое» показано автором сквозь призму личного восприятия, и, потому свежо, убедительно звучит в стихотворении заключительный аккорд: мальчишка уходит в жизнь с самой человеческой мерой глубины - глубины на уровне сердца».

У наступній частині своєї роботи він резонно стверджує, що «два последующих стихотворения, к сожалению, менее удачны, хотя замысел обоих стихов очень интересен, а в одном из них автору даже удалось великолепно развить тему прощания лирического героя с матерью:

*А утром солнце высушит мой след,
и так запахнет рожью наш проселок!
И мне в пути родными будут села,
где в спелой ржи купается рассвет.
/Матери! – «Хранят ладони запах...»/*

Но в целом это стихотворение недоработано: уже при прочтении первых двух строчек бросается в глаза стилистическая оплошность:

*Хранят ладони запах спелой ржи,
в ее глазах - тепло родного края...
/в чьих глазах- матери или ржи?/*

Не вполне оправдана здесь и сама форма стихотворения с употреблением строфического рондо - т.е. обрамлением строфы первой строкой. Особенно заметно это во второй строфе:

*А утром солнце высудит мой след,
и так запахнет рожью наю проселок!
И мне в пути родными будут села,
где в спелой ржи купается рассвет.
И солнце утром высушит мой след...*

Правда, очень приятно то, что Сергей Куц стремится в своем творчестве к предельной простоте образного выражения – и это ему в большин-

стве случаев удается. Но, наверное, ему было бы желательно все-таки избегать слишком «опозтизированных» выражений как, например, «в её глазах – тепло родного края».

Згодом Грицько Чубай переходить до роздумів про висвітлення теми людини, покаліченої війною, тому, зважаючи, що ця тема не раз з'являлась у літературі, «требуется от автора предельной осторожности, требуется исключительных глубоких душевных поисков, чтобы заставить эту тему звучать по-новому, «на свой собственный лад». Ведь задача поэзии не констатирование фактов, пусть даже редких, особенных, а открытие внутреннего мира человека, вечное обновление человеческого духа со всеми его радостями и печалью. Иначе поэтическое произведение становится только количественным дополнением к тому или иному тематическому ряду, количественным (но не качественным).

Стихотворению Сергея Куца «Сосед-фронтовик» именно и недостает какого-то особого поворота темы, видения своего поэтического «объекта» с исключительно личной и гражданской и художественной позиции. Нет здесь и той изобразительной точности, о которой говорилось выше. А местами опять дает себя знать стилистическая неуверенность:

*Помню (был пацаном я тогда)
самой первой была та беда.
Закрывались глаза у меня...»*

Потім автор творчої роботи з поетичного семінару звертається до аналізу ритміки, визначає віршовий розмір: «Еще несколько слов о ритмике стихотворения «Сосед-фронтовик». Если, к примеру, в стихотворении «Легко бежит» автором найдено очень правильное незамысловатое ритмическое решение, то в «Соседе-фронтовике» ритмические поиски до конца не доведены: значительность, серьезность темы, видимо, заставила автора усложнить, отяжеловесить ритм стиха, сделать его внешне более «набатным».

*Выходил со двора он,
как мог, –
ничего не осталось от ног...
Помню (был пацаном я тогда),
самой первой была
та беда.
Закрывались глаза у меня...
Шел сосед...
под руками земля.*

*С той поры
боль осталась во мне, –
шел сосед мой
по пояс
в земле...*

Стихотворение в целом изобилирует паузами, имитирующими ритмические сбивы. Именно имитирующим и, потому, что на самом деле стихотворение в своем построении очень строго соблюдает трехстопный анапест. В результате – неприятное для слуха, немножко даже частушечное звучание стиха – «выходил со двора он как мог - ничего не осталось от ног», которое еще усиливается и однообразным употреблением мужских клаузул (рифм) -- / в каждой строке.

Конечно, три небольших стихотворения - очень скудный материал для того, чтобы как-то полнее, объемнее говорить о творчестве Сергея Куца, о тех или иных положительных, на наш взгляд, или отрицательных ее аспектах. Но, во всяком случае, одно стихотворение («Легко бежит») и фрагменты второго («Хранят ладони запах») свидетельствуют о несомненно интересных творческих начинаниях нашего коллеги-однокурсника». По закінченню перевірки творчих робіт студентів поетичного семінару Анатолій Жигулін підвів підсумок:

«Мнения и высказывания о трех стихотворениях Александра Куца самые разнообразны. Однако относительно всей подборки полярных оценок только две: от полностью положительной (А.Астафьев) до почти полностью отрицательной (Е.Чепурных). Особенного удивления это однако не должно вызывать. Дело в том, что стихи А.Куца имеют, как пишет И.Булкаты, и «положительные и отрицательные стороны». И крайние оценки возникли от гиперболизации одной из этих сторон». Даючи позитивну оцінку поезії Сергія Куца про річку глибоку, Анатолій Жигулін посилається саме на фразу із роботи Г.Чубая: «Наибольшее количество добрых слов визвало стихотворение – «Легко бежит под шепот ивняка» (А. Астафьев, И. Булкаты, и другие)... Григорий Чубай: «Весьма удачно и композиционное построение этого стихотворения – цельность, лаконизм, отсутствие словесных излишеств... Мальчишка уходит в жизнь с самой человеческой мерой глубины – глубины на уровне сердца». Зрештою, і завершує керівник семінару, посилаючись на оцінку Г. Чубая словами, що Олександр Куц «человек несомненно талантливый». Інша творча робота Грицька Чубая по круговому семінару, яку вдалося знайти в архівах літературного інституту ім. М.Горького, виконана вже на другому курсі, містить цікаві й своєрідні переклади двох поезій: Вітаутаса Бренцюса «Риби» та Світлани Абазян «Струмук» на українську мову. Публікуються ці вірші вперше:

РИБИ

*Провидця ждали ми – знак Зодіака другий.
Було тоді не до листів, і бороди росли.
Ми сіть хрестили і кляли. І бондаря старого,
Щоб не волав у сні, ночами берегли.*

*Нам нерви вкрила сіль, ми – сфінкси незворушні:
Лиш очі блискавки метали в час штормів.
І, боячись видінь на злежаній подушці,
Ми зло змивали з рук багрянець вечорів.*

*Та раптом щоглою судно за місяць зачепилось
На скалки серп розпавсь, упавши з висоти.
І безліч риб ураз із глибини з'явилось,
І «віра!» загули чоловіків роти.*

*Як божевільні, ми над рибою співали,
І штурман радо з нами танцював.
А ми, танцюючи, шапки на щогли закидали,
Й від щастя юнга наш на палубі ридає.
Дивно було. Якось не вірилося навіть,
Що стільки сіра глиб квіток в собі таїть.
І в бондаря, в очах той океан п'тьмавий
Щораз веселку ткає, коли тягнули сіть.*

*Ще довго пальцями з борід луску нам вигрібати
Й, падучи в сон, жаліть, що ніч коротка так.
Бо ж твердять небо і вода – далеко до екватора.
І Зодіака в просторі не сяє жоден знак.*

На оригіналі творчої роботи рукою Анатолія Жигуліна зазначено: «смы-вали! – очень хорошо», а також вся робота відмічена знаком «плюс».

СТРУМОК

*З п'тьми ущелин зеленовологих
Зачався біг прозорого струмка.
То наче зник він, збився із дороги,
Чи то між скель високих заблукав.
Та знов, ввібравши запахи п'янливі,
Дзвенить струмок з ущелини із дна.*

*Згучать у нім і камінь шепітливий,
І гір крутих розкотиста луна.*

*Ось вибіг він із темряви ущелин
І ніжно землю в полі цілував,
Моргав прохожим з усміхом веселим,
В саду кизилу спрагу вгамував.*

*Здаля малюк заплакав безпорадно –
Йому промокли ноги у струмку.
Не чує внука дідо-виноградар,
Ген-ген співає пісню у садку.*

*...Вже промінь сонця скелю обіймає
В імлі, що згасне, в доли відпливе.
І в даль біжить струмок, зникає, затихає,
Як голос внука, діда, що зове.*

У перекладі цієї поезії (автор Світлана Абазян), здійсненому Грицьком Чубаєм, Анатолій Жигулін відмічає знаком «плюс» загалом переклад і два останні рядки четвертої строфи («Не чує внука дідо-виноградар, Ген-ген співає пісню у садку»). В такий же спосіб виділено всю останню строфу.

На титульній сторінці творчої роботи студента другого курсу Г.Чубая рукою керівника поетичного семінару Анатолія Жигуліна поставлено великий знак «плюс», а також написано: «Очень хорошо! Близко к подстрочнику, ярко, чисто, поэтично! Лучшее всех перевел!»

Додамо, що переклади ці мало схожі на навчальну роботу, вони цілком самостійні і майстерні. Видно наскільки досконало володіє перекладач мовними та образними засобами рідної мови, як гнучко і творчо уміє передати дух оригіналу, при цьому не повторюючи його дослівно.

Серед творчих робіт інших студентів вдалося знайти також переклад на російську мову поезії Грицька Чубая, виконаний Л.Абаєвою:

БЫЛ ТОЛЬКО ЧТО ДОЖДЬ

*Был только что дождь, но кончился вдруг.
Уж солнце всюду над домами сияет.
И словно пестрят одуванчики луг –
Двор выводком желтых гусят зацветает.*

*А где же дождь? Был только тут
И спрятался – за сад, за пруд...*

*И вот уж радуга дугою
Висит меж солнцем и дождем,
Словно над речкой с лесом поле
Цветным бросаются мячом.*

На жаль, не вдалося знайти оцінки перекладу цього вірша керівником поетичного семінару та підрядника, з якого здійснювався переклад, але вдалося порозмовляти з автором перекладу й вона пообіцяла розшукати у власному архіві деякі вірші Григорія.

У планах Грицька Чубая були нові переклади: на його робочому столі в останні місяці життя знаходилися твори Габрієли Містраль та Хосе Борхеса, які він уже не встиг відредагувати, як свідчить дружина поета. За життя були опубліковані лише деякі переклади Г.Чубая, що їх він готував під час навчання в Москві: з іспанської, що стали основою дебюту поета як перекладача в республіканському альманасі молоді поезії «Вітрила» за 1979 рік – вірші О.Фейхоо, Е.Бальягаса, Р.Ерцансеса. У 1980р. «Літературна Україна» надрукувала на своїх шпальтах один з кращих перекладних творів Г.Чубая – «Чорний ворон» Олександра Блока, саме той, за який так хвалили в Літературному інституті. Перекладів зі словацької (Ф.Ліпки, Я.Коллара), які увійшли до антології словацької поезії, виданої «Молоддю» у 1982р., Г.Чубай уже не встиг побачити.

Решта Грицькових перекладів побачила світ після смерті їх автора. Так були підготовлені до друку перекладні публікації, що вийшли у світ у київському журналі іноземної літератури «Всесвіт» у 1989р. Це цикл поезій А.Мачадо, а також невелика п'єса Т.Ружеви́ча «Кумедний старигань». Ця драма була перекладена з польської раніше, ще на початку 1970-х років у Львові, бо саме тоді Г.Чубай захоплювався творчістю Т.Ружеви́ча, його своєрідним «театром непослідовності» (тобто, абсурду). Саме ця річ Т.Ружеви́ча ввійшла, як уже згадувалося, до самвидавного альманасу «Скриня», що викликав політичний скандал у Львові в 1971-1972 років.

Час навчання в Москві, після довгого мовчання, став поворотною точкою до очищення, моментом повернення до повноцінного життя й творчості, віри в себе. І хоч не вдається видрукувати написане, але час від часу з'являються рецензії, переклади. У журналі «Донбас» за 1979р. була опублікована рецензія Г.Чубая та поезії для дітей.

Хвороба, навчання, робота не можуть відволікти від бунтарського опору. Зустрічається зі своїми друзями-дисидентами, веде численну переписку. В'ячеслав Чорновіл ще майже цілий рік буде на волі (22 травня 1979р.

став членом Української гельсінської групи, заарештований знову в квітні 1980р. й був засуджений на 5 років позбавлення волі за сфабрикованим обвинуваченням; із його слів знаю про численні зустрічі з Грицьком.

22 травня 1979р. Україна прощалася з Володимиром Івасюком, якого знищили, обірвавши недоспівану пісню. На вулиці Львова вийшло понад 10 тисяч юнаків і дівчат. Молодь прощалася з людиною, яка стала символом України. Серед організаторів похоронів – Грицько Чубай.

А в травні 1982р. батьки, які вже на той час проживали в Житомирі, отримали телеграму від дружини Грицька, що він тяжко захворів. Це було у вівторок. 13 травня в суботу вони поїхали до нього, але невдовзі, 16 травня, Гриць помер. Похорон був скромний.

Три дні довелося добиватися дозволу на захоронення: обходили всі кладовища, й на жодному не дозволяли викопати могилу.

Коли хоронили, то дружина поклала в кишені папір і самописку – усе те, чим йому за життя не давали вільно користуватися. Василь Ганнушак, дізнавшись про смерть друга, написав поезію «На похорон Грицька Чубая», з якою приїхав провести його в останню дорогу. На превеликий жаль прочитати вірш на цвинтарі не було змоги, то прочитав його в колі друзів після похорону (ця поезія згодом була опублікована в збірці «Відрух» у 1991р.):

*Ну що ж ти собі надумав, Грицьку, –
Лишити вдовою поезію ...*

«Він так хотів побачити надрукованим ще хоч одного вірша. Він не раз плакав, і ми з ним не раз плакали. Тепер кожного року 13 або 16 травня їздимо на могилу», – згадували батьки.

Відцвітав травень, коли 1982р. прощався білий світ весни й життя із тобою, Грицю, прощався, ховаючи очі від болю, вини, безсилля. Молодий, талановитий поет Григорій Чубай, якому викладач спецсемінару Московського інституту літератури, репресований сталінізмом російський письменник Анатолій Жигулін передрікав славу одного з найцікавіших поетів України, залишав грішну землю маловідомим перекладачем, а ще менш відомим поетом. Воістину, нема пророка на своїй землі за життя, бо навіть перша найвідоміша поема «Вертеп» Г.Чубая була опублікована лише за кордоном.

У тридцять три роки, гнаний і переслідуваний, не визнаний як поет, не зміг він навіть отримати місце вічного спочинку на Личаківському цвинтарі у Львові, хоч від Погулянки, де пройшли останні тяжкі роки його життя, до цього кладовища лише кілька десятків метрів...

Тодішня комуністична львівська влада хотіла поховати бунтівного

поета за межами Львова (боячись повторення поховання-демонстрації Володимира Івасюка). Лише на третій день виділили йому місце на Сиховому (Сихівському) кладовищі Львова, але з заборонаю проведення мітингу та будь-яких виступів. Похований у 21 кварталі.

Він не міг утікати від тривоги і зла до спокою й тиші, до власного благополуччя, ставши компромісним чи то зовні, чи в душі. Тому не скорився нелюдській системі, не став на коліна. Навіть навчаючись заочно в Московському інституті літератури, продовжував працювати вантажником, працівником сцени і різноробочим, художником на ізоляторному заводі у Львові. Коли Григорій Чубай помер, похоронна процесія була малочисельна, преса мовчала про цю скорботну подію, й могло скластись враження, що слава та визнання обминули його, і лише невелике коло родичів і друзів, поціновувачів його таланту, по-справжньому розуміли, якого великого Поета втратили. Пройшли роки. Посмертно його прийнято до Спілки письменників України, прийнято разом з іншими світочами духу, без яких національне пробудження народу було б немислиме. 14 липня 1992 року відбулося засідання секретаріату Спілки письменників України, на якому було заслухано заяву Рівненської обласної організації СПУ (з подачі поета Миколи Пшеничного) «Про комісію по творчій спадщині Григорія Чубая». Секретаріат СПУ своїм протоколом №38 §10 від 14 липня 1992 року створив і затвердив комісію з творчої спадщини Григорія Чубая в такому складі:

1. Микола Рябчук – голова комісії
2. Богдан Чепурко – член комісії
3. Микола Пшеничний – член комісії
4. Галина Чубай – член комісії (вдова письменника)
5. Дмитро Кравець – член комісії (учитель з Рівненщини)
6. Василь Кордун – член комісії
7. Михайло Слабошпицький – член комісії
8. Леонід Голота – член комісії
9. Василь Осадчий – член комісії.

Постанова секретаріату була завірена головою ради Спілки письменників України Юрієм Мушкетиком. Твори Г.Чубая були частково опубліковані в «Літературній Україні» в 1984р. із передмовою М.Вінграновського, у вересневому (1983р.) числі журналу «Дніпро» зі вступним словом поета Анатолія Жигуліна, журналах «Україна (1984р.) та «Дніпро» (1988р.) уже після смерті автора. Видало кілька збірок поета в м. Дубно на Рівненщині видавництво «Край», яке очолював письменник Микола Пшеничний (це збірки поезій для дітей «Про Мартинка і хмаринку» та «Ходить вечір-вечорок»). Офіційне визнання прийшло з окремою книгою поезій у 1990р. «Говорити, мовчати і говорити знову», яку благословило

у світ видавництва «Молодь» (Київ), та збірки «Плач Єремії» (видавництво «Кальварія», Львів).

Рішенням сесії Радивилівської міської ради народних депутатів у 1992р. з ініціативи голови районної «Просвіти», депутата міськради Д.Кравця вул. Чапаєва перейменована на вулицю Грицька Чубая (рішення № 47 від 5 березня 1992р.). Згодом завдяки зусиллям депутата міської ради, поета Миколи Пшеничного вулиця Грицька Чубая з'явилася в місті Дубно, де він друкувався в районній газеті «Червона зірка», а також був членом літературного об'єднання «Серпанок» при районній газеті.

Дубенська «Просвіта» започаткувала премію його імені, лауреатами якої стали Галина Квітка з села Варковичі, Дмитро Кравець з м. Радивилова, Ігор Лозов'юк і Петро Вишневський з м. Дубно. В грудні 2000р. Спілка письменників Рівненської області (голова – Євген Шморгун) та правління обласної «Просвіти» (голова – Борис Степанишин) перейменували цю премію як обласну. Лауреатами цієї премії став професор РДГУ, голова обласної «Просвіти» Борис Степанишин та багато інших діячів культури області (П. Подолець, В. Стасюк, Є. Шморгун, С. Бабій, Р. Солоневський та інші).

Відділ науково-освітньої роботи Державного історико-культурного заповідника м. Дубно започаткував іменний фонд Грицька Чубая (започаткував 15 травня 1997р. до 15-річчя від дня смерті видатного українського поета і перекладача працівник музею Микола Пшеничний).

Ще в 1989р. автор пропонованої книги вперше на теренах Рівненщини в Радивилівській СШ №2 провів урок за творчістю Грицька Чубая, а також розробив систему уроків літературного краєзнавства про його творчість.

Спочатку в Радивилівській СШ, а згодом 20 квітня 1989 року в Козинській середній школі був проведений вечір із нагоди 40-річчя з дня народження поета і перекладача Григорія Чубая «У ХХ вік не просто жити». Приїхали зі Львова вдова поета Галина Іванівна Чубай, його діти Тарас, бард львівського естрадного театру-студії «Не журись», і Соломія, школярка, а також колишній товариш, львівський художник Роман Фіголь. Приїхали рівненські поети Микола Пшеничний і Микола Тимчак, дослідник біографії і творчості Г. Чубая, вчитель Червоноармійської СШ № 2 Дмитро Кравець. Галина Чубай із дітьми побувала в Березинах, сфотографувались біля хати, у якій у 1949р. народився Григорій (*діти вперше після смерті батька побували в його рідному селі. – Д.К.*).

Восени 1989 року з нагоди 40-річчя з дня народження Григорія Чубая в малому залі Рівненського обласного музично-драматичного театру було проведено літературно-мистецький вечір, організований головою комісії «Спадщина» (Миколою Пшеничним) при Рівненській обласній організації Спілки письменників України, обласною «Просвітою» ім. Т.Г. Шевченка (го-

лова – професор Рівненського педінституту Борис Степанишин) «В двадцятий вік непросто жити», де вшанували пам'ять талановитого поета. Зал був переповненим. На цей святковий вечір прийшли його земляки, однодумці, педагоги з Козинської та Довгалівської шкіл Радивилівщини, члени Спілки письменників Рівненщини, колишні літстудійці літоб'єднання «Серпанок», гості зі Львова, дружина Грицька пані Галина з сином Тарасом і колега по перу Неоніла Стефурак. Хвилюючими спогадами поділились журналісти Надія Ярмолюк і Григорій Дем'янчук, письменники Євген Шморгун (Рівне), Неоніла Стефурак (Івано-Франківськ), Олександр Ірванець (Київ), Василь Лящук (Рівне), художник Роман Фіголь (Львів), учителі П.Тарасюк і Б.Петровський. Вперше на Рівненщині Тарас Чубай, син поета, лауреат чернівецької «Червоної рути» 1989р., виконав чимало музичних композицій і пісень на слова батька.

У 1995р. на батьківщині Григорія Чубая, у Радивиліві, районна «Промісвіта» (голова – Д.Кравець), райдержадміністрація та управління культури району (В.Говоруха) уже втретє організували урочистий вечір, де щиро вшанували пам'ять поета-земляка. Це було незабутнє свято, на яке з'їхались гості з Рівного – члени літературної студії «Волинські литаври». Серед них земляки поета – Марія Яковчук, Василь Краснопольський та інші студійці, зокрема Тетяна Леус, Лідія Правосудова, Галина Капустинська. Завітав і товариш Гриця, з яким побратались у Львові, Василь Капустинський. Поезія земляка зібрала тих, хто знав поета чи хотів почути про нього щире слово: родину, друзів, мешканців району.

Влітку 2001р. в Народному домі в Києві на заключному концерті фестивалю юних талантів «Українська хата» кияни та гості столиці слухали «Вертеп», який читала донька Любові Колосової з Сумщини (саме там нині проживає рідна сестра Ірини Колосової, у якої Грицько переховував свій знаменитий «Вертеп» у Дубні). Чубай тоді вразив журі та глядачів. Згадується мертва тиша в залі й ті почуття, що всі пережили: відчай, біль, безсилля... Ніхто не вірив, що написано не про нас, теперішніх. А Чубай отримав найвищу нагороду вустами сільської дівчинки (її запросили на різні імпрези напередодні Світового конгресу українців та й на сам конгрес, щоби делегати відчули й пережили ті ж самі почуття).

6 грудня 2002р. вечір пам'яті поета відбувся в Рівненському державному гуманітарному університеті з ініціативи кафедри української літератури. В актовій залі закладу викладачі та студенти-філологи влаштували виставку творів Грицька Чубая, представили літературно-музичну композицію за його поезіями, підготовлену викладачем Л.Д.Полухович. Згадували про поета, розповідали про добу, під час якої йому довелося жити, письменники Степан Бабій та Євген Шморгун, науковці Мойсей Гон і Дмитро Кравець.

А в Козинській школі на Радивилівщині 7 грудня 2002р. урочисто відкрили меморіальну дошку Грицькові Чубаю (*світлина про цю подію подаємо в додатку – Д.К.*). Нещодавно останки Грицька Чубая, завдяки старанням дружини та дітей, перепоховали на Личаківському цвинтарі Львова неподалік від могили В.Івасюка: в 11 кварталі (*фото подаємо в додатку – Д.К.*).

За висловом В.Морозова, на цвинтарі виник напівмістичний «Бермудський трикутник», який поєднав могили трьох митців: композитора Володимира Івасюка, актора Богдана Коха та поета Грицька Чубая. У цьому трикутнику зупиняється і провалюється в безодню Час та ущільнюється Простір. Люди приходять сюди, аби подумати про вічне й нетлінне.

Шлях Поета, або «...Усе стає справжнім лише під осінь»

Грицько Чубай, вважаючи мистецтво найважливішою життєвою справою, був переконаний у їх внутрішній близькості (мистецтва й життя), тому вів безкомпромісну безперервну боротьбу за здійснення своєї місії поета, вважав її головним смыслом свого життя. Літературознавці та дослідники, учителі-словесники ще в боргу перед його поезією, адже взята в цілому творча спадщина вражає різнобічністю, силою і прагненням різними жанрами, філософськими роздумами передати внутрішні стани людського буття.

Спочатку коротко охарактеризуємо соціальний та літературний стан, на фоні якого довелося творити Г.Чубаєві. Соцреалізм, будучи вже приреченим, ще міцно тримав «оборону» у видавництвах і редакторських столах, де лежали списки авторів, рукописи творів яких не приймали до друку або ж, у кращому випадку, редагували до невпізнанності позалітературними органами наглядю. Особливої напруги процес ресталінізації досяг після прийняття постанови ЦК КПРС «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення, кінематографії, установ культури і мистецтва за ідейно-політичний рівень матеріалів, що друкуються, та репертуар» (7 січня 1969р.). Пізніше ідеологічна цензура вирішила цілеспрямовано вдарити по молодшому поколінню шістдесятників, припинивши друк книг Григорія Чубая, Василя Рубана, Василя Голобородька й Миколи Воробйова, поетів, які попри заборони та арешти 60-70-х років вирости в опозицію «офіційній літературі», обравши свій неповтор-

ний тяжкий шлях вольових імперативів, справжньої поезії, для якої не існувало «соцреалізму» й страху перед тоталітарним режимом із його біснுவатою системою примари комунізму.

«Шістдесятництво» після яскравого спалаху на зорі «хрущовської відлиги» розпорошилось під тиском тоталітарної системи, що відвела своїм речникам лише «вузькогалузеву» роль співців щасливого життя. Невелика частина з «шістдесятників», що не скорилася (І.Світличний, М.Руденко, В.Стус, І. Калинець та інші), прирекла себе на шлях перебування в соціалістичних в'язницях і «табірну» творчість. Частина поетів вибрала інший, не простіший спосіб протесту – довготривале офіційне мовчання. Наймолодша хвиля протестантів 60-х років була визначена постатями В.Голобородька, В.Кордуна, М.Воробйова, М.Григор'єва (так звану «Київською школою» поезії, до якої відносили ще Ігоря Калинця, а також Я.Довган цілком справедливо відносить і Грицька Чубая). В Антології української поезії другої половини ХХ сторіччя («Київ, «Гранослов», 2001) говорить, що «витіснені в запілля мистецтва представники Київської школи самоздійснювалися й надалі в достеменній поезії, позбавленій егалітарності, закомплексованості, відомої в еміграційних колах...».

Приблизно до кінця 60-х і середини 70-х років дослідники радянської літератури відзначають появу концептуалізму, який розглядається як течія модернізму.

У цієї течії щонайменше два витoki: концептуальне мистецтво (живопис, скульптура тощо) і так звана конкретна поезія.

Наприклад, В.Некрасов вважає, що концептуалізм «був завжди: завжди було спілкування автора з публікою, повідомлення автора публіці, просто матеріал твору все брав на себе і заступав, маскував ситуацію».

Всяке явище, різні естетичні феномени у вигляді зародка присутні в попередній культурі. Згодом реконструкція орієнтується не стільки на новизну в порівнянні до існуючого, а на «інакшість», що спирається на пам'ять.

Другим витокom концептуалізму називають – концептуальне мистецтво художнього андеграунда. Гриць, який сам був художником і постійно перебував у товаристві художників та інституту мистецтв, не міг не зазнати впливу концептуального мистецтва художнього андеграунда.

Позначилася на його поезії також естетика модного в той час на заході *сюрреалізму*, який, виріши на ґрунті європейської філософії екзистенціалізму, стверджував безглуздість світу, суспільних та моральних догм. Він був формою протесту митця проти технічної цивілізації, загальнообов'язкових форм суспільного життя, моралі, раціональних основ мислення та поведінки. Сюрреалісти прагнули витворити – шляхом заперечення та відкидання існуючих систем культурної комунікації – певну альтернативу.

Мистецтво, у їхньому розумінні, мало бути крайнім досвідом свободи від суспільних схем та обов'язків. Що більше – маніфестацією випадковості, непослідовності, абсурдності об'єктивної дійсності, яка щодня оточує нас.

Г.Чубай добре знав сюрреалістичну творчість – у малярстві та літературі, вона його захоплювала. Зокрема через переклади поет звернувся до драматургії й театру абсурду, популярного за кордоном. Його переклади таких п'єс авторства польського поета Т.Ружевича це підтверджують. У цей самий час (межа 1960-70-х років) Грицько Чубай сам пробує писати в душі сюрреалізму. У всякому разі, риси цього стилю помітні в його тогочасних поемах («Відшукування причетного», «Марія», «Говорити, мовчати і говорити знову»).

Мистецтво глибоко вдивилось у тотальну знакову систему офіційної «совєтської» культури не тільки як в реальність, а й у її образ, породжений керівною ідеологією, а також у сам механізм формування фальші (брехні) й приступило до демонтажу та деконструкції цього образу.

Багато літературознавчих видань називають Грицька Чубая одним із чільних представників неомодерністського дискурсу в українському андеґраунді 70-х років, самотутня поезія якого була витіснена на задвірки офіційного мистецтва й приречена на смерть, але продовжувала жити в заплілі, еміграції, оприлюднившись для рідної літератури та поціновувачів лише з середини 80-х років.

Неодноразово стригли творчість Грицька Чубая «під лінійку», стараючись зробити її без'язкою «...як і оті мої газонні цивілізовані родичі...» (поезія «Я Трава»), підрубували крила поезії, яка бачилася йому то «червоною потоптаною травою, то птахом підстреленим, а птах той ніяк злетіти не міг» (поезія «Так спроквола надходить...»). Тоталітарну систему, дійсність у цій поезії ліричний герой називає «найтіснішою на світі ніччю», яка хоче назавжди «заступити одним-єдине моє вікно.» Ліричний герой (та й Грицько) звертається до свого «я», виділяючи себе з-поміж усіх, хто не прозрів, хто не може бути «інакшим» //і я вже нічого, крім тої ночі, не бачу//. У цій поезії ліричний герой лише чує, як, неначе сумна мелодія «Постаті голосу», названа «червоною травою», «довго літає над нами» поза «очима», «руками», «вустами» ночі. Позбавлений права на освіту та на публікації навіть у періодичних виданнях, Грицько Чубай поринув у цю «ніч» – замовк на довгих п'ять років. Вимушене мовчання було властиве й іншим поетам, зокрема Ліні Костенко (починаючи з початку 60-их років і аж до 1977р. – збірка «Над берегами вічної ріки»), яка була незламною для впливу влади й не захотіла творити їй на догоду. Михайлина Коцюбинська, звертаючись до мотивів «мовчання», пригадувала безсловесне мовчання у час демонстрації фільму кінорежисера Параджанова 4 вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна», як форму протесту проти арештів

української інтелігенції: «Я це вважаю якимсь Рубіконом. Принаймні в шляху, моральному становленні багатьох. Бо не одна я така була, кому довелося покутувати це просто вставання безсловесне. У багатьох людей після цього сталася просто зміна долі. У мене почалося з цього дня...» (М.Коцюбинська Нецензурний Стус. - ч.2. - С.54).

Характеризуючи ці обставини у вступній статті «Українська поезія кінця 50-90-х років у віртуальному інтер'єрі», Юрій Ковалів пише: «У такій ситуації виникла течія «тихої лірики» як спроба уникнення фальшивих версифікаційних інтонацій, яким протиставлялася поетизація побуту (І.Жиленко, В.Затуливітер, В.Осадчий, Н. Білоцерківець та інші) або натурфілософські медитації, як-от у схильного до автологічного письма Л.Талалая, або ж до іронічних пасажів (Г.Чубай, О.Лишега та інші).

Ця несильна, але відчутна сила захопила декого з колишніх «шістдесятників», зокрема Миколу Вінграновського, Івана Драча (зб. «Теліженці»). («Антологія української поезії другої половини ХХ сторіччя». - К.: Гранослов. - 2001. - С.8). Інший літературознавець Я.Довган вважає, що в українській літературі останнього тридцятиліття постать Г.Чубая співмасштабна постаті Т.С. Еліота в літературному англословному корпусі. Антологія української літератури, видана 1994р. у Варшаві «Рибо-вино-кур» (упорядник О.Гнатюк) ввела до антології авторів В.Стуса, І.Калинця, Г.Чубая, О.Лишегу, Ю.Андруховича, І.Малковича, В.Голобородька, М.Рябчука, О.Гриценка, М.Павлишина. Антологія блискавично зникла з книгарень і суттєво змінила уявлення польських читачів і критиків про українську літературу останнього тридцятиліття, спричинила велике зацікавлення творчістю письменників України. Довгий час існувала оця грань у мовчанні поета, основою якої є невидимий, але міцний зв'язок поміж двома полюсами однієї модальності: «Говорити, мовчати і говорити знову», яка все одно проростає «травою» попри «ваші асфальти», тобто, вимовленим вголос (чи написаним) словом, яке все ж таки буде почуте.

Незважаючи на репресії та заборони, творчу еволюцію Григорія Чубая слід уявляти, як рух по висхідній. Поет ніколи не зазнав перелому чи радикальних змін. Його поетика, вироблена вже з перших творів, зазнала послідовного розвитку, збагачуючись новими елементами, але не відкидаючи нічого цінного.

Ми виділяємо в ній *чотири* найважливіші пункти творчої еволюції Чубая. Кожен з них відображає певну стадію творчих пошуків. Кожен також тісно пов'язаний з біографією поета, тим життєвим досвідом, якого йому довелося зазнати у відповідний період.

1. Рання лірика (1962-1968). Уходження в храм поезії відбулося тоді, коли юному авторові виповнилося лише дванадцять років (перші публікації в районній газеті). Хоч у творах цього періоду ще можна пізнати

сліди учнівства Г.Чубая, вони вже цілком оригінальні й виразно виявляють самобутній талант лірика. У цей час юний Чубай розвивається в руслі поетики шістдесятників, яка найбільш благотворно позначається на його віршах.

2. Поема **«Вертеп»** та перша (рукописна) збірка **«Постать голосу» (1968-1969)**. Ці твори вже наочно показали настання творчої зрілості і відкрили поетові, замість визнання і слави, шлях переслідувань, порожніх обвинувачень та замовчувань. «Вертеп», який Грицько найчастіше виконував у цей час у товаристві друзів (у Рівному, Дубні, Радивиліві, також у Львові), став його візитною карткою як поета. Ця поема засвідчувала, що в Чубая справді виробився сильний поетичний голос, він справляв вибуховий вплив на оточення, справляв враження великої поезії. А це сприяло вірі в себе та своє покликання, що було дуже важливим на фоні політичного цькування.

3. **Поєми та поезії**, а також переклади, написані (також – відшліфовані) у Львові на межі 1960-1970-х років (конкретніше – **1969-1972**). Саме в цей час різко змінюється політична ситуація в країні, починаються арешти та судові розправи над дисидентами. «Справа» Г.Чубая фігурує серед актуальних на той час у діяльності львівського КДБ. Переживши важкий шок від слідства, «вибивання» показань, оббріхування та підлості, Чубай перестає писати. Він упадає в глибоку творчу депресію.

4. Період **1975-1982** років. Спроба повернення в літературу відбувається наприкінці Чубаєвого життя. Конкретніше її початком вважаємо 1975р., коли було написано поему **«Говорити, мовчати і говорити знову»** – останній видатний твір поета. Через кілька років він вступає на навчання до Москви, у зв'язку з чим виконує нові переклади, редагує попередні твори та укладає їх до видання, мріючи про зміну політичного режиму та можливість опублікувати свої твори. Але цей проект залишився незавершеним, навчання в Московському літінституті перервала трагічна смерть поета, навесні 1982р.

Григорій Чубай належить до того рідкісного типу талантів, які не потребують довгого часу учнівства і одразу ж заявляють про себе на повний голос. М.Рябчук заявляє, що Чубай з'явився на публіку готовим генієм. Однак це не зовсім так.

Якщо придивитися уважніше до ранньої творчості, то виявиться, що Грицько не відразу, а поступово виробляв авторський голос, свою власну естетичну школу. Інша справа, що досі ми про цей період учнівства практично нічого не знаємо. Сам Чубай і пізніше доклав чимало зусиль, щоб приховати свої проби пера наймолодшого віку. Виявом його надзвичайної, жорсткої вимогливості було те, що навіть до рукопису першої збірки поета «Постать голосу» не потрапило багато творів, які були позитивно

оцінені в літературно-критичних оглядах, де Грицька хвалили. Вони залишилися лише в публікаціях у періодичній пресі Рівненщини (зокрема районних газетах Радивилівського та Дубенського районів) та в авторових чернетках і навіть по смерті поета не всі надруковані.

Перші поетичні дебюти Чубая – щоправда, малосамостійні – дають змогу зазначити, що, окрім незвичайного таланту, юному поету властива вимоглива велика духовна праця, яка залишалася прихованою – багатогранне читання, студювання, навикання у слові. Ще в досить юному віці Грицько писав цілком «дорослі» вірші, які дивували зрілістю мислення та свіжістю поетичних образів. Так, у спогадах колишнього працівника рівненської обласної газети «Зміна», а пізніше «Червоний прапор» Євгена Шморгуна, ідеться про виїзне засідання працівників редакції в Дубні та зустріч із літстудійцями місцевої районної газети «Червона зірка». Усі були вражені й приємно здивовані, почувши поезію Г. Чубая «Голубинь», і не могли повірити, що її таки написав школяр (маститі журналісти та письменники між собою говорили, що вони так написати не можуть). Сам автор у період ранньої творчості втримується від оцінок власного поетичного доробку.

Переглянемо творчі устремління юного поета, що стали предтечею, здавалося б, дивного феномену Чубая.

Сповнений віри в щасливе завтрашнє ліричний герой у рядках поезії Г.Чубая «Новий день», яка була написана 13-річним початківцем у 1962р. (про цю поезію згадує в огляді поетичної творчості «Мир, праця і лірика» О.Гаврилів газети «Червона зірка» за 16 лютого 1963р.):

*Сміється сонце з висоти,
І радість підплива до серця
мого.*

*Країно наша! Тобі цвісти
У щасті дня нового.*

Молодий поет у своїй творчості висловлює почуття любові до Батьківщини, захоплюється величчю і красою людей, пише ще 13 серпня 1963р. про щастя працювати на благо суспільства та народу:

*Як радісно думать про те
щохвилини,
Що я для народу працюю
й живу...*

В інших поезіях, написаних наступного 1964 року, «Громи», «Аплодує дощ...», «У здивуванні знов стою німому» суть ліричного героя розкривається через єднання з природою, через відчуття спільного й рідного з нею.

Як відомо, в ліриці життєві явища змальовуються через почуття, переживання, роздуми, які викликані суспільно-політичними подіями, картинами природи, особистими моментами в житті людини.

Аналізувати ліричний вірш – це означає заглиблюватися в його поетичні образи, спостерігати, як змінюються почуття, настрої ліричного героя.

У поезії «Безсоння» автор у деякій мірі показує свої життєві будні. Він, натомлений щоденними турботами, розчарований навколишнім, не може заснути вночі. Адже тоді його «обступить вдень побачене кругом». Його тривожить доля України, доля рідного народу. Він ніби промовляє до нас, нащадків, чому символ України – тополя – тепер «з обрубаним верхом». Коли це закінчиться і настануть кращі часи?

Знайомлячись з поезією «Безсоння», кожен з нас прокладає місточок і в наше сьогодні, оцінює описане з погляду сучасного суспільного устрою. Чи немає і тепер того, що не задовольняє нас, що хвилює? За тематикою і провідними мотивами ця поезія належить до громадянської лірики. Автор використовує різні художні засоби: епітети (химерні тіні, піч сивоброва), метафори: тіні прикочують, обступить побачене, що увиразнює образи поезії. У ліриці Грицька Чубая раннього періоду завжди присутня індивідуальність, людина – ліричний герой, як справді дієвий компонент естетичної структури твору. Від авторського монологу «я» поступово переходить до іншої форми вираження авторської свідомості – «хтось», «той», «вони», через ліричну анонімність, яка тільки завуальовує ліричного героя.

Щоразу більше посилюється віра в силу Духа. Коли в самвидавній книжці «Постать голосу» це окреслюється лише постаттю пророка Єремії, то згодом поет звертається до біблійного образу Марії, образів Чоловіка та Жінки як божественного творіння, і вже в поемі «Відшукування причетного» – до образу Віри, тричі повертаючись до вислову «Христос воскрес!». Саме віра в торжество високої людської моралі, віра в Бога надає ліричному героєві поезій Г.Чубая можливість вистояти.

Осягнути таїну творчості Григорія Чубая так само складно, як не можна пізнати за суто механістичними принципами організовані існування з їхніми внутрішніми можливостями, не підпорядкованими жодному намірові людей, а лиш законам природи, так як, скажімо, ріст трави (цей образ є в уже згадуваній поезії «Я Трава»). Це не вірш, це сповідь, але не зізнання, а крик душі. Автор апелює до свідомості чоловічка з горіховою шкарлупою замість серця. Ми можемо цей вірш читати, уявляти траву, бульдозери. Але все це марно. Моя вам порада: хочете пізнати свою сутність, опустіться на дно свого серця. Відчуйте себе травою при дорозі, запиленою, зім'ятою, спраглою сонця і води, яку можна витоптати в момент.

Відчули? Ви не претендуєте на аромат троянди, на красу соняшника, на могутність дуба? Ви слабкі, зелені паростки, але ви зростаєте з непереможним бажанням жити і вітати світ зеленуватою усмішкою на стеблі.

Згадайте Сквороду, його мотив духовної свободи. Чи можете сміливо сказати, що ви не в'язень? Чому саме ця проблема була актуальною для Грицька Чубая? Чи це пояснюється тільки його молодістю? Відповім словами з Біблії: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне», «Перші стануть останніми, а останні – першими».

Чи не виникало у вас колись бажання зробити щось таке, щоб здивувати навіть себе самого? Чи доводилось відчувати страх, будучи не таким, як інші? Вам допоможе Грицько своїм щирим віршем «Я – трава».

Спробуємо простежити структуру вірша. Розпочинається він і закінчується одним і тим же висловом «Я – трава». Чи не відчувається спільність з виразом «альфа і омега»? Вдало відтворена динаміка руху: трава по пояс, по шию, по очі...

Щиро кажучи, композиція вірша причаровує, дозволяє кожному, як читачеві, відчути свою неповторність, особливість. Автор довіряє мені свою духовну суть («я вища од вас. Я трава»). Ми – люди, ми боїмося такого природного і простого, як зелена трава. Саме в такому плані ми й бачимо інших. Отже, не забуваймо, що трава приходить «нагадати, що ви все-таки люди і що ви також повинні щодня рости», бо саме завдяки цьому нас зможуть відрізнити від тварин. Це вірш, де закінчуються декорації. Це правда.

Мотиви та образи поезій Грицька Чубая дають можливість говорити про усвідомлення поетом свого місця й призначення. Григорій Чубай уже в пору ранньої творчості був свідомий масштабності свого таланту й відповідальності за слово, оте «молоде, чесне, нерозбазарене слово», як пізніше означив його поезію Микола Вінграновський. Серед Чубасвих тем виділяються такі, як громадянське покликання поезії, тривога за долю України, роздуми про втрату людського в людині, загрозу новітньому гуманізму, тривожні відгуки недавньої війни (він дуже тяжко переживав трагедію війни, безглузду загибель мільйонів людей, знищення пам'яток культури), експресія інтимних чуттів юнацької закоханості. Більшість поезій містили своєрідну відповідь на ті питання, які поставили перед людством великі соціальні потрясіння.

Сміливе, новаторське письмо Чубая не могло не дивувати чи навіть вражати. Ми не будемо детально аналізувати мову його поетичних творів, але наведемо лише декілька моментів, що стосуються своєрідної манери письма Грицька: відсутність розділових знаків, вільний вірш (верлібр), суржик («писатель», «трудящийся», «смастрелі учителя» та інші), власні неологізми («паперовометалевідерев'яні вуста» («Речі»), «сміється роже-

вобоко» («Той, що певний»), «однаковішаємо» («Сутеніє»), «листопадово очі заплющу» («Світло і сповідь»)… Він використовує химерно архаїзований правопис, частини мови в невластивих їм ситуаціях, без розділових знаків, складні образи. Чубаєві поезії складні й не завжди навіть словники та ерудиція зможуть допомогти осягти дійсний зміст образів. Потрібно знову й знову вертатись до тексту, входити в смисл кожної з десятка алюзій доводиться довго й у муках. Як згадає художник Кох, один із приятелів поета, Чубай хотів творити поезію «мудру, важку і непрозору, у котрій би всього було багато».

Автор прирік усіх, хто хоче насправді глибоко розібратись у творчому доробку, власне в авторських хитросплетіннях, копатись у бібліотеках, перечитувати філософську літературу для того, щоб осягнути сказане ним у своїх поезіях. Розв'язання вузлів-образів недостатнє, бо ще ж потрібно все сплести в суцільний малюнок, відтворення якого автор чекає від читача. І коли смислова домінанта алюзій знайдена, тоді приходить радість пізнання, радість виходу з лабіринту замислу поета.

Розглянемо кілька поезій філософського спрямування. У вірші «Невідомий», де насамперед чітко простежуються біблійні мотиви, автор не називає конкретної особи, але під тим «хтось» відчувається не проста людина, а якась вища сила. Ми не знаємо, що це за сила, але щомиті чекаємо на неї. Назва вже ніби підказує відомість, бо інакше не могло б з'явитись поняття «невідомий», тому ліричний герой замінює це слово на інше – безіменний. Цей безіменний і невідомий володіє великою внутрішньою силою. Очевидно, саме це лякає тих, хто має не просто прізвища, а ще й титули та привілеї. Вони злякались і з новоявлених «вибудовують ковчег», аби врятуватися не розумом і талантом, а лише завдяки своїй доблесній «пильності». Позицію ліричного «я» автор ховає за маскою іронії (слова «нас непогрішних, нас праведних нас святих безневинних…» підсилюють іронічне). «Новоявлені» – це, мабуть, люди, події, з яких по суті й виткана історія людства, тобто ті, що зробили вагомий внесок у розвиток суспільства.

А інші – сірі миші, які дійсно тикають у новоявлених пальцями, і з їхніх імен вибудовують ковчег осуду, задля власного спасіння.

У іншій поезії, що має таку незвичайну назву «Коридор із дверима завбільшки в око», автор висловлює своє невдоволення буттям, що вже вказує на депресію ліричного героя. При її прочитанні приходить розуміння, що насправді йдеться про інше.

Автор використовує інверсований порядок слів («люди ми»), метафору («ми були випадковими слізьми, що викотилися і «згадали»), антитезу (світ ліричних героїв у «коридорі», і тих «щасливих»), поєднання непоєднуваного «щасливі-нешасливі». Використовуються символи-образи: две-

рей, стін (як ізольованого простору), сліз (як гіркого присмаку), ляскання язиків (як людський осуд).

При читанні постає картина: двоє з певних причин змушені знаходитися разом, у них немає іншого виходу. Вони щасливі й нещасні водночас, але вороття немає. Вони доступні й недоступні водночас для тих, хто їх бачить. Тобто їх сприймають, бо «не можуть сюди увійти». Поетичний світ Чубая не обмежує читача в почуттях і створює невичерпний світ варіантів рецепцій.

Механізм саморозвитку літератури полягає в тому, що поруч із прихильниками традиції завжди з'являються ті, які критично відгукуються про попередників та готові радикально змінити утверджений літературний стиль. Хотіли б ми чи ні, але змушені констатувати, що при аналізі літератури та її творців на будь-якому етапі обов'язково є літературне покоління спадкоємців певних культурних традицій та частина (іноді це зовсім невелика група) митців, які заперечують ці традиції в мистецтві й утворюють нові (інакшість).

Українська література була і є невід'ємною частиною літературних процесів світового письменства. Як би не хотіли ідеологи радянських часів відгородитись від світового літературного процесу, традиції світової літератури розвивали поети, представники українського андеґраунду (потаємної, підпільної літератури), чільним представником якого був Грицько Чубай.

У різні часи в літературних процесах проявляли себе представники літературного покоління, яке було чимось не схожим на своїх сучасників. Це «втрачене покоління» в Німеччині, «іспанська генерація 30-х», покоління китайських «хунвейбінів», покоління 60-х років Чехословаччини. В Україні таким літературним поколінням були «шістдесятники», на долю яких випала «хрущовська відлига», що й сформувала інакшість порівняно з попереднім літературним поколінням.

Широковідомі у вузькому колі шанувальників представники тогочасного андеґраунду дуже близькі за духом до літературного «втраченого покоління», бо довелось їм творити в час відсутності свободи та історичної перспективи. Гриць ішов далі від шістдесятників, яких сприймав, з одного боку, з любов'ю, з іншого – критично. Свою думку про шістдесятництво він висловив поетичними рядками вірша з символічною назвою «Колискова»:

*Вилітає сни та й штири
світить місяць вдалині
спить збанацький у квартирі
а тичина у труні*

*вклались критики під возом
в трансі самоприспання
спить Коротич під наркозом
в сні сідає на коня*

*спи ж і ти архітектуро
спи хрещатику коханий
спи моя літературо
я сьогодні зовсім п'яна*

*спи мій любий ніжний драче
спи павличко мій байстрюче
мама піде та й заплаче
мама рученьки покруче*

*мамі небо нині синє
мама нині дуже вбога
може піде попідтинню
пошукає Хвильового.*

Грицько Чубай належить до тієї частини письменників молодшої генерації 60-х років, котрі не пішли на компроміс чи співпрацю з владною ідеологією, не вдалися до конформізму й валенродизму, а одразу відверто стали супротив системи, за що заплатили довгим «мовчанням», власною свободою, а то й життям.

Саме така позиція дала йому моральне право звернутися до інших поезією «Колискова», де дійовими особами виступили письменники, які пішли на співпрацю з радянським тоталітаризмом з метою самозбереження і пасивного опору.

Чи вважав їх Грицько Чубай новітніми Валенродами на кшталт ліричного героя Адама Міцкевича з однойменної поеми «Конрад Валенрод», який свідомо став на співробітництво з ворогом, щоб згодом, увійшовши в довіру, завдати йому нищівного удару. Спочатку в очах рідного народу Валенрод був зрадником, а став героєм-патріотом і, навпаки, для тевтонів став зрадником. Тобто витлумачення будь-якого вчинку залежить не тільки від світоглядної позиції. Уважно прочитавши цей вірш («Колискова»), можна з певністю сказати, що автор (Г.Чубай) ставитися до них сердечно й без тіні зневаги чи зверхності.

Усі, хто мав можливість хоч на мить відкрити завісу кордонів Радянського Союзу, або ж хто змалку мав змогу завершувати освіту в Європі (навіть на окупованих до 1939р. поляками українських землях), або ж

мав змогу читати літературу, малодоступну іншим, хто змалку всотував класичне мистецтво, хто серед європейського авангарду почувався не-наче вдома, – не могли не стати потенційними читачами й спільниками Г.Чубая.

Ігнорувались універсальні людські цінності. Послідовниками системи ставали й люди, які «виросли вище газонної трави», що «постійно полив-лась» (вислів із поезії «Трава») або з лицемірства чи бажання зробити кар-’єру, декотрі зі страху, а значна частина – із безнадії, розпачу, цілковитої апатії. Цьому сприяли політичні вбивства, репресії, заборона друкуватись, створення ворогів народу з допомогою «всенародного осуду».

Варто лише раз продати свою душу, і це означає – кінець. Наявність двох нерозривних сторін у людському житті: видимої та прихованої стає однією з найважливіших причин компромісів.

Компроміс – це неначе петля, що спустилася на капроновій панчосі згоди на співпрацю. Петля, біжучи, невпинно, заплутує душу остаточно. Тому ліпше мовчати.

*Ми компромісимо
О як ми компромісимо!
Ми компромісні зовні і в душі
Сліпих ідей глибке болото місимо
І ліпимо кустарницькі вірші.*

Хоча критичний підхід не означав для Чубая відмову від глибокого пізнання більшості представників літературного покоління: захоплювався непересіченим талантом, неповторністю, досконало знав їхню творчість. Свідченням раннього пізнання навіть маловідомих, а то й заборонених творів, є те, що Грицько ще в шкільні роки любив читати напам’ять майже всі поетичні твори Василя Симоненка (найчастіше - «Дядька затримали, а чи ввіймали»), Богдана-Ігоря Антонича, Євгена Плужника, поезії інших авторів. Та водночас критично оцінював шістдесятників, зокрема їхню непослідовність та пізнішу співпрацю з офіційною ідеологією. Він ви-робив свій власний голос.

У малій енциклопедії актуальної літератури «Плерома» про Грицька Чубая говориться не тільки як про поета, перекладача, а й одного з цільних представників НМ-дискурсу у львівському андеґраунді 70-х років. У хре-стоматійному додатку цього видання вміщена його поема «Марія» (в-казується дата написання – 1971р.). Наголошується, що творчість Г.Чубая справила величезний вплив не стільки на поезію, скільки на «самоусві-домлення» деяких вісімдесятників.

Володимир Єшкілев у своїй статті про НМ-дискурс («Плерома». Мала

енциклопедія актуальної літератури. Проект «Повернення деміургів». - Івано-Франківськ: Лілея-НВ. - 1998. - С.81-82, 119) звертає увагу дослідників, що тільки в постшістдесятницькій ситуації, з іншого боку – у львівському середовищі зламу десятиліть (І.Калинець, Г.Чубай) в епоху Київської школи поезії, немодерністський знаково-образний комплекс розгорнувся до проблематики ціннісного списку та креативних практик повноцінного мистецького дискурсу. Остаточо його оформили «вісімдесятники»: І.Римарук, М.Рябчук, В.Герасим'юк, І.Малкович, О.Забужко, В.Медвідь, Я.Довган та інші. Характерним явищем НМ-дискурсу у 80-ті роки стало співіснування та взаємодоповнення креативних корпусів НМ-дискурсу та ПМД-80. На 1997 рік НМ-дискурс серед дискурсів української літератури посідає провідне місце серед продукуючих авторів.

У зарубіжних країнах літературна критика скупо відгукувалась про українську літературу, бо лише після розвалу імперії, назва якої Радянський Союз, творчість поетів, згаданих у «Плеромі», стала доступною для літературознавців і звичайного читача (це вже згадувані «Вісімдесятники. Антологія української літератури.» під редакцією І.Римарука та «Рибо-Вино-Кур» (Rybo-Wino-Kyr. Antologia literatury ukraińskiej ostatnich dwusziestu lat) – упорядкована О.Гнатюк і видана 1994 р. у Варшаві видавництвом «Swiat»). У першу ввійшли сорок імен, а в другу – В.Стус, І.Калинець, В.Голобородько, Г.Чубай, О.Лишега, Ю.Андрухович, І.Малкович. До того, як Україна здобула незалежність, лише деякі твори Грицька Чубая потрапили за кордон нелегально, завдячуючи друзям. Тому рецепція творчості обмежилась лише статтею Данила Струка. Тільки після 2000р. почали з'являтися критичні статті про творчість поета.

Чубай ухорився у літературу із загостреним почуттям відповідальності за слово, яке повинно бути невинним і вагомим. Грицько не мріяв здобути «синицю в жмені», добре й спокійно жити вже сьогодні, зійти на манівці, друкуватись на догоду владі. Його душа прагнула високих ідеалів – «журавля в небі». Компромісів бути не може! Очевидно, таке переконання формувалося не стільки риторикою народницько-імітаторських суспільних ідей, що нею були переповнені газети та публічні промови 1960-х років, скільки всім нелегким, драматичним досвідом дитячого пізнання світу серед заборонених і «репресованих» у слові тем справжнього життя.

*Шукаю в народі
Яскравого слова,
Щоб віршем натхненням
Йому вернути...*

У художньому вираженні тема України спочатку постає в Чубая природно, невимушено: «Ти синім небом дивишся на мене, // Щоб я, бува, душою не зачах» («Україні»). Але згодом глибоко філософським образом – «тополю з обрубаним верхом» («Безсоння»). Поет переживає патріотичне почуття глибоко, по-справжньому, з нотками переболілої гіркоти. Тут уже виразно відчутна власне чубайвська інтонація. Та чи не провідним мотивом раннього Григорія Чубая є мотив призначення людини, правди й людяності та, зрештою, виродження. Це той біль, який споріднює його з громадянською традицією української класичної поезії Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Грабовського, який у результаті духовного паломництва приводить до прагнення змінити світ, протиставити його виразкам духовну рівновагу реального очищення:

*Тополиносте вогню мого одчасна,
Будь вогнем не з виду, а воістину!*

Роздуми про людське в людині, про її моральне падіння, утечу від світу й від себе, невміння й небажання протистояти розтлінному та брехливому радянському соціуму набувають драматичної напруги в низці юнацьких поезій («Ми компромісимо...», «Балада про втечу», «В двадцятий вік непросто жити» та інші). Можна подивуватися, наскільки вдало й по-новому у творчості юного поета звучить складна тема екзистенційної природи людини, яка бореться з собою, шукає себе і зраджує собі. Герой Чубая в ліричному творі «Балада про втечу» тонко відчуває ту ледь вловиму межу входження у світ розщеплення особистості й вміло відділяє правду від фальші, по-філософськи осмислює одіссею втечі від світу, щоб не дати ліричному героєві остаточно зійти на манівці й не втратити власне єство. Автор створив поезію з філософським підтекстом, адже порушив важливу життєву проблему – людського життя і його смислу.

Ліричним героєм твору є людина, яка має бажання втекти від самої себе, але цього вона зробити не може. Темою вірша є абсурдність людського життя, з усім властивим йому: радощами та болями. Найважливіша проблема, яку розкриває поезія, виокремившись від інших, - втеча від повсякденних турбот, нездатність досягнути таємниці буття, з його складними та жалюгідними перипетіями, полягає у втечі «самої від себе». Та цього ліричний герой зробити не може, оскільки пережити завжди буде з ним: «Та все, що її було – у неї вірило. Наздоганяло, щоби боліти». Часто душа прагне спокою, але його нема. Втрачається все, навіть біль, а тоді виявляється, що «зникла сама вона».

Ця поезія не могла б виконати свою роль без вдалих художніх образів, зокрема метафор («небо над нею дихало спрагло», «і людина тоді

побачила, що зникла вона сама...»); епітетів («синього неба»); перебільшення («на п'яти радощі наступали...»).

Настрій поезії наскрізь пронизаний мелодією суму і туги, адже проблема краху ілюзій, утрата реального життєвого вибору обертається втраченою себе самого, а відтак смертю самодостатньої особистості:

*І в душі вже ніщо не плаче –
Бо без болю душа німа.
І людина тоді побачила,
Що зникла
вона сама!*

Балади Грицька Чубая несуть читачеві драматичну гостроту і глибокий ліризм, що засвідчує кращі традиції української балади («Балада про очі», «Балада про вікна», «Балада про скрипку», «Балада про любов з першого погляду», «Балада про втечу»).

Не випадково більшість поезій циклу «Галактики очей» – балади. Цей жанр, як відомо, належав до найактивніших у поезії «шістдесятників». Досить згадати хоча б сміливі, експериментаторські балади Івана Драча.

Уважний погляд дає змогу побачити, як постає в його поетичному слові стиль, як твориться неповторний авторський голос, вирізняючись на тлі тогочасної літератури. Дійсно, окремі образи поета – з розряду поширених, і в них помітні прослідки популярної тоді публіцистичності: «...З твоїх знамен несучи вільне кредо», «Чи буде спів міцніший сталі, // Такий, що всі негоди витрима?», //»...Планета моя на весняній орбіті», «Несім для днів прозорість світлодумну», //«Для вечорів – розмай червоних крил». На цьому наголошує і Ярослав Поліщук, аналізуючи творчість Г.Чубая. Але згодом поет фіксує світ образами сильними. І такі образи густо яскравають у Грицькових віршах, а пошук їх веде його від щирої сповідальності до глибокої метафорики з екзистенційною печаттю «причетного», утаємниченого у вищий сенс речей, який зазвичай не відкривається непоетам (видимі речі, видимість речей, тіло і його видимість, видиме і невидиме, образ зорі тощо).

Як, наприклад, у поезії «Музика» в його поетичний світ вриваються звуки різних музичних інструментів: гобоя, віолончелі, скрипки, рояля:

*Десь у диві, у видиві вмовклих ночей,
у музичному лісі, на синім узліссі
цвіла, мов калина, віолончель
і пахло весною чиєсь піаніссімо...*

Музика проектується на внутрішній світ, сугеруючи відповідний настрій, відтворюючи мелодію душі.

На щастя, молодий автор на ту пору вже добре розумів, що його поезія житиме і підкорятиме серця незалежно від того, дозволять чи заборонять її до вжитку ідеологічні відділи райкомів партії. Але це, звісно, не повинно заступати драму невизнання; а пізніше й відвертого багатолітнього шельмування, що випало на долю поета.

Літературна критика творчості Грицька Чубая через маловідомість його творів за життя поета була надзвичайно скупою й не дає вже повного уявлення про творчу манеру поета. Окрім критичних статей у літературних оглядах на Рівненщині за життя поета, його творчість характеризували за кордоном у літінституті та у відгуках викладачів спецсемінару поетичної майстерності Анатолія Жигуліна, Петра Тарана-Зайченко у час навчання. Компенсацією за відсутність критичної рецепції творчості слугували листи, особисті зауваги друзів, обговорення на літературних вечорах, літературні взаємини. Грицько й сам аналізував як власні твори, так і поезію друзів та інших авторів не тільки в листах, а й у періодичних виданнях. Редакційні працівники, які не завжди були вправними літературознавцями, іноді відмовляли друкувати Чубая з власних амбіцій (на Західній Україні часто люблять повторювати таке прислів'я: на копійку амуніції – на карбованець амбіції). Мені й самому доводилось чути від деяких журналістів рецензії на вірші Грицька Чубая, написані ним у дитячі роки: «Я й сам міг би написати таких поезій тисячі».

«Вищість у літературі визначається не за належністю до якоїсь течії чи напряму, скажімо, до реалізму, романтизму чи класицизму, а ступенем наближення митця за допомогою цих «ізмів» до істини буття» (М.Наєнко. Юліуш Словацький в українській літературі).

Наближаючись, ми ніколи остаточно не зможемо підійти впритул до феномена цієї захоплюючої й великої особи, яка прожила коротке, дивовижне й самітне життя-містерію, залишивши після себе поезію та ідеї, історично значимі для української літератури ХХ століття, особи, яка своєю поезією та життям суттєво впливає на літературний процес і понині.

Кожен із причетних до життя і творчості Грицька Чубая безперечно талановитий і по-своєму оригінальний, але всі вони, попри те, що згодом стали визначними сучасними поетами чи критиками – Микола Рябчук, Костянтин Москалець, Олег Лишега, Василь Кашка та інші, не уникли його (Г.Чубая) впливу, прямого чи опосередкованого, іноді, можливо, не підозрюючи, вслід за ким і завдяки кому кожен із них грає саме цю роль, а не іншу, що йому дісталась у житті-театрі. Та найкраще звернімося до спогадів друзів Чубая.

Без Чубая цей театр, можливо, був би іншим – на сцені показували

б іншу виставу. Він один міг виконати кілька головних ролей, випробувавши себе в декількох найтяжчих амплуа. І залишився актором-загадкою, актором єдиного містерійного дійства – власного короткого життя.

Для людей, котрі його оточували, навіть дуже близьких друзів, не завжди були зрозумілими закони, що керували його долею, долею поета, постать голосу якого становила реальну загрозу для спокійно-сонного тік-такання заведеної саме так, а не інакше, суспільної свідомості, бо «Тоді як наша цивілізація спала й дивилась блаженні сні...», він «...виніс їй вирок» – загрозу, що вибудувала навколо нього стіну неприязні й несприйняття не лише ревними сторожами влади, а й оточенням.

Переслідування ще зі шкільної лави, арешти, відмови в друкуванні загартували його, і не маючи змоги друкуватись легально, він стає чільним і найцікавішим представником українського андеґраунду (про це йдеться в джерелах, які ми вже згадували: «Плерома», «Антологія»). Починаючи від своєї першої рукописної збірки «Постать голосу», видрукованої Петром Цециком на друкарській машинці рівненського «Інтуриста», і до П'ятикнижжя «Говорити, мовчати і говорити знову», що було укладене у Львові, ліричний герой Чубая переживає рух людського духу від простих його форм (буденне життя) до осягнення свого місця у світі, смислу буття, уваги до високих переживань, до найвищих станів буття на рівні екстазу та пророцтва. Екстатичне піднесення – найвищий стан буття.

«Так, залишаючись самим собою, зовсім самотній на своєму життєвому шляху, поет здобуває для свого народу істину – сам за всіх, і тому здобуває її істотно» (Мартін Гайдеггер «Сутність поезії»).

Уже в той час поет звертається до аналогії Старого Заповіту – П'ятикнижжя, а також до Біблійного персонажа – пророка Єремії. Чому саме до цього образу звертається Грицько та його ліричний герой? Відповідь на всі запитання слід шукати в поетичних творах.

Поезії Чубая властива нестандартна мудрість, далеко не завжди сприйнятна (суспільством) оточенням, ясність, але ясність особлива, яка іноді випадає з сучасної свідомості. Ми відчуваємо захоплюючу складність і глибину його натури. Адже його образи викликані не тільки біографічними деталями, а й глибоким захопленням музикою, філософськими течіями, ідеями й творчістю чільних представників світової літератури. Внутрішнє творче спрямування виходить за межі горизонту сподівань, а отже, й за межі історичного часу.

Якщо уважно вивчити збірку Г.Чубая «Говорити, мовчати і говорити знову», яка була укладена самим автором ще за життя як збірка і як проект дипломної роботи в літературний інститут ім. Горького (про це йдеться в листах Грицька, записах Анатолія Жигуліна в перевідній характеристиці

Грицька за 1980р., 2 курс навчання, спогадах Миколи Рябчука та есеї Костянтина Москальця), то можна зрозуміти, чому саме на початок П'ятикнижжя він виносить цикл «Постать голосу», а поезію під аналогічною назвою ставить як програмну поезію – першою.

Ліричний герой говорить про усвідомлений поріг, перелом у його свідомості, який стався в юності («а вчора вдосвіта // прийшла до мене // постать мого голосу ...»), і схвалив свій вибір в душі («я пшона тобі винесу // зелена пташко»). Таким чином він кинув виклик існуючій системі й твердо обрав свій шлях, устелений тернами, стражданнями й вселенською любов'ю.

Найважливіший розділ книги – це «Плач Єремії», у якому ліричний герой ототожнює свої пророцтва з пророцтвами Єремії, у такий спосіб наближаючи себе до сонму пророків. Має рацію К.Москалець

Зрозуміти й осягти душу ліричного героя, а отже, і реального автора навіть для того, щоб лише наблизитись до них, без знання біографії поета, важко, а то й не можливо. Лише велич могла змусити його якийсь час мовчати, щоб згодом заговорити знову. І не тому, що був вражений арештами й судом над Калинцями (зрештою, не тільки Калинцями – В.Чорновіл, В.Стус, М.Горинь та інші), а тому, що не міг писати на догоду страшній владі, бо не зломився за нелюдської системи.

Тільки великий поет міг відмовитись піти в літературне життя килимом, догідливо розстеленим під ногами влади. Він свідомо обрав заметіль і хурделицю, що й нелегко було встояти на ногах. Достатньо уважно вчитатися у зміст його поетичної творчості, щоб здогадатися про життєвий шлях, а особливо про найважливіший його момент: готовність до випробування стає такою великою, що в разі затримки посил руйнуватиме внутрішній світ Грицька (лише творчість здатна сублімувати ці почуття). Цей стан підсилювався і хворобою поета, через яку, власне, його й не могли забрати в армію або ж арештувати на довгий час, відчуттям короткочасності життя. У поезії «Скрипучі двері пам'яті причинені...» ліричний герой промовляє про себе в минулому.

Ним керує відповідальність перед істиною. «Ми компромісимо, о як ми компромісимо // ми компромісимо і зовні і в душі // сліпих ідей гливке болото місимо...» Саме ця величезна відповідальність перед усім людством кличе ліричного героя до мужності, спонукає стати вільним духом, провести переоцінку цінностей і заглянути в прийдешнє. Саме в такому стані з'являється знаменитий «Вертеп», у якому ліричний герой сприймає себе як небезпечний знак питання, який кісткою застрягає в горлі недосконалого суспільства, оманливої влади. Йому дуже важко давати оцінку як собі, так і суспільству, оточенню. Ця оцінка приходиться у неспокої, в сумнівах, у спробах.

У цій поемі автор сконцентрував і одкровення, й імпульс крику, і контраст світла і темряви душевних переживань, і страждання від усвідомлення конфлікту зі світом зла, іноді іронію, багатозначний натяк. Картина світу, що відкрита поетом зсередини, викликає не розчарування, а повернення всіх, хто не бачить її, до реальності, а відтак до прозріння:

*Кружляє світ. Мовчить, як треба крику,
І правда топиться в брехні чи не щодня.
Невже і я впаду у нього й зникну
Безболісно, безлико, навмання?*

Істерична стіна, збудована навколо «єго» ліричного героя. Цей стан можна влучно виразити словами Євгена Сверстюка: «І перед кожним різка альтернатива – бути або сином свого народу, або його лукавим наймитом і мародером».

Звертаючись до «Вертепу», у своїй статті «Крізь велику призму» Михайлина Коцюбинська зазначила: «Це вони лукаві наймити, довели Україну до екологічної кризи, це їх порожні душі – породження і водночас живильне середовище для національного нігілізму, культурного вакууму і войовничого споживацтва, коли, за визначенням Григорія Чубая в його геніальному «Вертепі», землю населяє «сила-силенна ходячих шлунків», які «лише ковтають і жують»... Це вони так поруйнували й позакручували дороги наші, що нелегко знайти ту з них, яка веде до храму.» (Євген Сверстюк. На святі надій. - К.: Наша віра. - 1999).

Поема «Вертеп» також була написана в дольвівський період. Вона, підсумовуючи творчі пошуки юного поета, засвідчила, що він уже не належить собі, став слугою Істини, яка проросла й заколосилась твором класичного рівня, шедевром. Гострота і безкомпромісність автора виявилися тут уповні. Масштабність подій, їхній всепланетарний характер не наче з початків існування (ще зачаття) заклали в характер ліричного героя здатність активно протистояти злу й залишатись самим собою від перших днів своїх і до останніх.

«Нічого сильнішого від «Вертепу» в тогочасній українській поезії я не знав – публіцистична риторика, яка приваблювала мене тоді найдужче, дивовижно поєднувалась у цій поемі з філософськими, екзистенційними мотивами, що я їх сприймав через ускладнену образність твору радше інтуїтивно, ніж усвідомлено,» – писав Микола Рябчук у своїх спогадах. Такої викривальної сили українська поезія сягала тільки в її вершинних виявах – у поемі «Сон» Тараса Шевченка, у пролозі до «Мойсея» Івана Франка. Масштабністю задуму Чубаєва поема схожа на новітні епопеї, однак епічний розмах тут сконденсований у стрункій, лапідарній формі.

Світ, який оточує ліричного героя, патологічно хворий у результаті соціальної лоботомії, втрати пам'яті, внаслідок чого, за образним висловом Далі, настав сон розуму. Тому породились (не дивно!) яничари, мовчазне безлике покоління – «совєтський народ», який живе за тими злочинними законами пануючої ідеології:

*...Затьмила голови тупі лакузоманія –
Пофіміамлять і чекають, хто подасть,
І душу кожен з них, неначе мантію,
перешива по-модному «под власть».*

*Поглянь! Навколо видимо-невидимо
Тих язиків, танцюючих стриптиз!
І котяться землею дикі видива
Парадів, маскарадів, танців, сліз.*

Зовні – у формі та образах – поема пройнята зображенням динамічно-космічного руху життя всесвіту, але згодом цей зовнішній рух профанується, перетворюється у внутрішній застій, перетворюється автором в ілюзію: ...Ах, ця безмежно щаслива цивілізація! Яка попри все не забуває про те, що вона є найвищим виявом всесвітнього прогресу, і рухається.

*Так, саме рухається!
Пішки. В авто. У катафалку. У трамваї. І яка,
рухаючись, встигає:
відвідати пивний бар,
напівголосу покритикувати позаочі свого начальника,
влаштувати скандал дружині,
розв'язати два-три кросворди...
Чуєте?!
Вона рухається!!!
Чуєте?!!*

Той космізм віршів юного Чубая, що поетизувався як високий атрибут сучасного світу («Голубінь», «У здивуванні знов стою німому...»), тепер позначається від'ємним знаком, знаком порочності. Річ у тому, що ...за позірною динамікою, стрімким рухом, бравадним прогресом, розспіваним на всі лади комуністичною пропагандою, поет насправді побачив стагнацію, застій, загинання. Це вже потім публіцисти заговорять уголос про ці явища й навіть подібні терміни узаконять.

Тут зовнішній рух, буденна суєтність, виявляється, тільки прикрива-

ють внутрішній безрух і звиродніння світу, якому «голо» і «босо», якому катастрофічно бракує людей-особистостей, а не механічних виконавців чужих зловісних задумів. І тоді той стрімкий час, який дедалі прискорює біг, обертається навспак, у минуле, демаскує те, що до певного моменту було прихованим, виявляє увесь ідіотизм божевільного імітаторства «світлого майбутнього»:

*Хто ж ми такі? Що буде завтра?
Куди йдемо? Вперед? Назад?
А що, як завтра динозаври
наш зустрічатимуть парад?*

*Тоді аж вибухне грозою
прокльон, зневіра й каяття:
– Та ми ж прийшли до мезозою
замість ясною майбуття!*

Ілюзія руху спонукає людей тікати. Утечею перейнятий кожен, усе суспільство. Чубай означає її також якнайширше – відповідно до «вертепного» жанру – від утечі від дощу до втечі від себе, у спрофановану щоденну дійсність, у брехню, самообман, підлість. Цей характерний мотив утечі, який уже не вперше з'являється в Грицька Чубая (вже згадували його «Баладу про втечу»), тут досягає найвищої напруги:

*...Чи на землі таких, що не втікають,
нема давно? І втеча – то життя?*

Старий, одвічний рішенець – не спокуситися, не піддатися, вистояти проти світового божевілля, стоїчно знести всю кривду – захоплює ліричного героя Чубаєвої поеми. Він, як колись Сковорода, не дається пійматися в сіті зла й розтління. Хоча й свідомий того, що плата за цей стоїцизм надто висока, що його крок є не лише ризикованим, а й трагічним у цих умовах тоталітарного одноголосся та всеохвалення абсурду.

Водночас свідомість свого справжнього призначення – саме те, чого найбільше боїться система, цинічна цивілізація, їй потрібні люди-механізми, живі роботи. Натомість постання людини, індивідууму, особистості загрожує зруйнувати ідіотичний світ-потвору:

*...А цю трикляту мислячу породу
всю до ноги зітерти б далєбі!
І стільки ворогів було в народу,
що й весь народ був ворогом собі!*

Гірка іронія щойно викритої, але вже наново реставрованої репресивної системи комуністичного режиму. Найжорстокіший, найтяжчий осуд викликає вона в поета – система, побудована на засаді «замість правди – сто півправд». Вона мстить людині вже за те, що та насмілюється бути людиною, уголос казати про очевидні, але «не дозволені» згори речі. Страшна природа тоталітаризму чекає, за Чубаєм, на найжорстокіший вирок, але виконання того вироку відкладається на непевний строк, поки в суспільстві не запанують переконання тих «диваків» і «божевільних», які не бояться йти проти цілого світу в обстоюванні правди. Чубаїв «Вертеп» хронологічно постав на межі розгрому «шістдесятництва» як ідейного руху, спрямованого на гуманізацію та лібералізацію комуністичної влади в Україні. Пафос цієї поеми однозначно засвідчував: така лібералізація є лише дурманною ілюзією, необхідне радикальне оновлення суспільства в цілому. Водночас поема філософськи узагальнювала зло й викривала його у всепланетарному масштабі. Її ідейний зміст не можна звести лише до викриття тоталітаризму, хоч би якою блискучою була тут критика каральної системи та ідіотського масовізму в тогочасній державі. Найкращі зразки цієї поезії представляють уже сформованого, зрілого автора. Поема «Вертеп» постає на цьому тлі твором-апофеозом, утілюючись у найвищу точку творчого зростання молодого Чубая і разом із тим представляючи собою вершину всієї української поезії бурхливих 1960-х років.

При зустрічі зі Святославом Максимчуком мені довелося почути, що «Вертеп» виник під впливом поеми Євгена Плужника «Галілей», яка відразу ж вирізняла його в українській літературі з-посеред інших письменників як незвичайного поета, що має власний «почерк». Найперший, кому довелося прочитати вірші Плужника, був літературний критик (директор Українського науково-дослідного інституту книгознавства) Юрій Меженко, який відразу ж оцінив: «Це справжній поет! Не схожий ні на кого, цілком оригінальний!»

У часи бесід із Грицьком та іншими друзями актор Святослав Максимчук читав напам'ять поему «Галілей», потім обговорювали її. Інший автор, що вплинув на виникнення задуму написати поему «Вертеп» – Юліан Тувім. У час одного із приїздів Грицька, актор готувався до читання в театрі поеми «Бал в опері» (1936 р.). Ці сатиричні твори, за словами Святослава Максимчука, настільки вразили Чубая, що викликали з'яву бунтівної поеми-апофеозу «Вертеп», що стало неначе передвісником іншого етапу творчості поета, більшість творів якого ми можемо сміливо віднести до літератури межевої ситуації. Ю.Лаврінченко, характеризуючи типових представників цієї літератури та стан тих, хто опиняється в межевій ситуації, посилається на визначення Шпенглера: «...з погляду доцільності буває

вже пізно робити прямий опір не тільки фізичний, а й духовний. Даремність жертви в особливих випадках дозволяє особі зректися свого обов'язку.

У середині потужного чорторію усе і кожне має однакову дію – в напрямку посилення водовороту. Тоді навіть не відрізнити силу гальмівну від сили погінної. Це момент, коли, як у розгромленій армії, відповідальність усією своєю вагою перевалюється з цілого на одиницю, наслідком чого відповідальність підноситься наче понад саму себе. Одиниця виступає в момент останнього рішення, яке схвалюється найвищою мірою індивідуально. Тут можуть трапитися речі, що межують із чудом. Останнє рішення одиниці може увійти потужним фактором в саму гущу історичної реалії. Це рішення належить уже майбутньому. Моральна постава тут може перетворитись на фізичну енергію.

Але для такого останнього рішення потрібна гостра і точна зорієнтованість. Іноді це буває неможливо. Тоді все тримається на VIPІ. Ця віра особлива. Йдеться тут лише про ту, що є результатом співгри двох сил індивідуума: сили моральної чи пізнавальної.

Грицько Чубай періоду своїх останніх поем («Відшукування причетного», «Марія», «Говорити, мовчати і говорити знову») наблизився саме до цієї небезпечної межі. Він був послідовний у своїй позиції не зраджувати, бути собою до кінця. Проте система зіграла злий жарт, показавши, що в тогочасному суспільстві не можна бути чистим, невинним. Г.Чубай, як уже знаємо, важко пережив ту підозру, що впала на нього після засудження Калинців. Виболений досвід цього чергового переоцінювання цінностей відбився в його останній поемі, яку М.Рябчук вважає, з певного погляду, дуже автобіографічною. «У Чубая є така поема під назвою «Говорити, мовчати і говорити знову», цей твір дуже незрозумілий, метафоричний, але якщо прочитати його уважно, ви відчуєте, що ж з ним тоді сталося, яку трагедію він пережив. На мою думку, – стверджує критик, – це один із найкращих текстів в українській літературі» (Рябчук М. «Це була справа смаку...» // Кур'єр Кривбасу. - 2002. - Березень. - С.192).

Поема «Відшукування причетного» належить до таких творів, які можна, читаючи багато разів, інтерпретувати кожного разу на інший лад. Це – алегоричний твір із глибоким та складним художнім кодом, у якому кожен образ має свій символічний підтекст. За формою ця поема є авангардною, модерністичною. Автор відмовляється у ній від розділових знаків, не розділяє ні початків, ні кінців речень. А тому ми самі обираємо початок і закінчення думки.

«Відшукування причетного» – це відшукування певного сенсу або стимулу до життя. Очевидно, після нелегкої кризи, яка вчувається в думках і переживаннях ліричного «я».

У поемі ми спостерігаємо протиставлення життя і смерті, тлінного і вічного, і протягом усього твору вони ведуть боротьбу.

«Відшукування причетного» – це вже знайома з минулих творів ситуація особистого екзистенціального вибору. На початку твору ліричний герой репрезентований як людина, що страждає від роздвоєння особистості. У реальності він сам, проте постійно відчуває, що поряд з ним хтось є, тобто присутнє якесь друге «я». Ліричний герой не може зрозуміти, чи насправді є живим, чи перебуває в стані якогось сну або хворої фантазії. Все життя він намагається відшукати себе, адже його «навчено прикидатись» ким завгодно:

*кораблем
водою
глиною
райським яблуком
і синицею*

Але самим собою герой не міг бути. І саме це він вважає прокльonom, навіть якщо сам у цьому винен, вважає, що прийде той другий він, який допоможе зрозуміти, що він все ж є.

Герой чекає той час, коли прийдуть такі самі, як він і «довго говоритимуть про те, що сама лише підозра в живому не дає їм піти з цього світу». «Вони сидітимуть на траві і за плечима у кожного сидітиме попіл», тобто сумнів, який не дає жити. Але знову прийде той, який допоможе повернути віру, яку символізує зоря. Для героя починає «прозоріти сучкувате дно» і саме «зараз вони мають побачити за плечима у себе вогонь!»

Вогонь символізує повернення сенсу життя, якого так прагне герой, знаходження свого я.

Поезія Грицька Чубая – унікальна. Унікальна своєю легкістю, невимушеністю і водночас загадковістю та алегорією. У ній немає нічого зайвого, немає нічого простого чи приземленого. Кожне слово є загадкою, яку неможливо розгадати, не поринаючи у філософське мислення та жорсткі реалії того часу.

«Відшукування причетного» – поезія сповнена віри, жаги до життя. Вся вона побудована на протиборстві тлінного і вічного, життя і смерті.

Якщо простежити сюжетну лінію (наскільки можна про неї говорити в такому незвичайному, абстрактному творі), то на початку ми побачимо ліричного героя з душевним болем («вчорашньою сльозою»), що не лікується часом. І від цього людина зневірюється, починає шукати якийсь вихід і не знаходить нічого іншого, як покінчити з життям. І тільки на якусь мить у душу героя закрадається страх, сумнів («дерево сполоху»). У внутрішньому світі героя розгортається невидима боротьба, відшукування винного, причетного до цього вчинку, де зустрічаються душа самогуб-

ця на символічному «сивім конику диму» та «її двійник на зеленім глинянім конику», а між ними «чорне яблуко». У даному випадку характеристика образів найбільш виражена у кольорах: так, чорний символізує смерть, зло, невідомість, зелений – життя, а образ яблука асоціюється з міфічним яблуком спокуси біблійних Адама та Єви (реального життя). Автор не дарма показує перемогу «зеленого вершника», адже життя завжди можна виправдати і ніякі звинувачення, ніякі аргументи не зможуть довести перемогу смерті. І душа самогубця починає шукати причетних, і звинувачує квітку, яка «на причілку хати палахкоче» і, ймовірно, є маком. І в цю хвилину, розбуджений запахом квітки, ліричний герой бачить в «акваріумі своєї вчорашньої сльози золоту рибку, що задихається», тобто помирає остання надія на порятунок, можливість щось змінити, губиться талант великої сили, нереалізований потенціал душі. А далі душа звинувачує жінку «із дуже причетним тілом, із дуже причетними вустами». Але всі ці шукання нічого не змінюють, і ліричний герой «вчиняє самогубство». І після смерті душа його не знає спокою, вона розминається навіть «із хрестом на власній могилі».

Зупиняючись у драматичному моменті акції, автор заглиблюється у роздуми про важливість віри в Бога в житті кожного. Він змальовує людей, які огороджують себе стінами невіри і заповнюють порожнечу своєї душі буденними дрібницями, аби туди не закралася віра.

Після цього відступу знову з'являється душа самогубця в образі прокльону, який ніде не знаходить притулку, який шукає себе скрізь і ніде не може себе знайти, поки не натрапляє на таких же самогубців, за плечима в яких сидить «попіл», тобто ніщо, усе тлінне, що скоро розвіється і забудеться, не залишивши по собі жодного сліду. І тоді в цих душах починає пробуджуватися віра, спочатку – це лише невидимий голос, що привертає їхню увагу (Христос Воскрес!), але третього разу почувши його, вони побачать за плечима в себе не попіл, а вогонь.

Поема «Відшукування причетного» з книги поезій Грицька Чубая «Плач Єремії» вражає сконцентрованою почуттів, нагромадженням символів і образів, філософським началом. Складається враження, ніби єство ліричного героя поділилося, розсипалося на окремі одиниці, що не можуть зійтися «ніколи ніде». Кожна частина живе окремо. Тіло і душу розкололо «чорне дерево сполоху», страх перед ілюзією світу, ілюзією життя. Чим більше подвоюється, збільшується тіло («зелений глиняний коник»), тим меншою стає душа («сивий коник диму»), яка здатна заховатися «за макове зернятко». Усе – сон, він – самотній, він не може себе знайти, бо завжди розминається з тілом, «з усіма на світі ночами», «а потім з хрестом на власній могилі».

Чи просто «ми нарочито видимі», «підкреслено існуючі більше всьо-

го на світі перелякані свого власного небуття»? Нас не може злякати ніщо видиме, підкреслено існуюче, та «одна невидима зоря», що її нам не вистачає, лякає. Що є наша віра? Ми віримо лише у видимість речей і не зможемо знайти справжню зорю щастя. І якщо прийде «прокльон» туди, де «дорога тече крізь вікно аж до ікони і дим над згарищем стоїть навколішки», тобто туди, де збудований мур із справжньої віри, віри без сумнівів, яка не потребує видимості ілюзій, він упаде мертвим. Віра є і є душа. Душа живе у вірі. Їй не потрібне тіло, що, мов квітка, має вісім облич, вісім проявів, квітка, яка привела його до самогубства і мало не вбила золоту рибку» – віру. «Сивий коник диму» втрачає свого вершника. Тіло не знайде душу, не знайде своїх слідів, «розминеться тіло з хатою», «розминається тіло із пташкою» і буде безсило плакати в затінку дерева.

Здається, автор відірвався від світу і заглядає в нього лише крізь «прочинені двері». Чи є ми насправді? Уся поема сповнена важких сюрреалістичних образів: вони «розтягують» художній час і простір, подібно до того, як це зображено на одній із картин художника-сюрреаліста Сальвадора Далі.

Звернемо увагу на своєрідну криптонімію твору. Якщо скласти за відповідною послідовністю підзаголовки поеми (а вони виділені в тексті великими літерами), то отримаємо головну думку твору. Так по-новаторськи автор будує композицію поеми, пов'язуючи начебто розірвані, відділені один від одного шматки в цілість.

«Відшукування причетного» – поезія, сповнена віри, жаги до життя. Вона побудована на протиставленні тлінного і вічного, життя і смерті від самогубства.

А взагалі поема «Відшукування причетного» – це сповнена переживань сповідь автора, яка наштовхує на роздуми про сутність людського буття, а зокрема про нашу причетність до всього, що діється навколо.

Індивідуальним вибором Грицька Чубая став вибір мовчання. Адже він не мав до кого говорити, а звертатися в порожнечу не має сенсу.

Поема «Говорити, мовчати і говорити знову» (1975) є одним із найсильніших, але також одним із найскладніших творів Чубая. У ній досконало проявляються всі провідні ознаки поетики творчості львівського періоду. Поема, як ми вже згадували, містить в основі сильний біографічний елемент. Вона постала як результат болючих роздумів автора після драматичного для нього 1972р., коли заарештований Чубай змушений був давати свідчення у справі Калинців і бути свідком на їхньому судовому процесі. Та морально-психологічна і творча криза, яку тоді пережив Грицько, безперечно, відобразилась на творі.

В останній поемі Г.Чубая спостерігаємо ті самі болючі пошуки смислу, роздвоєння особи, страх перед загубленістю в безглуздому існуванні, усв-

ідомлення тонкої межі, що відділяє життя від смерті. Але над усіма зболеваними переживаннями ліричного героя підноситься філософська рефлексія, що примирює людину зі світом. Саме філософська ідея тривалості, виражена в назві твору («Говорити, мовчати і говорити знову») є тим об'єднуючим началом, яке дозволяє авторові звести в одну цілість розрізнені фрагменти. Твір мало чим нагадує традиційну поему. Сюжет у ньому конструюється лише за рахунок внутрішньої рефлексії ліричного «я». Разом з тим поема належить до рефлексійно-виражальної лірики. Це сповідь поета, своєрідний монолог, у якому він висловлює свої потаємні почуття.

Поема написана верлібром. Ця форма найбільше відповідає її змістові, вона виражає постійну змінність думки й переживання. Верлібр також добре передає складну метафоричну образність, на якій автор будує спробу діалогу з читачем. Ця поезія вражає широтою, культурою почуттів, емоційною образністю, гучкістю, здатністю проникати у внутрішній світ людини, відгукуватися на її радощі та болі.

Сприйняття поеми вимагає від читача доброї інтелектуальної підготовки, уміння вчитуватися, услухатися в Чубаєве слово. Тут знайдемо цілий ряд складних асоціацій, підтекстових алюзій, які відсилають читача й до філософських теорій, і до політичних, ідеологічних чи наукових доктрин, і до мистецьких явищ. Серед образів твору зустрічаємо «геометрію Добра і Зла», «Джоконду» в куленепробивному ящику», «місяця, що схожий на жовте обличчя Мао Цзедуна», «тендітну емігрантку з республіки юного тіла» тощо. Кожен з таких образів викликає багато асоціацій різного характеру. Через те твір, можна сказати, розрахований на багато інтерпретацій: кожен може зрозуміти його по-своєму, причому важко буде вказати якесь єдине, «правильне» розуміння.

«Говорити, мовчати і говорити знову» – це приклад сюрреалістичного конструювання художнього світу. Образи природи, образи речей, метафори думок та почуттів, назви інтелектуальних понять – усе це своєрідно перемішано у творі. Герой шукає смисл у світі, але натрапляє на безліч речей, які йому в цьому заважають, які перешкоджають, відволікають від головного. Він замислюється над смислом, але бачить безглуздя всього, що його оточує. Дійсність тут зображена в непривабливому, пародійованому стилі.

Неодноразово в поемі з'являється тінь смерті. Це своєрідне передчуття автора, якому судилося коротке життя і близька смерть. Воно присутнє в багатьох метафорах, що вибудовують цілий ряд, нарощуючи свою силу, і створюють імплікацію: «ось уже сорок днів, що минули по смерті», «а вітер відносить її все далі і далі», «королівство свого тіла ... залишила назавжди», «слід од мертвого місяця», «револьвер з останньою кулею у тремтячій руці».

З'являються також дорогі образи дитинства, викликані давнім спогадом. Вони вражають нас яскравою конкретністю, багатством і виразністю деталей (так, ніби все відбувалося тільки вчора). Але ці спогади також уключені в контекст рефлексії про життя і смерть, минуще й вічне:

*і ось уже втеклі з уроків ще такі лагідні
хлопчаки
забавляючись викреслюють циркулем на асфальті
місячне коло – обличчя від злості бліде
а потім лінійку беруть і вже по прямій
віють холодні вітри зі сходу на захід
і видно тим хлопчикам як відлітає за вітром
душа тендітної дівчинки – їхньої однокласниці
душа котра на темному горіщі школи
серед полама них парт і плетених кошиків
ось уже сорок днів що минули по смерті
все ще старанно готувала уроки
при місячному світлі
совиних очей
та сьогодні вітер над дахами містечка
відносить її на захід разом із сторінками
вирваними з підручника Геометрії
разом з вітрячками ясенового насіння
а долом біжить дівтора
кривляючись і вигукуючи образливі слова
і намагаючись вцілити камінням
у знайомий силует, що пропливає в повітрі.*

Ось як, наприклад, виявляється у творі присутність природи. Різні образи її (хмари, річки, місяця, дерев, прибережних верболозів тощо) породжують певні асоціації, але вони вклучені в загальну гру, тобто підтверджують безглуздість, що панує у світі. Якщо в поезії раннього Чубая ми відчували всю красу природи – її образи були світлими, прекрасними, чистими, як у ранній ліриці Павла Тичини, улюбленого Чубаєвого поета, то тепер природа підсилює той стан розгубленості і загубленості, який переживає ліричний герой. Місяць нагадає йому «круглу порнографічну фотографію» або обличчя ненависного китайського диктатора Мао Цзедуна. Ті хмари, що на небі повільно обирають свій шлях, нагадують зодягнутих у біле людей, «психіатрів досвідчених», тобто той травматичний досвід, який сам Чубай і його друзі набули під час переслідувань, коли їх піддавали насильному лікуванню психотропними засобами. Зреш-

тою, у кінці твору з'являється візія переслідування, коли героя і його товаришів (тут уживається збірне «ми») намагаються зловити:

*не пробачиш нам того
що на тебе не стали ми схожими
і метушливих фотографів знову і знову
розішлиш вслід за нами в погоню
вони в маскувальних халатах побіжать
по узвишші незграбно
спотикаючись об пеньки
вони нас надвечір оточать
в прибережних куцах верболозу.*

Проте фінал поеми оптимістичний: погоні вдається уникнути. Виявляється, це була погоня за душами («вони в нас не вполюють нічого»). Знову виникає асоціація з психологічним станом самого поета, постійно переслідуваного владою. Найважливішу цінність – внутрішню свободу – збережено.

Філософська істина, яка стає головною думкою твору, добре представлена в назві поеми («Говорити, мовчати і говорити знову»). Вона також відображена в багатьох складних метафорах твору. Наприклад, у метафорі ріки, що уособлює плин часу, постійну змінність усього, а також відхід у небуття. Здавна відомий вислів про «ріку життя». У давньогрецькій міфології була також ріка смерті, що відділяла цей світ від підземного. Справді, кожна людська доля – то бурхливий гірський потік або спокійна, сповнена тиші течія. Не випадково погоня за героєм відбувається також на березі ріки.

Уся ця химерна, позбавлена розумного смислу гра відбувається за абсурдними законами світу, за сюрреалістичним сценарієм. Істинною залишається лише недоторкана сутність, усе інше не має значення. У поетичній філософії Грицька Чубая гра перетворюється в ховання сутності, котра зовсім інша, ніж просто повсякденне життя. «Нехай і на сей раз вони в нас не вполюють нічого», – так звучать не лише останні рядки поеми. Так звучить поетичний заповіт Г.Чубая, адже це рядки з останнього вірша в його оригінальній поетичній творчості.

Поезія Грицька Чубая – унікальна. Унікальна своєю легкістю, невимушеністю і водночас загадковістю та алегорією. У ній немає нічого зайвого, немає нічого грубого чи приземленого. Кожне слово є загадкою, яку неможливо розгадати, не поринаючи у філософське мислення та жорсткі реалії того часу.

Кожен митець вражає нас своїми творіннями. Хтось майстерно виво-

дить пензлем чудові картини, від яких тяжко відірвати погляд, хтось зачаровує ніжністю мелодії, а Г.Чубай вражає словом, захоплює густотою та новизною метафор, тайнописом символів.

У цілому творчість Грицька Чубая ілюструє два образно-стильові ключі. Якщо рання лірика відкрита, щира, сповідальна, то пізніше – не без впливу переслідувань, заборон друкуватися та перебування в нелегальному культурному дискурсі – Г.Чубай вдається до мови символів, алюзій, абстрактних образів, уключає у свою поетику також елементи публіцистики, газетної лексики чи канцелярські штампи офіційного мовлення. Його поетична мова добре виражає фрагментарність буття, хаотичність і непотрібність речей, що відображають розгубленість і загубленість людини в цьому світі.

Новаторство поезії Грицька Чубая виявляється насамперед у містичному вираженні одвічного процесу самоосягнення. Постмодерний іронізм властивий деяким творам Г.Чубая як елементи поступу до нового. Це, зокрема, поеми «Вертеп», «Говорити, мовчати і говорити знову», вірші «Світло і сповідь», «Коридор з дверима завбільшки в око», «так упевнено маються крила у ворона» тощо. Поет відверто глузує над традиційно сформованим радянським суспільством світом речей і стереотипами життя. Він не приймає цього світу. Зате його приваблює пошук справжнього призначення людини, який відкривається їй поза рамками буденного, сірого існування.

Якщо говорити про основні риси Чубаєвої поезії, то з певністю можна сказати, що їй найбільше притаманні ознаки сюрреалізму. Це поезія, основу якої складають страх перед різноманітними небезпеками (очевидними та прихованими) і намагання застерегти про небезпеки, які ведуть цивілізацію до загибелі, вселяючи в людину звіра. Своєю творчістю Г.Чубай закликає навчатися «геометрії Доброти».

У своїй сюрреалістичній поетиці Грицько Чубай перегукується з іншими українськими авторами, зокрема з представниками «Київської школи» Василем Голобородьком, Миколою Воробйовим та ін. З цього погляду паралелі можна простежити і в поезії еміграційних авторів, як-от Василь Барка, Олег Зуєвський, Юрій Тарнавський, які так само вдавалися до сюрреалістичних образів.

Висновки

У контексті своєї історичної епохи, а саме 60-х – початку 1980-х років, Григорій Чубай виглядає одним із найбільш оригінальних та цікавих поетів в українській літературі. Аналіз його творчої діяльності засвідчує, що вона органічно вписувалася в естетичні норми його часу та покоління, але також значною мірою сприяла оновленню та розширенню

ню цих естетичних норм. «Особливо органічною пластикою образів він вигідно відрізнявся від багатьох поетів молодшого покоління, у яких нерідко переважає енергія навмисного і приблизного розумування, холодне інтелектуальне саморозкручування або самонакручування – іміта торство...» – пише Іван Дзюба.

Сучасну об'єктивну оцінку творчої спадщини Григорія Чубая ускладнює той факт, що його тексти майже не публікувалися за життя письменника. Справді, за винятком ряду ранніх віршів та ще деяких дрібних публікацій, Чубай не був представлений в офіційному дискурсі тогочасної української літератури. Померши в ранньому віці, поет фактично не реалізував головних своїх задумів і, напевно, не написав найкращих творів, на які був здатен. Оцінювати те, що залишилося, зокрема незавершені твори, важко, бо такі оцінки будуть суперечливими. Без розуміння цього аспекту не можна уявити собі творчої постаті Г.Чубая в усій складності.

Григорій Чубай належав до «другої хвилі» руху шістдесятників. Він не встиг реалізуватися як творча індивідуальність. На перепоні цьому процесові одразу постала цензура та переслідування влади. На відміну від старших Івана Драча, Миколи Вінграновського, Івана Світличного та ін., він не встиг видати не тільки власної збірки, але й опублікувати розлогу добірку творів, яка могла б стати його візитною картою і вказати на появу нового таланту критиці та публіці, як це було у випадку з В.Стусом чи І.Калинцем. Через те єдиним шансом заявити про себе залишався для Чубая самвидав.

Зрозуміло, що самвидавні книжки – збірка поезій «Постать голосу» (Рівне, 1968) та альманах «Скриня» (Львів, 1972) принесли Г.Чубаєві багато страждань, спровокували конфлікт з тогочасною владою, наразили його на переслідування, що не закінчилися до самої смерті. Але треба відзначити, що вони також надали особливої харизми відважному й мужньому авторові. Відомо, що самвидав був літературою особливого роду. Твори, видані таким способом, особливо цінувалися серед «утаємничених», але вони також потрапляли за кордон, де могли передруковуватися чи виголошуватися по радіо, тим самим набагато примножувалася їхня дія та поширеність.

Відзначимо дві найголовніші заслуги Григорія Чубая в літературі. Перше, він був визначним поетом свого часу. Твори Чубая були новаторськими і вказали шлях розвитку для молодших його сучасників, які не бачили перспективи в офіційній літературі, що зазнавала сильного тиску з боку влади та переживала період «застою», як і все тогочасне суспільство. По-друге, автор «Вертепу» став організатором неформального гуртка поетів у Львові, уміло виховував молоде покоління, прищеплюючи

йому смак до справжньої, вільної літератури. Так поставала мала, але незалежна культурна територія, що протистояла загальним нормам та соціо-реалістичному маразмові.

Стратегічно важливою була Чубаєва орієнтація на західноєвропейську і світову літературу, яка тоді дуже обмежено проникала через фільтр ідеологічної системи.

Ці два таланти – поета й організатора літературно-культурного життя – органічно поєдналися в його особі. «Безумовно, він був видатним поетом – поетом, який, здавалось, не знав учнівства, з'явившись на публіку готовим генієм із кількома десятками віршів і парою невеликих поем, написаних у 18-22-літньому віці – віці Артура Рембо і Леоніда Кисельова. Але він мав також незаперечну особисту харизму, що виявлялося в усьому – від блискучого, аж мурашки по шкірі, декламування власних поем – до чудової ерудиції, доброго почуття гумору, унікального нюху на все нове й талановите і небуденного імпровізаційного хисту, що дав йому змогу будь-яку ситуацію перетворювати на своєрідний перформанс», – відзначав М.Рябчук.

Те, що Григорій Чубай устиг написати, яскраво свідчить про геніальну обдарованість. Його блискуча лірика, поеми «Вертеп», «Марія», «Говорити, мовчати і говорити знову» належать до вершин тогочасної української поезії. Хоч вони не були офіційно визнаними, проте мали загальний успіх серед поцінувачів, а також у самвидаві. Ці твори характеризує новизна стилю, оригінальність поетичних образів, використання складної метафорики, заглиблений погляд в основи людської екзистенції. У поемах Г.Чубай виявив риси концептуалізму та сюрреалізму, що зближує його з європейською поезією ХХ століття.

Г.Чубай був винятково багатограним і ерудованим поетом. Він мав не лише добре знання світової та української поезії, але й своєрідне чуття на неї. З попередників в українській літературі цінував Павла Тичину й Богдана Ігоря Антонича, Євгена Плужника, з сучасників – Івана Драча, Миколу Вінграновського, Віталія Коротича та багатьох інших шістдесятників. Але найбільший його інтерес викликали класики світової поезії ХХ століття – Ф.Г.Лорка, Т.С.Еліот, Е.Паунд. Так само багатими були зацікавлення в мистецтві – малярстві, музиці (класичній і сучасній), архітектурі тощо.

Перу поета був підвладний будь-який літературний жанр. Він став визнаним майстром інтимної та особистої лірики, балад, чудових верлібрів і дуже цікавих та оригінальних дитячих віршів. А написані ним поеми досі вражають розмахом філософської думки та багатоплановістю.

Поет став свідомим учасником дисидентського руху. З певних причин він не міг піти шляхом політичного протесту, як його товариші і знайомі Ігор Калинець, В'ячеслав Чорновіл, Василь Стус, Богдан Горинь, Євген

Сверстюк та інші. Але формою протесту проти комуністичного режиму, проти рабського становища української культури і літератури стала його поезія. Вона залишалася голосом нескореності й бунту на тлі тих сумних і понурих часів, коли авторові довелося терпіти багато страждань.

Згодом підтвердили видатний талант поета посмертні публікації його творів у журналах «Дніпро» (1983), «Україна» (1984, 1988) тощо, які заново відкрили його для українського читача. На межі 80-х та 90-х років ХХ століття відбувалося повернення Г.Чубая в українську літературу: з'явилися численні публікації його творів у періодиці, було видано першу збірку «Говорити, мовчати і говорити знову» (Київ, 1990), проведено багато вечорів пам'яті поета тощо. Звичайно, це повернення було запізним. Варто звернути увагу, що воно запізнилося на ціле покоління. У час, коли ширше коло читачів уперше дізнавалося про Грицька Чубая, в українській культурі вже дебютував його син, що став відомим рок-музикантом і, до речі, створив багато чудових композицій на вірші свого батька.

Особливістю творчого шляху Григорія Чубая є відносно ранній дебют, так само рання геніальність, а пізніше – тривале мовчання, викликане переслідуваннями та цькуваннями, неможливість друкуватися, згодом – тривала і (фатальна, як виявилось) творча криза та остання спроба повернутися в літературу на межі 1970-80-х років, коли Грицько став студентом Всесоюзного літературного інституту ім. М.Горького в Москві. Така нерівна і уривчаста творча кар'єра визначила й особливості творчості. Сам Г.Чубай пророчо спрогнозував свій шлях у назві одного з вершинних творів – поеми «Говорити, мовчати і говорити знову». Після ранньої «постаті голосу», яка, відбуваючись у провінції (на Рівненщині), не була зауважена в ширших літературних колах, настає тривалий період невизнання, силуваного мовчання. І нарешті, після цього мовчання поет знову повертається, щоб уже більше не розлучатися з літературою.

У пропонованій читачам роботі приділено увагу еволюції поетичної творчості Григорія Чубая – від ранніх ліричних поезій, у яких видно наслідування та пошук власного голосу, до пізніших філософсько-герметичних поем. Варто наголосити, що ця еволюція була поступовим рухом по висхідній. Чубай не зазнав різких змін ані у світогляді, ані в поетиці. Виявивши своє геніальне обдарування в досить ранньому віці, по суті, ще школярем, він крок за кроком долав шлях до вершин майстерності.

Оскільки досі не було укладено біографії письменника, нам довелося досліджувати та оцінювати найважливіші факти його життєпису. Це виправдано тим, що такі факти тісно пов'язані з літературною творчістю, нерідко вони безпосередньо впливали на задум чи характер образів окремих творів, які поставали з-під пера Грицька Чубая.

Відповідно до оцінок критики, ми виділили два періоди життя і творчості поета – рівненський та львівський. Перший період обіймає ранню творчість – 1963-1969 рр., але в розвитку Чубая як поета цей період є надзвичайно важливим через те, що його літературний талант проявився дуже рано і раптово, з вибуховою силою. Другий, львівський період, що тривав протягом 1969-1982 рр., засвідчив творчу зрілість Грицька Чубая і утвердив той його образ, який сьогодні знайомий нам з багатьох спогадів (зокрема, опублікованих у збірці «Плач Єремії» – М.Рябчука, В.Морозова, Ю.Коха, Ю.Брилинського, В.Яворського та ін.).

Виходячи з особливостей досліджуваного матеріалу, ми спрямували головні зусилля на вивчення раннього етапу життя і творчості Г.Чубая, пов'язаного з Рівненщиною, а також останніх років життя, періоду навчання в Москві. Якщо львівський період Г.Чубая більш-менш знаний на підставі опублікованих спогадів М.Рябчука, Ю.Коха, В.Морозова та інших, то про роки юності, як і про останні роки життя, відомості були дуже неповними та приблизними. Ці аспекти досі в науці залишалися майже недослідженими. Авторіві довелося знайти окремі ранні автографи поета, його листи та переклади, зокрема недруковані. Зустрічі з багатьма людьми, що належали до кола знайомих Г.Чубая, дозволили оволодіти новою інформацією, дізнатися чимало цікавих фактів, зафіксувати спогади. Важливі документи та спогади було віднайдено також у Москві, де автор спеціально побував з метою пошуку матеріалів для цього дослідження.

Усі ці пошуки, результати яких відображені в книзі, не були даремними. Вони суттєво збагатили образ Григорія Чубая та дають нам підстави уточнити окремі біографічні факти й оцінки критиків. Адже досі майже нічого не було відомо про шкільні роки Г.Чубая, оскільки у Львові (через переслідування, а може, і з інших причин) він рідко торкався цих тем. А саме в цей час Г.Чубай створив свої найвідоміші поезії, зокрема й поему «Вертеп».

Наближаючись, ми ніколи остаточно не зможемо підійти впритул до феномена цієї захоплюючої й великої особи, яка прожила коротке, дивовижне й самітне життя-містерію, залишивши після себе поезію та ідеї, історично значимі для української літератури ХХ століття, особи, яка своєю поезією та життям суттєво впливає на літературний процес і понині.

Кожен із причетних до життя і творчості Грицька Чубая літераторів, безперечно, талановитий і по-своєму оригінальний, але всі вони, попри те, що згодом стали визначними сучасними поетами чи критиками – Микола Рябчук, Костянтин Москалець, Олег Лишега, Василь Кашка та інші, не уникли його (Г.Чубая) впливу, прямого чи опосередкованого, іноді, можливо, не підозрюючи, услід за ким і завдяки кому кожен із них грає саме цю роль, а не іншу, що йому дісталась у житті-театрі.

Без Чубая цей театр, можливо, був би іншим – на сцені показували б іншу виставу. Він один міг виконати кілька головних ролей, випробувавши себе в декількох найтяжчих амплуа. І залишився актором-загадкою, актором єдиного містерійного дійства – власного короткого життя.

Для людей, котрі його оточували, навіть дуже близьких друзів, не завжди були зрозумілими закони, що керували його долею, долею поета, постать голосу якого становила реальну загрозу для спокійно-сонного тік-такання заведеної саме так, а не інакше суспільної свідомості.

Тоді, коли «наша цивілізація спала й дивилась блаженні сні», він «виніс їй вирок» у поемі «Вертеп». Цей вирок дорого коштував Г.Чубасві, він став загрозою, що вибудувала навколо нього стіну неприязні й несприйняття не лише ревними сторожами влади, а й близьким оточенням. Він, зрештою, обернувся у фатальний вирок самому собі: так завершилося «відшукування причетного» в поетовій долі.

Грицько Чубай – поет, твори якого стали магічною силою, що спонукає до глобальних змін суспільного життя планети, виховують активну громадянську позицію, зачаровують своєю проникливістю різних людей, різних національностей і різних вікових груп.

Якось я подарував першу збірку Грицька Чубая «Говорити, мовчати і говорити знову» своїй знайомій М.Фельзер, яка згодом написала лист із далекого Ізраїлю. Він починався словами Г. Чубая:

*Я ще живу і думаю по-літньому
Це все іще якось не по мені.*

«Дорогой Дима, большое Вам спасибо за эту книгу стихов. Они мне близки до слез. Это не преувеличение. Такая судьба – быть чужой в окружении... Чувствую эти же мысли в Грицька Чубая».

Приходили листи від українців, які нині проживають в Італії, Франції, Польщі. У всіх цих листах – зачудованість поезією Грицька та її близькістю для кожного таким словом, яке не дає можливості зачерствіти людському серцю.

Кожен видатний поет змальовує свій час і, як правило, дивитися на його творчість та особистість треба неодмінно в берегах саме його часу, в берегах його життя. Але коли йдеться про таких майстрів слова, як Грицько Чубай, тяжко погодитись із цим твердженням. Адже щирість, простота, нефальшивість, дитинність почуттів, всепланетарність проблем – ось сутність його творчості. Й хто доторкнувся його поетичного світу, знайде обов'язково щось «своє» і «для себе». У 1913р. Е.Паунд, улюблений поет Г.Чубая, виділяючи силу впливу мистецтва на людей, писав: «Мы можем

придти к убеждению, что искусство отличает особый род энергии, нечто, отчасти напоминающее электричество или радиоизлучение, сила, скорее похожая на воду, которая внезапно прорывается сквозь очень яркий песок и приводит его в быстрое движение» (Literary Essayz, p.49). Енергія творчості Г.Чубая має здатність занурити читача у бентежний вир роздумів про сутність буття кожного на Землі, збудити прагнення до самовдосконалення.

Недосконалий світ, успадкований людьми ще з прадавніх часів появи гріховного в особах Адама і Єви, може змінитися не лише через жертву Ісуса Христа, а й кожного з нас. Духовний світ Поета отримав воскресіння насамперед його поетичною спадщиною, що в часи посттоталітарної доби оприявнилась для нас вустами сина Тараса, доньки Соломії, дружини, всіх, хто причетний до «постаті голосу» поета, бо все-таки найперше було Слово, яке живе вічно. Істинно справжнє є вічним.

«Світло і сповідь» – так назвав Тарас Чубай (син поета Грицька Чубая) свою концертну програму на головній сцені України – в палаці «Україна» 11 вересня 2003р. Цей концерт складався з двох відділень. У першому відділенні Тарас виконав поряд з уже відомими шанувальникам групи «Плач Єремії» композиціями «Марія» (сюїта), «Коли до губ твоїх лишається півподиху...» нову – «Світло і сповідь» (назва однієї з книг П'ятикнижжя збірки Грицька Чубая «Плач Єремії»). У другому відділенні звучали пісні з проекту «Наш Івасюк». Таким чином співак віддав шану найзагадковішим і надзвичайно талановитим постатям в українській культурі. Фактично цей концерт був як зворотний зв'язок поколінь, а також реквієм пам'яті двох друзів: Г. Чубая та В. Івасюка.

Символічність місії очевидна: рятувати батька від зникнення в безодні Часу, від забуття. Завдяки майстерним музичним інтерпретаціям у виконанні сина Тараса та гурту «Плач Єремії» багато поетичних творів Г.Чубая знову звучать, знову захоплюють, зокрема молодь. Його вірші співають багатотисячні аудиторії. А це доводить, що Чубаєва «темна» й герметична поезія може бути легкою, ясною і зрозумілою, що вона добре поєднується з музикою, бо в ній закладено природні музичні якості. Зрештою, це також доводить міру таланту покійного Автора.

Поетичні твори пішли по світу. Як любов і журба. Як крик зраненого птаха, лише посилюючи велич Людини й Поета.

I. БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ ГРИГОРІЯ ЧУБАЯ ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРО НЬОГО*

A. ОПУБЛІКОВАНІ ЗБІРКИ ТВОРІВ

1. Чубай Григорій. Говорити, мовчати і говорити знову. Вірші та поеми. - К.: Молодь, 1990. - 144 с.
2. Чубай Григорій. Скоромовка не для вовка. Вірші та скоромовки для дошкільного віку. - К.: Веселка, 1990. - 24 с.
3. Чубай Григорій. Ходить Вечір-вечорок. Вірші, скоромовки, лічилки для молодшого шкільного віку. - Дубно: Незабудка, 1992. - 8 с.
4. Чубай Григорій. Про Мартинка і хмаринки. Вірші, лічилки, скоромовки для молодшого шкільного віку. - Дубно: Незабудка, 1992. - 8 с.
5. Чубай Грицько. Плач Єремії / Поезії, поеми, переклади, спогади, фото-знімки / Передм. І.Дзюби. - Львів: Кальварія, 1998. - 320 с.

B. ТВОРИ Г. ЧУБАЯ, ОПУБЛІКОВАНІ В ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ

1963

6. Чубай Г. Повернення // Червона зірка (Дубно). - 1963. - 11.05.
7. Чубай Г. Звичайна біографія (*етюд*) // Червона зірка. - 1963. - 8.06.
8. Чубай Г. Ой межі, межі... // Червона зірка. - 1963. - 16.06.
9. Чубай Г. Сини. *Новела* // Червона зірка. - 1963. - 06.07.
10. Чубай Г. В парку над Іквою (*вірш*) // Червона зірка. - 1963. - 13.08.
11. Чубай Г. Ех! Якби мені ...» (*гумореска*)// Червона зірка № 1281.
12. Чубай Г. Дуб на подвір'ї (*етюд*)// Червона зірка 14.09. 1963.
13. Чубай Г. Про літературну групу (*фото й репортаж*) // Червона зірка. - 1963. - 07.12.
14. Чубай Г. Чекання (*вірш*)// Червона зірка. - 1963. - 26.12.

1964

15. Чубай Г. Слово (*вірш*) // Червона зірка. - 1964. - 14.04.
16. Чубай Г. Літній вечір (*вірш*) // Червона зірка. - 1964. - 18.07.
17. Чубай Г. Вересню крилатий (*вірш*) // Червона зірка. - 1964. - 31.10.
18. Чубай Г. Роздуми (*вірш*) // Червона зірка. - 1964. - 24.12.

1965

19. Чубай Г. Балада про берези над могилою (*вірш*) // Червона зірка. - 1965. - 25.02.
20. Чубай Г. Голубинь (*вірш*) // Червона зірка. - 1965. - 13.03.
21. Чубай Г. Очі солдата (*вірш*) // (вірш) Червона зірка. - 1965-15. 05.
22. Чубай Г. Дощ (*вірш*) // Червона зірка. - 1965. - 22.05.
23. Чубай Г. Прийди у сни до мене тінню (*вірш*) // Червона зірка. - 1965. - 19.06.
24. Чубай Г. Громи (*вірш*) // Червона зірка. - 1965. - 03. 07.

* Частина списку подається в хронологічному порядку, що дозволяє відстежити порядок публікацій та особливості рецепції творчості поета. Твори поета подаємо в повному списку. Серед публікацій про нього опускаємо деякі менш важливі (замітки у пресі), а також деякі статті чи рецензії, зміст яких дублюється у двох або кількох виданнях. Якщо публікація дублювалася, подаємо першодрук або найповнішу версію. - Д.К.

25. Чубай Г. На сіножаті (вірш) // Червона зірка. - 1965. - 07.08.
26. Чубай Г. Вікна (балада) // Червона зірка. - 1965. - 18.09.
27. Чубай Г. Осінні листи (вірш) // (вірш) Червона зірка 196521.10..
28. Чубай Г. Голубінь. (вірш) [Автор з села Березини Дубнівського району] // Ленінська молодь. - 1965. - 10 листопада.
29. Чубай Г. Не варто поспішати (огляд віршів початківців) // Червона зірка.- 04.12. 1965.
30. Чубай Г. Україні (вірш) // Червона зірка. - 1965. - 25. 12.
31. Чубай Г. Балада про берези (вірш) // . - Піонерія, 1965, №10.

1966

32. Чубай Г. Байдужому (вірш) // Червона зірка. - 1966. - 26.03.
33. Чубай Г. Коли сміються діти // Червона зірка. - 1966. - 25. 06.
34. Чубай Г. Серпень (вірш) // Червона зірка. - 1966. - 13. 08.
35. Чубай Г. Книга глибоких роздумів (відеук на книгу В.Коротича «Течія») / Червона зірка. - 1966. - 06.10.

1967

36. Чубай Г. Перед грозою (Добірка поезій) // Прапор перемоги (Червоноармійськ). - 1967. - 15. 04.

1968

37. Чубай Г. Балада про втечу. Самітньо (вірші) // Червона зірка. - 1968. - 24.02.
38. Чубай Г. Дороги пізнання (про книгу І. Фодченка «Мандрівки Василя Парського») (вірш) // Прапор перемоги. - 1968. - 16.04.
39. Чубай Г. Театр (Святославу Максимчуку) (вірш) // Зміна (Рівне). - 1968. - 14.09.
40. Кучерявий В. (Чубай Г.) Незбагненне чуття // Прапор перемоги. - 1968. - 28. 07.

1983

41. Чубай Г. [Добірка поезій] // Дніпро. - 1983. - №9. - С. 118-122.
42. Чубай Г. Мовчання. Театр (Святославу Максимчуку) (вірші) // Прапор перемоги. - 1983. -11.10.
43. Чубай Г. Моя мрія (вірш) // Прапор перемоги. - 1983. - 11.10.
44. Чубай Г. Дощ (вірш) // Прапор перемоги - 1983. -8.12.

1984

45. Чубай Г. «Спішать громи на віче гомінке « (Добірка віршів) // Україна. - 1984. - №2. - С.11.
46. Чубай Г. Сучаснику; «Ще так недавно...»; Голубінь; Березень; «Тиша вечірня...»; «Гадав собі...» (з передмовою М.Вінграновського) // Літ.Україна. - 1984. - 2 серпня.
47. Чубай Г. «Не хочу сном для тебе бути...» (вірш) // Прапор перемоги. - 1984. -22.09.
48. Чубай Г. Із циклу «Галактики очей» (вірші) // Прапор перемоги (Червоноармійськ). - 1984. - 22 вересня.

1985

49. Чубай Г. «Довгождано і так неждано....» (вірш) // Прапор перемоги. - 1985. - 27.07.

1988

50. Чубай Г. «Не хочу сном для тебе бути...» (*вірш*) // Прапор перемоги. - 1988. - 9.08.

51. Чубай Г. «В двадцятий вік не просто жити...» (*вірші*). На здобуття премії ім. В. Поліщука // Червоний прапор. - 1988. - 4.11.

52. Чубай Г. Вертеп (*поема*) // Україна. - 1988. - № 8.

53. Чубай Г. «В двадцятий вік не просто жити...»; «Балада про втечу»; «Байдужому»; «Вікна»; із циклу «Галактики очей» (*вірші*) // Молодь України. - 1988. - 22.11.

1989

54. Чубай Г. «А у нього були очі сині» (*вірш*) // Червона зірка. - 1989. - 5.03.

55. Чубай Г. «Хтось опівночі думав про сонце...» (*Добірка віршів*) // Прапор перемоги. - 1989. - 17.01.

56. Чубай Г. «В двадцятий вік непросто жити...»; Вікна; Балада про втечу; «Не хочу сном для тебе бути...» (*Добірка віршів*) // Трудівник Полісся (Славута Хмельницької області). - 1989. - 30.05.

57. Чубай Г. «А у нього були очі сині...» (*вірш*) // Прапор перемоги. - 1989. - 6.05.

1990

58. Чубай Г. Говорити мовчати і говорити знову (*поема*) // Вісімдесятники. Антологія нової української поезії. Упор. І.Римарук. - Едмонтон (Канада): Вид. CIUS Press. - 1990. - С. 194-198.

59. Чубай Г. «О як ми компромісимо...»; Безсоння; «Так стогомінно, сонцелико...»; Дон-Кіхотові із ХХ століття; «Щастя - це вигадати тебе!» (*вірші, передмова про творчість поета*) // Червона зірка (Дубно). - 1990. - 28 березня.

1991

60. Чубай Г. Вечір-Вечорок; Лісова лічилка; Співучий город; Про Мартинка і про хмаринки (*вірші для дітей*) // Рівне. - 1991. - 28 вересня.

61. Чубай Г. Кицині небиліці; Малюю зиму; Осіннє полкування; Загадка (*вірші*) // Вісник Дубенщини. - 1991. - 1 листопада.

62. Чубай Г. Вечір-Вечорок; Тарасик-рибалка; Гопак; Слимаче - равлянтку; (*вірші для дітей*) // Прапор перемоги (Червоноармійськ-Радивилів) - 1991. - 10 серпня.

1992

63. Чубай Г. «Ми компромісимо» // Обрії Полісся (Зарічне Рівненської обл.). - 1992. - 22.05.

64. Чубай Г. «Диктатори...»; «А світ-вертеп» (*уривки з поеми «Вертеп»*) // Волинь (Рівне). - 1992. - 22.05.

65. Чубай Г. Коли сміються діти; Ми компромісимо; Байдужому; 3 поеми «Вертеп» (*вірші*) // Прапор перемоги. - 1992. - 23.05.

66. Чубай Г. Про Мартинка і хмаринки; Стукотій; Рибалка; Лісова лічилка; Кицині небиліці; Боровик (*вірші*) // Галичина (Івано-Франківськ). - 1992. - 05.09.

1995-2001

67. Чубай Г. Марія (*поема*) // Повернення деміургів. Плерома З'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. За ред. В.Єшкілева та Ю.Андруховича. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. - С. 135-138.

68. Чубай Г. Уривки з поеми «Вертеп» // Прапор перемоги (Радивилів). - 1999. - 19.01.

69. Чубай Г. «Вертеп», «В двадцятий вік не просто жити», «Балада про втечу», - Обрії Полісся (Зарічне Рівненської обл.). - 1999. - 05. 05.

70. Чубай Г. «В двадцятий вік не просто жити...» (вірш) // Погорина: Літературно-мистецький альманах. - Рівне: Азалія, 2000. - Вип.4 - С.136.

71. Чубай Г. [Поезії] // Українська мова та література. - 2001. - №17 (травень). - С.10.

В. ОПУБЛІКОВАНІ ПЕРЕКЛАДИ Г.ЧУБАЯ

72. Фейхоо С. «Бути вірним»; Поезія; Бальягас Е. Сонет до квітки; Зранений батрак; Ернанцес Р. Дозорець; «На плайя» (пер. з іспанської) // Вітрила-79. - К.: Молодь, 1979. - С. 121-125.

73. Ліпка Ф. Дукля; Гвездослав; Виноградар; Ян Коллар (пер. зі словацької) // Веселка Татр: Антологія словацької поезії. - К.: Молодь, 1982. - С. 111-113, 115-118.

74. Броневський В.Освенцім (уривок). Пер. з польської // Червона зірка. - 1989. - 31.01.

75. Мачадо А. Дитячий спогад; Світанок у Валенсії; Мадрид; Пісня; XXXVIII; «Якби ж то був я поетом...» (Пер. з іспанської)// Всесвіт. -1989. - №4. - С. 129-130.

76. Ружевиц Т. Кумедний старигань (п'єса). Пер. з польської // Всесвіт. - 1989. - № 4. - С.131-133.

77. Блок О. Чорний ворон (Пер. з російської) // Літературна Україна. - 1980. - 28 листопада.

Г. ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЇ

78. Басараба В. Голос Григорія Чубая: У Ровно відбувся літературно-мистецький вечір, присвячений 40-річчю поета [З Червоноармійщини] // Червоний прапор (Рівне). - 1989. - 22 листопада.

79. Басараба В. З весни у вічність: [Про Г.Чубая] // Вільне слово (Рівне). - 2003. - 3 січня.

80. Басараба В. Тополина постать голосу: Григорію Чубаю - 50: Поет, уродженець Радивилівського району // Вільне слово. - 1999. - 27 січня.

81. Белей Р. «Життя - мов спалах, та таке багате...»: До 50-річчя з дня народження Г.Чубая [укр. поета з с. Березини Радивилівського району] // Прапор перемоги (Радивилів). - 1999. - 16 січня.

82. Голубев В. Григорій Чубай: першорядний талант плюс... політична інтуїція: [Поет, уродженець с. Березини Радивилівського району] // Провінційна ОГО. - 1999. - 15-21 квітня. - С. 9.

83. Голубев В. Літературні ювілеї року: [20 років від дня смерті Г.Чубая] // Провінційна газета. - 2002. - 2 травня.

84. Гузьо Г. Грицько Чубай, дисидент 70-х...: [Минає 20 р. з дня смерті поета. Молодіжний християнський центр «Українська молодь - Христові» (Львів) організував вечір пам'яті] // Прапор перемоги (Радивилів). - 2002. - 21 червня.

85. Денисюк М. В немеркнучому світлі поезій [Про життя і творчість Г.Чубая] // Червона зірка (Дубно). - 1989. - 20 травня.

86. Денисюк М. Зустріч з автопортретом: [Спогад автора про зустріч з поетом Г.Чубаєм] // Вісті Рівненщини. - 2003. - №83. - 8 жовтня.

87. Комісія по творчій спадщині Григорія Чубая // Літ.Україна. - 1992. - 8 жовтня.
88. Кравець Д. Чубай з роду Гетьманів // Червона зірка. - 1989. - 4.04.
89. Кравець Д. Чубай з роду Гетьманів (*закінч.*) // Червона зірка. - 1989. - 5.03.
90. Кравець Д. Лиш тридцять три судилося йому [Про поета Г.Чубая] // Прапор перемоги. [Радивилів]. - 1992. - 23 травня.
91. Кравець Д. Лиш тридцять три судилося йому [Про поета Г.Чубая] // Обрії Полісся (Зарічне). - 1999. - 5 червня.
92. Кравець Ч. Чубай з роду Гетьманів Методичний посібник для вчителів, студентів. - Рівне: Перспектива, 2005. - с.
93. Кучерук В. Він не міг інакше // Вісник Дубенщини. -1998. - 8 грудня.
94. Куценко П. Був чесним і благородним// Вісник Дубенщини. -1998. - 8 грудня.
95. Межанов К. Сходження до себе: [Про поета Г.Чубая] // Провінційна газета. - 2000. - 27 липня. - С. 4.
96. Москалець К. Келія чайної троянди. - 1989-1999: [Спогади, зокрема про Грицька Чубая] // Сучасність. - 2001. - №1. - С. 10-57.
97. Нові члени Спілки письменників України. [У тому числі Г.Чубай. Біографічні дані] // Літературна Україна. - 1991 р. - 11 квітня.
98. Огородник М. Батьки поета згадують // Червона зірка. - 1990. -25.08.
99. Пшеничний М. Поет, перекладач, дисидент Грицько Чубай // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури: 36. матеріалів і тез наукової конференції 1998 р. - Рівне: Б.в., 1998. - С.140-144.
100. Пшеничний М. «Я часто думаю про зорі...»: [Про поета з Дубенщини Г.Чубая] // Молодь України. - 1988. - 22 листопада.
101. Рябчук М. Кінцею однієї епохи: [Спогади про Грицька Чубая] // Березіль. - 1999. - № 9-10. - С.167-172.
102. Рябчук М. «Це була справа смаку...» [Спогади, переклад за вид.: Bunt rokolenia... - Lublin, 2000] // Кур'єр Кривбасу. - 2002. - Березень. - С. 179-216.
103. Чубай Г. //Столярчук Б. Митці Рівненщини. Енциклопедичний довідник. - Рівне: Ліста, 1997. - С.68.
104. Чубай П.В., Чубай М.К. «О, не кажім палких освідчень...» [Спогади батьків поета Г.Чубая про сина] // Нове життя (Здолбунів). - 1992. - 22 лютого.
105. Яковчук М. Грицеві стежки: [Про поета з Дубенщини Г.Чубая] // Зміна (Рівне). - 1990. - 29 вересня.
106. Яцковський О. Запізніле визнання // Червона зірка (Дубно). - 1991. - 23.04.

Д. ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ТВОРЧІСТЬ Г.ЧУБАЯ (статті, передмови, рецензії, відгуки)

107. Басараба В. Із краю козацької слави // Вільне слово (Рівне). - 2000. - 22.11.
108. Басараба В. Свято в буденній суєті (рецензія) // Червоний прапор. - 1990. - 23серпня [Рецензія на книжку: Чубай Г. *Говорити, мовчати і говорити знову.* - К.: Молодь, 1990: - С.].
109. Б.п. Грицька Чубая пам'ятають // Рівне. - 1992. - 16.05.
110. Вінграновський М. Григорій Чубай - ще одне печальне ім'я... // Література на Україна. - 1984. - 2.08.
111. Гордасевич Г. «Купив оце в Дубні книжечку...» // Сім днів (Рівне). - 1994. - 15-21.02. - С. 8-9.

112. Дзюба І. Сходження до себе: [Передмова до книги Г.Чубая «Плач Єремії»] // Сучасність. - 1999. - №2. - С.86-87.
113. Жадан С. «Говорити, мовчати і говорити знову» // Критика. - 2002. - Ч. 11. - С. 27.
114. Жигулін А. Гідний подиву талант // Дніпро. - 1983. - №9. - С. 119.
115. Коцюбинська М. Кризь велику призму // Слово і час. - 1990. - № 9. - С. 27.
116. Кравець Дмитро. Григорій Чубай (До 50 ліття з дня народження поета) // Обрії Полісся. - 1999. - 5.05.
117. Леонтьєв О. Мовне різнобарв'я поезії Грицька Чубая // Українська мова та література. - 2001. - №17 (травень). - С. 10.
118. Маленький І. Відродження чи жарт? Нерадісні роздуми з приводу деяких рис сьогоднішньої літературної ситуації // Літ.Україна. - 1990. - 15.11.
119. Мельник Я. Видавати все?.. Видавати всіх?.. // Слово і час. - 1993. - №8. - С. 76-77.
120. Москалець Костянтин. П'ять медитацій на «Плач Єремії» // Критика. - 2002. - Ч. 7-8 (липень-серпень). - С. 27-34.
121. Поліщук Я. Обличитель содомного вертепу // Література рідного краю. - Рівне: Азалія, 1993. - С. 72-78.
122. Поліщук Я. Ранній Чубай // Вісті Рівненщини. - 2001. - 28 лютого.
123. Поліщук Я. Феномен Грицька Чубая // Дивослово. - 2000. - №7. - С. 4-7.
124. Пшенична Л. 108 тисяч «Дякую!» (рец.) // Червоний прапор (Рівне). - 1990. - 8 червня.
125. Пшеничний М. Лірика, сповнена трепету // Прапор перемоги (Радивилів). - 1985. - 27 липня.
126. Пшеничний М. Григорій Дем'янчук. Літературний портрет. - Рівне: Азалія, 2001. - С. 8.
127. Пшеничний М. Поет, перекладач, дисидент. [Тези доповіді] // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури. - Рівне, 1998. - С. 140-144.
128. Пшеничний М. Чесне, нерозбазарене слово // Червона зірка. - 1989. - 31 січня. Пшеничний М. Щиро, щедро, талановито... [Рецензія на «Вітрила-79»] / Червона зірка. - 1980. - 19 січня.
129. Рябчук М. Виклик небожителя. [У ці дні поет Григорій Чубай міг би святкувати своє 50-річчя] // День. - 1999. - № 13; також: www.day.kiev.ua/1999/13/culture/cull.htm.
130. Рябчук М. Пам'яті Григорія Чубая // Всесвіт. - 1989. - №4. - С. 127-128.
131. Рябчук М. Спішать громи на віче гомінке // Україна. - 1984. - №2. - С.11.
132. Салевич П. Танець душі Григорія Чубая // Дзвін. - 1992. - №9-10. - С. 156-158.
133. Салига Т. Пробились на білий світ... Критичні нотатки про неопубліковані в період застою вірші // Дзвін (Львів). - 1990. - №2. - С.138, 142.
134. Степанишин Б. Методика культурологічної діяльності. - Рівне: Тетіс, 1996. - С.339.
135. Стефурак Н. Казковий дивосвіт Грицька Чубая // Галичина (Львів). -1992. - 5 вересня.
136. Стефурак Н. Як «пробитись» талантові? // Літ.Україна. - 1996. -14 серпня.
137. Столярчук Б. Його неспокійна мить // Львівський залізничник. -1989. - 7 грудня.

138. Театр непослідовності Тадеуша Ружевича [Післяслово до п'єси «Кумедний старигань»] // Всесвіт/ - 1989. - №4. - С.134.

II. ЗАГАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ

139. Анализ одного стихотворения. Межвузовский сборник / Под ред. В.Е.-Холшевникова. - Л.: Изд- ЛГУ, 1985. - 248 с.

140. Андреев А.Л. Художественное мышление как эстетическая категория. - М.: Знание, 1981. - 64 С.

141. Антологія української поезії: У 6 т. / Упор. М.Грицай, Н.Жук, П.Сіренко. - К.: Дніпро, 1984. - С.

142. Аристотель. Поэтика. Риторика. - Санкт-Петербург: Азбука, 2000. - 348 С.

143. Балухатый С.Д. Вопросы поэтики. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. - 320 с.

144. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1986. - 445 С.

145. Берест Т.М. Семантика художнього слова в поезії 80-90-х років ХХ століття. - Дисертація ... кандидата філологічних наук. - Харків, 1999. - 199 С.

146. Белецкий А.И. В мастерской художника слова. - М.: Высшая школа. 1989. - 160 С.

147. Білецький О. Літературно-критичні статті. - К.: Дніпро, 1990. - 254 С.

148. Бодлер Ш. Об искусстве. Пер. с фр. - М.: Искусство, 1986. - 422 С.

149. Бойчук Богдан. Спомини в біографії. - К.: Факт, 2003. - 200 с.

150. Веселовский А.С. Историческая поэтика. - М.: Высшая школа, 1989. - 404с.

151. Відкритий архів. Щорічник матеріалів та досліджень з історії модерної української культури / Ред.-упор. С.Захаркін. - К.: Критика, 2004. - Т. 1. - 752 с.

152. Вісімдесятники. Антологія нової української поезії. Упор. І.Римарук. - Едмонтон (Канада): Вид. CIUS Press, 1990. - 208 с.

153. Гей Н.К. Время и пространство в структуре произведений // Контекст: Литературно-теоретические исследования. - М.: Наука, 1975. - С. 213-288.

154. Гете Й.В. Поезія і правда. - К.: Мистецтво, 1988. - ???

155. Гинзбург Л.Я. Литература в поисках реальности: Статьи. Эссе. Заметки. - Л.: Сов. писатель, 1987. - 400 с.

156. Гинзбург Л.Я. О лирике. Изд. 2-е, доп. - Л.: Сов. писатель, 1974. - 406 с.

157. Гинзбург Л.Я. О старом и новом: Статьи и очерки. - Л.: Сов. писатель, 1982. - 422 с.

158. Грабович Григорій. До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка. - К.: Критика, 2003. - 632 с.

159. Грабович Григорій. Тексти і маски. - К.:Критика, 2005. - 312 с.

160. Грабовський С. Українська людина у вимірах ХХ століття: до постановки проблеми. - К.: ВО «Київське братство», 1997. - 118 с.

161. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. - К.: Критика, 2004. - 344 с.

162. Гром'як Р. Ще раз про гетерогенність українського літературного процесу ХХ століття: проблеми опису та інтерпретації // Українознавчі студії (Івано-Франківськ). - 2000. - № 2. - С. 44-47.

163. Гундорова Т. Шістдесятництво: Метафора, ім'я, дім // Коцюбинська М. Мої обрії: У 2 т. - К.: Дух і Літера, 2004. - Т.І. - С. 4-10.

164. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. - К.: Критика, 2005. - 264 с.
165. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. - Львів: Літопис, 1997. - 300 с.
166. Дзюба І. З криниці літ: Тритомовик. - К.: Обереги, Гелікон, 2001. - Т. 2. - 848 с.
167. Добрянська І.В. Творчість Івана Світличного в українській літературі к. 50-х - 70-х років ХХ ст.: Дисертація ... кандидата філолог. наук. - Тернопіль, 1997. - 174 с.
168. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. Пер. со словацкого. - М.: Прогресс, 1979. - 318 с.
169. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор., передмова та примітки Н.Шумило. - К.: Основи, 1998. - 658 с.
170. Єфремов С. Історія українського письменства. - К.: Феміна, 1995. - 688 с.
171. Єфремов С.О. Літературно-критичні статті. - К.: Дніпро, 1993. - 351 с.
172. Жулинський М. Заявити про себе культурою. - К.: Генеза, 2004. - 645 с.
173. Жулинський М. Із забуття - в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). - К.: Дніпро, 1990. - 447 с.
174. Жулинський М. Наближення. Літературні діалоги. - К.: Дніпро, 1986. - 278 с.
175. Забужко О. Ліричне як спосіб художнього моделювання дійсності // Радянське літературознавство. - 1986. - № 6. - С. 33-41.
176. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX - XX вв. Трактаты, статьи, эссе. - М.: Изд-во МГУ, 1987. - 512 с.
177. Зеров М.К. Твори: В 2 т. - Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г.П.Кочура, Д.В.Павличка. - К.: Дніпро, 1990. - 601 с.
178. Зеров М. Українське письменство. Упор. М.Сулима. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. - 1301 с.
179. Индивидуально-художественный стиль и его исследование /В.А.Кухаренко и др.- К. - Одесса: Вища школа, 1987. - 168 с.
180. Ідея Університету. Антологія / Упор. М.Зубрицька, М.Бабалик, З.Рибчинська. Відп. ред. М.Зубрицька. - Львів: Літопис, 2002. - 304 с.
181. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи». - Львів, 1995. - 318 с.
182. Ільницький М. У фокусі віддзеркалень. Статті. Портрети. Спогади. - Львів: Б.в., 2005. - 552 с. [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка].
183. Історія української літератури: У 2 т. / АН Української РСР. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. - К.: Наукова думка, 1987. - Т. 2: Радянська література. - 635 с.
184. Історія української літератури: У 8 т. / АН Української РСР. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. - Т.8: Література післявоєнного часу (1946-1967). Відпов. ред. Л.Новиченко. - К.: Наукова думка, 1971. - 571 с.
185. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. - Книга друга: Друга половина ХХ століття / За ред. чл.-кор. НАН України В.Г.Дончика. - К.: Либідь, 1998. - 456 с.
186. Калинець І. Невольничча муза. Поезії 1973-1981 років. - Балтимор - Торонто: Смолоскип, 1991. - 451 с.

187. Калинець І. Пробуджена муза: Поезії. - Варшава: Вид. ОУП та КІУС, 1991. - 388 с.
188. Калинець І. Слово триваюче: Поезії. - Харків: Фоліо, 1997. - 543 с.
189. Капусцінський Р. Імперія. Пер. з польської Н.Антонюк. - Львів: Літопис, 2003. - 344 с.
190. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. - К.: Либідь, 1995. - 224 с.
191. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка. Горизонти поетики. - Львів: Вид. Львівського нац. університету, 2004. - 488 с. [В надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка].
192. Коцюбинська М. Мої обрії: У 2 т. - К.: Дух і Літера, 2004. - Т.ІІ. - 386 с.
193. Кульчицький О. Світовідчужання українця // Українська душа. Зб. наук. праць / Відпов. ред. В.Храмова. - К.: МП «Фенікс», 1992. - С. 48-65.
194. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. - К.: ВЦ «Академія», 1997. - 752 с.
195. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. - М.: Искусство, 1970. - 384 с.
196. Маланюк Євген. Нариси з історії нашої культури. - К.: Обереги, 1992. - 80 с.
197. Маланюк Євген. Книга спостережень. Фрагменти. Студії і роздуми. - К.: Атіка, 1995. - 236 с.
198. Марсель Г. Homo viator. Пер. В.Шовкуна. - К.: Видавничий дім «КМ Academia», Університетське вид-во «Пульсари», 1999. - 320 с. - (Серія «Християнські філософи»).
199. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. - 327 с.
200. Наєнко М. Українське літературознавство. Школи. Напрями. Тенденції. - К.: ВЦ «Академія», 1997. - 318 с.
201. Наливайко Д. С. Искусство: Направления, течения, стили. - К.: Мистецтво, 1985. - 365 с.
202. Наливайко Д. Про співвідношення «декадансу», «модернізму», «аванґардизму» // Слово і час. - 1997. - № 11-12. - С. 44-48.
203. Онікієнко І.М. Філософсько-естетичні мотиви лірики поетів-дисидентів (В.Стус, І.Світличний, І.Калинець). - Дисертація ... кандидата філологічних наук. - К., 1997. - 155 с.
204. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. - К.: Основи, 1994. - 334 с.
205. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. 2-е вид., перероб. і доп. - К.: Либідь, 1999. - 447 с.
206. Павлишин М. Канон та іконостас. Літературно-критичні статті. Вст. ст. І.Дзюби. - К.: Час, 1997. - 447 с.
207. Петров В., Чижевський Д., Глобенко М. Українська література; Мірчук І. Історія української культури. - Мюнхен-Львів: Фенікс-ЛТД, 1994. - 380 с.
208. Повернення деміургів. «Плерома 3'98». Мала українська енциклопедія актуальної літератури. За ред. В.Єшкілева та Ю.Андруховича. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. - 288 с.
209. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Літературознавчі студії. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. - 296 с.
210. Попович М. Нарис історії культури України. 2-е вид., випр. - К.: АртЕк, 2001. - 728 с.

211. Потебня О. Естетика і поетика слова. - К.: Мистецтво, 1985. - 302 с.
212. Ритм, пространство и время в литературе. - Л.: Наука, 1974. - 300 с.
213. Роменець В.А. Психологія творчості. Вид. 2-е, доп. - К.: Либідь, 1999. - 287 с.
214. Рубчак Б. Пробний лет (Тло для книги) // Розсипані перли: Поети «Молодої Музи». - К.: Дніпро, 1991. - С. 18-41.
215. Рябчук М. «Ми помрем не в Парижі...» // Вісімдесятники. Антологія нової української поезії. Упор. І.Римарук. - Едмонтон (Канада): Вид. CIUS Press, 1990. - С. XI-XVIII.
216. Рябчук М. Самвидав // Нариси української популярної культури. За ред. Олександра Гриценка. - К. Б.в., 1998 [У надзаг.: Український центр культурних досліджень, Інститут культурної політики]. - С. 579-600.
217. Самототожність письменника. До методології сучасного літературознавства. Колективна монографія / Відп. ред. Г.М.Сивокін. - К.: Українська книга, 1999. - 160 с.
218. Сартр Жан-Поль. Буття і ніщо: Нарис з феноменологічної онтології. Пер. з фр. - К.: В-во Соломії Павличко «Основи», 2001. - 854 с.
219. Свасьян К.А. Иоганн Вольфганг Гете. - М.: Мысль, 1989. - 192с.
220. Свідзинський Володимир. Твори: У 2 т. Упор. Е.Соловей. - К.: Критика, 2004. Т.1. Поетичні твори. - 584 с. Т.2. Переклади. Статті. Листи. - 512 с.
221. Світличний І. Серце для куль і для рим: Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті / Переднє слово І.Дзюби. - К.: Рад. письменник, 1990. - 581 с.
222. Слабошпицький Михайло. Пейзаж для Помаранчевої революції. Хроніка-колаж. - К.: Ярославів Вал, 2005. - 262 с.
223. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. - Львів: Літопис, 1996. - 634 с.
224. Современное зарубежное литературоведение. Страны Западной Европы и США: Концепции. Школы. Термины. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Интрада, 1999. - 320 с.
225. Соловей Е.С. Українська філософська лірика: Навч. посібник із спецкурсу. - К.: Юніверс, 1998. - 368 с.
226. Стус Василь. Палімпсест: Вибране. - К.: Факт, 2003. - 430 с.
227. Стус Д. Василь Стус. Життя як творчість. - К.: Факт, 2004. - 364 с.
228. Творческая индивидуальность писателя и литературный процесс: Межвуз. сборник научных трудов / М-во просвещения РСФСР, Вологодский гос. пед. институт: Редкол. Бабичева Ю.В., Баранов С.Ю., Гура В.В. и др. - Вологда, 1987. - 168 с.
229. Ткаченко А.О. Індивідуальний стиль: феноменологія/типологія; динаміка/статика (На матеріалі творчості українських поетів 60-90-х років ХХ століття). - Дисертація ... доктора філологічних наук. - К., 1998. - 365 с.
230. Тынянов Ю.М. Поэтика. История литературы. Кино. - М.: Наука, 1977. - 574 с.
231. Українська душа. Зб. наук. праць / Відпов. редактор В.Храмова. - К.: МП «Фенікс, 1992. - 128 с.
232. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. / Упор. та редаг. В.Яременка: У 4 кн. - К.: Аконіт, 2001. - Кн. 4. - 800 с.

233. Франкл В. Человек в поисках смысла. Пер. с нем.- М.: Прогресс, 1990. - 366 с.
234. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко Іван. Збір. творів: У 50 т. - Т. 31. - К.: Наукова думка, 1981. - С. 45-119.
235. Франко І. Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах // Франко Іван. Збір. творів: У 50 т. - Т. 31. - К.: Наукова думка, 1981. - С. 33-44.
236. Франко І. Слово про критику // Франко Іван. Збір. творів: У 50 т. - Т. 35. - К.: Наукова думка, 1982. - С. 91-111.
237. Фрейд З. Толкование сновидений. Пер. с нем. - К.: Здоровье, 1991. - 382 с.
238. Хайдеггер Мартин. Разговор на проселочной дороге. Избр. статьи позднего периода творчества / Пер. с нем.. - М.: Высшая школа, 1991. - 192 с.
239. Хамитов Н. Философия человека: поиск пределов. Пределы мужского и женского: введение в метаантропологию. - К.: Наукова думка, 1997. - 175 с.
240. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). - Тернопіль: СПП «Презент», за уч. ТОВ «Феміна», 1994. - 480 с.
241. Чижевський Д. Реалізм в українській літературі / Підготовка тексту, фак. ред., передм. М.Наєнка. - К.: Вид. Центр «Просвіта», 1999. - 120 с.
242. Шапошникова І.В. Лінгвостилістика творення образу України в українській поезії другої половини ХХ століття. - Дисертація ... кандидата філологічних наук. - Запоріжжя, 1999. - 166 с.
243. Шерех Юрій Пороги і запоріжжя Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. / Упор. та прим. Р.Корогодського. - Харків: Фоліо, 1998. Т. 1. - 607 с.; Т. 2. - 367 с.; Т. 3. - 431 с.
244. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби / Пер. П.Тарашук. - К.: Факт, 2004. - 496 с.
245. Шумило Н.М. Модернізм в художній інтерпретації традиціоналістів // Літературознавство: Матеріали ІІІ Конгресу Міжнародної асоціації українців. - К.: АТ «Обереги», 1996. - С. 440-448.
246. Юнг К.Г. Психология бессознательного / Пер. с нем. - М.: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», «Канон+», 1998. - 400 с.
247. Якобсон Р. Избранные труды по поэтике. - М.: Прогресс, 1987. - 464 с.

* * *

248. Bunt pokolenia. Rozmowy z intelektualistami ukraickimi. Rozm. i opatrzuyiy komentarzem V.Berdychowska, O.Hnatiuk. - Lublin: Wyd. UMCS, 2000. - 285 s.
249. Culler Jonathan. Teoria literatury. - Warszawa: Pryszycki i S-ka, 1998. - 168 s.
250. Hnatiuk Oł. Poiegnanie z imperium. Ukraickie dyskusje o toisamosti. - Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skiodowskiej, 2003. - 350 s.
- Kornieienko Agnieszka. Ukraicki modernizm. Pryba periodyzacji procesu historycznoliterackiego. - Krakow: Universitas, 1998. - 324 s.

СТАТТІ ТА СПОГАДИ

Гідний подиву таланти

Григорій Чубай народився 1949 року в селі Березини на Ровенщині в родині колгоспників. Після десятирічки працював робітником на ізоляторному заводі у Львові, згодом - художником-оформлювачем. Заочно навчався в Літературному інституті, якого, однак, не встиг закінчити: після важкої хвороби молодий поет помер у травні минулого року.

Вірші й переклади Григорія Чубая друкувалися в журналах «Жовтень», «Донбас», у «Літературній Україні», в альманасі «Вітрила-79». Він брав участь у випуску антології молодого кубинської поезії «Ритми Гавани» та молодого поезії Словаччини «Веселка Татр».

Григорій Чубай залишив по собі чимало неопублікованих віршів. Знайомимо читачів «Дніпра» з деякими із них.

Нашим читачам ім'я його вже відоме: вірші молодого поета друкувалися на сторінках «Дніпра». Ще раз почули ми, редакційні працівники, про нього від Анатолія Жигуліна, прекрасного російського радянського поета, який веде поетичний семінар в Літературному інституті імені М.Горького. Глибокий смуток звучав у словах Анатолія Володимировича про свого вихованця з України Григорія Чубая, до щирого непересічного таланту котрого він був дуже уважний.

Зовсім недавно редакція одержала листа від Анатолія Жигуліна. Ось що він пише: «Перш за все, мабуть, слід зауважити, що велінням самої долі українську мову я з дитячих літ знаю і люблю».

У 1978 році, набираючи в Літературному інституті імені Горького свій перший поетичний семінар, я прочитав рукопис молодого львівського автора Григорія Чубая. Його вірші потрясли мене (читав я, зрозуміло, оригінал, а не підрядник). Як забилось моє серце! Подумалось: поет цей, напевне, буде найсильнішим у моєму семінарі.

Моє припущення, моє передчуття не підвело. Гідний подиву талант Григорія Чубая зростав і міцнішав на очах. Його перу все було підвладне: і тонка інтимна лірика, і багатопланова філософська поема, і, здавалось би, розкуті, але з високою напругою почуття верлібри, і чудові, ніби срібні дзвіночки, дитячі вірші, і переклади... А перекладав він, зокрема, Блока. Справді, великим має бути авторитет молодого поета, щоб йому довірили переклади чи не найважливіших віршів Олександра Блока для ювілейного видання. Добре пам'ятаю ці переклади Григорія Чубая: я завжди цікавився інтерпретаціями поетів-класиків українською мовою. Мені видається, що кращих перекладів Блока українською - годі й шукати.

На семінарських заняттях Григорій Чубай дивував своєю ерудованістю, своїми тонкими поетичними смаками. У найважчих випадках при аналізі російських чи білоруських віршів, литовських, вірменських чи будь-яких інших підрядників слово надавалося Григорію. І завжди він розважливо, спокійно і переконливо приводив нас до єдино правильного розуміння - до істини. Він був напрочуд скромною і славною людиною. Смерть завжди вириває з наших рядів найсильніших, найталановитіших. І цього разу вона не помилилась...

Я, певне, більше, ніж інші, розумію, що встиг зробити в поезії Григорій Чубай, бо лише незначна частина його творів опублікована, а на семінарах ми читали і обговорювали майже все, створене ним за останні роки.

Тож можу впевнено сказати: я втратив свого улюбленого і талановитого учня, сучасна молода українська поезія втратила одного з найцікавіших своїх поетів...

Анатолій ЖИГУЛІН.

За часописом «Дніпро», 1983, №9. -С.119.

Чубай з роду Гетьманів

Грко і боляче перегортати сторінки життя людини, яка молодою пішла від нас у небуття. Як правило, це люди, які несли важкий хрест боротьби за правду і справедливість безкомпромісно і чесно. Саме таким був і Григорій Чубай, який прожив всього тридцять три роки.

Прикро, що багато шанувальників поезії лише тепер відкрили для себе талановиті твори Григорія Чубая, нашого славного земляка. Земляка повноправного, бо народився він і ріс у селі Березини Дубнівського (тепер Радивилівського району. - Д.К.)

Хочеться відкрити сторінки його біографії для більшого кола людей, тому, що мало ми знаємо про молодого талановитого поета.

Мені довелося зустрічатися і розмовляти з багатьма людьми, які знали цього юнака, його батьків, розповідали про діда й прадіда. Із їх розповідей, із записів у церковних книгах поступово вимальовувалася картина родоводу. Родослівна Григорія Чубая дуже цікава, і якщо розмотати клубок родинних сплетень, то його по праву можна назвати Григорій Гетьман.

Рід Гетьманів-Чубаїв сягає сивої давнини, їх здавна у селі знали як нащадків запорізьких козаків. Чи назвали козака Гетьманом жартома, чи за те, що був запорізьким козаком, - невідомо, але вся їх родина успадкувала непокірний волелюбний характер січового лицарства.

Прадід Григорія - Тимофій Гетьман разом із дружиною Гапкою проживали в урочищі Загая. За самовільний характер, гордість та непокірливість

пан вирішує віддати його у кріпаки. Але як тільки в Загаях з'явилися панські посланці, Тимофій зникав у дрімучих лісах, зачаювався. Працьовитий і обдарований, він не сидів без діла: робив у лісі бочки, ступки, щоб пізніше продати чи обміняти і в такий спосіб допомагав сім'ї (а той час у них народилася дочка, яку теж назвали Гапка).

Коли в селі не було панських прислужників, він з'являвся додому, а в час небезпеки знову зникав у лісі. Лише після скасування кріпосного права назавжди повернувся на рідне обійстя. А прізвисько Дикий пристало до нього назавжди, як ствердження довгих самотніх поневірянь.

Син його, Гетьман Василь Тимофійович (1866 р.н.), одружився в 1886 році на Мотроні Ісидорівні Чубай (1868 р.н.), якій було властиве почуття святої шани до своїх предків та родин. Так як Мотрона була від народження Чубай і в роду не було продовжувачів цього прізвища, то вирішила чотирьох із восьми синів хоча б усно «охрестити» Чубаями, не дивлячись на те, що у церковних книгах всі діти були записані Гетьманами. На жаль, поки що невідомо, на яких підставах діти бодай маминими вустами поділилися на Чубаїв і Гетьманів...

Мотрона Ісидорівна була матір'ю дванадцятьох дітей, прожила довгий вік - 94 роки. Від природи наділена душевною добротою і мудрістю, працьовита і метка вона жила тихо і непомітно, виховуючи у дітей і внуків любов до землі рідної, до праці, пильнувала, аби не витоптав час у родині духовної цноти. Так і згасла - тихо, безклопітно. Приготувала собі одяг, попросила невістку допомогти пришити гудзики до блузки (бо на другий день мало бути релігійне свято), турбувалася аби не барилися в церкві і, дочекавшись їх, попрощалася та померла в хаті свого сина Петра Чубая (по паспорту таки Гетьмана), але встигнувши передати онукові - Грицьку Чубаю - щирість своєї душі.

«Червона зірка» від 4 березня 1989р.

Чубай з роду Гетьманів

ПАМ'ЯТЬ нестаріюча... Невблаганно плине час, а вона крізь утрамбовані застоєм його пласти викидає брости правди про Григорія Чубая.

Народився він 23 січня 1949 року. При маминій ласці і при казках та мудрих напучуваннях баби Мотрони потягнулася його дитяча душа до фантазії, а руки - до олівця і паперу.

Йдемо із Василем Петровичем Гетьманом, братом Григорія, місцями, де любив бувати з чотирирічного віку майбутній поет. Це - урочище Калиновиця, що знаходиться неподалік від села Березини. Сюди, до лісового озерця, взявши малярське приладдя, він бігав стежиною через поле. Мав тут облюбване місце під кремезним, покрученим роками та бурями ду-

бом, де міг цілими днями сидіти і малювати. Іноді брав із собою когонебудь з маленьких друзів, але їм не цікаво було з хлопчиною, що мислив і поводився по-дорослому. З часом рука людини знищила прекрасний задеревлений куточок Грицькової материзни і тільки пам'ять та ще рядки вірша 12-літнього юнака воскрешають її:

*Гублять листя в задумі клени,
Між деревами вітер бродить
У спустілім гаю...
Осінь тихо мандрує краєм,
Золоту надіквянську осінь
Я у ній пізнаю.*

Всі, хто з дитинства знав Грицька Чубая, відзначають його надзвичайну тягу до знань. Якщо вмінню малювати він не вчився ні в кого, то з читанням та писанням було важче. Навчанням дітей дошкільного віку ніхто особливо не займався, а бажання читати і писати було таким великим, що, не зважаючи на стусани за причепливість, він благав старших показати, як пишеться та чи інша буква, як їх стулити у слово. Сердився і накидався з кулачками, коли кепкували, диктуючи: «Тебе знайшли під грушею таким малим, як ложка», бо не вірив, що міг бути таким малим.

«Ми жили на одній вулиці, - згадує ровесниця Григорія - Людмила Місюк. - В селі всі задатки чи недоліки людини підмічаються ще змалечку. І прізвиська даються влучні. Прізвисько Григорія було пророчим. Старі й малі називали його Пушкіним не з метою образити, а підкреслюючи незвичайний талант дитини, бо пристало до нього це слово ще з тих пір, відколи він почав бігати в Калиновицю малювати. Пізніше його частіше стали називати поетом. Отак і жили нероздільно Грицько, Пушкін, Поет.

Запам'ятала я його ось таким: три-чотири книжки під рукою, розмірена не по-юнацькому важка хода.

Наче щось тяжіло над ним, неначе ніс якийсь тягар - аж сутулився. Любив бувати один. Коли пасли корови, одділявся від гурту, заривався у скирті та й читав. Уже тоді він напружено працював, хоча ми думали: хизується. Уже тоді він дивився на світ не дитячими очима, вибирав для себе роль білокрилого вістуна-речника у житейському «вертепі».

Три чесноти, три муки жили в його душі: тяга до слова, до живопису і до музики. У сьомому класі сам навчився грати на гітарі, гарно співав, особливо свою улюблену - «Два кольори».

Я сама в той час писала вірші, тому й розуміла Грицька більше, аніж хто. Часто була першим слухачем його творів, гордилася довір'ям. Тому, коли в школу (я тоді закінчувала Довгалівську восьмирічку, а Гриць уже

навчався в Козинській СШ), приїхали працівники РК комсомолу Малецька К. К, та Нешайнов В. С. і, познайомившись зі мною, запитали, що я пишу, - відповіла, що перекладаю вірші Григорія Чубая на російську мову. В такий наївний спосіб я хотіла допомогти моєму ровеснику утвердитись застрахувавши його творчу правду «магічністю» братнього слова. І прочитала їм спочатку по-українському, а потім по-російськи:

*Пригадую вечір зимовий...
Дерева в казковому сні,
Сніжинки все падають, падають
І твої силует у вікні.*

Григорій-школяр дуже нагадував свого дядька Микиту, який навчався у 20-х роках в Козинській школі. Микита Васильович, був надзвичайно обдарованим, - згадує його товариш І.У. Павлюк, - писав вірші, байки, малював. Його твори друкувалися в газеті «Каменярі» (1927- 1928 рр.), що видавалася у Львові українською мовою.

На жаль, життя талановитого хлопця з роду Гетьманів обірвалося трагічно на 18-му році від народження.

Успадкована творча вперта жила торсала і племінника за серце. Григорій уже в шкільні роки протривався «оберненій суті законів, нехтуванню правами людини, як «інакомислячий» піддавався переслідуванням за правду. «В цей час писалися на нього детальні характеристики, бралися зразки почерків, перевірялися всі роботи з української літератури, підривали йому здоров'я співбесіди за глухими дверми», - згадує свідок цього, вчитель-секретар Козинської школи Братащук М.Ф.

Якщо раніше він сторонився усіх, то тепер сторонилися його. Сміливість висловлювань була така разюча, що однокласники сахалися від нього, як тільки він починав розмову. Та ще й нині, коли розпитую в селі Березини про Григорія, то люди поглядають на мене з острахом, розповідають, натужно підбираючи слова. Міцно забитий у душі людські цькуванням хлопця-поета, «Пушкіна» страх, глибоко закопана правда про тридцять три роки, які встиг у «вертепі» долі прожити чесно Григорій Чубай із роду Гетьманів.

Ми перегорнули сторінку юнацьких літ, густо покреслену руками недоброзичливців, а далі - сторінка зрілості поета - два кольори с.Червоне - то любов, а чорне - то журба».

*Дмитро КРАВЕЦЬ.
«Червона зірка» від 4 квітня 1989р.*

Чесне, нерозбазарене слово

У Козинській середній школі, яку закінчив Григорій Чубай, не вчили іспанської мови. Так само, як і польської, словацької. Майбутнім дослідникам багатогранної творчості нашого земляка ще належить з'ясувати, коли, як, звідки прийшла до нього жагуча потреба взятися за перекладацтво, освоїти стільки мов (до названих додамо ще - німецьку, білоруську, російську, хоч і то буде далеко не повний перелік).

Не було курсів по вивченню іноземних мов і в місті Дубні, де в середині 60-их років Григорій бував особливо часто. Тому що деякий час (згадаймо хрущовські виробничо-територіальні перетасовки-експерименти) нинішній Червоноармійський район входив до складу Дубнівського. Тому що саме при «Червоній зірці» активно працювало літературна об'єднання «Серпанок», з-під благословенного крила якого й стартував у велику літературу талановитий поет.

Згадує І.С. Колосова, педагог із Мізоча, яка тоді працювала в «Червоній зірці»:

- Ось переписані рукою Григорія поезії Р.М. Рільке, німецькою мовою. Ось вірші Ш.Бодлера, інтерпретовані по-російськи Д.Левитським. А ось чи не найцікавіше...

Ірина Сергіївна обережно бере з книжкової полиці солідний том польського класика В.Броневського, виданий 1964 року у Варшаві. На тій із сторінок, де видрукований вірш «Освенцім», переклад цього хвилюючого твору. Впізнаю почерк Григорія – стрімкий, розгонистий, впевнений, високий і, як б сказав, високосний. Зеленим і чорним кольорами.

Спершу – буквальний, підрядний переклад, між рядками. Є правки, варіанти, тобто це ще чернетка. А збоку на правому березі сторінки - переписаний начисто вірш, який сьогодні друкується вперше. Віриться: він теж увійде у книжку Г.Чубая, яка виходить незабаром у видавництві ЦК ЛКСМ України «Молодь».

В нього було чимало публікацій і за життя, котрі це переконливо засвідчують. Взяти хоча б колективний збірник «Вітрила-79», де на 121-125 сторінках його переклади. Таких кубинських поетів, як Самуель Фейхоо. Еміліо Бальязгас, Рафаель Фернандес. А погортайте антологію словацької поезії «Веселка Татр», а розгорніть книжку «Поклик. Із світової поезії ХХ сторіччя» (К. «Веселка», 1984), де поруч з такими майстрами, як Борис Тен, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Микола Лукаш, Іван Драч, Максим Рильський, представлений і наш Григорій Чубай.

Згадує відомий московський поет Анатолій Жигулін, у творчому семінарі якого в Літературному інституті ім. М.Горького вчився Григорій: «Справді, великим має бути авторитет молодого поета, щоб йому довери-

ли переклади чи не найважливіших віршів Олександра Блока для ювілейного видання. Добре пам'ятаю ці переклади Григорія Чубая...».

Не знаю, коли точно зроблено переклад «Освенціма». У всякому разі, понад 20 років тому. Не знаю, коли Г. Чубай написав вірш «Вікна» (див. «Молодь України» за 22 листопада 1988 року). Але орієнтовно теж десь тоді. Погляньмо, як перегукуються слова Владислава Броневського із власними поетичними рядками Григорія: «...Лягає на вас чорний дим крематорію, найчорніший з усіх димів... Добре було б навчати історії із ваших ночей, із ваших томів!..».

Але нехай цим уже займаються автори дипломних робіт, літературознавчих статей і кандидатських дисертацій. А в тому, що вони, присвячені нашому землякові, будуть, - я переконаний. Так само, як і в тому, що пройде небагато часу і з'являться спогади про нього, бо, як сказав лауреат Державної премії Української РСР ім. Т.Г. Шевченка Микола Вінграновський, «його молоде, чесне, нерозбазарене слово послужить ще одним товаришем нашій безсмертній поетичній дорозі («Літературна Україна», 2 серпня 1984 року).

Просимо всіх, хто знав Г.П. Чубая, хто зберіг його вірші, переклади, листи, малюнки, фотографії, надіслати ці дорогоцінні матеріали чи їх копії на адресу: 266000 м. Ровно, вул. Лермонтова, 6, обласна організація Спілки письменників України, комісії по творчій спадщині Григорія Чубая (голова комісії – член Спілки письменників Микола Пшеничний, члени комісії – член Спілки журналістів Володимир Ящук, вдова поета Галина Чубай, Дмитро Кравець).

*Микола ПШЕНИЧНИЙ.
«Червона зірка», 31 січня 1989р.*

Зустріч з автопортретом

23 січня 1999 року Григорію Петровичу ЧУБАЮ виповнилося б 50 років від дня народження.

Через кілька років по тому, як у періодиці був опублікований мій спогад про покійного поета Григорія Чубая, де, зокрема, згадувалась наша зустріч в селі Підвисокому Радивилівського району, до мене додому завітав голова комісії по літературній спадщині Г.Чубая поет Микола Пшеничний. Гість в подарунок мені приніс репродукцію автопортрета Г.Чубая. Мене до глибини душі схвилював цей дарунок. Справа в тому, що майже через тридцять років після того, як я довідався про існування цього автопортрета з вуст самого автора, нині вперше побачив його». Знову спомини заповнили мене, Тож більш детально опишу цю пам'ятну зустріч.

Була неділя. На тлі голубого край неба вставало літнє сонце в напо-

чуд красивому вінку, ніби сплетеному з польових вогнисто-червоних маків. Перші золотисті промені ніжно торкнулись росинок на траві - і вони засяяли-заіскрилились мірадами блискіток. Здавалось, усю красу світу зібрали вони в себе. Аж співати хотілося від того дива. Гріх спати в той час, коли народжується день - це моє непохитне переконання. Не зрадив йому і сьогодні, будучи у відрядженні в селі Підвисокому. Ще під враженням рожевого сну сиджу під зеленолистою вишнею, вдихаю пахощі літа, раз-пораз кидаю очима на білий папір, що лежить на коліні, аби ручкою-самопискою посіяти на ньому зерна слів.

– Я тобі не сполохав рими? – неподалік мене прозвучав знайомий голос. Повертаю голову – так і є! Це Гриць Чубай прямує до мене по садку, ведучи поруч себе велосипеда, немов коня до водопою. Як згодом дізнавсь: про моє тут перебування він довідався від свого родича Олександра Чубая, тож вирішив відвідати мене, поскільки його рідне село Березини порівняно недалеко. Тепло вітаємось. Зав'язується невимушена розмова. Грицеві нетерпеливиться почути про новини у нашій літературній «столиці», м.Дубні. На двох засіданнях літоб'єднання він був відсутнім. Складав у Козині екзамени на атестат зрілості.

– Перш за все скажу тобі хорошу новину: тебе і мене обрали членами бюро літоб'єднання.

Гриць помітно зрадів, а потім:

– Це добре, що нас поважають колеги, проте саме слово бюро не з кращих, воно має гіркий присмак, і від нього неприємний осадок на серці, як від відомої військової форми одягу мишиного кольору...

Я зрозумів, кого мав на увазі мій молодий друг. Тож став застерігати від великих неприємностей, які чекають на нього за такі одкровення перед тими людьми, що мають довгі вуха.

– Гришо, кажу, ради Бога, не дратуй рогатих хоча б до тих пір, доки не обростеш пір'ям, цебто, не видасиш пару збірок та не закінчиш вузу...

Згодом запитую, як в нього йдуть справи на ниві образотворчого мистецтва, знаючи, що він водночас із середньою школою на денному відділенні навчався заочно в народному університеті мистецтв.

– Малюю автопортрет при допомозі двох люстер.

– Своїми гранями обдарування ти наближаєшся до нашого Кобзаря, - кажу напівсерйозно.

Гриць сміється:

– Не перебільшуй... Після того при зустрічах в Дубні ми ніколи не повертались до розмови про образотворче мистецтво. Тож про автопортрет з плином часу призабулося.

*Микола ДЕНИСЮК.
«Вісник Дубенщини», 22 січня 1999р.*

Лиш тридцять три судилося йому

Відцвітав травень, коли 1982 року прощався білий світ весни й життя із тобою, Грице, прощався, ховаючи очі від болю, вини, безсилля. Молодий, талановитий поет Григорій Чубай. якому викладач спецсемінару Московського інституту літератури, репресований сталінізмом російський письменник Анатолій Жигулін передікав славу одного з найцікавіших поетів України, залишав грішну землю маловідомим перекладачем, а ще менш відомим поетом. Воістину нема пророка на своїй землі за життя, бо навіть перша найвідоміша поема «Вертеп» Г. Чубая була опублікована лише за кордоном.

У тридцять три роки Ісуса Христа, гнаний і переслідуваний, не визнаний як поет, не зміг він навіть отримати місце вічного спочинку на Личаківському цвинтарі в Львові, хоч від Погулянки, де пройшли останні важкі роки його життя, до цього кладовища лише кілька десятків метрів...

Тодішня комуністична львівська влада хотіла поховати бунтівного поета за межами Львова (боячись повторення поховання-демонстрації Володимира Івасюка). Лише на третій день виділили йому місце на Сихівському кладовищі Львова, але із заборорою проведення мітингу та будь-яких виступів.

Твоя зболена душа, Поете (так називали його в селі Березини, де він народився), ніколи не лежала облогом, змалку вбирала зерна істин-правд і щедро ними колосилась, вбирала світ широкими очима причетності до всього і гучно волала до всіх сущих на землі: «Якщо прийшов людиною, не каменем - байдужим ти не маєш права бути!»

Він не міг утікати від тривоги і зла до спокою й тиші, до власного благополуччя, ставши компромісним чи то зовні, чи в душі. Тому не скорився нелюдській системі, не став на коліна. Тому, навіть навчаючись заочно в Московському інституті літератури, продовжував працювати вантажником та різноробчим у Львові і мав «робочий кабінет» та бібліотеку у підвалі будинку, тому довгі роки жив з дружиною та двома дітьми в одній кімнаті. Щиро жаль, що визнання та слава до Григорія Чубая, нашого земляка, - прийшла недавно. Посмертно його прийнято до Спілки письменників України, прийнято разом з іншими світочами духу, без яких національне пробудження народу було б немислиме. Вийшло кілька збірок поета, нещодавно створена обласна премія «Просвіти» імені Г. Чубая.

*Дмитро КРАВЕЦЬ,
лауреат просвітянської премії ім. Григорія Чубая.
«Прапор перемоги», 12 травня 1992р.*

Обличитель содомного вертепу

«А світ - вертеп,

Кажу я з гіркотою: цей світ - вертеп. І, мабуть, щонайважче – у ньому залишатися собою, від перших днів своїх і до останніх не бути ні актором, ні суфлером, ні лялькою на пальчиках облудних, а лиш собою кожної години, а лиш собою кожної хвилини, з лицем одвертим твердо йти на кін...» Так писав дев'ятнадцятилітній юнак, поет, який уже встиг пізнати світ до глибинної гіркоти й одвертості, але встиг чітко й недвозначно окреслити своє життєве кредо - настільки, щоб ніколи йому не зраджувати. Ім'я йому - Григорій Чубай.

Як поет, громадянин, патріот Григорій Чубай належить до покоління «шістдесятників». Саме в «шістдесятництві» його духовне коріння, його основоположні переконання, його палкі прагнення розбудити в людині високу Людську сутність, одвернути її від всесвітньої суєти, захистити від всеобіймаючої брехні панівної тоді радянської ідеології. Це споріднює поезію Григорія Чубая із творчістю Василя Симоненка і Миколи Вінграновського, Ліни Костенко й Василя Голобородька, Василя Стуса та Івана Світличного... У його ранніх творах пронизливо звучать традиційні для того покоління мотиви. Це, по-перше, романтичне захоплення світом, його відкриттям і неповторністю вражень, його красою і справжністю. По-друге ж, не менш вражаюче розчарування - облудністю, брехнею, ницістю довколишнього буття, біль зневіри і розпачу.

Проте це було покоління нереалізованих творчих можливостей. Біда в тому, що величезна творча енергія, яка лишень устигла вихлюпнути краплями в газетно-журнальних публікаціях «шістдесятників», була не тільки непотрібна, байдужа суспільству, але й загрозна, шкідлива з точки зору комуністичної ідеології. Тому-то виступ нового покоління в українській літературі й закінчився тихими репресіями проти цього покоління. По-різному склалися людські долі, але у творчості переважна більшість «шістдесятників» так і не змогла вповні зреалізувати свої творчі можливості. Одні були замордовані режимом фізично, як-от Стус чи Світличний, - інші загнані в глухе підпілля, треті, зацьковані спецорганами, трагічно рано пішли із життя... Не була винятком і доля Григорія Чубая. Його нерідко порівнюють з Василем Симоненком, і справді, паралелі дуже виразно окреслюються не тільки у творчості, але й у долі: обоє за життя цьковані й переслідувані, обом судилася загибель у молодому віці, до обох визнання та слава прийшли посмертно...

Григорій Чубай народився 23 січня 1949 року у селі Березини на Радивилівщині Рівненської області. Батько повернувся із війни інвалідом,

а мати тяжко гарувала в колгоспі, Сім'я, проте, жила бідно, як і зазвичай жили у повоєнному селі, вся була заглиблена у матеріальні турботи, у потреби господарства.

Цікавий факт: із народження Григорій мав би носити інше прізвище, грізне і гучне-Гетьман. Саме таке, прізвище носили його предки і воно, очевидно, пов'язане з козацьким корінням роду: хтось із далеких Григорієвих предків прибився до села із козацтва, та тут і заснував сім'ю, а в довікллі одержав таке незвичне прізвисько. А прізвище Чубай належало жіночим прародичам Григорія. Бабуся поета, переймаючись загрозою його зникнення (бо спадкоємців по чоловічій лінії у Чубаїв не було), передала це прізвище внукові. Отак і став він Чубаєм.

Односельці й товариші Григорія згадують, що ріс він незвичайною дитиною. Завше виділявся у середовищі ровесників недитячою серйозністю, розважливістю, глибокими інтересами, нетерпимістю до підлості й брехні. Любив самотність, багато розмірковував. Коли малими гнали пасти корів, Гриць неодмінно брав із собою книжку, заривався у скирту і читав. Читання було одним із найулюбленіших занять із ранніх літ.

У школі Григорій також виділявся. Вчителі бачили його виняткові здібності до навчання і мистецтва. Знали, що йому можна довірити відповідальну роботу. Бачили його не по літах самостійність і незалежність. Уже в 7-8 класах Гриць самостійно, без учительської допомоги проводив літературні вечори у школі. А у 8 класі став писати поезію. Звичайно, вчителям не завжди подобалась незалежність мислення, критичний склад ума хлопця, тож дехто з них на батьківських зборах радив матері заборонити Грицеві читання книг, бо це, мовляв, до добра не приведе...

А ще юний Гриць (а він і пізніше любив, коли так називали) вирізнявся мистецькими талантами. Змалку захопився малюванням. Коли випадала вільна хвилин, любив бігати з альбомом та фарбами в урочище Калиновицю, сідав під старим дубом і малював буйну зелень дерев, маленьке лісове озерце, світле небо. У шостому класі малював церкву і школу. А вже після школи створив цікавий графічний автопортрет.

Шкільні роки були пошуком себе. Тож не дивно, що Гриць розвивав у собі різні таланти. Тоді ще не знав, що провідним стане літературний. Хоч за вірші, любов до книжок і усамітненості прозвали, було, «Пушкіним». А ще любив у старших класах грати на гітарі, співати.

Саме у школі, точніше, її останніх класах, які Григорій Чубай закінчував вже у Козині, спало на його долю велике і пожиттєве прокляття. Надміру «пильні» людиці уже вказали на нього недремній держбезпеці, і Чубай потрапив під нагляд як інакомислячий, дисидент, «Підривали йому здоров'я співбесіди за закритими дверима», - згадує вчителька Братащук М. Ф. Такі «співбесіди» уже пожиттєво отруювали дні і ночі поетові,

бо він не хотів і не мав у чому каятися, як щоразу вимагалось, а внутрішня гордість і незалежність Григорія завше найбільше дратувала його «стражів».

Відтак зрозуміло, чому намарне Гриць намагався вступити до вузу. Був він і серед абітурієнтів Рівненського педінституту, але, звісно, крізь «сито» не пройшов. Через кілька років поневірянь таки вдалося вступити до Львівського університету, але вчитися Григорієві довго не довелося: був виключений із вузу. Щоправда, саме в університеті знайшов вірне кохання і віддану подругу життя - Галину, яка розділила його радощі й болі до кінця. Після одруження став мешкати у Львові, спілкувався з тогочасною львівською духовною елітою, а це теж бралось на карб «недремним оком».

Із цих пір життя Г. Чубая стає безстрашним змаганням із сильними світу сього. Не думаю, що в цьому змаганні він став жертвою, як твердить дехто із дослідників творчості. Поет одержав у ньому моральну перемогу, і це архіважливо, бо в ті часи на таке могли здобути тільки винятково стійкі, героїчні особистості.

Якщо рання поезія Г. Чубая вряди-годи потрапляла на сторінки періодики, то у Львові він стає «недрукабельним» автором. Сталося це після того, як Гриць, не маючи змоги видати власну поетичну збірку, розмножив її в машинописному варіанті. Це кваліфікувалося на ті часи вже як самвидав. На лихо, примірник Чубаєвої збірки нишпорки держбезпеки знайшли під час обшуку у квартирі В'ячеслава Чорновола. Цього було вже досить. А невдовзі поема «Вертеп» потрапила за кордон і була там надрукована. Відтак потяглися обшуки, слідства, очні ставки. Григорія прагнули звинуватити у зв'язках із підривними закордонними центрами. Але попри всі старання, довести це не зуміли, бо й справді не знайшли доказів такого абсурдного звинувачення. Тож обмежилися забороною друкуватися, вчитися, займатися інтелектуальною працею. Такий собі «вовчий білет» одержав поет за своє інакодумство. Чашу страждань поет випив сповна. У розквіті літ його позбавлено головного для митця - права звертатися до людей, доносити до них художню істину. Змушений був працювати вантажником, підсобним робітником, малярем. Шукав хоч якоїсь нагоди надрукуватися, став займатися перекладами, і деякі з них таки побачили світ. Просвіток творчості заяснив 1978 року, коли заочно вступив до Літературного інституту в Москві. Там знайшов авторитетну підтримку, спіткав нових товаришів-однодумців. Але хронометр його життя відлічував уже останні роки.

*Кружляє світ. Мовчить, як треба крику.
І правда топиться в брехні чи не щодня.*

*Невже і я впаду у нього й зникну
Безболісно, безлико, навмання?*

Поета не стало у віці Христа - 33 роки. Помер він 13 травня 1982 року у Львові. Похорон був скромним: тоді мало хто в Україні знав, що ховають Поета. Усвідомлення втрати прийде пізніше.

Творчість Григорія Чубая стала повертатися до читача щойно після смерті автора. І в 1983 році журнал «Дніпро» видрукував добірку його поезій із чуйним напутньо-прощальним словом А.Жигуліна. У 1984 році з'являється ще кілька публікацій його поезії. А в 1990 році нарешті виходить поетична збірка - «Говорити, мовчати і говорити знову». Про значення таланту Григорія Чубая нарешті заговорили. Ось як відгукується про покійного поета його наставник, керівник творчого семінару в Літературному Інституті і відомий російський письменник Анатолій Жигулін: «Його вірші потрясли мене... Гідний подиву талант Григорія Чубая зростав і міцнішав на очах. Його перу все було підвладне: і тонка інтимна лірика, і багатопланова філософська поема, і, здавалось би, розкуті, але з високою напругою почуття верлібри, і чудові, ніби срібні дзвіночки, дитячі вірші, і переклади... Я втратив свого улюбленого і талановитого учня, сучасна молода українська поезія втратила одного з найцікавіших своїх поетів...»

Творча спадщина поета невелика за об'ємом, що і зрозуміло з огляду на життєві поневіряння. Основу її складають юнацькі вірші. Рання поезія Григорія Чубая друкувалася на сторінках дубенської районки та обласних газет 1960-х років. Тоді він був іще школярем і входив до літоб'єднання при газеті «Червона зірка» (Дубно). У цій поезії, ще подекуди невірною, виразно звучить зрілий громадянський голос її автора.

Найвідоміші свої твори Григорій Чубай написав у віці 18-19 років. Тоді він по закінченні школи працював у Теслугові та Радивиліві (кол. Червоноармійську). Відчуття життя було гострим і драматичним. На одному подиху написав він поему «Вертеп», найціннішу з усього літературного доробку. Тоді ж створені такі шедеври Чубасвої лірики, як «Моя задихана коридо...», «Коли до губ твоїх лишається півподиху...» Пізніше його поетичний голос вимушений мовчати, і то довго, Лише зі вступом до Літературного інституту творчість поновлюється, натхнена новими духовними імпульсами. Зрештою, найважливіші із творів Г. Чубая побачили світ по смерті. Тому глибокий сенс має назва його філософської поеми - «Говорити, мовчати і говорити знову». Такою формулою можна б означити творчий шлях самого поета, що складається із трьох етапів - пристрасного романтичного заспіву, жорстокого репресивного мовчання і повернення до Слова, уже вагомого, умудреного, осяяного трагічним відчуттям кінця.

У юнацькій поезії Григорій Чубай постає перед читачем зрілим мит-

цем, насамперед з огляду на громадянську позицію, серйозний і проникливий погляд на життя. Юнак бачив і висловлював те, що у багатьох головах лише туманно народжувалось, а більшості і взагалі не спадало на ум. «Сліпих ідей гливке болото місимо і ліпимо кустарницькі вірші», - заявляє він безстрашно і безкомпромісно. Але найсміливішим, найсильнішим, найглибшим і найодвертішим твором цього періоду стала поема «Вертеп». У ній молодий автор створив картину глобального світового вертепу - суєтного, лицемірного життя, втрати духовних цінностей. Та не лише «блискуче оскарження «темного царства» (І. Франко) являє собою мистецьку довершеність поеми. Тут пристрасно і могутньо звучить голос ліричного «я», чистої і духовної особистості, яка протиставляє себе всьому содомному вертепу.

Поет не мирився з тим життям, у якому «замість правди сто півправд», і не збирався розчинятися у загальному вертепі. Для цього він мав характер - і в житті, і у творчості, мав свої непорушні принципи. Відтак чистий і сильний голос поета, який, сповідуючи ідеали краси і мистецтва, не може, проте, стояти осторонь реального світу і його проблем, відчувається в усій творчості Григорія Чубая, навіть коли то любовна чи філософська лірика.

Один із найзаповітніших образів Чубаєвої поезії - образ рідної України. «І Україна снитиметься знову Тополею з обрубаним верхом», - так образно передасть він свою сокровенну любов у вірші «Безсоння». А в поезії «Україні» сповідально щиро зізнається:

*З твоїх знамен несучи одвічне кредо.
Впаду, як треба. Тільки ти - іди.
...Дивлюсь вперед. І бачу попереду,
Себе з тобою бачу назавжди.*

Слова ці виявились пророчими. Нова, вільна і горда Україна, пізнаючи творчість Григорія Чубая, належно оцінює його тернистий шлях життя і високий, непроминуший пафос поезії.

Ярослав ПОЛИЩУК.

*Опубліковано в книзі «Література рідного краю»,
Рівне: «Азалія», 1993. - С.72-78.*

Сумуючи за ним

Автор пропонованих спогадів – поет, член Спілки письменників з 1972 року. Автор збірок «Народжуються квіти» (1964 рік), «Провесінь» (1971), «Стебло» (1977), «Тобі моє серце» (1980), «Рівнодення» (1982), «Чекання

ранку» (1986). Живе в місті Ворошиловграді. Лауреат обласної комсомольської премії імені Б. Горбатова.

Рання осінь 1964 року. Я тоді вперше прийшов на заняття літературної студії при редакції дубнівської міжрайонної газети «Червона зірка». Людей було небагато, щось близько десяти чоловік, та мені чомусь запам'яталось троє: Сергій Лагодзінський, що вів заняття, трохи нервовий Олександр Яцківський і дещо дивакуватий, але дуже колоритний, Микола Денисюк. З останніми двома я пізніше потоваришував і підтримував тісні стосунки, а з Сашком Яцківським зустрічався аж через чотири роки - на Всесоюзному фестивалі молодого поезії у м. Миколаєві. Сьогодні я нічого про них не знаю: де вони, що вони, як вони?

А от про четвертого свого знайомця по дубнівській літстудії знаю багато. Мова про Григорія Чубая.

Тієї осені він був семикласником. І читав нам свої перші вірші. І всіх здивував свіжістю й чистотою поетичного голосу. І всі подумки передрікали йому світле творче майбутнє.

Та склалося інакше.

П'ятнадцять років я нічого не знав про Григорія. Були неясні чутки про те, що він вчиться у Львівському університеті... написав «анти-брежневську» поему «Вертеп»... виключений за це з вузу... негласно перебуває поза законом... І вірилось, і не вірилось. Гриць, тендітний і ніжний юнак, і раптом - поза законом?! Але ж такою була дійсність: поза законом опинилися прекрасні українські поети-шістдесятники Василь Стус, Василь Голобородько, Тарас Мельничук, Ігор Калинець, Микола Холодний... З літературних обріїв щезли Ярослав Ступак, Микола Воробйов, Надія Кір'ян, Микола Данько, Олександр Дудка...

Сумнозвільний застійний період «виполював» усе талановите й натомість насаджував сіреньке, невиразне, зате ж «догідливе й безпечне».

Пізня осінь 1979 року.

Я, тоді слухач Вищих літературних курсів при Літінституті імені Максима Горького, повернувся з чергових занять до гуртожитку. Двері моєї кімнати ніколи не замикалися, тож я нітрохи не здивувався, побачивши в себе гостя. От тільки не міг пригадати, де і коли я бачив його раніше.

А гість сидів у кріслі, насунувши мого кашкета по самісінькі вуха, й хитрувато позирав на мене з-під козирка. Був він кремезний, дещо приземкуватий, але не вайлуватий. Гарне, широке й кругле обличчя прикрашали пишні козацькі вуса. Очі іскрили сміхом.

Мені було ніяково: не впізнаю людини, яку колись...

Тоді гість прочитав мого давнього вірша, надрукованого в «Червоній зірці»:

*Доцвітає кущик вересу,
Лист жовтіє на тополі.
Виставляє в полі вересень
Ожереди мідночолі.*

Й одразу пригадалася дубнівська осінь, і хлопчик-школярник з дивними своїми віршами.

– Грицю, це ти? Справді, ти – Чубай?

Ми обнялися.

І проговорили тоді всю ніч.

І зустрічалися в моїй кімнатці щовечора, протягом цілого місяця, доки й тривала чергова сесія студента-заочника другого курсу Літературного інституту Григорія Чубая.

Ми смажили сало, привезене Грицем зі Львова, згадували спільних знайомих, читали вірші. Тоді я вперше почув і «Вертеп», і «експериментальні» поеми, й лірику, і переклади з іспаномовних поетів.

Коли я застудився, Гриць лікував мене за своїм «рецептом»: кип'ятив у чайнику змішані з цукром-рафінадом біле й червоне сухі вина, змушував мене пити гарячий напій через силу. Допомоглося.

А сам частенько ковтав пігулки ношпи, - в нього боліли нирки.

Гриць любив і вмів жартувати. Якось прийшов до мене й каже: «Хочеш послухати свіжу експериментальну поему?» І на одному подиху, дотримуючись певного ритму, зачитав мені довжелезний список імен співробітників видавництва «Советский писатель».

Було й таке. Запросив він мене до своєї кімнати, у якій мешкав з однокурсником-прибалтом, – на каву. Я прийшов. Гриць сидить у подрачному старозавітному кріслі, перед ним - великий молочний бідон, в руці господаря - мідний кухлик для заварювання кави. Простягає його мені, каже: «Пий, вона остуджена».

Подібних зустрічей-свят, які тривали цілісінький місяць, у нас було кілька. А точніше – п'ять. Гриць приїздив до Москви навесні й восени. Завжди – з новими віршами й перекладами. Вчив мене західноукраїнських пісень. Співав він гарно, бо мав чудовий голос і слух. Пісень знав багато. Особливо часто ми співали оцю – «Дубе, дубе зелений». Її вивчили мої однокурсники: росіяни, узбеки, татари і навіть монголи. Цю пісню ми з Грицем співали чудовому російському поетові Федорові Сухову, і він, не соромлячись, плакав.

Розлучалися завжди із сумом. Я садовив Гриця в таксі біля гуртожитку й повергався до спорожнілої кімнати, де все ще дихало Грицевими віршами й піснями, де вився дим від цигарок. З нетерпінням виглядав листів чи листівок від друга. А Гриць писав рідко й скупо: кілька рядків

крупним красивим почерком. Всі ці «звісточки» я, на щастя, зберіг. А от фотографії Грицевої у мене немає. Певне, він не дуже любляв «увічнюватись».

Коли я залишив Москву, Гриць ще вчився - вже на третьому курсі. Зрідка переписувались. На моє прохання Гриць написав рецензію на першу збіорчку віршів моєї вихованки, і мені тоді ж вдалося видрукувати її в журналі «Донбас». «Пробив» я в цьому часописі й ще одну публікацію Гриця, – дитячий віршик. Як же сумно про це згадувати сьогодні! Гриць кликав мене в гості до себе, у Львів. А мені все не випадало приїхати. Я знав, що Гриць хворіє, на чергову сесію в Літінституті не поїхав. Але ж я не знав, що хвороба у мого друга - смертельна.

За півроку до ранньої Грицевої смерті я знайшов будинок №35 на Погулянці. Літо закінчувалося, і квіти на подвір'ї падали вже по-осінньому. Відчинила мені Грицева дружина Галя. Провела в кімнату, всадила за стіл і зі сльозами повідала мені про страшну біду: Гриць хворіє тяжко, ніякі ліки вже не допомагають, навіть дефіцитні, імпортні. Лікар від неї правди не приховує, а Гриць тримається, вірить в одужання. Чим я міг заспокоїти молоду люблячу жінку, матір двох маленьких дітей? Галя побігла в лікарню. Невдовзі повернулася з Грицем. Він дуже зрадив нашій зустрічі. Говорили багато, - день за вікнами пригасав. Надвечір приїхав Гриців батько. А під захід сонця Гриць провів мене до готелю «Народний», де я зупинився. Йшли пішки, розмовляли. Про що, вже не пригадаю. Мабуть, про московські зустрічі. В номері готелю Гриць посмутнів, просив мене частіше писати йому, приїздити до Львова ще й ще. Може, він не передчував свого близького кінця?

Через півроку я одержав від Галі Чубай трагічну телеграму.

*Іван НИЗОВИЙ.
«Прапор перемоги», 25 квітня 1989р.*

Пристрасно і чесно

Відзначення 40-річчя з дня народження поета і перекладача Григорія Чубая у Козинській СШ

Сьогодні його ім'я відоме багатьом шанувальникам літератури на Україні. Твори Григорія Чубая представляли журнали «Дніпро», «Україна», альманах «Вітрила», газети «Літературна Україна», «Червоний прапор» та інші видання. Про нього писали відомі поети Анатолій Жигулін і Микола Вінграновський. Велика подача перекладів, здійснених Г. Чубаєм, з передмовою Миколи Рябчука з'явилася у щойно розісланому передплатни-

кам, четвертому номері журналу «Всесвіт». Підготовлені до друку і незабаром будуть випущені дві книжки поета. Їх анотують тематичні плани видавництва на 1990 рік.

Жаль, визнання приходить запізно - Григорій Чубай помер у 1982 році в віці 33 років, так і не дочекавшись скільки-небудь значних публікацій у республіканській пресі. Дивуватися цьому не доводиться - нині в нашому розпорядженні безліч фактів того, як суловсько-маланчуківські полигачі нівечили долі талановитих людей лише через те, що ті, тверезо оцінюючи становище в країні, хотіли відкрити людям очі, сказати всю правду. Але хіба потрібна була правда платним трибунним брехунам і безсоромним кар'єристам? Спрацьовував інстинкт самозбереження - і вони квапилися скомпрометувати незгодного з ними, навісити на нього ярлик чи то націоналіста, чи дисидента. Читаєш вірші Григорія - і не перестаєш дивуватися: навіть у мороці застою він не втрачав гостроти бачення світу: усвідомлюючи увесь трагізм ситуації, в якій опинився, він не переставав вірити в переміни, вірити в те, що його поезія потрібна співвітчизникам.

Цього року Григорію Петровичу Чубаю сповнилося б сорок. Із цієї нагоди в Козинській середній школі, де він навчався і яку в 1966 році закінчив, відбулося літературне торжество «В двадцятий вік непросто жити».

Приїхали зі Львова вдова поета - Галина Іванівна Чубай, його діти - Тарас, бард львівського естрадного театру-студії «Не журись», і Соломія, школярка, колишній товариш Роман Фіголь. Приїхали ровенські поети Микола Пшеничний і Микола Тимчак, дослідник біографії і творчості Г. Чубая - вчитель Червоноармійської СШ № 2 Дмитро Кравець, Г.І. Чубай із дітьми побувала в Березинах, де 1949 року народився Григорій.

Перед початком зустрічі учні мали змогу ознайомитися з виставкою видань, у яких друкувалися твори Григорія Чубая, оглянути фотографії.

Передати атмосферу зустрічі важко. У ній було стільки хвилюючого тепла, зворушливої щирості та задушевності, що учні, незважаючи на післяурочну втому, довго не хотіли відпускати гостей.

Послухаймо їх.

- Мені вірші Чубая запали в душу з дитинства, - розповідав поет Микола Пшеничний. - Старшокласником він друкував їх у дубнівській газеті «Червона зірка». Приїздив і на засідання літературної студії при редакції. Як мені казали, там часто виникали суперечки, літстудійці довго не могли дійти згоди в оцінках. Але коли підсумувати розмову брався Грицько, з ним погоджувалися. Бо неабиякою ерудицією відразу викликав повагу до своїх суджень. Але дальша доля Чубая - чорно-біла. Бо під кінець шістдесятих років минула хрущовська відлига. Топтання усього неодноз-

начного й справді талановитого розпочалося, мабуть, із нищівної критики «Собору» Олесея Гончара. Декому правда здалася занадто колючою, а тому ухвалили вважати її наклепом на нашу дійсність.

Микола Пшеничний розповідав про вечір з нагоди 40-річчя від дня народження Григорія Чубая, проведений у Спілці письменників УРСР, говорив про ті джерела рідної землі, які живили творчість поета.

Галина Іванівна Чубай (вона вчителька іспанської мови Львівської середньої школи № 80) поділилася спогадами про те, як Григорій працював над собою, як загострено сприймав людські болі.

- Він юнаком пішов із рідного села, окрилений красою природи і неповторною історією цих місць, – говорила вона, – він жив ідеєю відродження культури і традицій нашого народу, повноголосого звучання його пісенної мови. Не кожний зрозуміє, в яких умовах він творив. Його викликали на «співбесіди», казали: «Ти не так пишеш, ти не так живеш». А він не вмів і не хотів пристосовуватися. Він думав і писав чесно. Хоч, як сам зізнавався, «важко було в сутінках на добрі слова натрапляти». Він подавав документи в Київський університет, але там до екзаменів не допустили. Він складав іспити до Львівського, але «завалили» на німецькій мові. Його, доброго знавця кількох європейських мов... І лише в Москві, як це не раз бувало з українськими талантами, дістав підтримку, став навчатися у Літературному інституті імені М. Горького, потрапив у семінар до відомого поета Анатолія Жигуліна. Прочитавши Григорієві твори, той сказав: «Я потрясен».

Тарас Чубай, студент консерваторії, запропонував послухати магнітофонний запис голосу батька: він читає вірші замордованого сталінськими підручними в 1941 році Володимира Свідзінського. Тарас - артист уже досить відомого не тільки у Львові естрадного театру-студії «Не журись». Ось що писав про хлопця поет Роман Кудлик у лютневому номері журналу «Жовтень» за нинішній рік: «Видається мені..., що вельми цікавим бардом буде і наймолодший із учасників колективу Тарас Чубай гарні вокальні дані, експресивна манера виконання, тонкий смак і добре відчуття міри дуже і дуже приваблюють. Особливо ж хвилюють його пісні, створені на текст свого батька, передчасно померлого талановитого поета Григорія Чубая...» Про талант Тараса є також у № 15 журналу «Україна» за 1989 р.

Звичайно, і перед школярами Козина Тарас, акомпонуючи собі на гітарі, співав.

Та так майстерно й щиро, що, їй-право, сльоза наверталась на очі. Звучав і уривок із найбільш відомого твору Григорія Петровича Чубая - поеми «Вертеп».

Там є такі слова:

*Все продиктовано,
і все перефарбовано,
І удостоєно належної ціни:
за сумніви,
за мислі - закатовано!
І за холуйство -
вбрано в ордени!*

Запам'яталися слова, сказані поетом, лауреатом Республіканської комсомольської премії імені М. Островського Миколою Тимчаком:

– Не дай бог, щоб ваша душа втомилася співпереживати. З приємністю думаю про можливості, які відкриваються для тих, хто завжди прагнув казати правду. А Григорій Чубай казав правду, коли її багато хто боявся. Отож і ставили йому підніжки, разили несправедливими докорами і звинуваченнями чутливу душу поета, вкорочуючи віку.

Спогадами про Г. Чубая ділилася його колишня вчителька і класний керівник Ольга Григорівна Синицька. Школярі читали вірші та переклади свого талановитого земляка. З народними наспівами виступив учнівський фольклорний ансамбль. І знову звучала поезія. Висока й пружна, в якій - тривога за долю історичних пам'яток і національних традицій, віра в незнищенність душевної щедрості, заклик до співпричетності у творенні добра.

Володимир ЯЩУК,

член Спілки журналістів СРСР.

«Прапор перемоги», 25 квітня 1989р.

На зламі часу

Якось наприкінці сімдесятих років, коли я став редактором районної газети у Радивиліві (тоді Червоноармійську), перед закінченням робочого дня до мене в кабінет зайшло двоє молодиків. Одного з них я уже знав - він, співробітник районного відділення КДБ, приходив перед черговою річницею жовтневого перевороту ставити пломбу на дверях друкарні, попередивши при цьому, що без нього двері відкрити неможна навіть після святкування (опломбовували друкарню перед кожними тодішніми державними святами). Другий з прибулих - незнайомий. Місцевий відреккомендував його: «Товариш з Ровно». І все - ні прізвища, ні посади.

«Гості» попросили папку з листами за останнє півріччя. Гортаючи їх, незнайомиць ніби між іншим поцікавився, скільки надходить за місяць у редакцію листів з віршами і чи не зустрічав я в них слів «вертеп», «все продиктовано», «за холуйство - ордени»... Я відповів, що не зустрічав таких. І не лукавив: редакція хоч і друкувала вірші місцевих поетів-початківців, проте у жодному з них я не читав таких слів, їх просто не було.

А «гості» дістали з кишень якісь листки і, схоже, звіряли із почерком отих, що лежали у редакційній папці. Через якийсь час відвідувачі пішли.

Хто працював у ті роки редактором «районки», знає, що районне відділення КДБ було куратором газети, прочитуючи її від обов'язкового «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» до адреси редакції на останній сторінці. І частенько вже у день виходу газети по телефону робилося зауваження щодо тієї чи іншої публікації.

Так, коли було опубліковано фото передового механізатора башарівського колгоспу, то мені сказав «той», що газета, мовляв, прославляє націоналіста... Наслухався я нотацій і за невелику інформацію в газеті про завідуючого одним із приміських відділень зв'язку, котрий, як виявилося, теж знався з оунівцями. І подібних прикладів багато.

При наїздах в редакцію працівників обласного відділу з охорони державних таємниць у пресі тоді чулася вимога: крім обов'язкового «Перечня...», який суворо зберігався у редакторському сейфі, в окремих випадках треба керуватися і «порадою» районного спецоргану. Але то були вже не 30-40 роки і якихось кривавих наслідків за промахи чекати вже не доводилось. Проте як редактор, я на «летючках» застерігав журналістів від можливих неприємностей. Про це зразу ж ставало відомо тим, «кому треба». Схоже, серед редакційного колективу був свій Штірліц... Але це не заважало потрапляти на сторінки «районки» прізвищам, які добиралися не за біографічним минулим, а за трудові внески і порядність їх власників.

Назване тоді слово «вертеп» ще не раз завдавало нам клопоту: папки з листами читачів часто доводилось показувати різним «гостям». І тільки в останні роки існування Союзу стало відомо, принаймні мені, що слова, які так турбували чекістів, належали нашому земляку Григорію Чубаю. Написані вони в поемі «Вертеп»:

*...Все продиктовано,
все перефарбовано,
І удостоєно належної ціни:
За сумніви,
за мислі закатовано!
І за холуйство
вбрано в ордени!..*

Так писав уродженець села Березини Радивилівського району. Талановитий, він ще учнем Козинської середньої школи звернув на себе увагу надзвичайною працюючістю, любов'ю до малярства, літератури, музики. Так, навчаючись у 10-11 класах, Гриць взяв у колгоспі, висловлюючись сьогоднішньою термінологією, гектар цукрових буряків в оренду. І

хоч виростив вищий, ніж в середньому по господарству, урожай цукристих, заробив... 60 кілограмів цукру. Хто працює на вирощуванні цієї культури, знає, що основним знаряддям праці є сапа, лопата, ніж... І за виснажливу працю така мізерна плата. Але і її витратив Гриць не на себе, а найняв музикантів на випускний вечір. Його погляд на тодішнє життя не збігався з компартійними догмами. Саме це і стало йому на перешкоді при вступі до Київського, а потім і до Львівського університетів. Його вірші не друкувалися, але якимось чином з ними ознайомився російський поет Анатолій Жигулін, який вів семінарські заняття у Московському літературному інституті. Він і допоміг Грицю стати студентом цього престижного тоді вищого навчального закладу.

Жив на той час Чубай у Львові, там познайомився з майбутньою своєю дружиною Галею, перейшов жити до її батьків. Там у них народилися син Тарас і донечка Соломія...

Як згадують його друзі, за «некерованим» поетом чекісти почали стежити, йому згодом заборонили виїздити за межі Львова. Позбавлений можливості друкуватися, Гриць видав рукописний збірник у 8 екземплярах. Один із них виявили кадебісти при арешті В'ячеслава Чорновола. У 1993 році, перебуваючи на відпочинку у Карпатах, я випадково зустрів там В'ячеслава Максимовича, познайомилися, розговорилися. Голова Руху пригадав молодого поета, його свіжий погляд на тодішню дійсність, жалів, що комуністична система обірвала життя талановитого поета.

А тоді, після виявлення отих рукописних збірників, був ретельний обшук і у помешканні Григорія Чубая. І хоч ніякого «компромату» чекісти і не виявили, на всяк випадок конфіскували друкарську машинку. Робили львівські кадебісти обшук і у батьків поета, котрі мешкали на Рівненщині у своєму селі Березини за 150 кілометрів від Львова. Заарештували старого Чубая, у Львові влаштували йому очну ставку з сином, під час якої намагалися посварити їх між собою, а коли це не вдалося, всіляко принижували обох. Виявилось, що причиною тієї акції послужило те, що одна з рукописних книжечок поета потрапила за кордон і там була оприлюднена... Не знайшовши вини у «провинах» сина, старого Чубая випустили, але через деякий час львівські кадебісти знову навідалися у Березини, привезли з собою Гриця - все ще надіялися, що той змінить свої погляди, за що обіцяли й навчання в будь-якому вищому навчальному закладі тодішнього Союзу, навіть за межами України, щоб приховати можливу зраду Чубаєм своїх ідеалів, і підвищену стипендію за прислужництво... Даремно надіялися.

Батьки, аби бути подалі від львівських «опікунів», нишком виїхали з Березинів на Житомирщину. Там 13 травня 1982 року отримали телеграму зі Львова. Поїхали на виклик. Того дня підірване переслідуваннями, припиненнями, відмовою у праці здоров'я покинуло Гриця. Він помер.

Тодішня львівська влада, представник якої нині засідає у Верховній Раді і частенько з її високої трибуни бідкається, що захисникам «щасливого комуністичного минулого» почуватися в Галичині кепсько, тоді забороняла поховати бунтівного поета на «своїй» території. Після довгих митарств, аж на третій день (а це була спекотлива пора), знайшли йому місце для вічного спочинку на Сихівському кладовищі. Дружина поета поклала мертвому поету в кишеню чистий папір і самописку - може, хоч на тому світі користуватиметься ними безперешкодно. Вже в незалежній Україні вийшло кілька книжечок поета, встановлено обласну літературну премію імені Григорія Чубая, у багатьох бібліотеках Радивилівщини, зокрема, у районній, оформлено виставки творів славного земляка.

...Минають дні, місяці, роки. Нащадки відкривають нові, невідомі досі сторінки історії краю, особливо рельєфно віддзеркалені на зламі часу між старим і новим її баченням.

*Антон ЛІСНИЧИЙ.
«Волинь», 15 вересня 1995р.*

Батьки поета згадують

Ось і вийшли дві книжки – обидві посмертні! – мого земляка Грицька Чубая. Як не хотів дехто, аби його чесне і мужнє слово дійшло до народу, як не старався вкоськати, стриножити непокірного Пегаса, - нічого з того не вийшло. А вийшли книги.

Вірю: буде надруковане все краще, написане Грицьком. Лише потрібно врешті-решт зібрати вірші й поеми, переклади і рецензії в Україні й за її межами, в друзів і недругів, в архівах часописів і видавництв. Із усього того, безперечно, скомпонується ще одна, третя збірка. Може, то буде 1 вибране (скажімо, до 50-річчя автора).

А поки що я продовжую працювати над книжкою спогадів про нього. Вірю: рано чи пізно, а таки вийде вона. Бо талановита постать Грицька Чубая варта цього. Принагідне Ще раз звертаюся до всіх, хто його знав, доповнити і своїми штрихами його незабутній портрет. Сьогодні перед нами спогади батьків поета - Петра Васильовича та Марії Кузьмівни Чубаїв, які мешкають нині у місті Житомирі. На моє прохання з ними зустрівся мій колишній учень, випускник Мирогощанського радгоспу-технікуму, а тепер студент тамтешнього сільськогосподарського інституту Микола Огородник. Спогади записані у квітні 1989 року.

*Микола ПШЕНИЧНИЙ,
голова комісії «Спадщина» при Рівненській
організації Спілки письменників України.*

Гонорари – на книги і поїздки

Змалку Гриць був навчений працювати. Почав писати іще з восьмого класу. Батьки, які на той час працювали в колгоспі, мали дуже малі заробітки – 10 копійок на трудовдень. Крім того, обкладались великим податком, і часто траплялося так, що зароблених грошей не вистачало, аби сплатити цей податок (а на другий місяць потрібно було погасити борг і знову внести податок).

Батько Грицька – ветеран Великої Вітчизняної війни, інвалід третьої групи. В складі 2 Прибалтійського фронту визволяв Латвію, Литву, Білорусію, був поранений і нині носить в собі десять осколків. Довгий час батькові не хотіли призначати пенсію. А коли проходив медичне обстеження щодо другої групи інвалідності, то лікарі вимагали хабаря - 300 карбованців. У нього такої суми не було.

Під час навчання в 10-11 класах Грицько в колгоспі села Козин (тодішнього Лубенського району) брав для обробітку гектар цукрових буряків. Заробив 60 кілограмів цукру, який приніс додому, а на зароблені гроші найняв музику на випускний вечір.

– Коли ми, – згадують батьки, – ходили в школу на батьківські збори, то одна вчителька кожного разу запитувала нас, чому ми дозволяємо Грицькові щось писати і так багато читати, Щоразу говорила, щоб ми заборонили... Але він писав.. І ми не боронили... Напише щось - завжди їде в Дубно чи Рівне. Грицько дописував до газет, а гонорари витрачав на книги і на поїздки. Ми йому казали, щоб купив хороший одяг, але він відповідав, що його одяг непоганий і досить з нього такого...

Не переставав писати

Після закінчення одинадцяти класів Грицька відразу прийняли викладати історію в школі села Жабокрики. Пізніше був секретарем комсомольської організації колгоспу в селі Теслугів. Після цього працював у Червоноармійську. Через трохи - поступив у Львівський університет. Там і познайомився з майбутньою дружиною, яка і зараз проживає у Львові з сином Тарасом та дочкою Соломією.

Весь час Гриць не переставав писати. Після одруження почали жити у батька дружини. Він мав двоповерховий будинок, якого і згодом розділив на усіх дітей. Грицькові й Галині дісталися кімната і кухня. Коли з'явилися діти, у двох кімнатинах стало тісно, бо значна частина житлової площі була завалена книжками.

Тоді Гриць переобладнав одну кімнату в підвальному приміщенні і «

влаштував там свою бібліотеку, яку, до речі, дружина зберегла в незмінному вигляді. Частина книг зберігалась в селі Березини у батьків Чубая.

Тиражем 8 екземплярів

Спочатку Грицеві заборонили виїжджати за межі Львова... Не маючи змоги видати свої вірші, він впорядкував їх у рукописну книжку, яку розмножив тиражем 8 екземплярів і подарував своїм товаришам.

Згодом стали помічати, що за їхнім будинком, на Погулянці, 35, ведеться-спостереження. Коли у Львові заарештували Чорновола (хто він, батьки не знають), то в його домашній бібліотеці знайшли і Грицькову самвидавську збірку. Відразу прийшли і влаштували у Гриця обшук. Нічого не знайшовши, забрали друкарську машинку.

- Яюсь одного разу, - згадує Марія Кузьмівна, - приходжу з роботи (була на полі біля картоплекомбайна), дивлюся - біля двору стоїть машина. Зрозуміла зразу, чого приїхали. Заходжу в хату, а вони уже риються в книжках...

Тільки згодом стало відомо, що в цей час у Львові Грицько був арештований. Приводом, напевно, послужило те, що одна з його рукописних книг потрапила за кордон, була там видана.

Довго порпалися в книжках і, знову нічого не знайшовши, забрали батька і повезли у Львів. Там влаштували побачення з сином і всіляко старалися їх обох скомпрометувати. Дуже мужньо в цій ситуації повелася дружина Грицька. Вона відразу пішла у відповідні інстанції з вимогою про звільнення чоловіка і свекра. З того часу життя стало неспокійним. Постійні обшуки і чатування уже не маскувалися, а проводились із прямою метою - «щось» знайти.

Знову «гості»

Розповідає матір Г. Чубая, Марія Кузьмівна:

– Приходжу одного разу з поля, вся в пилюці. Бачу – біля двору стоїть легкова машина. Відразу здогадалась, що знову приїхали обшук робити. Але що вдієш, іду. До своєї ж хати! Аж тут і господар повернувся з поля. Я мало не плачу, але пересилиючи себе, кажу до нього: «Що то за гості до нас прибули?...».

Заходимо до хати і ледь не помліли. В хаті – Грицько, а з ним – іще двоє. Як пізніше з'ясувалося, із Львівського КДБ. Вони насторожено ходять по хаті, розглядають. Грицько вибрав момент, відвів мене вбік і каже, щоб говорила з ним так, аби оці «гості» менше чули. Не знаю, що й робити.

Кажу: «Зараз їсти приготую, будемо вечеряти...».

Вечеряли мовчки.

На ніч один ліг спати у кімнаті з Грицьком, а другий - у машині. Я раненько встала о четвертій годині, щоб приготувати сніданок, бо на шість треба іти на роботу. Вийшла на двір по дрова, аж тут за мною Грицько.

Питаю: «Ти куди?».

Каже, що їздили до всіх його товаришів. А чого - промовчав.

Після сніданку Грицько нарвав яблук, ті двоє собі, а потім просять: «Ми ще хочемо гарбузів...» (у нас на городі славні гарбузи вродили).

«Вибирайте собі», - кажу (чи я буду іще гарбузи з города нести).

Взяли по дві гарбузи і поїхали. Після цього облати до нас трохи стихли.

«Через три дні дозволили...»

Згодом Грицько поступив на навчання в Москву. Як їхав на екзамени, то завжди заїжджав до нас, вже у Житомир.

А в травні 1982 року ми отримали телеграму, що Грицько сильно захворів. Це було у вівторок. Ми поїхали в суботу до нього. Цього дня Гриць помер, 13 травня. Три дні довелося добиватися дозволу на захоронення: обходили усі кладовища, і на жодному не дозволяли викопати могилу. Тільки через три дні дозволили - на Соховому (Сихівському) кладовищі. Похований у 21 кварталі.

Коли хоронили, то дружина поклала у кишені папір і ручку - все те, чим йому за життя не давали вільно користуватися.

Він так хотів побачити надрукованим ще хоч одного вірша. Він не раз плакав, і ми з ним не раз плакали. Тепер кожного року 13 або 16 травня їздимо на могилу.

Через кілька років після смерті Грицька його дружину представляли до освітянської нагороди (працює вчителькою), але під час затвердження характеристики директорша нібито сказала, що чоловік Галини Чубай був великим бандитом, отож вона не достойна цієї нагороди. І її, директоршу, послушали...

Микола ОГОРОДНИК.

«Червона зірка», 25 серпня 1990р.

Виклик небожителя

У ці дні поет Григорій Чубай міг би святкувати своє 50-річчя.

На жаль, він так і не подолав фатальної для багатьох поетів межі - тридцятир'єохліття. Помер серед травня, не дотягнувши півроку до кон-

чини густобрового кремлівського ідола, промови якого вмів геніально перекривляти, використовуючи для цього будь-який текст, що траплявся під руку. До перебудови лишалося кілька років, до виходу його першої і, власне, єдиної книжки - майже десятиліття.

Був гарний травневий день, на похоронах зібралося чимало народу, кадебешники, не криючись, фотографували присутніх - не для своїх досьє, а радше для перестороги: щоб не перетворювали похорон на мітинг і не давали підстав для антирадянських наклепів ворожим радіоголосам. Від Спілки письменників, звісна річ, не було нікого - Чубай не належав до її бойових членів і навіть за списками «перспективної творчої молоді» у них не значився. Був сам собі Спілкою письменників і Головою Земної Кулі. Зрештою, був більшим поетом, ніж ледь не всі тогочасні члени разом узяті.

Сьогодні важко собі уявити, що цей тридцяти-, ба двадцятирічний хлопець (бо саме в такому віці наприкінці 60-х він стрімко з'явився на львівських богемних обширах) був своєрідним «гуру», «Учителем», незаперечним лідером і авторитетом для цілого покоління своїх не набагато молодших, а деколи й трохи старших сучасників. Безумовно, він був видатним поетом - поетом, який, здавалось, не знав учнівства, з'явившись на публіку готовим генієм із кількома десятками віршів і парюю невеликих поем, написаних у 18-22-літньому віці - віці Артюра Рембо і Леоніда Кисельова. Але він мав також незаперечну особисту харизму, що виявлялась у всьому - від блискучого, аж мурашки по шкірі, декламування власних поем - до чудової ерудиції, доброго почуття гумору, унікального нюху на все нове й талановите і небуденного імпровізаційного хисту, що дав йому змогу будь-яку ситуацію перетворювати на своєрідний перформанс.

Чубай зачаровував, гіпнотизував, утягував у гравітаційне поле цілком іншого світу, який не конфронтував із довколишньою совдепією, а просто її ігнорував із гидливістю й погордою. Це було щось нове для тогочасної України, де переважна більшість інтелігенції на різні лади колаборувала з режимом, а жменька дисидентів вела нерівну боротьбу з могутнім і здатним на всі тяжкі гріхи апаратом насильства. Чубай відкривав шлях пасивного опору - політично (як видавалось) безпечний, етично гідний та естетично продуктивний. Він і його середовище не цурались контактів із політичними дисидентами, як і з членами офіційних творчих спілок (принаймні з поряднішими з них), але загальна постава була переважно аполітичною: мистецтво є вищою цінністю і не повинне підпорядковуватись потребам так званого злободення.

Для тоталітарної влади, однак, така позиція теж була викликом, бо ж промовляла до широких кіл молоді, не готової з різних причин на роль професійних революціонерів та багатолітніх в'язнів комуністичних концта-

борів, а проте достатньо опозиційних щодо режиму та його ідеології. Чубай був загрозою, бо поширював громадянське суспільство далеко за межі вузьких дисидентських груп, витворював паралельний, невідконтрольний режимові літературно-мистецький світ, розвивав альтернативне, незалежне від СПУ-КПУ-ЛКСМУ молодіжне інтелектуальне середовище.

Крилата ленінська формула «хто не з нами, той проти нас» була застосована до відступників із залізною (істинно-феліксівською) невблаганністю. Під час масових політичних репресій 1972-1973 років багатьох молодих людей повиключали з вузів, а самого Григорія Чубая заарештували за традиційним звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді». Матеріалів проти поета, вочевидь, було мало, виганяти його не було звідки (працював у театрі робітником сцени), тож за декілька днів Чубая випустили - але разом із майстерно сфабрикованою чуткою про його нібито співпрацю з «органами».

Чутка впала на сприятливий ґрунт: перелякана чистками інтелігенція знаходила в ній переконливе виправдання для власної легкодухості, піднесеної таким чином до рангу «мудрої обачності». І хоча найближчі друзі не відсахнулися від поета, він, схоже, сам надзвичайно болісно переживав двозначність власної ситуації. Уявлення про глибоку драму в його душі дає поема «Говорити, мовчати і говорити знову» (1975) - єдиний поетичний твір, написаний Григорієм Чубаєм після 1972 року (поза нечисленними перекладацькими спробами та справді гарними віршами для дітей).

Попри «затемнену», сюрреальну образність, характерну для всієї творчості Чубая, у поемі виразно зринають трагічні передчуття («я ж насправді вмираю!») і настирливі, надривні мотиви переслідування і втечі («хай і на цей раз вони в нас не вполюють нічого», - на такій патетичній ноті закінчується твір). Пізніші хвороба і смерть були, вочевидь, якоюсь (великою?) мірою наслідком цього внутрішнього надлому, різновидом леверкюнівського самогубства. Поет моцартіанської вдачі, буквально створений для втішання свободою і натхненною роллю «душі товариства», задихався в атмосфері принизливої підозрливості й страху.

Григорій Чубай найдужче любив трьох поетів, прочуваючи в кожному з них споріднену душу і долю. Вони були цілком різними - Тичина, Лорка, Аполлінер, але кожен був, як то кажуть, «поетом із ласки Божої» і кожен виявився напрочуд беззахисним перед реальним, брутальним, немилосердним життям. Воістину кожен був таким собі бодлерівським альбатросом - із підв'язаними крильми, підрізаними горлянками, простріленими тілами.

Хоч як неймовірно, а вірші Григорія Чубая таки побачили світ - і то вже другим виданням: львівське видавництво «Кальварія» - за сприяння

Асоціації українських письменників - щойно видадо ошатний томик його творів, доповнених спогадами про поета. Кілька касет із композиціями на батькові вірші записав разом із гуртом «Плач Єремії» Григорій син - Тарас Чубай.

Ні вірші, ані пісні не є «народними» і навряд чи коли-небудь ними стануть. І, мабуть, це добре, що є у нас видатний поет, ім'ям якого не називають вулиць і не забивають школярам голови. Він не писав для «мас», а лише для «своїх» - для вузького кола справді вдумливих шанувальників. Людей, які однаково добре розуміють і мовлення, і мовчання. Які знають, що в мистецтві й те, й те є однаково важливим і промовистим.

*Микола РЯБЧУК.
«День», ч. 13, 1999р.*

Феномен Грицька Чубая

В українській літературі останніх десятиліть творча постать Грицька Чубая, безперечно, належить до найсамобутніших. Чубай видається самовідданим героєм, донкіхотом того втраченого покоління, яке мало нещастя виступити в літературі вже після хрущовської суспільної відлиги 1960-х, у добу брежнєвських заморозків. «Григорій Чубай, - пише академік Іван Дзюба, - одна з найзавбливіших і найзворушливіших легенд українського безчасся 70-80-х років. Чинниками цієї легенди стали, в гострому поєднанні, - неординарна романтично-богемна особистість, вибуховий талант і ... ореол таємничості, «забезпечений» тодішньою тотально-інформаційною блокадою...»

Як зазвичай вважають, феномен Чубая був витворений культурним Львовом 70-х років періоду глухого застою в суспільному та культурному житті нашої країни. Таке враження виникає в читача останньої і найповнішої збірки поета «Плач Єремії», виданої у Львові 1998 року. Треба сказати, що воно поверхове й однобічне. Під обкладинкою цієї книжки, окрім творчості поета, є також спогади про нього. Спогади ці, щоправда, торкаються лише львівського періоду життя й творчості Чубая. А згадують про поета його друзі та приятелі цього періоду. Про дитячі і юнацькі роки Г.Чубая майже не йдеться. Це тим більше прикро, що ці роки були дуже важливим етапом становлення Чубаєвого таланту, а без дослідження їх важко зрозуміти духовні витоки поета, його світогляд і переконання, його хуждожно «школу».

Слід не забувати, що до Львова Грицько Чубай приїхав уже цілком сформованим поетом, зрілим майстром, що, між іншим, одразу ж забезпечило йому визнання серед тамтешніх інтелектуалів. Мешканцем міста

Лева Чубай став 1969-го, а роком раніше було укладено рукопис першої ліричної збірки та написано поему «Вертеп». Львів же дав поетові належне поцінування, якщо так можна говорити про вузьке коло шанувальників за фактичної неможливості друкуватися. То звідки ж «феномен», де варто дошукуватися його першоджерел?

Звичайно, варто сягнути поглядом дитячих та юнацьких років Чубая, де й знайдемо, кажучи словами М.Горького, його університети. Справді-бо, образ цей не випадковий щодо Грицька Чубая, адже в університетах йому, незважаючи на палке бажання вчитися, перебувати так і не довелося. Тінь підозри та політичної неблагонадійності тяглася за поетом ще зі шкільних років, переслідувала його в намаганнях вступити до вузу.

Григорій народився у нелегкі повоєнні часи, 1949 року в селі Березини на Рівненщині. Батьки були звичайними колгоспниками. Життя і побут хлопця також були звичайними: доводилося чимало працювати, допомагати в господарстві, пасти корову, виростати у дуже скромних статках. «Ще змалку, - згадували пізніше батьки поета, - Грицько був навчений працювати. Ми трудилися в колгоспі, а йому часто доводилося виконувати різну роботу по господарству». Так само нічим не виділялося шкільне навчання, яке велось за типовою програмою й особливо нічим не приваблювало. Крім хіба що можливості багато читати та пізнавати нове.

Проте талант Грицька виявився рано. Він ще з дитячих років любив усамітнюватися, залюбки малював, перечитав масу книжок із сільської бібліотеки. У дитинстві ж почав писати, а з восьмого класу, як згадували батьки, регулярно їздив до Дубна та з Рівного, де друкував свої вірші в місцевих газетах. Отже, незвичайним у становленні Чубая був уже сам його мистецький хист, що рано виявився, і потребував особливого самовираження, спілкування, визнання.

Друга особливість пов'язана, очевидно, з родинним вихованням. Не сіра колгоспна буденність, важка втома та збайдужілість дорослих справили вирішальний вплив на характер хлопчика. Справді, західноукраїнське село часів його дитинства було здеморалізованим і принишклим після важкої війни та репресій повстанського руху. Між іншим, у Чубаєвій родині також були повстанці, тож він, малим, певно, чув потаємні розповіді про їхню долю, усвідомлював, що йдеться про щось справжнє, глибоке, хоч і заборонене. В родині Чубаїв-Гетьманів традиційно шанувався патріотизм. Дядько поета Микита був переконаним українським патріотом ще за часів Польщі в 1920-х роках, але, на жаль, трагічно загинув у юному віці. Це були гідні сторінки родоводу, які, проте, в умовах радянської влади небезпечно було навіть згадувати вголос.

Мабуть, схожі враження виникали в Грицька від оповідей доброї й мудрої баби Мотрони, яка доглядала його. Баба Мотрона померла у віці

94 роки, тоді Гриць був ще малим хлопчиком. Вона прожила довге життя, сповнене праці та родинних обов'язків, виростила дванадцятьох дітей, а щоб не пішло в забуття її дівоче прізвище Чубай, дала його половині зі своїх синів. Отак Гриць став Чубаєм, хоч мусив би носити прізвище Гетьман, яке вказувало на іншу козацьку гілку його роду. У дитинстві головними вчителями Грицька були книжки. Він навчився читати задовго до школи, у п'ять років. На давній фотографії бачимо малого Гриця в повен зріст із допитливим серйозним поглядом та з книжкою в руці. Навчаючись у школі, майбутній поет перечитав чимало літератури, зокрема любив класику - українську, зарубіжну, російську.

Мистецькі таланти юного Чубая вказували на всебічну розвиненість його особистості. Крім літературних захоплень, він неабияк малював - ранні малюнки Чубая однозначно засвідчують у нього хист до цього мистецтва. Відомо, що після школи Гриць мав бажання здобувати мистецьку освіту, розповідав про свій намір знайомим, показував малюнки, питав поради. Інше захоплення - музика. У підлітковому віці він навчився грати на гітарі, добре співав, завжди був учасником самодіяльних шкільних імпрез. Пізніше зібрав чималу фонотеку в батьківській хаті, принагідно купуючи платівки. Як згадує Галина Чубай, дружина поета, вона була вражена, побачивши у скромній сільській хаті під стріхою таку багату музичну колекцію: Моцарт, Бах, Вівальді, Бетховен, Стравинський, Дебюссі... Були серед Чубаєвих платівок і записи української духовної класики - Бортнянський, Березовський, Ведель, сучасної музики - Грабовський, Скорик. Очевидно, музика створювала творчу атмосферу, необхідну для плекання юного таланту. А ще потрібна була зосередженість та усамітнення, і їх завжди Гриць міг мати - якщо не в тісній хатині, то в мальовничому урочищі неподалік од домівки.

Звичайно, юнаком Чубай дедалі наполегливіше став шукати культурного середовища, яке б прийняло його та сприяло розвиткові таланту. Він буває на засіданнях літстудії при дубненській райгазеті «Червона зірка», приїздить зі своїми віршами також до обласного центру. Отримавши атестат зрілості, юнак їде шукати щастя до Києва. Він мав грамоту переможця республіканської олімпіади юних філологів, міг розраховувати на пільги при вступі до вузу. Проте студентом Грицько Чубай не став: його не допустили до вступних іспитів із не зовсім з'ясованих причин, здається, за виступ перед пам'ятником Шевченка. На той час за юнаком уже стежила недремна радянська спецслужба і блокувала йому можливість навчатися.

Так само невдало завершилися наступні спроби Грицька вступати до вузів - до Рівненського педінституту та Львівського університету. Щоправда, після останньої спроби він уже не повернувся до рідного дому, а лишився у Львові. Нові знайомства з ровесниками, творчими людьми,

успіх на поетичних вечорах, щире культурне спілкування остаточно переконали Грицька на користь такого вибору, незважаючи на побутові незручності, якими було багате нелегальне проживання в міському гуртожитку.

Після школи Гриць працював учителем історії в селі Жабокрики, куди його прийняли на тимчасову роботу, зважаючи на відмінне навчання та глибокі знання, хоч і без вищої освіти. Деякий час був комсоргом колгоспу в сусідньому Теслугові, працював на районному радіовузлі в Дубні. Видно, на ці роботи вдавалося влаштуватися завдяки особистим знайомствам та рекомендаціям, адже в Дубні Грицька знали ще з підліткового віку, захоплювалися його талантами. Проте шлейф політичних переслідувань тягнувся за поетом скрізь. І, може, виїхавши до Львова, розчинившись у велелюдному місті, Чубай мав надію хоч на якийсь час позбутися своїх постійних переслідувачів.

Два Чубаєві роки після школи цікаві передусім тим, що вони стали надзвичайно важливим та плідним періодом у його творчості. Саме в цей час юний Грицько Чубай написав найкращі ліричні поезії, що ввійшли до пізніше укладеного «П'ятикнижжя». Тоді ж створена визначна поема «Вертеп» - вершина раннього Чубая та й, без перебільшення, вершинний твір 1960-х років у нашій літературі.

Звернемо увагу на стрімку еволюцію таланту юного Чубая - від ранніх віршів та балад до вражаючої громадянської позиції та ваготи слова у поемі «Вертеп». І це - усього-на-всього за рік-два!

Як досягнути ту безперечну істину, що Чубай майже не зазнав творчого учнівства? Яким чином поет раптово, несподівано, без тривалого навчання міг сягнути одразу вершин досконалості? Можна відповісти: традиційно у подібних випадках відсутність досвіду компенсується тільки великим талантом, умінням інтуїтивно вловлювати те, що іншими осмислюється з відстані років, творити образи геніальної сили. Щодо раннього Чубая це, безперечно, так. Проте мусимо враховувати не лише великий талант поета-самородка, а й передчасний, прискорений та загострено-драматичний розвиток творчої особистості.

Якщо придивитися уважніше, то виявиться, що Грицько не відразу став писати геніальні вірші. Період учнівства в нього таки був. Інша справа, що досі ми про цей період практично нічого не знаємо. Сам Чубай і пізніше доклав чимало зусиль, аби приховати свої проби пера наймолодшого віку. Це було виявом його незвичайної, жорсткої самовимогливості. Навіть до рукопису першої збірки поета «Постать голосу» не потрапило багато творів, за які Грицька хвалили. Вони залишилися в авторових чернетках і лише по смерті поета були оприлюднені друком.

У цьому випадку загадка письменника не вміщається у сценарій вун-

деркінда. Прихованою залишається велика духовна праця юного поета - багатогранне читання, студіювання, навикання у слові. Принаймні, вже будучи старшокласником, Грицько писав цілком «дорослі» вірші, які дивували зрілістю мислення та свіжістю поетичних образів. Так, працівники рівненської обласної газети «Червоний прапор», виявивши серед початківських спроб поезію «Голубінь», довго не могли повірити, що вона таки написана школярем із віддаленого села. Можемо й нині пересвідчитися в цьому, адже частина юнацьких поезій сьогодні доступна українському читачеві: у збірці «Плач Єремії» упорядники зважилися подати розділ «З юнацьких віршів», який представляє раннього, мало знаного Чубая.

Мотиви й образи юного Чубая суголосні загальним настроєм тогочасної української поезії, в якій на кін виходили хоробрі й палкі «шістдесятники», але й своєрідні, з яскравою печаттю особистості. Вони дають підстави говорити про усвідомлення поетом свого місця й призначення, масштабності свого таланту та відповідальності за слово, оте «молоде, чесне, нерозбазарене слово», як пізніше означив поезію Чубая Микола Вінграновський. Серед Чубаєвих тем виділяються громадянське покликання поезії, тривога за долю України, роздуми про втрату людського в людині, загроженість новітнього гуманізму, тривожні відгуки недавньої війни, експресія інтимних чуттів юнацької закоханості. Усе це схоже на традиційну палітру поетів-шістдесятників - Василя Симоненка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Бориса Олійника. Юний поет постає органічним на тлі цієї літературної генерації, її характерної естетики поєднання пронизливо людяного та космічного.

Чубай входив у літературу із загостреним почуттям відповідальності за слово, яке повинно бути не випадковим та вагомим. Очевидно, таке переконання формувалося не стільки риторикою народницько-імітаторських суспільних ідей, що нею були переповнені газети та публічні промови 1960-х років, скільки усім нелегким, драматичним досвідом дитячого пізнання світу серед заборонених і «репресованих» у слові тем справжнього життя.

*Шукаю в народі
Яскравого слова,
Щоб віршем натхненним
Йому вернути...*

Тема України постає в Чубая природно, невимушено: «Ти синім небом дивишся на мене, // Щоб я, бува, душею не зачах» («Україні»). Але вона не обмежується лише дитинним захопленням Батьківщиною, її природою, її родинними принадами пам'яті, як трапляється у багатьох початківців. Поет переживає патріотичне почуття глибоко, по-справжньому, з нотками пере-

болілої гіркоти. Тут уже виразно відчутна власне чубаївська інтонація. Варто порівняти хоча б два в одночасі написані вірші - «Україні» та «Безсоння». Якщо в першому добираються загалом традиційні образи Вітчизни, то другий раптом «вистрілює» несподівано різкою метафорою:

*І Україна снитиметься знову
Тополею з обрубаним верхом...*

Такий глибокий і ризиковано-чесний образ - по-справжньому чубаївський і сильний, за ним вгадується вже цілком свідомо свого конфлікту зі світом фальші та облудних славословій особистість.

Та чи не провідним мотивом раннього Григорія Чубая є мотив призначення людини, правди й людяності та, зрештою, виродження. Він, між іншим, окреслившись у ранній поезії, осяє метеором усю його творчість - від «Вертепу» до поеми «Говорити, мовчати і говорити знову». Відправним пунктом цього мотиву, очевидно, став поетів біль. Це той біль, який споріднює його з громадянською традицією української класичної поезії - Шевченка, Франка, Грабовського, який перетворюється на жагуче стремління змінити світ, випекти його виразки своїм палким словом:

*Тополиносте вогню мого одчаєна,
Будь вогнем не з виду, а воістину!*

Роздуми про людське в людині, про її моральне падіння, втечу від світу й від себе, невміння й небажання протистояти розтлінному та брехливому радянському соціуму набувають драматичної напруги в цілому ряді юнацьких поезій («Ми компромісимо...», «Балада про втечу», «В двадцятий вік непросто жити» та ін.). Можна подивуватися, наскільки розважливо й мудро звучить у творах юного поета ця складна, філософського рівня тема - пошуку себе і зради собі. Герой Чубая тонко відчуває ту ледь вловиму межу, яка відділяє правду від фальші, втечу від світу, від зречення власного ества. Так, у «Баладі про втечу» ця грань оприявнюється через такий, зрештою, характерний психологічний сюжет: вирушивши на пошуки радості, ми незрідка позбавляємо себе здатності почувати і біль, і радість («Людина спокою й тиші прагла, // Та в підлість вона упала»), глухнемо душею, а тоді вже намарне прагнемо повернутися в ясне й непорочне «колись»... Але таке повернення є абсолютно неможливим, сама думка про це відлунує в людській душі трагічною гіркотою («І в душі вже ніщо не плаче, // Бо без болю душа німа»). Втрата реального життєвого вибору обертається втратою себе самого, своєї індивідуальної свободи, смертю самодостатньої особистості.

Не випадково серед найвикінченіших творів раннього Чубая - балади. Цей жанр, як відомо, належав до найактивніших у поезії «шістдесятників». Досить згадати хоча б сміливі, експериментаторські балади Івана Драча. Балади - Грицька Чубая зовні не такі ефектні, як Драчеві. Проте їхня драматична гострота і глибокий ліризм засвідчують кращі традиції української балади («Балада про очі», «Балада про вікна», «Балада про скрипку»).

Рання Чубаєва поезія - де більше, а де менше, лише окремими штрихами - таки виявляє свою естетичну «школу»; Уважний погляд дає змогу побачити, як постає у ній стиль, як твориться авторський голос, вилущуючись із типової образності тогочасної літератури. Окремі образи поета - з розряду поширених, трохи затертих, у них помітні прослідки популярної тоді публіцистичності: «...З твоїх знамен несучу я вільне кредо», «Чи буде спів міцніший сталі, // Такий, що всі негоди витрима?», «//...Планета моя на весняній орбіті», «// Несім для днів прозорість світлодумну, // Для вечорів - розмай червоних крил». Але, як видно, сам автор був свідомий цього: він забракував більшість ранніх віршів, не включивши їх до збірки «Постать голосу». Чубай прагнув, аби слово його було свіжим, незатертим і самобутнім: сильне поетичне враження мусило бути зафіксоване в такому ж сильному художньому образі. І такі образи густо яскравають у Грицькових віршах, а їх. пошук веде його від щирої сповідальності до глибокої метафорики з екзистенційною печаттю «причетного», втаємниченого у вищій сенс речей, який зазвичай не відкривається непоетам.

Із найкращих ранніх поезій Чубай уклав рукописну збірку «Постать голосу», про яку залюбки розповідав своїм знайомим та друзям у Рівному і Львові. Він мріяв побачити цю збірку виданою, але через кілька років змушений був цілком розвіяти в собі ці юнацькі ілюзії. На щастя, молодий автор на ту пору вже добре розумів, що його поезія житиме і підкорятиме серця незалежно від того, дозволять чи заборонять її до вжитку ідеологічні відділи райкомів партії. Але це, звісно, не повинно застувати драму невизнання; а пізніше й відвертого багатолітнього шельмування, що випало на долю Грицька Чубая.

Поема «Вертеп» також була написана у дольвівський період. Вона своєрідно підсумовує творчі пошуки юного поета, а водночас є твором цілком зрілим, ба більше, твором класичного рівня, шедевром. Гострота та безкомпромісність автора виявилися тут уповні. Кажуть, Чубай любив читати поему своїм знайомим просто на вулиці: він знав, що вона шокує своєю сатирично-гротескною відвертістю. Певно, знав і те, що однозначно перейшов ту межу, яка згодом різко відділила «малесеньку шопту» (В.Стус) дисидентів від мільйонів лояльних обивателів. Поема «Вертеп» - це, за словами Івана Дзуби, «блискучий зразок гротескно-узагальноної картини патологічного стану світу». Такої викривальної сили українська

поезія сягала тільки в її вершинних виявах - у поемі «Сон» Тараса Шевченка, у пролозі до «Мойсея» Івана Франка. Масштабністю задуму Чубаєва поема схожа на новітні епопеї, однак епічний розмах тут сконденсований у стрункій, лапідарній формі.

Зовні - у формі та образах - поема перейнята шаржуванням сучасного динамічно-космічного стилю. Той космізм, який у віршах юного Чубая ще поетизувався як позитивний атрибут сучасного світу («Голубінь», «У здивуванні знов стою німому...»), тепер позначається від'ємним знаком, знаком порочності. У чому ж річ? Та в тому, що за позірною динамікою, стрімким рухом, бравадним прогресом, розспіваним на всі лади комуністичною пропагандою, поет насправді побачив стагнацію, застій, загнивання. Це вже потім публіцисти заговорять уголос про ці явища й навіть подібні терміни узаконять.

Ідея руху - ця основна заповідь космічного віку - профанується Чубаєм принципово і методично, уже з перших рядків про цивілізацію, яка рухається «пішки. В авто. В катафалку. В трамваї». І - до останніх, у яких та ж таки безжурна цивілізація йде запивати пивом щойно пережовану поему-сатиру на неї. Тут зовнішній рух, буденна суєтність, виявляється, тільки прикривають внутрішній безрух та звиродніння світу, якому «голо!» і «босої», якому катастрофічне бракує людей-особистостей, а не механічних виконавців чужих зловісних задумів. І тоді той стрімкий час, який дедалі прискорює біг, обертається навспак, у минуле, демаскує те, що до певного моменту було прихованим, виявляє весь ідіотизм божевільно-го імітаторства «світлого майбутнього»:

*Хто ж ми такі? Що буде завтра?
Куди йдемо? Вперед? Назад?
А що, як завтра динозаври
наш зустрічатимуть парад?*

*Тоді аж вибухне грозою
прокльон, зневіра й каяття:
- Та ми ж прийшли до мезозою
замість ясного майбуття!*

Ілюзія руху спонукає людей тікати. Втечею перейнятий кожен, усе суспільство. Чубай означає її також якнайширше - відповідно до «вертепного» жанру - від утечі від дощу до втечі від себе, у спрофановану щоденну дійсність, у брехню, самообман, підлість. Цей характерний мотив, який уже не вперше з'являється у Грицька Чубая (вище згадувалася його «Балада про втечу»), тут досягає найвищої напруги:

*...Чи на землі таких, що не втікають,
нема давно? І втеча - то життя?*

Старий, одвічний рішенець - не спокуситися, не піддатися, вистояти проти світового божевілля, стоїчно знести усю кривду - захоплює ліричного героя Чубаєвої поеми. Він, як колись Сковорода, не дається пійматися у сіті зла й розтління. Хоча й свідомий того, що плата за цей стоїцизм надто висока, що його крок є не лише ризикованим, а й трагічним у цих умовах тоталітарного одноголосся та всесхвалення абсурду.

Водночас свідомість свого справжнього призначення - саме те, чого найбільше боїться система, цинічна цивілізація, їй потрібні люди-механізми, живі роботи. Натомість постання людини, індивідууму, особистості загрожує зруйнувати ідіотичний світ-потвору:

*...А цю трикляту мислячу породу
всю до ноги зітерти б далєбі!
І стільки ворогів було в народу,
що й весь народ був ворогом собі!*

Гірка іронія щойно викритої, але вже наново реставрованої репресивної системи комуністичного режиму. Найжорстокіший, найтяжчий осуд викликає вона у поета - система, побудована на засаді «замість правди - сто півправд». Вона мстить людині вже за те, що та насмілюється бути людиною, вголос казати про очевидні, але «не дозволені» згори речі. Страшна природа тоталітаризму чекає, за Чубаєм, на найжорстокіший вирок, але виконання того вироку відкладається на непевний строк, поки в суспільстві не запанують переконання тих «диваків» та «божевільних», які не бояться йти проти цілого світу в обстоюванні правди.

Чубав «Вертеп» хронологічно постав на межі розгрому «шістдесятництва» як ідейного руху, спрямованого на гуманізацію та лібералізацію комуністичної влади в Україні. Пафос цієї поеми однозначно засвідчував: така лібералізація є лише дурманною ілюзією, необхідне радикальне оновлення суспільства в цілому. Водночас поема філософськи узагальнювала зло й викривала його у всепланетарному масштабі. Її ідейний зміст не можна звести лише до викриття тоталітаризму хоч би якою блискучою була тут критика каральної системи та ідіотського масовізму в тогочасній державі. Цей зміст значно ширший, він всеохопний, оскільки втілюється на найвищому реєстрі - у філософських роздумах поета про долю світу, людської цивілізації, яка загрожує перетворитися на самовдоволену споживацьку спільноту з атрофованими поняттями моральності та честі.

Талант Грицька Чубая вповні розкрився в юні роки на його батьківській

землі. Рання творчість поета цілком переконливо засвідчує геніальну обдарованість її автора, виявляє становлення яскравої творчої індивідуальності. Найкращі зразки цієї поезії представляють зовсім сформованого, зрілого автора. Поема «Вертеп» постає на цьому тлі твором-апофеозом втілюючись у найвищу точку творчого зростання молодого Чубая, і разом із тим представляючи собою вершину всієї української поезії бурхливих 1960-х років.

*Ярослав ПОЛІЩУК.
«Дивослово», №7, 2000р.*

3 весни – у вічність

Поетичний вечір, присвячений пам'яті Григорія Чубая, відбувся в Рівненському державному гуманітарному університеті. На ньому виступили завідувач кафедри української літератури професор Мойсей Гон, аспірант Дмитро Кравець, викладач Любов Горбачевська, письменники Степан Бабій і Євген Шморгун. Студенти української філології прочитали ряд віршів поета, які вже стали класичними.

Наступного дня у Козині Радивилівського району у школі-колегіумі, де колись навчався Григорій Чубай, відкрито меморіальну дошку. Тут відбулася літературна зустріч, участь у якій взяли науковці та студенти РДГУ, письменники та журналісти з Рівного, жителі села та учні колегіуму. Теплим словом вшанували свого видатного земляка голова Козинської сільської ради Дмитро Савчук, заступник голови Радивилівської райдержадміністрації Олександр Пастух, вчитель Юрій Костюк, директор Козинського колегіуму Віра Соколик, Григорій Чубай помер молодим, у тридцятирічному віці. З весни свого життя і творчості він зробив крок у вічність, залишивши нащадкам неперевершені поетичні зразки громадянського, філософського, ліричного звучання.

Доля дарувала йому щасливу здатність дивуватися білим світом. Доля наділила його щедрим талантом увібрати у своє гаряче серце всю небуденну красу земного буття і з хвилюванням повідати про неї людям. Повідати високим і чистим, бентежним поетичним словом.

Поети сходять на землю з небес. Справжні поети, ті, про яких не раз мовлено: талант - від Бога. Божим провидінням дано їм снагу відкрити у Слові незбагненні обшири людських думок і почувань, божественну суть людини. Ліна Костенко сказала про це так: «Поезія - це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі».

Григорій Чубай з юних літ увійшов до тієї поетичної когорти, яка стала яскравим явищем української літератури під назвою «шестидесятники». Його ім'я мало б стояти в сузір'ї таких імен, як Ліна Костенко, Дмитро

Павличко, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч... Але ж він був набагато молодшим, тому й не встиг видати друком своєї книги за часів «хрущовської відлиги». А книга ця була, і мала вона назву «По-стать голосу». І хоч вона не вийшла у світ, але про неї знали і в Києві, і у Львові, неперевершені поетичні строфи Грицька Чубая передавалися з уст в уста у колах творчої інтелігенції. З юнацьких Чубаєвих творів сильне враження справили на багатьох поезії «Україні», «Ми компромісимо», «Балада про скрипку», «В двадцятий вік не просто жити», «Театр», «День відходить, кудись поквапившись», «Моя задихана коридо», «Зламаймо свого спокою канони», «Я часто думаю про зорі»...

Він народився у селі Березини, школу закінчував у Козині. Простори рідної землі захоплювали мальовничою красою, а знання далекої і близької історії, небайдужий погляд на безпросвітне життя односельців будили думку про долю людини і народу, про долю всього світу, підносили до філософських узагальнень.

Зберігаючи на всі свої літа дитинне подивування в душі, Грицько Чубай рано стає дорослим, дивиться на оточуючу дійсність поглядом розважливим і критичним. Тут доречно буде навести деякі сентенції поета: «Візьмим на плечі небо, що дано нам, щоби його по світу рознести», «Я часто думаю про зорі, та про людей частіше думаю», «Якщо прийшов людиною, не каменем - байдужим ти не маєш права бути!», «Тополиносте вогню мого одчасна, будь вогнем не з виду, а воістину!», «Люди, все робіть по-дорослому, тільки смійтеся по-дитячому!», «І Україна снитиметься знову тополю з обрубаним верхом», «Не шукайте по смерті себе в собі, якщо справді людьми були ви!»... У свої дев'ятнадцять років Григорій Чубай написав поему «Вертеп». То був 1968 рік, коли після «відлиги» знову потягнуло пекучими морозами тиранії. Тоталітарні правителі різного штибу і калібру легко впізнавали у строфах поеми самих себе і свої діяння:

*Вирує світ, сміється, плаче, виє.
Кружляють видива, веселі і сумні.
Іде вертеп, без поділу на дії,
Хіба що з поділом на ночі і на дні.
Кружляє світ. Мовчить, як треба крику.
І правда топиться в брехні чи не щодня.
Невже і я впаду у нього й зникну
Безболісно, безлико, навмання?*

Поет розвінчує і таврує лицемірство і цинізм, брехливість і бездуховність правлячої «безхребетної пихатої еліти», диктаторів, які «щодня диктують світові себе».

*...Все продиктовано і все перефарбовано
І достоєно належної ціни:
За сумніви, за мислі закатовано
І за холуйство - вбрано в ордені!*

Поема «Вертеп» була видана за кордоном, не раз звучала в ефірі радіо «Свобода». У нас поема з'явилася друком в журналі «Україна» вже у перебудовні часи. Тоді ж з'явилися об'ємні добірки поезій Григорія Чубая у газетах «Літературна Україна», «Молодь України», журналі «Дніпро».

На жаль, сталося це вже після передчасної смерті поета. Помер Григорій Чубай у травні 1982 року у тридцятичотирирічному віці. У цей час він навчався на заочному відділенні Літературного інституту в Москві. Тож керівник семінару, чудовий російський поет Анатолій Жигулін написав тоді, що він втратив свого «улюбленого і талановитого учня», а українська література - одного з найцікавіших поетів.

3 травневого розмаю, зі своєї життєвої весни пішов він у вічність. Поети повертаються на небеса, залишаючи людям одкровення свого Слова. Про це йдеться у його «Притчі про автопортрет», де крізь самоіронію Григорій Чубай ніби провіщає свою долю:

*Пробачте вже... й молитесь на мене!
А я піду ізнов у суєті
Собі і вам шукати одкровення,
Щоби повідати, що ви усі – святі.*

Коли у школі, в Козині, студенти читали вірші Григорія Чубая з його книг «Говорити, мовчати і говорити знову» та «Плач Єремії», треба було бачити, як зачаровано дослухалися до кожного слова його земляки, його вчителі і однокласники, сусіди і родичі. А також сьогоднішні учні й учителі... Байдужих не було. І не могло бути, бо звучала Поезія. «Щоби повідати, що ви усі святі», щоб возвеличити душу людську.

*Василь БАСАРАБА.
«Вільне слово», 3 січня 2003 р.*

Двадцять літ потому...

Він помер у віці Ісуса Христа. У тому, певне, був свій життєвий символ. Адже Син Божий одержав у «нагороду» за добро і правду розп'яття. І послідовники Його віри, оті ледь помітні піщинки вселенського буття, що інколи спалахують яскравими зірками на небосхилі життя, страждали за

істину. Серед української еліти таких - не одиниці. Найбільшим із них страждальником за істину, безперечно, був Тарас Шевченко. Попереднє ж наше двадцяте століття народило Василя Симоненка, Василя Стуса й Грицька Чубая. Останній - наш земляк. Родом із Радивилівщини. Душею й серцем - з України...

Маючи неабиякий талант поета, Грицько Чубай ним не хизувався й не розмінювався на якісь моральні чи фізичні вигоди. Бо не вмів компромісити з власною совістю. Відтак говорив те, що думав, що йому боліло, тривожило, примушувало, попри владний тиск, залишатися Людиною. У єдиному за життя видрукуваному в обласній молодіжній газеті «Зміна» вірші (14 вересня «1968 року), що називався «Театр», Грицько Чубай мовив:

*Вони ще слухають... Акторе, говори!
Вони ще слухають... - Ти щось хотів сказати?
Твоє лице для них - це тільки грим,
І сніг отой - для них всього лиш вата.
То ж говори». ...Годинники «тік-так»,
Монолог часу впевнено повторюють,
Хвилини - і закінчиться спектакль...
Тоді уже всьому кінець, акторе.
Тоді зборовши біль і переляк,
Окинеш поглядом сумним порожню залу,
Й себе втішатимеш, що це лише антракт
І щохвилини ще вдосталь до фіналу,
Що глядачі повернуться ось-ось,
Скурувши у фойє по сигареті,
І ти покажеш все, що не вдалось
Тобі ні в першій дії, ні у третій...*

Отак і жив. Після закінчення середньої школи в Козині (а народився Грицько Чубай 23 січня 1949-го) життя молодого поета торувало стежку до визнання, та не доторувувало її. Через ту ж безкомпромісність. Замість навчання у ВНЗ доводилося працювати різноробочим (стражі радянського «раю» пильно за цим стежили й неоднораз «дарували» Грицьку Чубаю знайомства з тюремними нарами. Бодай на кілька діб). Але він не здавався. І найбільшою силою, що додавала йому стійкості, була поезія, не схожа на тогочасну «типову».

Утім, письменник Євген Шморгун пригадує першу свою зустріч з Грицьком Чубаєм у Дубні, де тоді відбувалося літературне засідання початківців і куди прийшов цей чорночубий хлопчина. Грицько прочитав дещо

зі свого творчого зшитка. 1 те читання до глибини душі вразило декого з присутніх. Почувся шепіт: «Так не пише ніхто з нас, навіть «маститі»...

А писав «початківець» про материні очі, що всесвітом боліли. Писав про Україну. І то була не «лобова» атака на дійсність, а витончено метафорична...

У дев'ятнадцятирічному віці Грицько Чубай написав поему «Вертеп», якої так лякалися стражі радянського «раю». До речі, цей твір поет прочитав уперше в готелі «Інтурист» своєму товаришу й директору цього закладу Ярославу Харчуну, який нині працює професором славістики в Канаді. За «Вертеп» і переслідували. Допоки жив. А жив лише до 1982-го. Помер у Львові, де й похований...

Виходець із Радивилівщини, земляк Грицька Чубая, нинішній слухач аспірантури при Рівненському державному гуманітарному університеті Дмитро Кравець, котрий працює над кандидатською дисертацією про життєпис Грицька Чубая і який є членом комісії НСПУ по творчій спадщині автора «Вертепу», організував за сприяння керівництва РДГУ та голови обласної організації НРУ Валентина Королюка у згаданому ВНЗ в переддень 20-річчя смерті поета вечір спогадів. Актову залу університету заповнили переважно студенти української філології. І це зрозуміло. Кому ж, як не їм, пізнавати та пропагувати творчість поета, якого канадський літературознавець Данило Струк назвав наймодернішим і найцікавішим з нової хвилі, себто з представників 60-80-х років минулого століття. А Іван Дзюба сказав таке: «Григорій Чубай - одна з найзвабливіших і найзворушливіших легенд українського безчасся 70-80 років».

Найпершими учасниками трепетної й відвертої розмови про постать Григорія Чубая стали старшокурсники-філологи, які читали поезії свого земляка та співали пісні на його слова... Потім були спогади, роздуми письменників Євгена Шморгуна, Степана Бабія, завідувача кафедри української літератури РДГУ професора Мойсея Гона...

Гірко й боляче перегортати сторінки життя цієї людини. Але їх потрібно перегортати. А бере початок родослівна Грицька Чубая з роду Гетьманів. Прадїда поета - Тимофія Гетьмана - пан вирішив оддати в солдати. Але той утік у ліс, де переховувався й... бондарював, аби сім'я не залишилася без шматка хліба. Коли ж дізнався про скасування кріпосного права, повернувся в село. А в сім'ї Тимофійового сина Василя народилося восьмеро синів, з яких половина носила батькове прізвище Гетьман; а половина -материне Чубай. Аби ні один рід не розпався, ні інший. А вже у Василевого сина Петра народився Грицько Чубай...

Урочище Калиновиця, що неподалік Грицькового рідного села Березина, - місце його перших дитячих малюнків і записів. Зрештою, потяг до знань у хлопця був завжди. Його навіть на вулиці прозивали шанобливо

Пушкіним. Він любив бувати на самоті. Так, очевидно, йому легше думалося. У сьомому класі самотужки навчився грати на гітарі й насамперед співав Павличкові «Два кольори». І невдовзі став «інакомислячим».

- У цей час писалися на нього детальні характеристики, бралися зразки почерків, перевірялися всі роботи з української літератури, підривали йому здоров'я співбесіди за глухими дверима, - пригадує свідок цього, вчитель-секретар Козинської школи М.Браташук.

Його думок страхалися інколи навіть сміливі. А він тягнувся до правди. За що й потерпав. «На люди» з окремою книгою поезій він вийшов лише по власній смерті в 1990-му. Видавництво «Молодь» благословило тоді у світ його «Говорити, мовчати й знову говорити...». У 1992-му Грицька Чубая прийняли посмертно в Спілку письменників України. У 1998-му вийшов друком у львівській «Кальварії» його «Плач Єремії». До речі, таку назву й взяв собі гурт Грицькового сина Тараса. Саме Тарас виспівав батькові слова. Вони пішли по світу. Як любов і журба. Як крик зраненого птаха...

А наступного дня після вечора спогадів його учасники відвідали Козин у Радивилівському районі. Тут, біля стін школи, де навчався Грицько Чубай, відбувся урочистий мітинг з нагоди відкриття та освячення меморіальної дошки. Кошти на її виготовлення запропонував дослідник творчості поета Дмитро Кравець. У тому теж щось символічне.

Сергій ДОЛЕНКО.

«Нова Волинь», 12 грудня 2002 р.

П'ять медитацій на «Плач Єремії»

*Ловлячи, ловлять мене, немов птаха, мої
вороги безпричинно, життя моє в яму замкну-
ли вони, і каміннями кинули в мене...*

Плач Єремії, 3,5253

І. Постать голосу

Зловленого, немов птаха, його не ув'язнили разом із Василем Стусом, подружжям Калинців та багатьма іншими поетами і дисидентами. Якби в січні 1972 року сталося так, сьогодні, може, ми мали том чи два його листів із табору та заслання. Це зовсім не абищниця: як ніяк, листи зберігають багато явних і прихованих свідчень - від живої інтонації, що безпосередньо репрезентує характер, до філософських за своєю природою спроб узагальнити досвід. Зберігаються концепції, оцінки, упередження, коштовні деталі та факти повсякдення - насущна пожива герменевта літератури, яким кожен з нас час від часу стає. Це доводять листи Василя Стуса. Має рацію Михайлина Коцюбинська:

Листи як неповторні творчі прояви потребують пильної уваги, нових підходів, нового інструментарію аналізу, заслуговують на окрему жанрову «нішу» в мистецькому доробку людства. Не лише як матеріал для характеристики автора, епохи, духовного середовища, а як самостійне художнє явище особливого роду, як специфічний мистецький феномен («Лист як художній феномен» - Дух і Літера, 2001, №78).

Якраз листів, де могли би «заховатися» творчі концепції та саморефлексії, істотно бракує у досліджуванні постаті Грицька Чубая та його поезії. Через двадцять років по смерті ніхто, наскільки відомо, так і не пробував зібрати й видати його розкидане по адресатах листування. Немає біографії поета. Ніхто не записує спогадів про нього, численних літературних мітів і містифікацій, пов'язаних з ім'ям Чубая. Жодний дослідник не їздив до Літературного інституту в Москві, щоб розшукати творчі та контрольні роботи, в яких поет - з огляду на загальний вільнодумний дух, поширений там навіть у 70х роках, - можна припустити, дозволяв собі висловлювати думки, які остерігся б артикулювати в Україні. Адже Літінститут був єдиною - і останньою - нішею його самореалізації. Немає бодай хронології важливих дат Чубаєвого життя. Є лише «П'ятикнижжя» - вартісне, поза всім іншим, ще й тим, що його впорядкував сам автор, - та спогади невеличкого грона найближчих друзів. Усе це ввійшло до чудового видання львівської «Кальварії». Вихід цієї неординарної книжки став слушною нагодою для подальших медитацій.

Листи Грицька Чубая не менш цікаві за його вірші. Ось один із них - він зберігся в архіві Володимира Кашки, однокурсника Чубая по Літінституту в 1979-1981 роках (семинар Анатолія Жигуліна). Дати немає, але, судячи з усього, лист написано восени 1980 року (на зворотному боці буклета-путівника Львівського музею народної архітектури і побуту).

Пане Кашка!

Це Вас турбує тов. Чубай. Звіdomляю Вашу світлість, що я ще живий. Правда, безробітний. (Гадаю, що тимчасово.) Тобі вітання від Миколи Рябка [Рябчука. - К.М.]. Він десь їде (чи вже поїхав) до Москви на семінар маладых критіков. Але я не об тім. Там « Вітрила-81 » буде готувать Вас. Герасим'юк - твій давній приятель ще з КДУ (Об тім він сам мені говорив кілька днів тому у мене в хаті).

Отож: зладнай ходовой добірку з фото з 6x8 (на глянц. папері) з біографією і шли йому на «Молодь» з поміткою «Особисто».

На сім - кончаю. Жду вісточки від Вас із сонцесайного вузлостанційного Бахмача!

Будем сподіватись, що і в наших воротах собака всереться, чи, як кажуть білоруси, загляне соньца і в наша вяконца! Грицько.

От, маємо образок з тогочасного літературного побуту: до Львова

приїздить київський гість, молодий, талановитий і вже відомий поет, упорядник поетичного альманаху. Грицько вболівав за свого однокурсника, якого (через нагляд за ним КГБ) ніде не друкували, і вказує на реальну можливість публікації, адже гість - свій. Герасим'юк завітав до Чубая. Нових віршів у Грицька наразі немає (їх нема ось уже п'ять років), але це не біда, позаяк з того, що є і впорядковане у «П'ятикнижжі», майже нічого не друкувалося, принаймні в Україні. А тут якраз з'явився шанс - і Чубай поспішає поділитися ним з товаришем, тобто паном Кашкою (цілком крамольне звертання на той час).

Що саме публікувалося у Грицька - уточнить аж через 19 років канадський літературознавець Марко Роберт Стех у статті, присвяченій пам'яті Данила Струка:

Струк базував захоплену характеристику Чубая (якого назвав «най-модернішим і найцікавішим» поетом цієї нової хвилі) на основі трьох коротких віршів, друкованих у «Жовтні», та ще кількох «захаявно» вивезених з України й уміщених у журналі «Сучасність». На той час інформаційна блокада між Україною та Заходом була настільки сильною, що після несподіваної смерті Чубая, коли в діаспорі затихли й так слабенькі й дуже туманні чутки про нього, в багатьох читачів виникли сумніви не лише щодо авторства «контрабандних» віршів (багато хто підозрював, що прізвиськом Чубая помилково підписано вірші Ігоря Калинця), але й щодо самого факту існування такого поета й людини.

(«Критика», 1999,4.10)

Навряд чи Чубаєві було відомо, яку високу оцінку здобули його твори в Канаді (хоча про публікацію в «Сучасності», як стверджує Рябчук, він таки знав). Утім, ця оцінка мало що могла змінити у його власній самооцінці, котра, за опублікованими та усними спогадами, була незмінне висока. Василь Герасим'юк розповів мені, що під час тієї зустрічі, про яку йдеться у цитованому вище листі, Грицько відрекомендувався йому як єдиний у Львові поет, вартий уваги. І прочитав кілька віршів, після чого Герасим'юк уже не сумнівався, що так воно і є. Зауважмо, що так високо поет оцінював себе 1980го, а не, припустімо, 1969 року. Чубай на той час мав 31 рік, позаду було слідство у справі «Скрині» та подружжя Калинців, коли від нього відсахнулося багато колишніх львівських знайомих і друзів, пережив моторошну творчу кризу, внаслідок якої взагалі перестав писати, а почав пити - і, незважаючи на все це, першим поетом Львова він називав себе, а не Братуня чи Лубківського.

Він знав, ким він є.

Але ще й донині вражає тодішня розбіжність між двома Чубаєвими постатями. З одного боку - це «постать голосу», що витворила справді вершинні зразки української поезії ХХ століття - саме цю віртуальну по-

стать помітили читачі у діаспорі і вузьке «самвидавне» коло в Україні. З іншого - «постать прокаженого», створена соціальним сприйняттям (точніше, неприйняттям реального Чубая. Ця постать ізгоя вказує на побутування такого феномена, як радянський остракізм, підсилений остракізмом суто галицьким. Мабуть, треба таки певний час пожити у Львові, щоб зрозуміти сіль анекдотів локального патріотизму, в яких «волиняки» є чимось на зразок чукчів для всіх радянців. Чубай від часу появи у Львові був нетутешнім (цей «волиняк» вихоплюється навіть у спогадах його дружини!). Він часто бував безробітним, а коли працював, то на вкрай неprestижних для міщанського львівського бомонду посадах - робітником сцени у театрі Заньковецької, художником оформлювачем на ізоляторному заводі. За ним не стояла могутня львівська «родина», Чубай був бідним, і був він безпартійним для комуністів і небезпечним для безпартійних, бо за ним пильно й регулярно наглядали органи державної безпеки («ще від сімнадцяти літ» - уточнює Галина Чубай). Його обходили десятою дорогою, принагідне пускаючи про нього взаємовиключні плітки - про співпрацю з КГБ, про співпрацю з націоналістами, про невиліковний алкоголізм тощо. Якщо уважніше придивитися до «золотої молоді», яка, всупереч такому несприятливому пабліситі, не просто гуртувалася довкола Чубая, а визнавала його безсумнівним лідером, впадає в око, що майже всі ці юнаки - Олег Лишега, Віктор Морозов, Микола Рябчук, Василь Гайдучок, Юрій Винничук, Володимир Кауфман - не були корінними львів'янами, а приїхали до Львова переважно задля навчання. Отож вони були вільні від кодування у «порядній львівській родині», постаті прокаженого для них не існувало, і дисидентська Грицькова аура, всупереч своєму призначенню, вабила, як заборонений плід.

Проте і серед них Чубай був винятком: він приїхав до Львова жити, а не вчитися. Після нетривалого періоду безпритульності він, одружившись, облаштувався в місті на постійно. Рідко кому таланить у такому ранньому віці задовольнити потребу статусу. «Зрозуміло, я скористався мимохідь кинутим запрошенням і невдовзі завітав до Григорія, в його невеличку кімнату на Погулянці, де він мешкав із молодію дружиною в будинку її батьків та з новонародженим сином. Ми зблизились дуже швидко - він був старшим лише на чотири роки, хоч його статус, і поведінка, і зовнішність додавали йому ще років п'ять або й десять. Він мав дуже глибоке й органічне відчуття власного літературного покликання: був видатним поетом і добре це усвідомлював, більше того - свідомо грав цю роль, маючи за ідеал Лорку й Аполлінера», - згадує Микола Рябчук про своє знайомство з 21річним Чубаєм».

Ключові слова тут - «свідомо грав цю роль». Чубай свідомо будував імідж, і ця його «постать голосу» не мала нічого спільного з тінню, що розросталася всупереч його свідомим зусиллям.

II. Вертеп

Про схильність Чубая до гри, розігрувань, перевтілень, імітацій згадував чи не кожний, хто розповідав про нього. Грицько неперевершено копіює голоси Брежнєва, Кос Анатольського, Святослава Максимчука, імітує спів Чеслава Немена, Анни Герман. Ця постать трикстера, з подеколи недобрими жартами, дещо несподівана для теперішнього сприйняття, зумовленого здебільшого «поважною», почасти трагічною Чубасвою поезією.

Одна з численних тогочасних містифікацій виявилася напрочуд довговічною, переживши й самого Грицька. Вона зродилася на одній з останніх літінститутських сесій, коли між Кашкою та Чубаєм спалахнула дискусія навколо Грицькових перекладів з іспанської поезії. Чубай перекладав з підрядників. Кашка доводив, що треба володіти мовою оригіналу. Грицько переконував, що його підрядники бездоганні й «без Еспанії», що зміст оригіналу вони передають надзвичайно точно. Кашка не погоджувався. І тоді Чубай виклав останній аргумент. Він розкрив «страшну таємницю»: його дружина - іспанка. Її батьки втекли до СРСР з Іспанії під час громадянської війни. Не виключено, що її мати - далека родичка Федеріко Гарсія Лорки. Цілком можливо, що колись вони повернуться на батьківщину, і Грицько разом з ними (тільки ти нікому про це не кажи). Іспанська мова для дружини Чубая рідніша за українську. Невже ж вона - саме Галина Чубай готувала Грицькові підрядники - не відчуває усіх її смислових відтінків? Кашка, зрозуміло, здався. Але таємниці не зберіг, переповів нам. Треба на собі звідати майже суцільну непроникність тодішнього Союзу, щоб зрозуміти сьогодні, як приголомшило нас це повідомлення: Чубай одружений зі справжньою іспанкою! У нього є шанс утекти звідси! Зрозуміло, коли 1987 року я познайомився з Галиною Чубай, одним із перших моїх запитань до неї було змовницьке - про її іспанське походження, про родичанські зв'язки з Гарсією Лоркою, про повернення додому, в Іспанію. У відповідь Галя зробила дуже великі очі... Грицька давно вже не було на цьому світі, а його «аргумент» мандрував серед нас, часом випірнаючи у суперечках щодо перекладів.

* * *

Між іншим, неперевершене оформлення кальварійського «Плачу Єремії» має, однак, суто концептуальну помилку. Обравши за його динамічний і експресивний лейтмотив тему різдвяного вертепу зі «звїздою», художник не врахував, що центральна метафора поеми - ляльковий вертеп. У контексті поеми це істотний момент: адже на відміну від дійства, розіграного живими виконавцями у костюмах, масках і гримі, ляльки, яких надівають на руку або яких у пізніших маріонеткових вертепах руха-

ють за допомогою ниток, репрезентують зовсім інший аспект містерії реальності і відмінний підхід до неї. Костюми й маски можна принагідне вдягати і скидати, а лялька приречена на одну й ту саму тотожність, видність, на тожсамість постаті. Її костюм є її тілом, а маска - її єдиним, отже, «сутнісним» обличчям. Перед дослідником тут відкривається безодня надлишкових значень, пірнувши в яку, він натрапить на мотив маріонетки ще у символізмі давньоіндійських «Упанішад», у магічних традиціях австралійських цілителів, у «Законах» Платона тощо. Важко сказати, чи читав 19річний Чубай Платона і чи це вплинуло на його творчість, - швидше за все, що ні, але якби мене попрохали стисло викласти головну інтригу «Вертепу», я, либонь, навів би ті самі слова з «Законів», що їх цитував Еліаде у «Священному і мирському».

Отже, боги створили нас немов маріонеток, «роботів живих», чи то для власної забави, чи з серйозними намірами. Наші стани й афекти, наші пристрасті нагадують внутрішні мотузки (або «пальчики облудні»), які тягнуть нас у різні боки, до протилежних дій. Насправді слід іти лише за однією з тих мотузок, опираючись силам інших потягів. У Чубая «боги» іронічно сусідять з «півбогами», «Кремлем» та «парторганізаціями»; їхню роль спроектовано у «Вертепі» на сучасніших інопланетців («боюся я, що хтось з інопланетців колись в своїм щоденнику запише...»). Але висновок із «маріонетковости» людського буття в Чубая імпліцитно платонічний: «...цей світ - вертеп. І, мабуть, щонайважче - у ньому залишатися собою, від перших днів своїх і до останніх не бути ні актором, ні суфлером, ні лялькою на пальчиках облудних, а лиш собою кожної години, а лиш собою кожної хвилини, з лицем одвертим твердо йти на кін...»

Цей по різному погамований або ж позасвідомий ідеалізм (у термінах Дельоза знову таки «платонізм») притаманний багатьом віршам «П'ятикнижжя», саме він становить основне підґрунтя збірки. Можна навести цілий жмут цитат на підтвердження цієї тези - від «масок людських облич» у «Новорічному», яких можна позбутися парадоксальним чином, - одягнувши інші, карнавальні маски і «хоча б на часинку побути собою», до твердження «все що видиме мертве» («Можна») і що «ми дуже дотепно граємося в живих» («Відшукування причетного»). Надзвичайно цікавий також концепт бляшаної копії Місяця (що її пропонує змайструвати для сублімації агресивних пристрастей місяць справжній) у «Говорити, мовчати і говорити знову». Тут заторкнута інша важлива тема Чубаєвої поезії - вбивство/самовбивство і двійництво/заступництво. Є недоторкана сутність. Лише вона - істинна. Задля її збереження можна вдаватися до будь-яких засобів - створення репрезентантів, заміників сутності, до її фантомізації, до ховання її за масками, симулякрами та іншими видностями, які все одно - мертві. «Дотепна гра в живих» у поетичній філософії Чубая граєть-

ся як ховання розкривання сутності, котра інша, ніж просто повсякденне життя. «Нехай і на сей раз вони в нас не вполюють нічого», - так звучить його Останнє слово і своєрідний заповіт.

Але, як і в кожному різновиді позасвідомого платонізму, поверх явленої настанови утворюється сітка тріщин, мотузки рвуться, категорії дрижать, а до нашого «нутра», з яким ми ототожнювали сутність, проникає рука «зовнішнього» і починає ворухити там своїми облудними пальчиками. І тоді цілком у дусі Деріда «зовнішнє» стає «нутром», і сутність дівається невідомо куди.

Одним із найрадикальніших і найдраматичніших розривів у житті й творчості Чубая виявилися події січня 1972 року, коли його затримали і допитували як підозрюваного органи держбезпеки. Виявилось, що «золоте правило» слідувати власній тотожності з одвертим лицем може з якимсь безсоромним демонізмом набувати протилежного змісту. Розрив, якого зазнав у стихійно платонічному світосприйнятті Чубай, засвідчив: його «одвертість» стала причиною нещастя інших людей.

Можливо, поза грою в живих не грається жодної іншої, потойбічної, гри і тоді весь безбожний тягар відповідальності лягає тільки на нас.

Утім, цей прозір між декларованою сутністю і явищами, що випливають то з неї, то, на подив, із самих себе або з соціальних стосунків, є лише найпомітнішим, але не першим у часі. Про це свідчать ранні поезії Чубая. Спробуй тепер зрозуміти, чи він справді несвідомо перебував під впливом Миколи Вінграновського у такому на позір ліричному вірші, як «Гадав собі: забудешся мені...», чи справді непринятно перетворюється на Антонича у «Музиці» («Десь у диві, у видиві вмовкних ночей...»), - чи в них одна сутність на трьох, а чи він уповні свідомо імітує голоси Антонича й Вінграновського, створюючи симулякри й «видива» їхніх постатей? Чи не внаслідок уміння або здібности «прикидатися всім одночасно і кожним зокрема» постали його ранні балади (про скрипку, про любов з першого погляду, про втечу, про очі, про вікна) - як карикатурні віддзеркалення Драчевих балад про соняшник, про дівочі перса, про випрані штани тощо?

Зайвим буде наголошувати, що ці імітації та симулякри ототожнення є проломами для кожного дискурсу. Вони рвуть суцільність постаті голосу, дроблять старанно плеканий імідж-міт сингулярности про можливість бути собою щогодини і щохвилини. Віддзеркалення всього одночасно і ставання віддзеркаленим є однією з реальних, принаймні спостережуваних рис людини у плині її часування. Саме це і відрізняє живу людину від завжди тотожної собі, але мертвої маріонетки. Важко було знайти більш невідповідний епіграф до «Вертепу», ніж той, що обрав Чубай: «Ніщо не лишається постійним у своєму становищі», - коли врахувати, що голов-

ний патос поеми полягає в обстоюванні «тотожності», тоді як сам Грицько у своїй життєвій поставі, мабуть, охоче скористався б одним з улюблених самоозначень Гете: «das planlose Wesen» (безпланова, безхарактерна істота).

III. Відшукування причетного

Коли в Чубая запитали на допиті, чому він зберігав заборонені статті Дмитра Донцова, він відповів, що зацікавився ними, бо всі казали про вплив Донцова на нього і на його поему «Вертеп». Гадаю, Грицько розчарувався, прочитавши ті статті. Адже «Вертеп» навіть сьогодні можна сприймати як поему антиглобалістичного спрямування. Вирок зневаги в її останніх рядках - це вирок ідеї прогресу та всій цивілізації, а не лише її тоталітарному відламові в СРСР. Серед реалій поеми явно позарадянські Пікасо та Рембрандт, поряд із мавзолеями - єгипетські гробниці, а також планетарний образ: «Голготи. Освенцими. Соловки». «Планету цю зовуть отут Земля», - записує в щоденнику Чубайів інопланетець (а не, скажімо, «Країну цю зовуть СРСР»). Донцовські концепції Ордену як усенаціонального Проводу, заклики готувати фанатиків нової Правди, «людські стружки», які притягуються магнітом елітарної меншости, - усе це може бути цікаве у своєму контексті, але з проблематикою «Вертепу» не має нічого спільного.

Та «всі» говорили про Донцова, і Чубай зацікавився. Він шукав причетного до власних поглядів, можливо, вчителя, що не є таким уже малоймовірним для цього раннього віку. Річ не так у постаті вчителя, як у висловленні й показуванні ним регулятивних ідей. Згодом ті ідеї можна було розвивати, як Платон, або критикувати, як Аристотель, будувати для вчителя жертівники або трошити його зображення. Але на початку мало бути слово, почуте, а не вчитане. Читаючи у спогадах Юрка Коха (до речі, поряд зі спогадами Морозова й Рябчука найцікавіших і найзмістовніших у книжці) про портрети Павнда, Еліота й самого Чубая, що висіли на стіні поетової кімнати, ми бачимо вже іншого Грицька, який знайшов рівних собі причетних і сам став свого роду вчителем. Не забуваймо і про його пієтет до Миколи Вінграновського. Але на початку 70-их і юний Чубай, і його друзі, згуртовані «Скринею», навряд чи прикрасили б свої стіни портретом Донцова. Ми не зрозуміємо вповні всієї вагомості і глибини «Скрині», усіх тих не лише драматичних, а й позитивних та продуктивних наслідків появи цієї тріщини на радянському моноліті, якщо не врахуємо часового контексту. Група львівських студентів і аутсайдерів перебувала у живій комунікації зі світом за «залізною завісою», а в тому світі саме відбувалися такі небуденні події, як студентська революція у Парижі 1968 року, бурхливий розквіт джазу та року, запаморочливі мандрівки на Схід

орд дітейквітів. Вони перебували на стрижні планетарного, а не радянськосоюзного закапелкового життя, часто перевищуючи обдарованість, ерудованість і рецептивну чутливість пересічних паризьких чи, скажімо, каліфорнійських ровесників, котрі найчастіше бунтували від нудьги й переситу - або ж від «платонізму». «...Дискусії та суперечки в його хаті велися навколо творчості Еліота, Павнда, Сильвії Плат, ми слухали музику європейського рівня.... Вже значно пізніше, коли я нарешті отримав змогу побувати в багатьох країнах світу, я здивовано відзначив для себе, що попри всю замкнутість, залізнозависність і дебільність країни, в якій ми всі тоді перебували, нам пощастило втримати руку на пульсі тогочасного мистецького життя світу. Ми, фактично, зуміли не перетворитися на забитих хуторян, які перелякано позирають здалеку на дійство, що розгортається десь там, на головній сцені. Ні, ми також брали участь у цій грі, у цій виставі, брали й беремо», - підсумовує Віктор Морозов, у гітарному футлярі котрого була записана вічно актуальна і, мабуть, єдина справді універсальна філософська формула: All you need is love.

Ні, Донцов тут явно недоречний і архаїчний.

Неважко припустити, що Чубаєві були би ближчими погляди зовсім інших авторів, таких, може, як Альберт Швайцер або теоретики «франкфуртської школи». Чому ні? Чому Чубай, із його критикою культурної, загальноцивілізаційної кризи та повагою до Гегеля, не сприйняв би критичної теорії, викладеної в «Одновимірній людині» Маркузе і виданій за п'ять років до написання «Вертепу»? Розвинуте індустріальне суспільство, що його описав Маркузе, позбавило опозиційності всі критичні ідеї. Воно вбудувало їх до свого функціонування, обмеживши суто репресивний тиск і формуючи натомість сітку стандартних, фальшивих потреб. Накинутий згори попит прив'язує індивіда до тоталітарного суспільства незгірш за Платонові мотузки, одночасно позбавляючи його онтологічного та морального ґрунту, на якому він міг би - теоретично - бути собою кожної хвилини. Індивід не має на чому самостояти і чинити опір тотальності суспільства. Проаналізувавши формування та вияви одномірного мислення й поведінки, Маркузе робить не менш песимістичні висновки і вироки, ніж юний Чубай у своїй поемі, вказуючи, однак, на один вельми хисткий шанс у протистоянні «народові», який поміняв роль рушія суспільних перетворень на роль каталізатора суспільного гуртування. Цей шанс - в існуванні позасистемної сили знехтуваних та підданих остракізмові аутсайдерів, одним із яких, властиво, був Чубай. «І той факт, що вони вже відмовляються грати в цю гру, свідчить, можливо, що теперішньому періодові розвитку цивілізації настав край» (Маркузе).

Така мова здається мені адекватнішою для опису постави Чубая і кола «Скрині» (після 1972 року половина цієї громади поповнила ряди

аутсайдерів), аніж націоналістична риторика Донцова. Поглядам цього кола була притаманна українська специфіка, але вона не стала визначальною і панівною. Юрко Кох, перелічуючи трьох «китів», на яких «стояв» світогляд зрілого Чубая, поряд з «українськістю» називає «європейськість» і багатівкової давнини «китайськість». Справді, якщо студентські бунти у Франції надихалися творами Троцького і Мао, то тут читали й обговорювали Лі-Бо та Ду-Фу, а культовими постатями були не лише «The Beatles», а й Володимир Івасюк і Віктор Морозов із, відповідно, «Червоною рудою» (а не «Червоною калиною») і «Панною Інною». Якщо бунт паризьких студентів спрямовувався головню проти академічного істеблшменту, то в Чубая він був перманентним, почавшись іще на шкільній лаві: «...Григорій Чубай розказував, як учителька поставила йому колись у школі двійку лише за те, що згадав серед інших і цю збірку Тичини [«Замість сонетів і октав». - К.М.]. «Не було в нього такої збірки!» - цілком поорвелівськи зарепетувала сіячка доброго й розумного. «Я міг би їй принести ту книжку й показати, - казав Чубай, - але ж вона, скоріш за все, пошматувала б її, знищила і горлала б далі: «Не було такої книги!»» - згадував Микола Рябчук у «Сучасности» (1993, ч.7). Конкретного адресата цей бунт не мав, тому що і вчителька, і неможливість друкуватися, здобувати вищу освіту або кращу роботу тощо становили системне явище. В його очах вони чудово надавалися для висміювання, перекривляння, врешті-решт, для зневаги, але не для боротьби.

* * *

А те, що сталося згодом, сталося не з його вини - через необачність абощо, а радше через нещасливий збіг обставин. Адже «Скриня» - свідомо і послідовно аполітичний журнал і, замість популярного «Вертепу», в ньому надруковано езотеричну, надзвичайно складну для сприймання і тлумачення «Марію». Те саме стосується і творів інших авторів. Чубай «не захотів публікувати тут суто політичні тексти. Довідуємося про це з протоколів допиту, де він розповідав про перипетії, пов'язані з виданням. Ідея «Скрині» належала Чубаєві, а Осадчий, Ірина та Ігор Калинці - далі зберігаю оригінальний стиль протоколу - «підібрали багату кількість націоналістичного і наклепницького змісту віршів, які дали мені з метою друкування в журналі». (Зрозуміло, що всі ці жахливі конструкції належать слідчому, а отже, протокол, записаний його рукою, викликає «багату кількість» запитань та недовіру: адже приголомшений Чубай навряд чи розумів, що він підписує, якщо навіть перечитував цей запис.) І далі: «ознайомившись з творами вищезгаданих авторів, я повернув їх особисто їм. До мене дійшли чутки, що вони всі образились на мене за повернення їхніх творів і за відмову їх друкувати. Ірина Калинець заявила, що я шизофренік, а Чорновіл Вячеслав - що я ще дитина».

Протоколи цих допитів, особливо першого, який тривав сім годин поспіль (від 14.15 до 21.10), справляють гнітюче враження. Здається, що Чубай не на допиті, а на сповіді. Він не уникав відповіді на жодне з запитань, називає забагато імен, дає характеристики друзям і недругам, їхнім творам (до речі, називаючи вірш Морозова у «Скрині» «його чи не кращим літературним твором взагалі»). Він розповідав про симпатії, антипатії і внутрішні конфлікти у своєму колі - те, що чи не найбільше цікавило фрейдів у погонах. Відчувається, що він зламаний морально, що між ним і слідчим установився той перверсійний зв'язок, який з'являється у стосунках садиста і жертви, терориста і заручника. Але незрозуміле, що саме зламало його. Здається, що Чубай не при тямі й не знає, ким він є. А якраз це він знав завжди. Він мав хворі нирки, не служив, як Стус, в армії, не сидів у в'язниці. Він, не маючи нагод формувати характер, ховав це за прибраним іміджем, за епатажем і екстравагантністю, за маскою нахабнуватої самовпевненості. А тут усе це виявилось недійсним. Із нього живосилом здирали захисне лице, і до такого юнак не був готовий. В'ячеслав Чорновіл мав більшу рацію, ніж Ірина Калинець: Чубай усе ще був дитиною.

Навіщо, приміром, оцінювати свій «Вертеп» аж так докладно, називаючи серед причин, які спонукали його написати поему, вплив «ранніх віршів Миколи Холодного, Василя Симоненка, а також мого знайомого поета з Кіровоградщини Петра Куценка», яких «намагався... перескочити в наклепницьких вигадках на радянський суспільний лад»? Мимоволі виникає припущення, що Чубаєві вкололи якийсь психотропний препарат. Або ж залякали до смерті. Хоч відомо, що його не катували. Чого міг злякатися Грицько - аж такою мірою? Зрозуміло, будь-яка спецслужба має досить засобів добути зізнання, розрахованих, до того ж, на значно міцніших горішків, ніж молодий екстравагантний поет. І, певна річ, застосування того чи іншого засобу не документується, хіба, може, слідчим були зрозумілі таємничі для нас цифрові позначки на берегах протоколів.

Василя Стуса возили на обстеження до психіатрів не через сумніви у його душевному здоров'ї, а щоб створити якомога загрозливішу атмосферу. В останній Чубаєвій поемі, написаній через три роки мовчання після цих моторошних подій, - «Говорити, мовчати і говорити знову», - йдеться саме про заспокійливі ліки, досвідчених психіатрів тощо. Може бути, що йому пригрозили ув'язненням у спецпсихлікарні. Спогади Леоніда Плюща та Василя Рубана про «лікування» там доводять, що такі погрози не були голосливими...

З цих протоколів ми дізнаємося, що Чубай, попри всю свою «дитинність», упорядковуючи «Скриню», виявився обережнішим і мудрішим за своїх патріотично й «подонцовському» налаштованих знайомих. На

мою думку, від ув'язнення його врятувала саме відсутність достатніх підстав і складу злочину, а не вимушені свідчення. Адже компромату на Калинців не бракувало: працювала надзвичайно розгалужена у Львові мережа таємних співробітників КГБ. Складається враження, що Калинці зумисне «світилися», демонструючи готовність до самопожертви й опозиційність до тодішнього ладу.

Проте політична діяльність Калинців і літературна місія Чубая та «Скрині» не сутикалися й не співвідносилися, вони у принципі були непоєднуваними. Яскравий доказ того подибуємо у свідченнях Чубая:

Останнім часом Лишега до Калинців не ходить, тому що одного разу, восени минулого року, коли до Калинців приїхали гості з Канади і в них йшла розмова про національні традиції, про національні символи, то Ірина Калинець говорила, що сучасній молоді «Червона калина» і жовтоблакитний прапор були б ближчими, ніж прапор Радянської України. Лишега заперечував їй і за що був нею виставлений за двері зі словами: «Щоб твоєї ноги тут більше не було, дурний ти із своїм Чубаєм разом». Ірина знала, що ми з Олегом добрі знайомі, разом готували «Скриню», і тому вона вважала, що його погляди є також і моїми.

Спроба Калинців заангажувати Чубая до політичної діяльності або долучити до його «Скрині» свої політичні програми й тексти завдала прикросців їм усім: «Скриня» була заснована на радикально відмінних засадах ліберального модернізму. (Втім, поляки мали наприкінці 70х років цікавий і з багатьох поглядів винятковий досвід успішної співпраці між демократичною та католицькою опозиціями та маргінальними колами гіпі-нерегулярний літературний часопис «Puls»; тобто навіть за несприятливих часів і в країнах з аномальним державним устроєм є можливість порозуміння і толерантності.)

Немає сенсу шукати заднім числом підхожої для Чубаєвого кола теорії - хоча видно, що самі вони прагнули чіткішої окресленості духовної течії, на стрижні якої тоді перебували. Це добре ілюструє опублікований у «Скрині» «Квестіонар», що його уклав для товариства Роман Кісь. Серед п'яти запитань було й таке: «Чи посідає мистецтво суспільні функції? Які? В чому полягає суспільна значимість мистецтва?». Готових відповідей не бракувало, їх іще зі шкільної лави нав'язливо пропонували доволі численні комунізм і соцреалізм, яким нібито суперечив підпільний націоналізм - тим і цікавий, що нелегальний. Проте готові відповіді їх не влаштовували. «Скриня» - з розряду феноменів не так інтелектуальних, як духовних, творці яких більше довіряють відчуттям, емоціям та інтуїції, ніж раціонально виготовленим концепціям. Тому, намагаючись нині зрозуміти, що саме робило причетними цих людей, можна зупинитися на близькому та зрозумілому, зокрема для гіпі, понятті свята. Вони святкували юність і

обдарованість. Створюючи свято у численних перформенсах та гепенінгах, у підвальних дискусіях і відкритих концертах «Арніки», вони створювали своє життя й відповіді цього життя на обставини, серед яких воно опинилося. Слідом за Гадамером («Істина і метод») можна згадати поняття сакральної співпричетності і первісне закладене до його основи грецьке значення «теорія», тобто споглядання, спостереження. Відомо, що «теорос» - початкова назва для того, хто брав участь у святковій місії і чия єдина кваліфікація або функція - бути при ній. Він - глядач у прямому розумінні слова, і тільки завдяки своїй присутності на святковому дійстві він отримував сакральноправові відзнаки, наприклад, недоторканности. Містагогом цього святкового дійства був homo Indens Грицько Чубай, і він відчував, що його учасників не можна чіпати. Але влада мала свої погляди щодо свят, недоторканности й причетности.

IV. Плач Єремії

Поезія Чубая справді добре охоплюється цим компактним і містким образом «постать голосу», а не, припустімо, «постать письма». Він непервершено читав свої вірші, але писав їх мало і, здається, не дуже охоче, працюючи радше з натхнення, аніж на догоду загадковому імперативу «писати». Він справді більше був містагогом, «душею товариства», співбесідником, аніж «писателем великим» («Вертеп»). Можна уявити, які почуття провідували його під час допиту, коли протягом семи годин рука слідчого шкрябала і шкрябала самопискою, ловлячи його голос, немов птаха, замикаючи у клітку письма, розкладаючи його слова, інтонацію, його самого, цілого й повнокровного, на витяжку, есенцію антипостаті, на мереживо чорних стрічокмотузків, сплітаючи з них сітку і «текст», з яких більше ніколи не вдасться втекти. «Жива самонаявність душі в істинному логосі» і вторгнення письма як насильства, тонко й іронічно описані Деріда, стали для Грицька не умоглядною грою, а екзистенційною подією, знову наблизивши до платонізму з його недовірою до письма. Він не міг зробити сказані слова незаписаними. Цей запис був більший і страшніший за все, що він написав власноручно, - і він так само виказував його, Чубая, як і кожний рядок поетичних шедеврів. Мені здається, він узагалі зненавидів письмо. Але не поезію.

У «П'ятикнижжі» привертає увагу низка віршів, які умовно можна об'єднати під рубрикою «протетичні». Найвідоміші з них - «Плач Єремії» (що став не лише назвою, а й своєрідним гімном рокгрупи, яку створив син Чубая Тарас), а також «Осінь» (із підзаголовком «Пророцтво») та «Пророк», у якому, схоже, викладено основний сюжет Чубаєвої долі. Скоріш за все, цей вірш належить до тих, які «збуваються»:

*і за останню пустельну
піщину ступаючи я гадав що прийду
і скажу тим що мене чекають хто вони і звідки
і ще скажу що буде із ними за десять літ
і за сто та лише покаянь чекали вони
від мене ставши в позу каменя
що котиться із гори.*

Назвавши все найкраще у своєму поетичному доробку «П'ятикнижжям», автор указав на старозавітний образ медіатора між профанним і трансцендентним світами та певну сакральність цієї поезії - або власної поетичної місії, як вона бачилася Чубаєві. У своїй творчості й життєвій поставі Чубай старший за християнство, як і пророк Єремія з його відразою до видимих ляльок Бога (Єр. 10, 5). Як відомо, християнство завершує ряд пророків Ісусом; для Чубая це завершення передчасне. Коли вчитуєшся у його протетичні вірші та «темні» поеми чи натрапляєш на згадку Коха про те, що Чубай у дискусіях обстоював поезію «мудру, важку і непрозору, котрій би всього було багато», якимось одразу з пам'яті зринає пасаж із класичної книги Гейзинги «Homo Ludens», де йдеться про первісну синкретичну злютованість постатей пророка, жерця, містагога, філософа тощо у єдиній особі поета-ясновидця:

Усі названі риси цілком природно складаються в той наш образ архаїчного поета, чия функція за всіх часів священна й разом літературна. Але, хоч би яка була його функція, чи сакральна, чи профанська, вона завжди корениться в тій чи іншій формі гри. ... Поезія у своїй первісній культуротворчій якості народжується у грі і як гра - священна, безперечно, гра; але завжди, навіть у своїй священності, вона ступає на грані веселого самозабуття, жарту й розваги.

Саме ступанням по цій веселій грані можна пояснити те, що до книги з такою багатозначною і «поважною» назвою Чубай включив кілька відверто шибеницьких і, правду сказати, слабких віршів: «Ой, дивні, та предивні...», «Гіпноз» або «Колискова». Навіть у «Відшукуванні причетного», де йдеться про такі невеселі речі, як самогубство та посмертні блукання душі, Чубай на єдину мить, та все ж не втримується від пустощів - у речитатив епічного голосу вдирається «письмо» вивіски на міськраді:

*і піде мимо нього палаюча хмара і піде мимо нього рука
що дає копійку і піде мимо нього рука
що бере копійку і піде мимо нього «гарадской савет депутатов
трудожущіхся».*

Комічний ефект досягається засобами самого письма, коли російська фонетика відтворюється українською орфографією (один із найулюблених Чубаєвих прийомів). Про його раннє «правописне божевілля» взагалі можна писати окремий трактат, узявши за основу «Марію». Її химерно архаїзований правопис, уведений автором без жодних пояснень (публікація у «Скрині»), у подальших виданнях поеми так само без жодних пояснень ліквідується редакторами. А проте можемо засвідчити, що наприкінці 70-их усі ці «смерти», «сьогодні», «очи» (у множині!), «осени» впливали на рецепцію як наркотик: модерна поезія у старожитніх уборах! Якби Целан надрукував «Фугу смерти» готичним шрифтом, ефект був би приблизно такий самий. Сьогодні в Україні залишився лише один майстер, який уміє викликати подібні ефекти, вдаючися до зовсім інших засобів, - Петро Мідянка.

У чудовій інтерпретації поезії Мідянки й Лишеги, присвяченій, зокрема, і правописним аспектам, Вадим Трінчій («Критика», 2001, ч. 12) глибоко відчув іманентну містичність, властиву текстам Лишеги. Сказане ним великою мірою стосується і поезії Чубая:

Адже й досі той напрямок у сімдесятництві... тобто містицизм, істотний для авторів, критики сприймають просто за літературний прийом. Щодо Лишеги критичну секуляризацію чи дещо акуратнішу редукцію до натурфілософії здійснити складніше ... - постаті такого містичного масштабу у нашій поезії ще не траплялося, хоч і були цікаві наближення. Люди з таким складом розуму воліють засновувати секти і являти вчення у пряміший спосіб.

Щодо Лишеги і його евентуальної «секти», то я не зовсім певний, а от Грицько Чубай таке товариство заснував, до того ж не одне, а два. Першим була «Скриня»;», другим - те нове коло знайомих, які поволі оточили його через кілька років після січневого погрому 1972 року (більшу частину їх назвав у своїх спогадах Юрко Кох). Майже всі вони були молодші за Чубая на 5-10 років. «Учення» являлося способом, прямішого за який не існує (хіба що у Дзені): «накуплялося дешевого вина, і знову ж таки, як наголошував Грицько, на грецький кшталт мішали його з водою і таким чином мали багато чого пити, - згадує Володимир Кауфман. - Йшлося не про саму випивку, а радше про щось, біля чого сидіти й вести розмову».

Вказівка на грецький кшталт тут не випадкова. З властивою художникам пильністю до конкретних деталей, видимих форм, Кауфман завважив чи не найістотніше у новій Грицьковій постаті: тип Сократа, перенародженого після Страти. Адже Платона у собі і в кожному з нас міг подолати не Аристотель і, тим більше, не Ніцше або Дельоз зі своїми стоїками, а лише усміхнений безідейний Сократ, який не написав жодного рядка філософських, «учительських» творів. Він повернувся, щоб пити дешеве вино та

милуватися білими айстрами, обговорюючи з друзями сотні тем. Десятків зо два з них перелічує Юрко Кох - тут і філософія, і музика, і пророцтва з їхньою амбівалентною природою: у той час, коли пророцтва виголошують, усі сміються, а коли вони починають справджуватись, усі чомусь плачуть. Плач Єремії.

Плач по Єремії.

На мою думку, Грицько Чубай являє собою надзвичайно давній тип, власне архетип поета, який надихається містичним даймоном, неодноразово зображеним то як містична (але не християнська) Марія (у «Марії»), то як безіменна «вона» у шедеврі «Так упевнено маються крила...», то як душа тендітної однокласниці («Говорити, мовчати і говорити знову»). Чубай є генієм і творить «як сама природа», але, на відміну від багатьох типологічне споріднених постатей, він свідомий того, ким є і що чинить.

Мабуть, саме тут криються відповіді на питання про причини його шибеницької поведінки як в унормованому понад міру світі тотального соціалізму, так - зрідка - і в домені поезії, який усе життя залишався для Чубая єдиним притулком священного. Така пізньоевропейська самосвідомість, сполучена з позаособовою силою містичного джерела, всупереч тискові колективних сил соціуму, створювала йому виняткову харизму, приваблюючи і довоколишніх поетів, музикантів, художників, і далеких канадських професорів. «Безумовно, він був видатним поетом - поетом, який, здавалось, не знав учнівства, з'явившись на публіку готовим генієм із кількома десятками віршів і парою невеликих поем, написаних у 18-22 літньому віці - віці Артюра Рембо і Леоніда Кисельова», - констатує Микола Рябчук («День», 1999, ч. 13).

Чубай був генієм, і паралель з Артюром Рембо бачиться найбільш доречною з огляду на винятково ранню обдарованість обох поетів, а також зважаючи на майже однакову «швидкість» внутрішнього згоряння у розріджених шарах ноосфери», кажучи словами з Рябчукового ж вірша. Останній твір Рембо «Одне літо у пеклі» написаний у 19 років, «Говорити, мовчати і говорити знову» Чубая - у 26. Щоправда, Чубай ще не створив власної «теорії яснобачення», але загальний контур обох поетичних постатей доволі схожий. Часом трапляються мало не дослівні збіги, як от, наприклад, окремих строф у «Семилітніх поетах» Рембо і фрагментів Чубаєвої «Марії» (хоч я майже цілковито впевнений, що збіги ці незумисні й не є запозиченнями). Кожен із цих поетів пережив свою драму зі старшими товаришами - Верлена запроторили до в'язниці через замах на життя Рембо, а Калинців - через свідчення, що їх, разом з іншими свідками, змушений був дати і Чубай. Нарешті, кожний із них по своєму ненавидів свою «Другу імперію» і так чи інак артикулював цю ненависть.

Суцільна текстура витканого Чубаєм «П'ятикнижжя», яке так і не було опубліковане з авторською назвою окремо, почала розщеплюватися на особні твори ще за його життя, остаточно розпавшись, коли її, як творчу концепцію, перестали утримувати постать голосу і особиста присутність поета. Чотири поеми, низка ліричних віршів - насправду зрілих, без жодних слідів учнівського копіювання або свідомої імітації, - курсували у підземному руслі українського самвидаву. Свій примірник я отримав 1983 року від Кашки - він просто передрукував із Грицькових творчих робіт у Літературному інституті те, що вважав за потрібне. Самвидав ставав чимдалі політизованішим і парапсихологічнішим, позасвідоме готуючись до виходу на поверхню суспільного життя. Вартісні речі у ньому траплялися щоразу рідше. На думку Рябчука, «він великою мірою міг би легалізуватися - що, власне, й сталося в середині 80х років з українською самвидавною, принципово не «соцреалістичною» поезією, а в другій половині 80х - і з прозою» («Дилеми українського Фауста»). Світло тих далеких і часто вже згаслих імен, яких роками не згадували привселюдно, долинуло нарешті до ширшої культурної публіки, у певному розумінні народивши їх удруге.

Нині можна констатувати, що це сталося запізно. Кожний твір має лише йому належний хронотоп і модус актуальності у течії читацької рецепції і, як кожне сказане слово, стає більшим за самого себе саме тоді, коли він почутий вчасно - у відповідному контексті. На тлі політичних, соціальних, культурних перетворень останньої чверті ХХ століття значна частина творів, «сказаних» у 60-70-их роках, у тому числі й Холодного, й Симоненка, виявилася анахронічною та неактуальною. Висловлюючись мовою рецепційної теорії, змінився пізнавальний контекст, установлений попереднім обрієм сподівань як для рецепції, так і для подальших інтерпретацій. До того ж завдяки самвидаву ці твори були по-своєму почуті й знані.

І в цьому полягає найбільша вартість самвидаву. Адже, перш ніж зникнути, він створив дискурс. На диво, ці поети мало що втратили через заборону їхніх творів, за винятком гонорарів, членства у Спілці письменників, з її тогочасною системою пільг та привілеїв, і відповідно високого суспільного реноме. Але чи потребували ці поети - Стус, Голобородько, Чубай, Воробйов, Лишега, Кашка, Тарас Мельничук або Кордун і Григорів - високого суспільного реноме у тому дебілізованому соціумі? Справді, аудиторія, створювана самвидавом, була нечисленною, еліта складалася переважно з кочегарів, двірників і сторожів, зате вона, знаючи мало не всі - дослівно! - рядки Тараса Мельничука і Грицька Чубая, наповнювала їх такою оцінковою сугестією (або, вдаючись до новомови,

«рейтинговістю»), про яку мріяти не могли лавреати державних премій з їхніми багатотисячними тиражами.

Я ніколи не забуду радісного шоку, звіданого в середині 80-их у Львові, коли Юрій Андрухович звернувся до мене цитатою з «Трагедії павз» (1977) Володимира Кашки, а Ярослав Шимін, один з тих, хто належав до нового Чубаєвого кола, показав свою картину, побудовану на ремінісценціях з Кашчиної ж «Поєми перспектив» (1978). І це при тому, що сам Кашка був у Львові не більш як двічі проїздом, а його поеми й до сьогодні ніде, окрім самвидаву, не публікувалися! Отоді я вперше збагнув, що таке дискурс, який, згадуючи світлої пам'яті Соломію Павличко, можна назвати дискурсом модернізму в українській літературі. Дискурс цей формувався сам по собі, як прообраз вільного обігу ідей і творів, чудово обходячись без Проводу, Ієрархії та нетерпимих фанатиків.

З Грицьком Чубаєм і його поезією також сталася несподіванка (нагадаю, що та давня стаття Данила Струка мала назву: «Нругоріі Chubai: Beyond All Expectations»). Могло здатися, що випущені нарешті з-під табу його творчість та ім'я, зазнавши ритуальної обробки базіканням по часописах та творчих вечорах, умостяться під обкладинкою страшно оформленої і трохи попсованої цензурою книжчини «Говорити, мовчати і говорити знову» (1990), на віки вічні перейшовши у відання компетентної установи. Хтось би написав біографію, а хтосик - монографію, хтосичок їх по критикував би, і тоненька книжка почала би припадати традиційним українським порохом на бібліотечних полицях, подібно до сотень інших. Адже «метелик» Олега Лишеги дочекався першої розумної герменевтики через 12 років після своєї появи на світ!

Мабуть, ця загроза вилучення через явність і шеренгову бляклість ніколи не була ближчою, як у січні 89-го, коли Спілка письменників дозволила влаштувати в себе вечір, присвячений 40річчю від дня народження Чубая. Рябчук виголосив слово, ми з Морозовим і Тарасом Чубаєм заспівали по пісні, Холодний сварився з Кагарлицьким. Над сценою висів портрет Грицька і відчувалося, що він хоче відвернутися.

У. Світло і сповідь

На щастя, події стали розвиватися не за місцевими племінними звичаями, з їхніми табу, ініціаціями та іншими ритуалами, а за сценарієм, накиданим Кантом у «Критиці здатності судження». Цей сценарій має приблизно такий вигляд. Мистецтво змальовує естетичні ідеї, які виходять за межі поняття. Зображуючи ці позапоняттєві ідеї, дух генія спонукає до руху вільну гру душевних здібностей, як своїх власних, так і реципієнта творчості. Мистецтво генія, за Гадамером, полягає у сполученні цієї вільної гри пізнавальних здібностей. Таке сполучення, або зв'язок між

уваюю та розсудом, створюється тільки улюбленим дітям природи, генієм. Отже, його творчість можна розглядати як дар природи і як явлення нового правила. Геніяльність - це немовби виклик, кинутий іншій геніяльності. Поки з'явиться той другий геній, триває певний період очікування, в якому, за Дельозом, правує смак, що його задав геній попередній. «Позаяк дар природи у мистецтві... повинен дати правило, то яке ж це правило? Воно не може бути виражене формулою і служити приписом; бо тоді судження про прекрасне могло б визначатися поняттями; правило має виводитися з діяння, тобто з твору, який слугуватиме іншим для перевірки їхнього таланту, зразком не для копіювання, а для наслідування. Важко пояснити, яким чином це можливо. Ідеї митця пробуджують близькі ідеї у його учня, якщо природа обдарувала його душевними здібностями у схожій пропорції» (Кант).

Пояснити це справді важко, можна тільки спробувати більш-менш наближено описати. «Учень» і «наслідник» (у прямому й переносному сенсі цих слів) Грицька Чубай зростав у його власному домі і був його сином Тарасом. У той час, коли людських дітей валяли кір, коклюш і скарлатина, малий Чубай хворів на «Genesis», «Led Zeppelin» і «The Doors». Читаючи у спогадах Кауфмана, як Грицько з Тарасом ходили на концерт Чеслава Немена, знаючи, як вони разом були на концертах «Арніки» й «Смерічки» або разом слухали «The Beatles», чи не всі пісні котрих Тарас знав напам'ять ще в десятирічному віці (а хвалився мені цим сам Грицько), починаєш розуміти, що Чубай-старший транслював не власне «вчення» або батьківську «особистість», а свою геніяльність. Я ніколи не відчував того так гостро, як тоді, посеред 80-их, слухаючи у Чубаєвій хаті зроблений Грицьком запис власного блискучого виконання поеми, а вслід за цим - запис, де Тарас неймовірно гарно співав «Так упевнено маються крила...», акомпануючи собі на фортепіані.

За десять наступних літ по тих перших музичних інтерпретаціях батькових творів Тарас Чубай перестворив значну частину «П'ятикнижжя». Слід говорити саме про перестворення або дотворення - адже, читаючи сьогодні «Світло і сповідь» чи «Коли до губ твоїх...», ми вже не можемо відокремити текст від пов'язаної з ним мелодії. Тому тексти Грицька становлять символ - але тільки у поєднанні з музикою Тараса. Розгортаючи збірку Чубаєвих поезій, з першого ж вірша ловиш себе на інакшому сприйнятті давно відомого - через відсутність характерної гулки анонімних просторів кожного вірша, не інтерпретованого музично. Інколи виникає враження, що Грицько неналежним чином побудував розбивку рядків - скажімо, у «Марії», тому що на слуху зберігаються борозенки, колії прокладених Тарасом розбивок і акцентів.

Звичайно, звукове ясновачення було глибоко притаманне і самому

Грицькові з його талантом до читання віршів уголос, а ця музичність, властива йому як шанувальникові раннього Тичини, закладалася, наче фон або міжрядкова «інформація», ще у процесі творення поезій. Але без конгеніяльних музичних інтерпретацій Тараса все це залишалося б лише невідчитаною потенційною схемою, а не подією, яка розігрується знову і знову. До того ж це - музичні інтерпретації верлібрів - а українська музика, oprіч поодиноких спроб Віктора Морозова, майже ніколи не мала з ними діла.

Йдеться навіть не про нашарування по-своєму канонічних інтерпретацій, а саме про створення символічних творів як цілоти чутого, де одна з частин - вірш Грицька - відтепер назавжди лишається неповною без пісні Тараса. Коло у колі, визволення від письма завдяки оточенню співом. Здається, якраз цього випадку не міг передбачити Гадамер, зазначаючи в одній із приміток до «Істини і методу»: «Випадок, коли можна припустити збіг процесу складання твору й процесу його відтворення, мені здається все ще залишком помилкового психологізму, що походить з естетики смаку й генія». Йдеться якраз про отакий збіг, про немислиме: сингулярності, які склалися, монади, які навзаєм породжують одна одну; не остання роль у цьому процесі належить і нашій рецепції.

Щоправда, тоді починаються проблеми з ідентичністю. Першими, кому почало «двоїтися в очах», були Юрко Кох і Віктор Морозов, судячи з їхніх спогадів у кальварійському «Плачі Єремії». Взагалі, цей феномен Чубаїв та їхніх голосів і постатей відкриває неозорий ряд цікавих - до втрати логічної свідомості - питань, пов'язаних з іпостасями і триєдиністю, але не по тойбічних сутностей, а цілком реальних батька, сина, твору, - як і питань жанрової приналежності та авторського права, за умови, коли постать голосу двоїться. Рубрика «спів-автор» на наших очах починає співати!

«Символ ... не обмежується сферою логосу, тому що він завдяки своєму значенню не поєднаний з іншим значенням, і його власне буття, яке він чуттєво сприймає, набуває окремого «значення». Аж коли воно показане, лише тоді воно уособлює те, у чому можна впізнати дещо інше. ... Отже, «символ» - це те, що впливає не через один свій зміст, а через свою показуваність, тобто перетворюється на документ, за яким упізнаються члени якогось товариства...» (Гадамер). Показуваністю у нашому випадку є якраз спів уголос, кожнорзова репрезентація символу на живих концертах гурту «Плач Єремії», які доводять, що «темна поезія» Грицька Чубая може бути вповні ясною і привабливою. До безсумнівних заслуг Тараса Чубая належить не лише невтомне представлення символу, а й розширення отого самого «товариства». Конгеніяльна інтерпретація геніяльних поетичних текстів зустрічається з конгеніяльною рецепцією насамперед у студентських і мистецьких середовищах, створюючи (відтво-

рюючи?) своєрідну ауру нашого дискурсу, заплетеного до того ж у «па-вутиння», сучасний аналог самвидаву. Досить послухати бодай один прямий етер із Тарасом Чубаєм, щоб переконатися у віднайденні багатьох причетних по всій Україні. Ще більше вражає сприйняття і реакція на «Плач Єремії» культурно підготованіших середовищ, молодих українців Польщі насамперед.

Якби у тих, не таких уже й незапам'ятних сімдесятих Грицькові Чубаю сказали, що його вірші співатимуть багатотисячні аудиторії - чи повірив би він у це, навіть зважаючи на аж ніяк не занижену самооцінку? У мене таке враження, що він не потребував такої віри; це неймовірно, але він знав, що буде саме так, - і поширював це (та й не тільки це) знання замість вчення: «...Грицько завжди наголошував, що скоро у нас з'явиться така музика, супроти котрої польські, угорські та ендеєрівські групи виглядатимуть, наче блохи» (Юрко Кох).

Це припущення про знання наперед, справджене емпірично у нашому часі, добре узгоджується і з творчим задумом «П'ятикнижжя», і з низкою протетичних віршів, і з відчуттям священності своєї поетичної місії та з геніяльністю Грицька Чубая загалом.

Але чим є оте «дещо інше», яке впізнається у показуваному/співаному символі? Символом чого є «Плач Єремії» в обох його - літературній і музичній - іпостасях половинках, складених до купи співом живого голосу? Що може сказати про рок пророк? Шіллер одного разу зауважив, що ідею не можна бачити. «А я її бачу!» - з викликом відповів Гете. «А я нею є!» - з не меншим викликом могла б відповісти постать голосу Грицька Чубая. І якби почати доскіпливо уточнювати, ідеєю чого є Чубай, відповідь не забарилася б: ідеєю свободи. Може, у цьому і полягала якась особлива невловність, невхопність Чубая для раціональних категорій та класифікацій, його *das planlose Wesen*. 1972 року, втім, як і нині, легко було зловити тіло або записати голос. Але ідея, котрою є постать голосу, навіки залишається необ'єктивованою, промовляє: «нехай і на сей раз вони в нас не вполюють нічого» - і відходить, не кажучи нам «прощайте». Пригоди і злигодні Чубая у світі наглядю, кари й остракізму - це персоніфікована «історія» свободи у світі людей, котра, проте, без отакої персоніфікації і видимости ніколи не змогла б реалізуватися. Це розкриття-захоування - вільне від будь-яких зв'язків з істиною або справедливістю. Воно є грою, якою милуються, а не пізнають з метою опанування. Таке милування свободою (або, іншими словами, любов) є не лише естетичним, а й «практичним», становлячи собою все, чого ми потребуємо. Формула *All you need is love* справді універсальна.

*Костянтин МОСКАЛЕЦЬ.
«Критика». №7, 8. Липень, серпень 2002 р.*

Кінець однієї епохи: спогади про Грицька Чубая

Ірина Калинець познайомила нас, тобто мене і двох моїх товаришів, з Григорієм Чубаєм. Це було навесні, якось увечері ми зайшли до неї, а вона, як завжди, трохи іронічно сказала: «Я хочу вас познайомити із визначним поетом - це Григорій Чубай». Тоді Чубай видався мені старшим, ніж він був насправді. Мені здавалося, що йому десь близько тридцяти, потім виявилось, що він лише на чотири роки старший від мене. Мені здається, що у нього на шиї була якась хустка, на обличчі кількаденна щетина - одним словом, богема. Ірина попросила, щоб Чубай прочитав свою поему «Вертеп». Поема мене шокувала. Вона справляла більше враження, ніж усе, що я досі читав. Після «Вертепу» Симоненко, Драч, Вінграновський цілковито поблякли. І це враження: ось переді мною стоїть надзвичайно могутній поет, про якого я нічого не чув, і питання: чому ми нічого про нього не знаємо. Я й сьогодні вважаю, що «Вертеп» - це дуже сильна поезія, але думаю, що тоді цей твір справив на мене таке велике враження тому, що Чубай прочитав цю поему сам, а в нього був надзвичайний акторський талант, він умів читати поезію, він гіпнотизував. Єдиним моїм прагненням було отримати від нього цей текст. Чубай дуже неохоче давав свої вірші будь-кому, може, зважаючи на небезпеку. Однак, після цієї першої зустрічі я знав одне: я хочу бути до цієї людини якомога ближче.

Тож я був дуже радий, коли Чубай подав мені знак, запросивши мене до літературної студії при університеті на читання віршів. Я бачив, що ця людина має магічний вплив, але одночасно я був свідомий того, що переважна більшість людей живе зовсім в іншому світі. Але найважливіше було те, що я побачив, що сірий світ довкола мене має альтернативу, що є люди, які не погоджуються з цим офіційним світом, але водночас вони й не є фанатиками якоїсь ідеології, живуть нормально. Передусім це була гарна поезія, добра естетика і водночас пропозиція альтернативного мистецького життя. Потім я почав заходити на квартиру до Григорія на Погулянці. Коли я прийшов туди вперше, мене приємно вразила велика бібліотека, молода й симпатична дружина (напевно, саме такою і має бути дружина поета), кількамісячна дитина, там постійно крутилися якісь люди, вони дискутували між собою, брали почитати книжки. Тут усе вабило до себе. У мене було таке враження, що Чубай усіх знає і все знає, що він чудово орієнтується в усіх подіях. Він завжди був у курсі подій, він знав, що вийшла якась нова книжка і її варто купити, що відкрилася цікава виставка і її треба побачити, доки іще не закрили. Я не пригадую, в якій

послідовності, через нього я познайомився з Лишегою, Морозовим, до концерту якого він привернув мою увагу: «Миколо, у твоєму інституті в рамках фестивалю «Весна політехніки» даватиме концерт Морозов». Я Пішов, і, справді, варто було. Чубай відігравав роль такого собі катализатора, який прискорював процес нашого інтелектуального дозрівання. Чубай дуже любив Лорку, він скрізь із ним носився, також дуже цінував Аполлінера. Пам'ятаю, що в той час книжка Юлії Гартвіг про Аполлінера вважалася однією з найважливіших, усі її читали. Мене ця книжка глибоко вразила. Розповідь про французьку богему дуже нагадувала мені наше львівське середовище. Ми також збиралися з будь-якого приводу. Бувало, йдемо на концерт, а потім заходимо до когось із наших, щоб випити кави або бокал вина. Написавши щось, я йшов до Чубая, щоб відразу йому показати. А там завжди можна було застати Лишегу, Морозова чи Романа Кіся, який був дуже начитаним. Вже у той час він читав Леві-Строса, Фрейда. Це було зовсім інше життя.

Чубай був мені дуже близьким, може, внаслідок незначної вікової різниці між нами. З ним я міг бути «на ти», чого не міг уявити у моїх стосунках з Іриною Калинець, бо вона завжди була для мене, і я так сприймаю її й досі, вчителькою. По-друге, товариство, яке оберталось довкола Чубая, дуже мені підходило, кожний тут щось писав, щось малював, наприклад, Орест Яворський, який малював у ті часи сюрреалістичні картини, а це був час, коли сюрреалізм, як і будь-який модернізм, у Радянському Союзі був заборонений.

Чубай не говорив про політику прямо. Одначе з його різноманітних висловлювань було ясно: для нього будь-яка співпраця з офіційним світом була абсолютно неможливою. На його думку, для митця це було самознищення. Мета Чубая полягала не у конфронтації з системою, а в ігноруванні системи. Офіційний світ функціонував сам по собі, а ми самі по собі. У нас було власне середовище. Я думаю, що такі книжки, як книжка Юлії Гартвіг, якоюсь мірою відповідали нашим настроям, зміцнювали нашу переконаність, що ми маємо рацію: ми поки що не визнаний авангард. Не ми перші й не ми останні. Ми робимо те, що нам і слід робити, і - загалом - маємо рацію.

Найчастіше ми зустрічались у Чубая, але заходили також і до Морозова, у якого була своя майстерня у підвалі (сам він жив у тещі). Але так чи інакше, у нього була власна кімнатка, де ми могли собі посидіти, випити, послухати його нові композиції. Саме тоді Морозов почав писати музику на вірші українських поетів, раніше він переважно займався фольклором. Потім писав музику до своїх текстів. Я думаю, що він це робив під впливом Чубая, оскільки Чубай також дуже добре орієнтувався й у музиці. У нього була чудова колекція платівок. Щиро кажучи, саме він відкрив

нам Чеслава Немена, у той час дуже популярного. Саме Чубай показав нам платівки Немена, на яких він співав польську поезію, серед інших й поезію Норвіда. Це було щось фантастичне, вражаюча музика й подив, що поезію можна передати таким чином. Звичайно, це був стимул для того, щоб прочитати Норвіда чи інші тексти. Я думаю, що це справляло особливий вплив на Морозова, бо саме тоді він почав komponувати музику до української поезії. Спочатку до поезії Лишеги. Морозов дуже любив Лишегу. Зрештою, вони разом вчилися, пізніше їх обох виключили з університету. Морозов писав музику до віршів Чубая й до української класики: Антонича, Тичини. Він створив справді чудову композицію «О, панно Інно». Але він писав музику і до віршів Лорки. Вплив Чубая на Морозова був помітним навіть у доборі цих текстів, бо Чубай міг, наприклад, напам'ять декламувати раннього Тичину, практично знав його усього. Я думаю, що Морозов вибирав поезію саме цих авторів, бо то були улюблені поети Чубая.

Отож, ми завжди були разом. Мої батьки не заохочували цих моїх зв'язків. Вони інтуїтивно відчували, що їхній син пхається туди, куди він пхатися не повинен, що замість того, щоб нормально вчитися в політехніці (хоча у мене й не було проблем із навчанням), я вплутуюсь у щось таке, що є підозрілим з ідеологічної точки зору. Вони відчували, що це погано скінчиться, і так воно й сталося.

У 1971 році ми видали у «самвидав» альманах під назвою «Скриня». Альманах був добре зроблений, добре виданий (гарна суперобкладинка й графіка Володимира Онищенка). У цьому випуску було мов оповідання у кафківському стилі, поема Чубая, вірш Лишеги, були також і переклади - сам Чубай переклав «Смішного старого» Ружеви́ча. «Скриня» видавалася дуже малим тиражем, мені здається, що нам не вдалося надрукувати стільки примірників, скільки було треба. Було всього кілька десятків екземплярів, передрукованих на машинці й зшитих вручну. Ми видали «Скриню» в недобрий час, бо на початку 1972 року в Україні розпочалися репресії, арешти. Наш альманах реквізували у Чорновола, у Чубая і ще в когось, так що на сьогодні, як мені відомо, існує лише один примірник «Скрині», власником якого є Галина Чубай. Реквізиція альманаху була достатнім приводом, щоб тягнути нас на допити. Звичайно, в КГБ йшлося не про саму «Скриню», адже ми намагалися в ній оминати будь-які політичні питання, для органів загрозливим був сам факт, що ми видали книжку без чийогось відома й згоди. Ну, і я думаю, що вони хотіли використати цю справу як нагоду шантажувати людей, причетних до видання альманаху. Тим паче, що вони знали, що ми підтримуємо якісь зв'язки з Іриною Калинець, що я отримував від неї «самвидав». Я зрозумів це з питань, які мені задавали під час слідства. Я й до сьогодні не

знаю, чи то було наслідком прослуховування моєї квартири, чи, може, хтось з моїх друзів все-таки проговорився. Я не називаю прізвищ цих друзів, бо тоді, під час слідства, вони повелися не надто гарно. На процесі Ірини Калинець вони давали свідчення, які обтяжували її вину. Під час усього слідства я твердо стояв на позиції, що я нічого не знаю й нічого не бачив, а влітку, коли мав відбутися процес Калинець, для того, щоб на ньому не виступати, я поїхав разом зі студзагоном будівельників до Сибіру й два місяці працював на будівництві. Чубай також намагався зникнути на час процесу, він втік, досить невдало, до своїх батьків на Рівненщину. Звичайно, «органам» було нескладно знайти його й привезти машиною на судові засідання. У Чубая виникала дуже складна дилема чи підтвердити щось, про що він необережно сказав під час слідства, чи заперечити і разом із підсудними потрапити до табору. Він вибрав перше. І цей вибір став для нього великою життєвою травмою, драмою, я б сказав, навіть трагедією. Я думаю, що великою мірою саме це й стало причиною його смерті.

Факти були такими. Чубая, як і інших, арештували у 1972 році, його протримали кілька тижнів і випустили. Після того, як його звільнили, з'явилися різні чутки, думаю, їх також поширювало КГБ, що начебто Чубай погодився співпрацювати з КГБ, що він зобов'язався доносити. Я у це не вірю. Не беру цього до відома. Хоча б тому, що якби це була правда, то він міг би зашкодити безлічі людей, і безперечно, що і я, і Лишега, і багато інших потрапили б до тюрми. У будь-якому разі, КГБ мало б набагато більше інформації, ніж це впливало із допитів, на яких я був пізніше.

Час перед судовим засіданням був найскладнішим півріччям у його житті, коли він, по суті, тікав від самого себе. Пам'ятаю, що він був суцільним клубком нервів. Думаю, що його невдала, бо його таки знайшли, втеча зі Львова напередодні судового засідання багато про що говорить. Відтоді Чубай дуже змінився, наші стосунки, можливо, й не погіршилися, просто вони стали напруженими. Моє ставлення до нього не змінилося; тоді, як і сьогодні, я дуже йому симпатизую і дуже його поважаю. У мене було враження, наче його мучить щось із середини, щось його непокоїть, що він сам себе намагається переконати, що все гаразд, що він лишився таким же, як і до слідства. Він переконував себе й намагався переконати інших; він надто багато про це говорив, докладав надто багато зусиль, забагато було в його поведінці нервового підкреслення, що все гаразд. У Чубая є така поема під назвою «Говорити, мовчати і говорити знову», цей твір дуже незрозумілий, метафоричний, але якщо прочитати його уважно, ви відчуєте, що ж з ним тоді сталося, яку трагедію він пережив. На мою думку, це надзвичайний твір, я вважаю, що це один із найкращих текстів в українській літературі. І, як я вже казав, ця поема підсу-

мовує драму Чубая. Тож, хоча ми й підтримували стосунки, вони все-таки не були вже такими близькими і щирими, як до арештів. Між нами виріс невидимий мур. Я не думаю, що це пояснювалось якоюсь проблемою між мною і Чубаєм, це була проблема між Чубаєм і усім світом. Більшість наших знайомих, як і я, відчувала, що він заблокований.

Восени 1972 року, вже після процесів, за участь у виданні «Скрині» з університету вигнали Олега Лишегу, який відразу ж потрапив до армії, вигнали й Віктора Морозова.

Виключення Лишеги й Морозова з університету було особливо неприємним, бо обидва вони були вже на останньому курсі. Роман Кісь, на щастя, вже одержав диплом.

Тоді я познайомився з Юрком Винничуком (також завдяки Чубаю), але я познайомився і з людьми молодшого покоління, яким було 17-18 років. Передусім це були учні Романа Безпалка з художньої школи ім. Івана Труша. Певною мірою, завдяки Романові ми й змогли зустрітися. Це були його учні.

До цієї групи належали славетні Кох і Кауфман, а також Шимін і Богдан Турецький, Микола Крицький, пізніше я познайомився також і з Кумановським, хоча він і був від мене старшим. Тоді до нас приєдналася Оленка Бурдаш. Я намагався радити цим людям, що їм треба» прочитати, а що ні. У нашому середовищі дуже популярним був «Всесвіт». Між іншим, цей журнал нам відкрив Чубай. Пам'ятаю, як у 1971 році Чубай сказав мені, щоб у наступному році я передплатив «Всесвіт», бо головним редактором став Павличко. Звичайно, Чубай мав рацію, тоді «Всесвіт» став дуже цікавим журналом.

По-перше, ми, звичайно ж, знали шістдесятників, ми навіть відчували до них симпатію, хоча й не сприймали того, що сталося із частиною з них. Чубай навіть написав такий короткий памфлет: Вклались критики під возом в трансі самоприспання. /Спить Коротич під наркозом, в сні сідає на коня./ Спи, мій любий, ніжний Драче, / Спи, Павличко, мій байстріуче. /Мама піде та й заплаче, мама рученьки покруче. Мамою була українська література. Після цього було, що мамі щось дуже кепсько. Мама нині дуже вбога. /Може, піде попідтинню, пошукає Хвильового.

Завдяки Чубаю ми знали, що існує напівофіційна література, і намагалися за нею стежити, хоча після 1972 року стежити вже не було за чим, бо те, що у цей час почали писати Драч чи Іваничук, не мало жодної цінності. Ми зрозуміли, що настали такі часи, коли нічого цікавого офіційно не з'явиться друком. Те ж було і з виставками. До 1972 року на виставки ще можна було ходити, іноді відбувалися й цікаві мистецькі події, наприклад, виставка Любомира Медведя або колективні виставки, пізніше ж чогось подібного вже не було. Те ж було і з театром. Чубай чудово у

цьому орієнтувався, адже він якийсь час працював у театрі; він запрошував нас на всі цікаві прем'єри. Тоді був поставлений «Камінний господар» Лесі Українки зі Ступкою і Кадировою у головних ролях, чудовими були і «Річард III», і «Марія Заньковецька».

Чубай чудово орієнтувався у світовій літературі й відкривав нам творців, які тоді ще не були модними. Наприклад, у той час мало хто знав про існування Кавабати, щойно з'явився його перший переклад російською. А Чубай вже тоді радив нам читати Кавабату. Не говорячи вже про Кобо Абе чи Кендзабуро Ое, так само було й з Хуліо Кортасаром, книжка якого з'явилася у сімдесяті роки, чи з Фуентесом, Варгасом Маріо Льюсою, Борхесом...

*Спогади Миколи РЯБЧУКА.
«Березіль». - 1999р. - №9-10. - с.167-172.*

Вірність

*Покликаних багато,
вибраних мало...*

От Грицько Чубай. Хто їх кличе! Покоління, як трава, молода, зелена, і щовесни в дворі – на стоптаному точку куцаться спориші, а попід огорожею – вутліші калачики, нагідки самосійні, любисток, жоржини. Я не кажу про дбайливо висаджені красолі, що влітку з гарбузами дмуть у мідні труби, небесні валторночки кручених паничів. Такий собі двір поетів! Я – квітка з такого двора. Зажив у Києві, де від сходу сонця в Дарниці, в гуртожитку на лівому березі і до кахельного соняшника на станції метро «Хрещатик» мушу добиратися дугою моста в натопаному вагоні через Дніпро до Лаври на правому березі. Увечері, тобто вночі, тим же шляхом повертатися на схід. Лаври тоді було вже не видно.

Нещодавно з війська. Мене забрали колись із другого курсу до війська, «бо його бач трохи», як писав Т.Шевченко. Забрали з театрального інституту на три роки і тим врятували від чогось іншого – я й на першому, курсі читав зі сцени свої власні вірші, а будь я на волі, то певне б читав їх біля пам'ятника Шевченкові 2 травня. Адже і там були поети не лише з університету: поети поетів знають! І що покоління – своя мода в поезії, кожне покоління своєрідно пише. Це так у стабільних, заматерілих державах, а в Україні, де праглося України, римувалося – волі. І ця тема свободи бриніла в суміші з темою кохання в кожному молодому слові.

В інституті за три роки вже з'явилися зовсім інші поети. Про Василя Голобородька я чув ще до армії, але не бачив. А от Михайло Саченко з кінорежисерського творить взагалі на рівні насилання згори і дотику до дзвіночка – під метеликом ходить: «Метелик сів у мене на потилиці...

Метелик просто переплутав, де синя квітка, а де я...” У підземному переході на Хрещатику сам себе гукав і кличе: – Саченко!

Ніхто не оглядається в підземному переході. Хоч і натовп плавом пливе і там звучить лунко:

– Саченко!

Не дивуюся і я і тільки приглядаюся. Михайлові Саченкові прощається – його з університету відрахували! Як і Віктора Кордуна – цей тепер чомусь на театрознавчому...

Ми сидимо, як горобці, на металевому парканчику побіля київського кафе. Сюди підходять і Василь Рубан, що теж вилетів з університету, і лисуватий певно з дитинства Микола Воробйов, і Василь Голобородько. Вже перед самісінькою армією подарував він мені в палітурках від загального зошита на цигарковому папері свої вірші. Пізніше вони вийшли книжкою в Нью-Йорку...

І Василеві після армії вже нічого не залишалось, як у вахту лізти. Нижче і глибше вже і заслати не можна було!

До речі, самвидавська книжечка Василя Рубана «Я - і місто» збереглася тільки у мене, і після різних перипетій моїх, а основне його, отих психлікарень та ув'язнень, третиною увійшла вже потім до томика його віршів у письменницькому видавництві. Але повернемося на парканчик біля київського кафе.

– Це – Грицько Чубай. Поет зі Львова, – контактний Михайло Саченко всіх знав і знайомить. – Чубай приїхав на футбол...

– Аж із самого Львова?! – напевно я лише вклонився, хитнув головою, а може Чубай руку подав, а я на неї дивився, бо обличчя не запам'яталося, а тільки ота гороб'яча настовбурченість, що підсвічує його зсередини. Я ж кажу, що ми тоді були всі однаково прозорі, ще ніхто книжок не видав і тільки дехто комусь щось іноді показував. Вголос – не читали. У Києві.

– ... зі Львова?! – внутрішнім зором я споглядав з усіх боків близьке слово – Грицько. Так і в селі нашому кажуть, на Слобожанщині. А в документах пишуть – Григорій. «У Львові» для нас тоді звучало – у Європі! Навіть фільми про закордон тоді знімалися у Львові!

І потім, пізніше, вірш, видрукований чогось у нелітературному журналі «Новини кіно», про те, як хлопці після бойовика виходили з кінотеатрів, почувавши себе д'Артаньянами, був підписаний теж – Грицько Чубай.

Саченко показує і каже:

«Поїдемо до Львова. Грицько запросив до себе на літературний вечір у нього вдома».

Голосно сказано – літературний вечір!..

Я все життя не боровся. Я роздумував. Така вдача ледача філософська. І пам'ять якась філологічна – на рівні слова, цифри: Погулянка, 35...

У спогадах дуже часто вивищують себе, або крутять події світові навколо себе: я тоді жив, я тоді сонцем крутив так важко бути віссю!

На одному вечорі з нагоди річниці виходу «Вертепу» Грицька Чубая в Спілці письменників у Києві головував Ігор Калинець. Надали й мені слово. Й, як умів, щось там розповів. Після вечора дружина Грицькова мені й каже:

– Василю, напишіть спогади про Грицька – ви були в нашій хаті.

– Не напишу, – кажу, – бо в спогаді буде про те, як мене хвалили. А це – негарно виїжджати за чийсь рахунок, примазатися до чиеїсь слави.

Покликані були й ми, але Грицько вже й тоді по життю обганяв нас із Саченком – був батьком двох дітей.

– А я Ім охрестив сина у саме 7-е листопада в церкві, – довірливо сказав Грицько, саджаючи нас у крихітний реліктовий трамвайчик, що ходив побіля Личаківського цвинтаря чи не 19 -го року.

Дивний собі трамвайчик! Провал у пам'яті – як ми добиралися з Києва, не можу звести до купи, коли і де саме зустрів нас Чубай, а оте «Ім» так застудило зимно під серцем своїм неоглядним протестом. Надто сміливий вчинок на ті часи – хіба не знати чие то було свято і хто були «Вони». А ми тоді добре знали, хто приглядав за нами. Досі дивуюся собі, як Грицькові вдалося вчитися в Московському літінституті.

Не пригадую, які тоді квіти росли в двориках львівських, але згадується мені, налаштованому на сприйняття заходу чийсь будинок дорогою: куб, а на ньому – іще, один зверху, зсунутий ледь не набакир. Кубізм в архітектурі, приватного сектора! На сході ми животіли тоді в типових будівлях, регульованого Москвою, свого містечка.

І світиться в мені широка кімната вже у Грицьковому помешканні. Кілька дівчат і хлопців, що слухають наш виступ. Я після них. Саченко читав безстрашно, бо потім не друкував ніколи...

*Лаятися всі уміємо,
та плакати над загнаним народом.
І сотні ми поем народим
палкими вереміями,
змішавши грішне з праведним,
накорчим
таких закличних універсалів до повстань:
що гей!
Українська земле встань!*

*І бий - кілками та сокирами -
свої горшки у власній хаті!
Вкраїно!*

Чи знічев'я Бог нам дав, чи від добра поліз в тюрюгу давно колись якийсь Богдан закликав правити «варягів» і люди прогорлали: - Так! Щоб потім написав Натан Рибак свою «Переяславську Раду»?.. і так далі – навіть до кобзарів добрався:

«А де ви, мудрі кобзарі? Від слова правди ви посліпли? Захрясли до зорі в паперах? На мед карбованця налипли смішними блазнями в капеллах! Та й тільки те?!...»

Де було вже десь і про нас. Але не друкувати ж тут всього вірша?! Закінчувалося так:

– ... По вітру в'ється кущ лози, але не стане дубом, лісом, ні радістю, ні злістю – він буде кущ лози. Він буде кущ лози на нашій славній Україні.

Спочатку була тиша. А потім підхоплюється схвильований Чубай: – Василю! Ми тут сперечалися з Ігорем Калинцем, – показує на чоловіка, що відтоді мені не змінився ні беретом, ні спротивом до обставин, ані неповороткістю, що межує із самовпевненістю в хорошому розумінні слова, хіба що виглядом зовні – від молодого, до тюремного до сивого, поважного у віці, – і я кажу йому і ще раз кажу, що поезія піде отаким шляхом!

Грицькові хотілося певно прозорої, громадянської поезії. Тоді, в непрозорий час червоної імперії.

Ох, ця поезія! Якби ж хто знав, яким шляхом вона піде, мордовським за тим же Ігорем Калинцем і Стусом, чи відстороненим на рівні сиріодства і розчинення в яблуневих садах Воробійовських, і кого обере для вічності!

Покликаних багато.

Але, як казав колись Іван Дзюба, поезія вимагає, вірності. І коли ти їй вірний, то вона потім помститься. Чимось хорошим. А вдачі упертої, а вірності їй, поезії, Грицькові Чубаєві було не позичати.

Василь ДОВЖИК

Ненадруковані та маловідомі твори Г. Чубая, написані в рівненський період творчості

ПОВЕРНЕННЯ

Під легеньким південним вітерцем шелестіли на деревах ніжнозелені листочки. Десь у синьому бездонному небі співав жайворонок. Його спів срібним дзвіночком опадав на завітчані луки, на чорну ріллю. Навкруги повновладно господарювала весна. Весна, якої давно не бачив Микола Логвинюк. Весна, яка може бути тільки у ріднім краю - квітуча й прекрасна.

Минуло вже двадцять п'ять таких весен, відколи залишив він рідну землю і поїхав шукати кращої долі за океан...

Логвинюк йшов дорогою, що вела до рідного, давно не баченого села. Залишилось подолати гору, і він побачить його. Але в увяї вже постає той вечір, останній вечір, який провів у рідній хаті Микола. Він стояв тоді на горбі за селом, дивився на сирі силуети хат у темряві, на самотності вогники у заплаканих вікнах.

«Яке ж воно тепер? Мабуть, змінилося - і не впізнаю».

Микола глянув на лан і молоденької пшениці, що розіслалась зеленим килимом від дороги аж до лісу.

Пригадалися слова, із братового листа: «Земля наша у колгоспі наче помолоділа, багаті врожаї стала давати».

Вийшовши на гору Логвинюк спинився. Перед ним лежало село, осяяне електричними вогнями.

Він зрозумів, його Батьківщина, це та земля, де навіки здолана ніч.

11.05.1963 р. «Червона зірка».

ЗВИЧАЙНА БІОГРАФІЯ

Етюд

Вечір, опустившись на село, засвітив зорями. А електричні вогні, ніби вітаючись з ними яскраво освітили вулицю. Тишу розтинала пісня, що линула з відкритих вікон нового клубу.

Ми йдемо вулицею, обсадженою молодими кленами. Я та мій друг - електромонтер Андрій. З ним я познайомився недавно, коли приїхав працювати в село. Ми йдемо повільно, і Андрій розповідає мені свою, ще коротку, без життєвих ускладнень, біографію.

«Після закінчення середньої школи я залишився працювати в рідному колгоспі, хоча від батьків доводилось часто чути:

– Невже для тебе місця в інституті немає?

Мені ще тоді подобалась праця електромонтера, і я поступив на десятимісячні курси...»

Коли Андрій почав розповідати про свою бригаду, про свою працю, його голос зазвучав урочисто й радісно, наче він розповідав про подвиг, який він сам звершив.

«Там, де пройшла наша бригада, лишилися слідами високі стовпи, які гудучи проводами на вітрі, несуть у села струм із Добротвора та сяйво електричних вогнів у вечірню пору, наче усмішка щасливої людини.

Ось підходить до мене вже немолода жінка, і радісно всміхаючись говорить:

– Спасибі! Тепер і у нас сяятиме.

Тоді й моє серце сповнюється радістю. Радість від того, що моя праця дає радість людям».

Андрій закінчує свою розповідь.

І мені на мить здалося, що переді мною не широка дорога, а Андрієве життя, осяяне світлом людських сердець, життя молодого будівника комунізму.

8.06.1963 р. «Червона зірка».

ОЙ МЕЖІ, МЕЖІ...

Був колись міст через річку Пляшівка. Саме там, де межі трьох колгоспів сходяться. Хоча старий був і рипів, коли по ньому їздили, і вже потрібно було його ремонтувати, але все ж міст. І гребля теж непогана була. Їздили по ній і з Бригадирівки у Березини, і з Березинів у Довгалівку. Але раптом якось так сталося, що перестали їздити.

Підїде який-небудь, шофер до моста, зупинить машину, подивиться на величезну яму, що утворилася в греблі, почухає потилицю і розверне своє авто...

А перестали їздити навесні, саме тоді, коли річка розлилася. Мабудь вирішила весна поглузувати з безгосподарників, що не ремонтують моста і греблі.

Зібрались після цього на греблі шановні товариші керівники з трьох колгоспів. Довго стояли, дивувались як це воно так сталося. А коли стали рішати, кому нриво піти ремонт, дійшло до сварки. Кожен доказував, що міст не на його території. Так і розійшлися ні з чим.

Вже й річка обміліла, вже й весна минула, а моста на греблі все не ремонтують. Тоді перехожі звернулися у правління колгоспу «Авангард». Але їм відповіли:

– Цей міст не на нашій території...

Звернулися до голови колгоспу «Маяк» тов. Бацмая. Але він теж відповів:

– З нашої сторони гребля ціла? Ціла. Нехай ремонтують з «8 березня», адже прорвало з їхньої сторони...

Ранком одного дня будівельна бригада колгоспу ім. «8 березня», а також рибалки, які зацікавлені у підвищенні рівня води у річці, все ж взялися до роботи було вирішено прокопати каналу, по якій пустити русло річки, а тим часом відремонтувати міст і греблю.

Копали будівельники, копали. Довго копали, аж поки сонце не пригріло. А коли пригріло, то покинули роботу і забралися в холодок.

Другого дня робота й не розпочиналась. Те ж саме було і на третій.

Отак і досі: вода у річці тече, шановні керівники мовчать, а міст і гребля стоять не відремонтовані.

20.06.1963 р. «Червона зірка».

СИНИ

Новела

Десь недалеко, на шляху, гуркотіли танки. Ракети, немов жар-птиці, злітали високо в нічне засмучене небо і освічували на мить шлях і німецькі війська, що без кінця повзли по ньому.

Гуркіт і шум вривались через щільно затулені вікна до кімнати. Марії здавалось, що то сама війна – страшна, потворна, рухається по дорозі. Війна, яка забрала у неї обох синів – Володимира і Степана. Схоче – поверне, схоче - залишить навечно в могилі.

А тут, на долівці, лежать поранені бійці, їх теж у матерів забрала війна і закинула сюди. Сьогодні знайшла їх Марія за городами і перенесла всіх додому.

Хтось хрипло, знесилено попросив: «Води».

Марія, притримуючи рукою за гарячу забинтовану голову, поїть.

У бійця ще немає сили, щоб розкрити повіки і глянути на свою рятівницю. Але він відчуває її материнську шершаву руку, яка ніби вгамовує нестерпний біль, ніби випромінює життя.

...Поранені одужували. Вони були надійно заховані в підвалі, що викопаний під підлогою ще на початку війни.

Тепер, щоразу, коли Марія спускалася в підвал, вона чула одне і те ж запитання:

– Де наші?

– Не знаю... Мабуть, далеко.

– Ех! Скоріше б на ноги стати, – це хтось із поранених. – Скоріше б

зброю взяти в руки. І він стискає кулаки. Марія вдивляється в солдатські соколині очі, в яких вогнем палахкотить ненависть до ворога. Їй все зрозуміло і, перев'язуючи рани, вона шепоче: «Поставлю, синочки, поставлю».

* * *

Надворі осіння вітряна ніч. Вітер хитає молоду вишню під вікном, і вона, простягаючи гілля, наче руки, стукає у шибку. Шелестить опале листя: «Час рушати, час рушати».

Всі п'ятеро, яких Марія вирвала з обіймів смерті, по черзі підійшли до неї:

– Прощайте, мамо!

– Щасливої вам дороги!

Місяць, вирвавшись, з-за хмар, освітив на мить п'ять постатей, що віддалялись. Незабаром вони заховались за високими соснами.

А стара жінка ще довго стояла на подвір'ї обличчям на схід. Дивилась на темну стіну лісу, за якою займалася ранкова зоря.

Десь туди попрямували бійці – до фронту.

* * *

Віддиміла війна. Перша післявоєнна весна біліла за вікном вишневим цвітом.

А Марія ніби й не помічає цієї краси - сидить біля вікна з заплаканими очима, з посивілим волоссям, з глибокими зморшками на лиці. До грудей вона притискує два сповіщення. На першому - «Ваш син Степан... смертю хоробрих...», на другому - «Ваш син Володимир...».

О, ні! Вона не могла вірити, що у неї немає більше синів.

...Сини були... Полинули щоденно листи.

Писали з Кавказу, з Волги, з Казахстану, писали п'ятеро колишніх солдатів, яким вона врятувала життя. Невідомо звідки вони дізналися про смерть Володимира і Степана, тому що кожен просив: «Приїжджайте до нас, житимемо разом».

...Слова розпливаються перед очима. А по зморшкуватих щоках падають сльози. Сльози радості. А уста тихо шепочуть: «Синочки мої, синочки».

«Червона зірка». 6.07.1963 р.

В ПАРКУ НАД ІКВОЮ

*Заходить кожен в парк цей над рікою,
Що листячко зелене розпустив.
Не знаю, хто його отут садив,
На березі, над тихою Іквою.*

*Тут між дерев на сонячній поляні.
Солдат знамено бойове схилив,
Лице відважне сум тяжкий покрив...
Як хочеться, щоб це було востаннє!
Оця війна, що з горем мандрувала,
Земля із кров'ю, бомб важких розрив.
Щоб дім новий ніколи не горів,
І щоб солдати бойових знамен
Над друзями ніколи не схиляли!*

«Червона зірка». 13.08.1963 р.

«ЕХІ ЯКБИ МЕНІ...» **(Гумореска)**

Запитайте, хто у нас в селі найстарший болільник, тобто у кого серце вже найдовше б'ється в такт футбольному маршу, то почуєте: «Дід Терешко, звичайно».

А його ви зможете зустріти або в колгоспній столярній майстерні, або дома, на лавочці з газетою «Радянський спорт» в руках. В неділю ви знайдете його на колгоспному стадіоні, де він, сидячи в передньому ряду, «боліє» за команду свого села.

Якщо не зустрінете діда у вказаних місцях, то ви обов'язково побачите його біля радіоприймача. Він стоятиме весь напружений і уважний, прикладатиме руку до вуха, боячись пропустити мимо хоч одне слово.

Враз лице діда посвітлішає, а з грудей разом з затамованим подихом, вириється: «Гол!!!».

Зрозуміло: дід Терешко слухає репортаж.

А якщо ви зустрінете діда на подвір'ї, то присядьте з ним і не пропустіть нагоди порозмовляти, так би «мовити, «на футбольні теми». У цій справі не знайдете ніде кращого знавця як дід Терешко. Починаючи з майстрів класу «А», він закінчить на команді свого села, де капітаном «котой Василь, що вдень біля королеви кукурудзи упадає в полі, а ввечері – біля доярки Оксани на фермі».

– Навіть такі, – і дід Терешко поставить долоню врівень лавочки, на якій ви будете сидіти, – теж грають у футбол. А що я бачив, коли був таким? Грали ми лише у схованки...

Тут лице діда розпливається в усмішці, і він розповість про один веселий випадок із свого дитинства.

– Ми грали в схованки у Семена (що тепер мені кумом доводиться). Саме тоді його матері, злющої тітки Приськи, не було вдома.

Одного разу вирішив я захватитися в пічку, що була недавно збудо-

вана на подвір'ї. Тільки-но я забрався всередину, коли хтось гукає: «Тітка Пріська йдуть!».

Мені не дуже хотілося покуштувати лозини, і я, забувши, що сиджу в печі, рвонувся втікати, і... розніс пічку!

Прибіг додому весь у сажі. Мати не впізнала - перелякалася, а коли побачила, що то я... Словом, лозина по мені все ж походила...

Дід Терешко ще наведе вам багато прикладів, розповість ще безліч «болілиницьких» історій. Але на закінчення він обов'язково скаже:

– Ех! Якби мені скинути років сорок-п'ятдесят, я теж пограв би.

Ви, думаю, не будете проти. Хіба погано було б почути ім'я діда Терешка серед майстрів футболу?

«Червона зірка» №1281

ДУБ НА ПОДВІР'І

Етюд

Вони часто ввечері збираються під дубом. Сидять, опершись об товстий шорсткий стовбур, і мріють про далекі зорі, про польоти до них.

Дуб розпустив над подвір'ям свої зелені шати. А вгорі, високо-високо, холодно блимають зорі. Чимось таємничим віє із темносиньої безодні космосу.

- Ця зірка яскравіша за інші.

- А чи далеко дії неї?

- А чи є на ній життя? Вони зводять очі до неба.

Туди, вище за вузлувате гілля старого дуба, і зорі допитливими вогниками відсвічуються в їх очах.

Тиша...

Мабуть, кожен з хлопців у мрії вже лине до цієї далекої яскравої зірки».

Дуб над ними теж замріявся. Безшумно гойдав гілля.

...Цього дуба посадив прадід хлоп'ят, що ввечорами збираються під ним. Давно посадив - в минулі сумні часи, щоб він веселив бідне похмуре подвір'я. Мабуть, мріяв тоді прадід, що коли прийде на землю воля і його правнуки житимуть щасливо, то вони ввечорами будуть задивлятися в ще непідкорене небо. А, можливо, хтось із них полине до зірок, і у далекому польоті згадуватиме рідний край, близьких людей, цей дуб, посаджений прадідом...

Дуб мовчазно стоїть на подвір'ї. Слухає захоплюючі цікаві розмови хлопців. Через його листя просвічуються зорі.

Вони кличуть до себе.

14.09.1963 р. «Червона зірка»

* * *

У кожного своя робота, свої інтереси і турботи. Але є одне, загальне, що об'єднує всіх членів літературної групи при нашій редакції. Це любов до літератури, прагнення «орієнтовано висловити» в поезії і прозі свої почуття, оволодіти могутньою силою художнього слова. З великим задоволенням збираються початківці, обговорюють свої твори, вислуховують дружні поради товаришів.

Ось і на цьому фото ви бачите групу членів літературної групи. Схвильовано читає вчитель Борис Петровський свої нові поезії про рідну Батьківщину. У нього вимогливі слухачі: вчитель Олександр Янковський, учень Григорій Чубай, кіномеханік Анатолій Пінчук, технік-будівельник Аркадій Марчук. Зауваження колег по перу дозволить знайти ще кращі порівняння, ще яскравіше висловити свою думку, щоб порадувати читачів новим, хорошим твором.

7.12.1963 р. «Червона зірка»

Світлій пам'яті Т.Г.Шевченка

*А у нього були очі сині.
Наче небо Вкраїни бездонне
І від горя вони потемніли
Мов від бурі дніпровська вода.
І печальную пісню приносив
Вітер з дальнього рідного дому
Десь там спало за горами сонце
Та ніколи не спала біда.
Розгорявся вогонь гайдамацький
У душі у поета кипучій
І ненависть, і гнів народу
Він у вірші свої виливав
І летіло бунтарське те слово
На високі дніпровські кручі
Де народ піднімався за свободу
Й червонів небокрай від заграєв.*

Чубай Г., 8-й клас.

ЧЕКАННЯ

Журливе «курли» журавлине,
Жовтіють сади восени...
Чекає все матінка сина,
Який не вернувся з війни.
А може ще вернеться? Може...
Без листя берези в дворі.
І стукає серце тривожно.
І мати не спить на зорі.
Вже скільки минуло тих років,
Упала на коси зима.
Щодня чує бажані кроки,
Самого ж ще й досі нема.
Журливе «курли» журавлине.
Жовтіють сади восени...
А мати чекає все сина,
Який не вернувся з війни.

26.12.1963 р. «Червона зірка»

СЛОВО

Принести, в поезію
Хочу щось
Нове,
До того незнане
З глибин
Добуте.
Шукаю в народі
Яскравого
Слова,
Щоб віршем
натхненним
Йому вернути.

Щоб піснею праці
Над полем лунало
І щоб крокувало в ногу
Щоб сила
Народу
Відчувалась
Мрії його
І його тривоги.

с. Березини. 14.04.1964 р.

ЛІТНІЙ ВЕЧІР

*Вечір вгору тягне вище
Місяця за роги.
Одяглись у біле вишні,
Стали край дороги.
Небо в траві зорі губить,
Білий цвіт спадає.
«Ой, прийди, кохана, люба»
- Хтось любов чекає.*

с. Березини, 18.07.1964 р.

ВЕРЕСНЮ КРИЛАТИЙ

*Вересню крилатий двадцять п'ятий,
Ти сієш зерна щастя і добра.
В майбутнє йдем - весною розцвітати,
Та пам'ять вереснів минулих не вмира.
...Крізь ночі сині й листопади перші
Солдатами й селянами ішли
Ті вересні, що прапор волі несли
До сонця із-зловісної імли.
Ішли вони по фронтових дорогах,
Де рвались бомби й закипала кров.
Пожовкле листя падало під ноги
І на могили в загінках дібров. -
Земля, зігріта щедро їх руками
Врожаями небаченими снить,
А з неба теплими і ніжними струмками
На їхні плечі сонце струменить.
І сіються у теплий ґрунт зернини,
Ім вереснями суджено зійти.
...Проходять вересні життя в сім'ї єдиній,
Щоб веснами над світом розцвісти!*

с. Березини, 31.10.1964 р.

РОЗДУМИ

*Зелені яблука нестиглі
Всю ніч в саду вітри обтрушують
І почуття приносять дивні,
І щохвилини думать змушують.*

*І сумніви усе не тануть:
Мо' дарма я пишу годинами?
Чи стане сили
Чи дістану
Із світлих душ тепла перлину?
Чи буде спів міцніший сталі.
Такий, що всі негоди витрима?
...Щоб вірші встояли, не впали,
Мов яблука у ночі вітряні.*

с. Березини, 4.12.1964 р.

БАЛАДА ПРО БЕРЕЗИ НАД МОГИЛОЮ

*Під березами в полі земля посіріла
Немовби обличчя від горя у мамі.
Солдати-брати там лежать у могилі
Недобаченими снять вони снами.
В розчесані коси тоненькі берізки
Вплітають тугу і смуток.
І просять солдати, щоб хто хоч доніс би
Вісточку мамі про вічну розлуку,
Про те, що берези над ними стали
Життя молодого останніми віхами.
Щоб додому вона вже не чекала
Синочків своїх - єдиную втіху.
Берези листи невідомій матері
У пору осінню посилають щодень.
Вона край дороги буде стояти
І може пожовклий листочок знайде.
І запах відчує синівського чуба,
Буйного чуба, синочка любого.
Що його дуже рано сивина помережила,
І заховала війна назавжди під березами
Ті берези хотіли б високими дуже зрости,
Та не можуть, - бо кров обпікає їм ноги.
І поки вона під корою в них буде текти -
Вони не забудуть про те, що людей тривожить,
Про те, що є зброя і є на землі солдати,
Про те, що війну ще не назавжди вбито.
Як пам'ять сувору прагнуть вони послати
Листочок, що пахне кров'ю, кожній людині світу.*

25.02.1965 р.

ГОЛУБІНЬ

*Я ще не дивився зблизька на зорі,
Я ще не ходив по місячних кратерах,
Ще тривога не падає метеорами
Щоночі у серце моєї матері
«...А хату вона в голубе завжди маже
(Видно добре хату серед інших білих),
Голубінь та, мов казка в дитинстві розказана,
Що ожила у руках умілих.
Голубінь рідних стін - то доріг початок,
Що мене поведуть туди - де зорі,
І буде тоді мати на чатах
В щохвилиннім чеканні у небо зорити
Й голубою недарма буде здаватися
Планета моя на весняній орбіті,
Бо буде на ній голубіти хата,
І матері очі маяком голубітимуть.*

с. Березини, 13.03.1965 р.

ОЧІ СОЛДАТА

*Обережно торкається вітер вій руками,
Кида йому вишневий цвіт під ноги.
А очі дивляться в сонце прямо
І зовсім не боляче їм від того...
Без поглядів очі.
Весняно-лукаві,
Осінньо-похмурі,
Весело-літні
Неначе за муром, десь за росами.
Погляди бродять воєнним літом.
...Пішли тоді погляди і не знали, що встане він!
І очі довго, рукавом протиратиме,
І навпомацки в житті останню буде шукати гранату.
Пішли тоді погляди і не знали, що він по землі ще ходить,
Що сниться йому щоночі пом'яте жито в крові...
О, де ви - пропавші без вісті погляди,
Верніться, якщо ви живі.
Між вітрами шукають вас очі напружено
Очі невидячі, очі сині. Їм хочеться дуже замружитись
І сонце крізь вії вбирати по краплині.*

15.05.1965 р.

ДОЩ

*Падало небо краплями синіми,
І сонце падало блискітками.
А під дощем стояла дівчина
І плакала з радості.
Падало сонце їй в очі,
Падало небо на губи.
Дощ був у неї закоханий.
Та, що любить, не вмів сказати.
Дівчині по щоках стікали
Сльози радості.
Небо і сонце.
А губи шептали комусь, не дощеві:
«Любий».
...Дощ перестав, ображений.
І в дівчини висохли очі,
І висохли губи.*

22.05.1965 р.

ГРОМИ

*Громи свої копита гомінкі
Вітрами рваними обмотують
І мчать у даль в десяте, соте,
Блискавиці ловлячи стрімкі.
Обличчя їх уже від поту мокрі.
Щораз глухішає копит дзвінкий удар.
Та знов у темно-сірі силуети хмар.
Летять громи дорогою розмоклю.*

с.Березини, 3.07.1965 р.

НА СІНОЖАТІ

*Довгими пальцями ніч рукава,
Витирає на обрії розмальовані стіни.
І нам, потомленим, не користь шукати
Крилаті зірки між строкатими тіннями.
А копиці сіна, ну мов піраміди древні!
(Добре під ними на спині отак лежати).
І пісня злітає понад деревами,
Сполоханим птахом із сіножаті
Ведуть голоси, похриплі від спеки.*

*Попід зорі мелодію задушевної пісні.
Аж поки сон, неначе лелеки.
Над нами із крилами розкритими не повисне.*
с.Березини, 07.08.1965р.

ВІКНА

*Чому ви так часто бліднете,
Чому ви так часто плачете,
Чому?
...У вашу прозору душу незбіднену
Дивлюся крізь тишу німу.
Ви щоночі малюєте вдовам
Портрети загиблих чоловіків.
Лягають на вас тягарями пудовими
Їхні обличчя важкі.
і до солдатів з глибокими шрамами
На сиве заплакане скло
Приходить війна між рами,
Приходить атака...
Усе як було.
Лягає на вас чорний дим крематорію,
Найчорніший з усіх димів.
...Добре було б навчати історії
Із ваших ночей,
Із ваших томів!
Бо сльози чомусь не усім гіркі.
І тужіння - солодкими голосами.
...Хіба ви вікна у Парижі не такі,
Чи, у, Нью-Йорку ви не такі самі.*

18.09.1965р.

ОСІННІ ЛИСТИ

*Осіннє небо - синій парашут
На білих стропах бабиного літа.
... І я, як дерево, щодня листи пишу,
А ти мене не можеш зрозуміти.
...Несміло стукають освідчення у двері,
Летять в траву освідчення невмілі.
Дерева пишуть на жовтому папері,
А я тобі пишу*

*На білому.
Деревам сняться зелені сні
І марить гілля теплим небом.
...І пишуть вони листи до весни,
А я пишу до тебе.*

21.10.1965 р.

Не варто поспішати

Що ж, буває: пишуть швидко, спішно, а прочитаєш - дивно й смішно. Дерзять, творити - не спішити, а кожним словом дорожити. Виношують думки звеличені, вагомі, щоб їх читали (і любили в кожному домі). Наша газета теж немало уваги приділяє хорошим, злюбоденним творам. Художнє слово! Воно завжди в шані Олександра Янковського (м.Дубно). Кращі його поезії, де автор сміливо уникає штучної, надмірної абстрактності, зворушують думку, викликають емоції.

Плідно трудиться, наполегливо оволодіває поетичною майстерністю учень Козинської середньої школи Григорій Чубай. Спершу він надсилав до редакції невеличкі новели, оповідання, зарисовки. Тепер загальне схвалення знаходять в читача його вірші. Автор по-справжньому зачитується не тільки творами митців старшого покоління. Його щирими друзями і побратимами стали кращі поезії молодих українських поетів Віталія Коротича, Бориса Олійника, Романа Лубківського і інших. Художня довершеність, свіжість і новизна думок, того чи іншого образу, вміло передана якась природна несподіваність у вирішенні певного задуму - ці деталі притаманні віршам «Балада про берези», «Годинники», «Вікна», «Голубінь». Тому неодноразово читаєш такі поезії і захоплюєшся ними...

В.ЖЕНЕВСЬКИЙ, 4.12.1965 р.

УКРАЇНІ

*Ти синім небом дивишся на мене,
Щоб я, бува, душею не зачах.
В моїх ночах тополь свічки зелені,
В моїх ночах, в задуманих очах.
В моєму щасті твого щастя зливи,
В моїй крові пожар твоїх калин.
З твоїх давнин на плечах вітер сивий
Гіркий, печальний вітер, мов полин.
За мною ходять твого горя тіні,
Лицем до твого сонця я встаю.*

*В твоїм сумлінні - і моє сумління
По проводі життя передаю.
З твоїх знамен несуч червоне кредо.
Впаду, як треба. Тільки ти - іди.
...Дивлюсь вперед. І бачу попереду,
Себе з тобою бачу назавжди.*

с. Березини, 25.12.1965 р.

На здобуття премії імені М.Островського

Серед поетичних книжок, висунутих цього року на здобуття премії ім. Миколи Островського, особливо помітна книга молодого українського поета Віталія Коротича «Течія».

Збірка наскрізь пронизана любов'ю до свого народу, до простих трудівників. З її сторінок зринають роздуми про сучасне, зринають спогади про важке минуле і тривоги про майбутнє.

«Течія» - четверта книга поета. Значним здобутком є вона і для самого автора. У «Течії» немає мілін. Від першого рядка до останнього плывеш зачарований по чистій прозорості поетичного слова і, дочитавши книгу до кінця, починаєш читати знову. І це сталося саме тому, що поет досить уважно ставиться до слова. Кожен рядок не раз перевірявся на міцність перед тим, як стати в книжку. Коротич пише просто й змістовно. Звертаючись до поетів-сучасників, він говорить:

*Хай кожен вірш залишиться останнім,
Хай родиться він важко, мов сльоза,
Хай кожне слово падає вітанням,
Прощанням
І усім, що ти сказав.*

У книжці переважають публіцистичні вірші, як це і властиво для Віталія Коротича. Є там і свіжа, оригінальна лірика. Але крім цього, є ще й поезії, в яких синтезується лірика з публіцистикою. На мою думку, саме такі твори в «Течії» найкращі. Це такі вірші, як «Дзеркало», «Залізо».

Але з цього погляду найбільш помітний вірш (скоріше не вірш, а поетична новела) «Дядько Грицько». Це своєрідні роздуми над смыслом життя людського, трактовані у формі розповіді про дядька Грицька, інваліда війни, який сам воював і ще й до того втратив на фронті своїх синів.

Глибоким драматизмом віє від діалога автора з дядьком:

«...Я: Вони - я знаю - родичі мені. Я співчуваю вам. Але не варто. Бо що ж ото таке - у кожному сні, у кожному споміні - ви біля них на варті. Свій чорний сум від себе віджени.

Дядько Грицько: А де мої сини?

Я: Синам із бронзи пам'ятник зробили.

Дали синам посмертно ордени.

Дядько Грицько: А де мої сини?..»

Автор не знаходить відповіді на це, повне болю, запитання і він закликає людей боротись, щоб більше ніхто, ніколи не повторював цього запитання.

І поет вірить, що страшне минуле більше не прийде, бо по землі ходить дядько Грицько і ще мільйони таких, як він:

Він ніколи не плакав.

Не заплаче ніколи він.

Він не кине знесилено рук чавунних своїх,

Бо людей цих гартовано найстрашнішими школами.

І нічим їх не злаmano, І не спалено їх.

Багато віршів книжки «Зміст», «Поет», «Книги») присвячено темі «О месте поэта в рабочем строю». Коротич таврує ганьбою тих поетів, які «розмінюють вічності червінці на правд притертих мідні п'ятаки».

Є в книжці і хороші вірші про Шевченка, про мистецтво. Є чудові сатиричні поезії. І всі вони пронизані вірністю народові, вірністю світлому майбутньому.

Поет тримає руку на пульсі епохи. Він щоденно з людьми і між людьми. І кожне його слово, кожна його думка для них:

...Ми ідемо

В науку нескінченну.

І ті, що вже пройшли.

Дарують нам

Свої дороговкази несхибні, –

Шляхі не починаються з нічого

І, стаючи на обраний гостинець,

Ми знаємо, хто шлях той торував.

Минає час.

Та люди - не минають.

06.10.1966 р.

Зустріч з поетами

На цей раз засідання комсомольсько-молодіжного клубу «Ранок» було присвячене поезії. У просторому залі районного Будинку культури лунали чарівні вірші Павла Тичини, і Дмитра Павличка, Івана Драча. Творчість

радянських поетів старшого і молодого покоління глибоко охарактеризував вчитель Рачинської восьмирічної школи Олександр Яцковський.

Гостями учасників клубу були також початкуючі поети Дубнівщини - члени літературної групи при редакції газети «Червона зірка». Поезії, в яких оспівується краса рідної Батьківщини, героїзм нашого народу в боротьбі за мир і комунізм, світлі почуття кохання, дружби, прочитали Г.Чубай, М.Денисюк, І.Руський, В.Свінтозельська, О.Яцковський, Л.Троцюк, Б.Град. М.Глівчук, О.Рачинець. В.Женевський, В.Мельник, С.Лагодзінський.

Добру справу зробили і працівники магазину «Облкниготоргу», які організували у фойє продаж поетичних збірок. Молодь швидко розкупила твори улюблених поетів».

С.ПОЛІЩУК. «Червона зірка». 19 лютого 1966р.

МОВЧАННЯ

*Я дні до зустрічі лічу,
Предовгі дні.
Холодні,
задубілі...
Але з тобою я
мовчу
 неначе сніг
 мовчанням білим.
Й ніяк не стану за межу,
де зміг би видихнуть
 те слово.
Та я тобі його скажу,
скажу тобі,
 обов'язково.
Воно –
несміле і просте
дозріє
й вирветься у тишу.
... А те, що з снігу проросте,
Завжди буває найніжніше.*

«Червона зірка», 19 лютого 1966 р.

СЕРПЕНЬ

*Дивлюся я у серпень крізь серпанок,
Дивлюся я у серпень з-під руки...
А там по росах носить в саду ранок*

*На синіх плечах запахів мішки.
А там із неба зорі переспілі
Всю ніч падуть, вигукують об дах
Й сумують стерні сумом пожовтілим,
Лишивши радість в буйних колосках.
Там ожереди стали край дороги,
Благословіння поля свого ждуть.
Набравши вітру в пазуху терпкого
Вони у осінь скоро попливуть.*

13.08.1966 р.

КОЛИ СМІЮТЬСЯ ДІТИ

*Діти не вміють сміятись заздрісно,
Крізь сльози сміятись і від злості.
Діти завжди сміються радісно.
І заздрять їм дорослі.
Повно щирості в тому сміхові,
Повно сонця розлитого,
Повно пролісків, повно втіхи
І ще чогось, невідкритого.
Сміх той тягне з землі до неба,
Наче жайвір, струну із радості.
... І якщо у душі у тебе
Захвилювалася лють чи заздрість,
Ти всміхнися отак, по-простому,
І повернеться щирість втрачена.
... Люди!
Все робить по-дорослому,
Тільки смійтеся по-дитячому!*

25.06.1966 р.

БАЙДУЖОМУ

*Із усіма сміятися і плакати
Не все одно, що бути всьому байдужим.
...Є в світі речі дуже неоднакові –
Сонця на небі і сонця в калюжах.
Є день і ніч. Брехня і правда.
Добро і зло. Зима і літо.
Є лжегерої, є герої справді.
... Тут необхідно ненавидіти й любити!*

Тут неможливо «просто так» прожити,
Замкнувшись у собі, немов у доті.
Усе тут необхідно пережити,
Усе на смак відчуту і на дотик.
Тут треба йти! Йти - не зупиняйтесь!
Тут ще багато треба, треба, треба.
За все тут необхідно хвилюватись,
За всіх людей, за землю, за небо.
І розумом, тривогами, руками
Не дасть планеті в просторі заснути.
... Якщо прийшов людиною, не камнем -
Байдужим ти не маєш права бути.

с. Березини, 26.03.1966 р.

ЛИСТЯ

Останній грім давно
 скотився з даху.
Стекло по ринві сонце
 і дощі.
І у саду дерева вже
 без страху
Вдягають позолочені
 плащі.
Без боязні вдягають,
 бо ніхто тут
За пишноту вже їх
 не осміє.
Займається на гіллі
 позолота
І над багряним
 маревом стає,
І закипа гарячим
 водограєм,
І б'є крильми жаркими
 у вікно.
...Врочисто, гучно листя
 помирає.
Бо так вмирати вміє
 лиш воно.

«Червона зірка». 19 листопада 1966 р.

ПЕРЕД ГРОЗОЮ

*На видноколі гроняться вже хмари.
Спішать громи на віче гомінке...
То ж не пускаймо снів своїх і марень
У небо спустошене й гірке.
А вчуймо тишу – змучену і теплу,
І упадім на землю спраглу ниць.
Благословім дощу блакитні стебла,
Благословім хвилинність блискавиць,
Благословім дрімотний гомін віча,
Благословім і шепоти, і грім...
Тоді погляньмо одне одному у вічі,
І у зіниці блискавку зловім.*

«Прапор Перемоги». 15.04.1967 р.

Публікація підготовлена дружиною поета.

СУЧАСНИКУ

*Плекай в собі душу, чутливу до порухів космосу
І до писку маленьких пташат у гнізді трав'янім.
Щоб озвалось в ній все: і запах пшениць свіжоскошених,
Грізна пам'ять батьків й ворогами зруйнований дім.
Щоб озвалось в ній все: і зажурена мати на ганку,
І співання дівочі, що линуть із поля здаля.
Білі кулі кульбаб, що блищать від роси на світанку,
Конюшини цвітіння і соло ранкове джмеля...
І заводів розлогі дими, й пелюстки первоцвіту,
І міста гомінки у приємній вечірній імлі.
Будь достойним свого невгамовно буйного світу!
Будь достойним землі, трудової своєї землі!*

* * *

*Ще так недавно й так уже давно
Стояв осінній день на видноколі,
І я хлоп'ятком вірш «Бородіно»
Учив напам'ять за селом у полі.
Легеньку хмарку вітер колисав,
Снувалось літо бабине над яром,
І я в осінні тихі небеса
Горлав: «Скажи-ка, дядя, ведь не даром!...»
Ще так недавно й так уже давно...
«Мій син напам'ять вчить «Бородіно».*

ГОЛУБІНЬ

*Я ще не дивився зблизька на зорі,
Я ще не ходив по місячних кратерах.
Ще тривога не падає метеорами
Щоночі у серце моєї матері.
«А хату вона в голубе завжди маже,
Видно добре хату серед інших - білих.
Голубінь та, мов казка, в дитинстві розказана,
Що ожила у руках умілих.
Голубінь рідних стін - то доріг початок,
Що мене поведуть туди, де зорі,
І мати буде тоді на чатах
В щохвилинному чеканні у небо зорити.*

БЕРЕЗЕНЬ

*Я знаю, коли люди стають поетами, –
ранньою весною під тихий березневий вечір, біля багать,
тоді, як по садах палять торішні листя та сухе гілляччя.
Тоді так багато простору для споминів,
І минуцність всього, що на світі,
ям ніколи, відчутна тоді.
Торішні газети, поламані ліжі, стоптані черевики,
вже непридатні для вжитку, а колись такі свіжії –
слова –
усе той вогонь обіймає!
...Якщо ви когось побачите задуманого над весняним
багаттям - не турбуйте,
дайте побути йому на самоті.*

* * *

*Тиша вечірня...
Тільки десь у полях
одинокий віз торохтить приглушено,
наче зерня в достиглому яблуці...
То серпень від нас крадькома від'їжджає...*

* * *

*Гадав собі: забудешся мені -
Хай тільки згаснуть літа пломені!
Підуть дощі садами сновигати*

*Й навчать мене, як жить і не страждати!
Отак гадав... Таку плекав надію:
Нехай лишень навкіл заосеніє -
Заступить стежку спогадам сумним
З-над картоплиння вихолопий дим!
Гадав собі: зима прийде і вже.
Тоді й по всім, і годі сумувати!
Та білий кінь снігів побіля хати
Заклично так під вікнами ірже -
Зве їхати у світ - тебе шукати.*

«Літературна Україна». 2.08.1984 р.

* * *

*Я ніколи ні про що не запитував
Ні в тиші, нів грому, які жили зі мною поруч.
Я мовчки жив,
Я мовчки міркував, скільки ж то кисню
Дає щодня те дерево, що під вікном,
Який то вийде стіл а чи кушетка
Із дерева того за кілька літ.
Я мовчки жив,
Я мовчки міркував.*

*А вчора вдосвіта прийшла до мене постать
Голосу могого
І до порогу стелилося при ній
Відлуння тінню.
То вона запитала у тиші,
Що в ній заснуло.
То вона запитала у грому,
Що в нім збудилось.
А потім до вікна підійшла
І до дерева мовила:
Доброго ранку, зелена пташко,
чи не втомилась ти всеньке літо
понад хатою літати?
Сядь на підвіконня,
Я пшона тобі винесу,
Зелена пташко.*

* * *

*Скрипучі двері пам'яті причинено,
І згадкам всім підрубано крило.
Біління снігу – п'яне і причинне –
Тіла тверезих вулиць пройняло.*

*І під ажурні вишукані крила,
Де вже давно не капає вода,
Скорботна пам'ять пам'яті зависла,
Згубивши слід останнього гнізда.*

*... А те гніздо – то біле, то червоне –
свою барвисту сутність обмина,
у ньому пам'ять білої ворони
і сніг, і наші білі імена.*

* * *

*На видноволі гроняться вже хмари,
Спішать громи на віче гомінке.
То не пускаймо снів своїх і марень
Ув опустіле небо нетривке.*

*А вчуймо тишу – змучену і теплу,
І упадім на землю спраглу ниць.
Благословім дощу блакитні стебла,
Благословім хвилинність блискавиць.*

*Благословім дрімотний гомін віча,
Благословім і шепоти і грім...
Тоді погляньмо одне одному у вічі
І у зіниці блискавку зловім.*

ТЕАТР

Святославу Максимчуку – акторові

*Вони ще слухають... Акторе, говори!
Вони ще слухають – Ти щось хотів сказати.
Твоє лице для них – це тільки грим.
І сніг отой для них всього лиш вата.*

*Тож говори... Годинники – тік-так –
Монолог часу впевнено повторюють.
Хвилина – і закінчиться спектакль.
Тоді уже всьому кінець, акторе.*

*Тоді, зборовши біль і переляк,
Окинеш поглядом сумним порожню залу
Й себе втішатимеш, що це лише антракт
І що хвилин ще вдосталь до фіналу.*

*Що глядачі повернуться ось-ось,
Скурувши у фойє по сигареті,
І ти покажеш все, що не вдалось
Тобі ні в першій дії, ні у третій.*

*Ти їх примусиш плакати... Отак!
Пожнеш овації гучні, сильніші грому...
Але давно закінчився спектакль,
І глядачі давно пішли... додому.*

* * *

*Коли до губ твоїх лишається півподиху,
Коли до губ твоїх лишається півкроку –
Зіниці твої виткані із подиву,
В очах у тебе синьо і широко.*

*Щось шепчеш зачаровано і тихо ти,
Той шепіт мою тишу синьо крає!
І забуваю я, що вмю дихати
І що ходити вмю, забуваю.*

*А чорний птах повік твоїх здіймається,
І впевненість мою кудись відмає.
Неступленим півкроку залишається,
Півподиху у горлі застрягає.*

*Зіниці твої виткані із подиву,
В очах у тебе синьо і широко...
Але до губ твоїх лишається півподиху,
До губ твоїх лишається півкроку.*

ПІСЛЯ КІНО

Михайлові Саченку – режисеру і поету

Сьогодні ввечері на останній сеанс
У кінотеатр «Дніпро»
Прийшло 27 Василів, Степанів, Микол та Іванів,
А вийшло з кіно – 27 д'Артаньянів.
Вони погрозово виблискували очима
І фехтували шпагами.
Прямо од виходу стрибали в сідла
І мчали кудись на прудконогих застояних конях.
(То вам тільки здалося,
що вони ще довго стояли в черзі на таксі!).
Потім вони по канату
Проникали в дуже високу вежу старезного замку.
(То вам тільки здалось,
що вони підіймались по сходах
нового багатоквартирного будинку).
А потім вони обіймали своїх коханих
І міцно цілували їх у малинові вуста.
(То вам тільки здалось,
що вони несміло тримали дівчаток за руку).
Над століттям двадцятим ніч летіла,
І світло летіло від далеких зірок,
Які погасли ще в середньовіччі.
Вгасали шпаги і погляди,
Кожен поволі ставав самим собою.
Від неонових ліхтарів від'язалися білі коні
І поскакали в минуле.

* * *

І знов нестерпно тихо настає
Якась чужа зухвала веремія,
Де тінь моя мене не впізнає,
Де голос мій – і той мені чужіє.

Я там мовчу. Задихано мовчу.
Я там слова навшпиньки обминаю.
Мов хрест важкенний, душу волочу,
І сам себе на ньому розпинаю.

*Я там мовчу. Приречено мовчу
Під тихим криллям втомленого дому
І знов свічу мовчання, як свічу,
За упокій собі ж таки самому.*

*...Дощу предовгі пальці на шибках
заграють щось достоту, як музики,
що й звідкілясь прийде до мене страх
поглянути, чи став на грані крику.*

*Та він лиш мить торкається плеча
І геть іде, не взявши ані звуку,
І знов моє мовчання, як свіча,
Пооддаль слів блукає тихоруко.*

*Над ним небес дірявий балаган.
Над ним пригасле місячне багаття...
Та цілий гурт немовлених благань,
Які все більше схожі на прокляття.*

ВЕЧІР

*День відходить, кудись поквапившись.
Вечір. Тиша. Тебе нема.
І в рояля холодні клавіші
Білі-білі, немов зима.*

*Три зорі, мов тугі бемолі.
Три тополі, мов до-ре-мі.
І в тенетах німого болю
Я один при отій зимі.*

*Сині тіні в снігах митарствують.
Небо – наче сріблястий грот.
Над душею всевладно царствують
Дивні очі зелених нот.*

*Білій тиші в лице зорію.
Кожен порух її повлю.
І тобою забуде грію
Захололе пташа – люблю.*

* * *

*Темна тиш вечірніх перевтілень,
заснули гомони когось спросоння кличуть.
І вже проміння біле відлетіло
на тиху втому тихого обличчя.*

*На тиху втому, начебто додому.
На тиху втому, начебто за обрій.
І незабаром стане вже відомо,
які із тіней злі, які з них добрі.*

*Когось вони до ранку возвеличать,
когось покинуть ночі на поталу...
До безголосся стихлилось обличчя –
воно іще не відає, що сталося.*

*Чом тінь весела ходить за журбою,
чом тінь зорі приємле чорне тло...
Лице іще лишається собою,
воно іще від себе не втекло,*

*воно ще повне щирості і віри,
воно ще повне сонячних прощань,
воно ще не шукає тіні звіра,
щоби когось лякати з-за куща.*

*Моє ти біле личенько дитинне,
покинь той промінь – тінь собі візьми.
Велику тінь. Могутню і картинну.
І мниму велич викрій із пільми,*

*і наостанок стихшено послухай,
щоб маскарад відчуть уже сповна,
як поночі дзижчить велично муха,
що має тінь сіамського слона.*

ТРАВА

*Я трава прадавня дика трава
до билиночки вирвана до стеблиночки*

*витоптана і врешті гудроном гарячим
напоєна і здавалось назавжди
під ним похована*

*та сьогодні вранці я потрощила
ваші асфальти
росту*

*ось я вже вам по пояс
ось я вже вам по шию
ось я вже вам по очі
і дивлюся ув очі віщо
ось я від вас уже й вища
я трава*

*Я знаю що вам це не до вподоби що
я вища од вас і назавтра ви нашлете
на мене бульдозери і знову вирвете
мене з корінням або ж акуратно
підстрижете під лінійку і щогодини
обайливо поливатимете водою із крану*

*А я тоді без'язико мовчатиму як і оті
мої газонні цивілізовані родичі бо
я просто трава і я не про себе
прийшла вам нагадувати бо ви не тільки
мене одну забули я прийшла вам нагадати
що ви все-таки люди і що ви також
повинні щодня рости*

я трава

** * **

*Моя задихана коридо,
мій колізейний чорний дню,
твої дива ридають ридма,
бо з них злагоджують меню.*

*Їх на руках навчать ходити
і танцювати на шнурку –
в догоду хтивим ерудитам,
юрбі цинічній до смаку.*

*Яка хвилюється у норму:
то драматично позіха,
то грима в стелю бутафорно
своїм премудрим «ха-ха-ха».*

*Мій чорний дню, мій колізею,
на грані тьми і пустоти...
Чи, може, совість до музею,
поки не пізно, віднести?!*

*Бо ти таке вже архідревнє,
як і пергамент, і соха,
тоді б і я зумів, напевне,
зректи премудре «ха-ха-ха».*

*Рядочком кожним і абзацом,
і кожним всміхненим кліше
кричать газети про ерзаци –
ерзаци душ з пап'є-маше.*

*З трибуни хтось волає «браво!» –
по всіх усюдах загуло:
минуле вб'єм ерзацом слави,
якщо там слави не було!*

*Замість часу – ерзацгодину,
замість людей – ерзацлюдину,
а всім крикливим на догоду
ми подамо ерзацсвободу!
І для годиться ще й посієм
із власних рук ерзацмесію!..*

*Ура творцям ерзаців, браво! –
це ж підніме на висоту
і синтезовану державу,
і синтетичну пустоту.*

*Чого ж вам ще тоді шукати,
чого ж іще запрагне люд –
кібернетичного пілата
чи синтезованих іуд?!*

ВЕРТЕП

1

Наша потужна цивілізація, яка досконало вміє грати в карти і танцювати наймодерніші танці.

Наша потужна цивілізація, яка почуває себе інтелектуально відгородженою коровою, якщо їй вдається з першого погляду відрізнити картини Пікассо від полотен Рембрандта ван Рейна.

Наша потужна цивілізація, яка сьогодні безмежно ошасливлена автоматом для продавання гудзиків, дивовижною самопискою, яка в разі потреби може відкорковувати пляшку, водневою бомбою в ене число мегатонн, новітнім кінодетективом у 25 серій і свіжим анекдотом із серії «Вірменське радіо відповідає».

Ах, ця безмежно щаслива цивілізація! Яка попри все не забуває про те, що вона є найвищим виявом всесвітнього прогресу, і рухається.

Так, саме рухається!

Пішки. В авто. В катафалку. В трамваї. І яка, рухаючись, встигає:

відвідати пивний бар,

напівголосу покритикувати позаочі свого начальника,

влаштувати скандал дружині,

розв'язати два-три кросворди...

Чуєте?!

Вона рухається!!!

ЧУЄТЕ?!!

Вирує світ, сміється, плаче, виє.

Кружляють видива, веселі і сумні.

Іде вертеп, без поділу на дії,

Хіба що з поділом на ночі і на дні.

Кружляє світ. Мовчить, як треба крику.

І правда топиться в брехні чи не щодня.

Невже і я впаду у нього й зникну

Безболісно, безлико, навмання?

Впаду туди, де безум всьому пастир

Й пасе держави, душі і слова.

О Боже мій, не дай мені упасти,

Бо обертом іде вже голова.

*Бо вже і дням, і ночам моїм боляче.
О Боже мій, спаси і одведи
І від отих, лукаво «єсьм» глаголящих,
І від отих, набравших в рот води.*

*Й від тих, за брехні лаврами заклечаних,
Й від тих, що ні сюди і ні туди,
Й від ідолів старих і новоспечених,
Й від пустослов'я, Боже, одведи!*

*...Затьмила голові тупі лакузоманія –
Пофіміамлять і чекають, хто подасть.
І душу кожен з них, неначе мантію,
Перешива по-модному «под власть».*

*Поглянь! Навколо видимо-невидимо
Тих язиків, танцюючих стриптиз!
І котяться землею дикі видива
Парадів, маскарадів, танців, сліз.*

*І пустота безмірна щогодини
Вже цілий світ береться осягти.
Як жить мені, якщо я ще людина,
Якщо мені від себе не втекти?!*

*Якщо і дням, і ночам моїм боляче!
О Боже мій, спаси і одведи
І від отих, лукаво «єсьм» глаголящих,
І від отих, набравших в рот води...
...О Боже мій, куди ж мені?.. Куди?..*

2

Жаркого дня липневого втікаю по вулиці міській, біжу від себе, біжу від слів страшних, якими мушу я про щоденну втечу говорити.

А вулиця уся – суцільна втеча. Бо буде дощ, бо хмари насувають. А вулиця уся – суцільна втеча. І всі біжать... Чи ж тільки від дощу?

Один втіка від себе сьогodenного, а другий доганя себе вчорашнього, і всі тікають-поспішають...

Хто від себе, хто до себе, хто від когось, хто до когось, хто ні від кого, хто ні до кого. І разом всі тікають від дощу...

Так щодня: в суєті, в круговерті годин
люди втікають від себе й до себе,
втікають до книг, до дружин, до картин,
втікають під воду, під землю, на небо,
втікають в ненависть, в любов, у кіно,
в карти, в більярди, в лото, в доміно,
в салати, в борщі, у котлети і в торти,
в кашкети, в манжети, в комоди і в шорти;
від чорта до Бога,
від Бога до чорта,
із ночі до ночі,
із рання до рання,
втікають у крик, утікають в мовчання,
втікають в чекання, в безсоння, в прогнози,
втікають у сміх, у мовчання, у сльози...

Втікають під карнизи, під погони,
під ліжка, в бомбосховища, в закон.
Не розбереш, де втеча, де погоня
І до яких молитися ікон?

І до яких із них ходити каятись,
Яким хулу нести, не каяття?
...Чи на землі таких, що не втікають,
нема давно? І втеча – то життя?
Невже вся суть в безладній біганині?
Невже вона усьому голова?
Невже якийсь всевишній Паганіні
На скрипці світу втечу награв?!

І щодня в суєті, в круговерті годин
Люди втікають від себе й до себе,
Втікають до книг, до дружин, до картин,
Втікають під воду, під землю, на небо,
Втікають до лісу, на Марс, до півми,
Щоб бути людьми чи не бути людьми.
Втікають у подвиг, у лють, у провину.
Додому.
До Криму.

В кафе.

В домовину.

*Все втечі та втечі. Погоні і втечі.
 А потім – до світу, до карт і від зречень,
 Від пива, з футболу, з кіно, з домовини
 Вертають до світу якимось безневинно,
 Вертають, не мовивши навіть «прости».
 А світу немає куди утекти.*

А світові – голо!

А світові – босо!

Тиради.

Укази.

Промови.

Доноси.

Танці.

Ракети.

Паради.

Касети.

Торговці.

Шпики.

Генерали.

Естети.

Джаз-банди.

Футболи.

Космоси.

Нації.

Боги.

Півбоги.

Парт-ор-

Гані-за-ції!

Персони.

Парсуни.

Кінозірки.

Голгофи.

Освенціми.

Соловки.

*Дачі.
Собори.
Кремлі.
Мозолі.
Владики на небі
І
на землі.*

*Гроші.
Отрути.
Вина.
Єлеї.
Гробниці єгипетські
і
Мавзолеї!*

*Роги і німби.
Тюрми і ґрати.
Ідоли.
Плітки.
Авто і гармати.
Кодекси карні.
А також – моральні.
Кайдани модерні
Із картами гральними.*

*І
безхребетна
пихата
еліта –*

*усе це для світу,
для білого світу!*

*Для світу – тиради!
Для світу – доноси!*

*А світові – голо!
А світові – босо!*

4

*Диктатори, диктатори, диктатори –
Погоничі великі: «Цоб-цабе».
Диктатори, диктатори, диктатори
щодня диктують світові себе.
О, скільки їх возноситься і падає!
І скільки їх плює у наш Дніпро!
І прославляє світ своєю владою,
і одягає у своє добро.*

*...Все продиктовано і все перефарбовано
і удостоєно належної ціни:
за сумніви, за мислі закатовано!
І за холуйство – вбрано в ордени!*

*Все продиктовано і все перефарбовано
і узаконено, що думати – це гріх!
Муштровано усе, перемущтровано,
і в ранги роботів возведено живих!*

*...А цю трикляту мислячу породу
всю до ноги зітерти б далєбі!*

*І скільки ворогів було в народу,
що й весь народ був ворогом собі!*

5

А світ – вертеп.

Кажу я з гіркотою: цей світ – вертеп. І, мабуть, щонайважче – у ньому залишатися собою, від перших днів своїх і до останніх не бути ні актором, ні суфлером, ні лялькою на пальчиках облудних, а лиш собою кожної хвилини, з лицем одвертим твердо йти на кін...

Ви знаєте, чого я ще боюся? Від атомних страхіть боюся більше, боюся я, що хтось з інопланетців колись в своїм щоденнику запише: «Планету цю зовуть отут Земля. І населя її силенна сила ходячих шлунків – п'ющих і жуючих. Які лише жують, лише ковтають. Лише ковтають і жують – і більш нічого. Ковтають пудинги, котлети, ноти, вірші, ковтають істини, ковтають цілі нації, і одні одного їдять, й самі себе...»

Ви знаєте, чого я ще боюся?! Од атомних страхіть боюся більше?!

– Боюсь цього «ковтають і жують»!

*...Як вечір землю синьо охопив,
як зорі в небо зїхались на віче,
в мою кімнату тихо уступив
один знайомий тихий чоловічок.*

*– Здоров, приятелю, то як тепер живеш?
Я чув, сливеш писателем великим? –
...Єхидна усмішка, мов колесо криве,
перекотилася його іконним ликом. –
Я чув, що преш ти часто на рожен,
звиняйте, заради якихось «істин»,
забувши давню приповідь: «Блажен,
хто їсть тоді, коли захоче їсти».*

*Нащо тобі тягар чийхось мук?
Нащо тобі душі чиеїсь хвища?
І нащо те, що далі твоїх рук,
і те, що голови твоєї вище?*

*...Він плів ще довго блудливі слова,
що зависали сірим павутинням.
Крутилась ця платівка ненова,
аж доки стало в мене вже терпіння.*

*Нащо тобі тягар чийхось мук?
Вже надто ви розумні всі та горді...
І хоч він був і далі моїх рук,
та я йому вліпив-таки по морді!*

*І він до виходу заквапивсь, заспішив...
І – з-за дверей, із темряви, із ночі
він із погрозою до мене прошипів:
– Блажен, хто їсть тоді, коли захоче!*

6

*А ніч попереду й позаду...
Ми йдем. Вперед а чи назад?
...Парадоксальна суть парадів,
і замість правди – сто півправд.*

*Хоч правда й пів... Зате ж їх «много» –
тих правд-калік напівживих.
А жвавий ум, хоча й убогий,
щодня виплоджує нових.*

*Модернізує, досконалить
півправди ті, мов лімузин...
Одна не встигне доконати –
як є десяток узамін!*

*Тоді зохлялій кажуть: «Годі», –
та нишком вводять іншу в двір,
ще й розмальовану по моді –
в таку попробуй не повір!
...Навіщо ж крик? Навіщо ж гамір?
Чого ж ми хочемо усі?!
Боги лишаються богами,
зійшовши в Кремль із небесі!*

*Хто ж ми такі? Що буде завтра?
Куди йдемо? Вперед? Назад?
А що, як завтра динозаври
наш зустрічатимуть парад?*

*Тоді аж вибухне грозою
прокльон, зневіра й каяття:
– Та ми ж прийшли до мезозою
замість ясного майбуття!*

Тоді, як наша цивілізація спала й дивилась блаженні сні про авто, які їй належать, про дачі, які їй належать, і про зорі, які поки що їй не належать (уві сні вона дуже жалкувала, що не можна кожної зірки зокрема обгородити парканом і прив'язати біля неї сторожового пса), – от тоді я виніс їй вирок. Цивілізація цього не бачила у своєму блаженному сні. Вона лише вранці прочитала в газеті, що я її зневажаю, і висловила принагідно декілька цікавих думок:

а) «Я свою дачу збудував власними руками і за чесно зароблені гроші...»

б) «Куди сматрелі учителя, когда ішо етот автор учілся в школе?!»

в) «Я розумію, що це, може, й так. Але раптом проти цілого світу заявити таке, то треба бути або великим диваком або ж божевільним».

А потім цивілізація взяла мою поему і на своїх всепоїдаючих зубись-
ках довго хрумтіла епітетами й метафорами, довго ображалась і жувала,
жувала, жувала, доки не з'їла всю до крапки.

І пішла, блаженно погикуючи,
запивати її
пивом.

Рівне, 1968 р.

ВІДШУКУВАННЯ ПРИЧЕТНОГО

*він побачив сьогодні у себе в оці
вчорашню сльозу*

він побачив назавтра у себе в оці вчорашню сльозу

*післязавтра у себе в оці він знову побачив
вчорашню сльозу і зрозумів
що вже ніколи не зможе її виплакати
і зрозумів що це вже
кінець*

ТОДІ

*обличчя вечірньої дороги процілував
підшвами
аж до урвища тиші довго і з мукою
роздягав із себе останню фразу нервово
розстібаючи гудзики слів довго боявся
поглянути на своє віддзеркалення в ноті ре
а коли поглянув то не уздрів нікого там*

ТОДІ

виросло в дзвоні дерево сполоху

ТОДІ

*виросло велетенське і розколело дзвона
і розколело дзвіницю дерево сполоху
і посадило собі на плечі цілу зграю гайвороння*

те дерево

дуже довго миналося
і коли воно все-таки минулося
то всі побачили

ЯК

по спазматичній захололій лінії
котиться чорне яблуко
чорне яблуко котиться
серед поля зупиняється
і приїжджає душа самогубця
на сивім конику диму
щоби до того самогубства
розшукати причетного
і стає по той бік яблука її двійник
на зеленім глинянім конику
і каже йому душа своє звинувачення

а двійник по той бік чорного яблука
висловлює своє оправдання

а потім каже душі двійник
її ж таки звинувачення

і слово в слово повторює душа
його ж таки оправдання
а коли двійник розлютившись
повторюватись почне
то душа заховається за ніж

а коли почетвериться двійник
то душа заховається за свічку

і заховається душа за макове зернятко
коли подесятериться двійник
а переляк усіх навмання ходить зове
між трьома дороговказами натхненно зове блукати

бо вже пасе-попасає свого зеленого коника
по той бік яблука
тисяча двійників

ПО ТОЙ БІК ЯБЛУКА ТИСЯЧА ДВІЙНИКІВ

а заховатись ніде
ні то не я не я
може то квітка
ні то не я не я
коник зелений
ні то не я не я

ТИСЯЧА ДВІЙНИКІВ

а що як справді то квітка далека квітка
що вже триста років налякана чутками
про інквізицію
на причілку хати палахкоче

може то вона інквізитора побачила в ньому
і тому привела його до самогубства

то вісім її пелюсток
як вісім облич
привиділось йому

то її запах тихо перебіг над дзеленькучим
плесом вікна і він побачив в акваріумі
своєї вчорашньої сльози золоту рибку
що задихається

а довкола не було жодної річки
жодного моря озера чи струмка
не було довкола
лише безпорадна уява оточила себе
безліччю натяків на кожне з восьми її облич
оточила і заточилася
заточилася і впала
і вже не встала і не прийшла
не запитала котра година
не запитала навіщо відчинилися двері
не запитала де поховали рибку
на сонці чи на місяці
і чи це дуже страшно коли інквізиція
коли не можна пригадати голосу
і коли не можна забути обличчя
коли дуже довго ніхто не приходить

а потім усе-таки приходить вона
із дуже причетним тілом
із дуже причетними вустами
і начебто далекого вітра
гукає себе

а луна відгукується і називає її
жінкою

начебто близенького птаха
вона гукає себе

а луна відгукується і називає її
самотньою

начебто самотню жінку
вона гукає себе

І ПРИХОДИТЬ ТОДІ ВІН

і вчиняє самогубство
там

де захід є стороною світу
там

де трава є сон-травою
там

де сьогодні є всіма на світі
днями знаменними і звичайними
там

берег самотності надто білий
а ніч надто минаюча
а дорога тече без єдиного плюскоту

І КУДИ Б НЕ ПІТИ

то це означає розминуться
розминуться із тілом своїм
розминуться із дітьми своїми
а потім з усіма на світі ночами
а потім із хрестом
на власній могилі

*і все це так просто як розминаються
на вулиці незнайомі перехожі
як розминається рука із безліччю
дощових крапель*

А ЛИШИТИСЯ ТУТ

*то це означає бути причетною
ба навіть народити
витіюватий жест тут не ілюзія
а причетність сама
навіть якщо лише слухати
як пісок розмовляє в долонях
пошепки навіть якщо лише
зазирнути хлорофілу в
зелені очі
навіть
білий метелик лілії
на воді
навіть
коли по синій воді
скороминущі зелені кола
навіть тоді
навіть тоді
як нікого
ніде
ніколи*

*а що як і справді раптом ніде
а що як і справді раптом нікого
а що як і справді раптом ніколи
і тільки ми
нарочито видимі
і тільки ми
підкреслено існуючі
більше всього на світі
перелякані свого власного небуття*

*віримо що все-таки хтось
віримо що все-таки десь
і наше тіло і наші душі
і дай же нам днесь*

БАЧИТЕ

то прочинилися двері котрі насправді є
то прийшов хтось із нас і каже що він
бачив сьогодні речі за видимістю речей
і що зараз він бачить тіло за видимістю нашого
тіла і що ми дуже дотепно
граємося в живих –
але стіна грає стіну ще дотепніше ніж ми –
і тисяча видимих тигрів нас менше лякає
ніж одна невидима зоря хоча саме її нам
не вистачає далеко попереду щоб до неї іти
хоча саме її нам не вистачає далеко позаду
щоб до неї повертати

щомиті хтось із нас біжить пересвідчитись
чи є ще стіни а тоді вже всі разом біжимо
кожен до своєї стіни і заповідливо малюємо
яку-небудь із видимих зір і ще малюємо дорогу
до неї мимо великого білого мурашника крізь
дев'ять скрипок
по видноколу а потім далі по стежці блискавки

а закінчивши поспішаємо простір між своїми
стінами вщерть заповнити будинками травою
собой камінням водою курми аби там
не поселився хто-небудь невидимий хто-небудь
не такий як ми

А ВЖЕ ПРОКЛЬОН

за околицю рота випхано силоміць
і міцно заціплено зуби аби він
не міг повернутись і замкнено в чорний
футляр струну аби та його додому не покликала

його
навченого прикидатись
кораблем
водою
глиною

райським яблуком
і синицею

його

навченого прикидатись всім одночасно
і кожним зокрема і спорядженого на
розшуки причетного до самогубства

який є під якимось деревом
який є при якихось дверях
який є над якимось оком

Є

АЛЕ ТАМ КУДИ ПРИЙДЕ ПРОКЛЬОН

тільки предовгі паралельні посмішки
тільки маленька паперова квітка
тільки велика іграшкова рушниця

ТАМ

не біжать береги навперейми втікаючій воді
і брови не біжать навперейми втікаючим очам
і дорога тече крізь вікно аж до ікони і дим
над згарищем стоїть навколішки

ТАМ

ТАМ

ПРИЙШОВШИ

ПРОКЛЬОН

ПОЧУЄ

ти прокльоне прокльон
але ми не вуха
ти прокльоне дерево
але ми не листя
ти прокльоне корабель
але ми не пристань
і наші паралельні усмішки
ніколи не перетнуться
в люту гримасу

ми надто добрі
і тобі лишається
тільки впасти мертвим ось тут:
уперек наших безконечних
паралельних посмішок
навіть якщо ти корабель
навіть якщо ти листя

НАВІТЬ ЯКЩО ВІН САМ

прийде туди то себе не побачить там
і здивується і заволає

– чомусь мене тут немає
я ж добре пам'ятаю
що саме тут мав бути Я

Чому ж тут стоїть якась хата?
чому ж тут літає якась пташка?
адже тут саме тут
маю бути Я

І ВИЙДЕ ТОДІ ІЗ ХАТИ ТОЇ

хтось один дуже добрий
і ще хтось од нього добріший
і ще хтось зовсім-таки предобрий
і тричі в червоному катафалку
на коліщатах сміху
обвезуть довкола того що прийшов
його ж таки померлий прокльон
аби він повірив що його самого вже
немає ніде
але він не повірить
тоді вони дев'ять разів
обведуть довкола нього
сивого коника диму
на якому давно вже не їздить
вершник його душі

але він не повірить
і прийде його тіло

*і шукатиме власних слідів
і буде розгублено бігати
довкола хати
і захоче її зруйнувати
не знайшовши про себе жодної згадки
захоче впіймати пташку
і вискубати з неї пір'я*

*але розминеться тіло із хатою
але розминеться тіло із пташкою
і буде безсило плакати в затінку дерева
і піде мимо нього палаюча хмара
і піде мимо нього рука що дає копійку
і піде мимо нього рука що бере копійку
і піде мимо нього «гарадской
савєт дєпутатов трудящїхся»*

*і прижене туди цвинтар
цілий гурт самовбивць
запідозрених в чомусь живому
вони посідають на траві
довкола тіла його*

*довкола тіла
довкола дерева
довкола хати
довкола пташки*

*і довго говоритимуть про те
що сама лише підозра в живому
не дає їм піти з цього світу й воскреснути
не дає і примушує бути нарочито існуючими
ось тут*

*довкола тіла
довкола дерева
довкола хати
довкола пташки*

ВОНИ СИДІТИМУТЬ НА ТРАВІ

*і за плечима в кожного сидітиме попіл
вони будуть слухати як вчиться плакати вода
ще не навчившись бути солоною
хтось говоритиме розважливі слова*

хтось розгойдає макове зернятко
і пустить його по підлозі
всі налякаються його страшного гуркоту
всі скажуть
 то йде тисяча зір
всі скажуть
 то йде тисяча жінок
всі скажуть
 то йде тисяча квіток
і за плечима у кожного сидітиме попіл
але хтось невидимий раптом скаже
ХРИСТОС ВОСКРЕС!

і всі повільно повернуть голови назад
кожен схоче побачити за плечима у себе вогонь
кожен побачить за плечима у себе попіл
хтось запропонує припинити дебати
але той невидимий знову скаже
ХРИСТОС ВОСКРЕС!

всі повільно повертатимуть голови назад
аби не злякати того що за плечима
всі раптом почують як на морі осокоору
жовкнуть зелені хвилі
всі раптом побачать на тому березі зорю
якої раніше ніколи не бачили
всі почнуть чекати
 малесенький кораблик соловейка
що має їх перевезти до того берега
жовкнуть вгасають хвилі на морі осокоору
прозоріє сучкувате дно
хтось невидимий каже

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

всі повільно повертають голови назад
ось зараз
зараз вони мають побачити за плечима
у себе

ВОГОНЬ

ГОВОРИТИ, МОВЧАТИ І ГОВОРИТИ ЗНОВУ
Я так довго мовчав

ти ж бо знаєш як важко було мені в сутінках
вустами вологими на добрі слова натрапляти
коли надовкіль – злі назви річок
(колись таких добрих річок!)
що сповільнили ритм свій до ритму лікарень

і хмари на їхньому плесі сьогодні надвечір –
це психіатри досвідчені
зодягнуті в біле

коридором ріки вони
відпливають у темряву
перемовляючись по-латинському

сплески рибин і діагнози
озлоблені вірші

озлоблений колір троянд
назви ліків
що зроблять нас дуже спокійними

серед дерев озлоблених – серед акацій
коли їх чорне насіння буде лунко витріскувати
із рудуватих стручків
і мов зграї сполоханих птиць пролітатиме
високо над нами
щоби місяця беззахисного боляче зранити

назви ліків
що нам допоможуть сьогодні вночі
передсмертні волення місяцеві
вислуховувати розважно
допоможуть нам бачити навіть поезію
в тому як він буде від болю корчитися
в тому як він з останніх сил хрипітиме

– зупинить їх

спинить

я ж насправді вмираю
в розквіті сил високо над повільною річкою

я вже сьогодні не в змозі навіть освітити
обличчя
тим що мене убивають жартуючи

хто вони?

звідки у них
ця жадоба кривавих розваг?
спробуйте може яось їх розчулити –
привезіть їм «Джоконду»
в куленепробивному ящику

або ж змайструйте для них бляшаного місяця –
хай вони собі поціляють в нього досхочу
кожної неділі
цілими родинами

.....

все стає справжнім лише під осінь
все стає очевидним лише під осінь
коли знову із глибини
з-під коріння старих і напрочуд привітних
акацій
кістки Піфагора вигрібає бульдозер
і знову як і щороку об сій порі
стурбовані батьки нахилиються
над його усміхненим черепом
а потім покwapно беруть за руки дітей
і відводять до школи
щоби ті якнайскорше навчилися
Геометрії Доброти
хоча кожному із батьків досить добре відомо
що в Геометрії Зла і Добра – однакові правила
і що тихий та хрипливатий голос
старого вчителя з рукавами
зашмуляними крейдою
щоосені зовсім заглушує
жовтого і червоного листя
велетенський духовий окестр

*і ось уже втеклі з уроків ще такі лагідні
хлопчаки
забавляючись викреслюють циркулем на
асфальті
місячне коло – обличчя від злості бліде*

*а потім лінійку беруть – і вже по прямій
віють холодні вітри зі сходу на захід
і видно тим хлопчикам як відлітає за вітром
душа тендітної дівчинки – їхньої однокласниці
душа котра на темному горищі школи
серед поламаних парт і плетених кошків
ось уже сорок днів що минули по смерті
все ще старанно готувала уроки
при тьмяному світлі
совиних очей*

*та сьогодні вітер над дахами містечка
відносить її на захід разом із сторінками
вирваними з підручника Геометрії
разом з вітрячками ясеневого насіння
а долом біжить дівчора
кривляючись і вигукуючи образливі слова
і намагаючись вцілити камінням
у знайомий силует що пропливає в повітрі
.....*

*а вітер відносить її все далі і далі –
тендітну емігрантку з республіки юного тіла
щоб вона собі високо в небі
плавала наввипередки з літаками
разом з душею місяцевою тендітною як і вона
що королівство свого тіла поцятковане
чорнотою
також залишила назавжди
котре відтепер лишень відлуння
ваших нічних балачок
повертатиме справно
так що іноді вам навіть буде здаватися
ніби місяць отой живий –*

просто став дещо мовчазнішим
і що все поміж вами так як і було віддавна –
що ніхто не вмирав не страждав злоби
в собі не затаював –

адже у ваших поетів
такі ж бадьорі такі ж зухвалі як і колись голоси:
– ось він
ось він – наш місяць
що схожий на жовте обличчя Мао Цзедуна
коли перед ним у теплі весняні ночі
дерева розкривають зелені листочки
як хунвейбіни свої цитатники!
– ось він
ось він –
наш найсучасніший місяць –
кругла порнографічна фотографія
що зображає сцену із групового сексу
я так довго мовчав

ти ж бо знаєш
як важко було мені в сутінках
вустами вологими на добрі слова натрапляти
коли слід од мертвого місяця блищить
на повільній ріці
як револьвер з останньою кулею
у тремтячій руці
коли хмари на її плесі сьогодні над ранком
це психіатри досвідчені
зодягнуті в біле

коридором ріки
вони повагом випливають із темряви
перемовляючись по-латинському
сплески рибин і діагнози

шелестіння озлоблене крил у голодних птахів

назви ліків
що нам – всіх жінок позбавленим –
допоможуть також

холки щурів опівнічних ніжно погладжувати
допоможуть в облудні слова про любов
більш ніколи не вірити –

щоб між голих дерев не дати себе ошукати
щоб між голих дерев не дати себе догола
роздягти
і навіть пори найтеплішої завжди сподіватись
що Ти

або ти або ти або ти або ти
давніх сподівань погортавши пожовклі
альбоми

не пробачиш нам того
що на тебе не стали ми схожими
і метушливих фотографів знову і знову
розішлеш вслід за нами в погоню
вони в маскувальних халатах побіжать
по узвишші незграбно
спотикаючись об пеньки

вони нас надвечір оточать
в прибережних кущах верболозу

– посміхайсь до нас місяцю!

– посміхайся до нас як колись!

.....

– нехай і на сей раз
вони в нас не вполюють нічого

1975

СЛОВО

Принести в поезію
Хочу щось нове,
До того не знане,
З глибин добуते.
Шукаю в народі
Яскравого слова,
Щоб віршем натхненним
Йому вернути...

* * *

*Цей флот пливе на інші береги.
Це інша буря, інша катастрофа.
Для слів dokonче треба ворогів, –
На власну смерть дивитися у профіль.*

* * *

*Там стогомінно, сонцелико,
Там повно шепоту і крику.
Там поле, ми, і сміх, і розпач,
Там трави кинулися врозтіч.*

*Там вечір начебто не вечір.
Там плечі начебто не плечі.
Там очі начебто не очі.
І ніч не схожа там на ночі.*

*Там руки начебто не руки,
І муки начебто не муки,
І губи начебто не губи,
І згуба начебто не згуба.*

*Там поле начебто не поле.
Там біль не може бути болем.
І в даль біжить, біжить по полю,
А тому полю – не до болю.*

*Там все танцююче і віще.
Там все минаюче і вічне.
... Там ніч. І сонце половинне.
І ти – свята та безневинна.*

*Там радість люта і болюча.
І ти – гріховна і жагуча.
Там згуба – щастя, а не згуба.
Там губи знають тільки губи.
Там руки знають тільки руки.
А муки прагнуть тільки муки.
Там очі знають тільки очі.
Там тільки ніч не знає ночі...*

* * *

*Тополиносте вогню мого одчаєна,
З подихом стрімким, із диво-іскрами.
Ти – печаль моя неодпечалена,
В небеса верховіттям навістрена.*

*Ти – пекуча дума нерозраєна,
Ти – чекання спалаху наморене.
Сум ти мій, під зорями розмаєний,
Радість ти, розмаєна під зорями.*

*Ти із мене вирвався та й поночі,
І не знаю, що робить мені, палаючи.
Чи плекать тебе, чи звати помочі –
Вже й гасить насходилось бажаючих.*

*Але час подихує вітриськами
І вогонь мій прагне до високості.
Чуєш, вогне, небом пахне близько так
І зірок терпкою самотністю.*

*...Стрімко-лунко в безвість затуманену
Вийся, моя думо нерозраєна.
Гомони, високістю заманена,
Радосте, під зорями розмаєна.*

*І печальсь, печаль неодпечалена,
В небеса верховіттям навістрена...
...Тополиносте вогню мого одчаєна,
Будь вогнем не з виду, а воістину!*

З М І С Т

Чубай з роду Гетьманів	3
Пам'ять роду	13
Дитинство	15
У школі	18
Пора «Вертепу»	55
Львів	83
Пророцтво	87
Навчання в Москві	104
Шлях Поета... ..	126
Висновки	155
Бібліографія творів Григорія Чубая та літератури про нього	162
Статті та спогади	173
Ненадруковані та маловідомі твори Г.Чубая, написані в рівненський період творчості	245

Наукове видання

Кравець Дмитро Володимирович

ЧУБАЙ З РОДУ ГЕТЬМАНІВ

МОНОГРАФІЯ

На обкладинці зображено автопортрет Григорія Чубая.

Відповідальний за випуск

проф. А.О.Сяський

Дизайн обкладинки

Надія Потанчук

Коректор

Галина Дубова

Набір

Ігор Леміч

Верстка

Олександр Коршак

Підписано до друку 20.02.2007 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура «Arial». Друк офсет. Ум. друк. арк. 17,90. Ум. фарб.-відб. 21,0. Обл.-вид. арк. 17,0. Наклад 300 пр. Зам. 12.

Видавництво «Волинські береги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi@mail15.com

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.*

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські береги».